

У НОМЕРІ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Берницька Д.І. Дослідження процесів розвитку малого і середнього бізнесу: зарубіжний досвід.....	4
Горбач Л.М., Кадебська Е.В. Правова природа та особливості системи міжнародного фінансового права.....	13
Рибчук А.В., Левківський В.М. Перспективи розширення інтегрованого простору функціонування транспортної інфраструктури Європейського союзу.....	18
Сакун Л.М., Шкодінна І.О., Шевченко А.С. Світовий досвід мотивації праці та можливість його впровадження в Україні...	25

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Дорофєєв О.В. Конвергенція і взаємодія у виробничих системах: науковий дискурс у контексті гармонізації управління.....	31
Іщук Л.І., Ніколаєва А.М., Пиріг С.О. Альтернативні джерела енергії – основа економічного розвитку України.....	35
Кондіус І.С. Тенденції розвитку рибного господарства України.....	39
Кондіус І.С., Радчук Ю.Л. Тенденції розвитку хлібопекарської галузі в Україні.....	47
Щурик М.В., Тодорюк С.І. Збереження та генеза соціального капіталу як ключова передумова розвитку національної економіки.....	57

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Калашнікова Х.І., Острогляд О.Г. Державне управління соціально-економічною системою регіону.....	73
Кишакевич Б.Ю., Нахаєва М.М. Оцінка ефективності масштабу інвестиційної діяльності в регіонах України...	80
Ковальська Л.Л., Оксенюк К.І. Зміст та структура підприємницького потенціалу регіону.....	86
Корольчук Л.В. Кластерна модель еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону: декаплінг-фактор.....	90
Павлюк Л.В., Завадська О.М. Значення гудвілу та його оцінка для здійснення успішної підприємницької діяльності.....	94
Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В. Особливості аналізу фінансових результатів і рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва.....	99
Шитікова Т.В. Аналіз сфери гостинності Закарпатської області.....	105

Шубалий О.М. Оцінка масштабів і наслідків молодіжного безробіття у регіоні.....	115
---	-----

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Terekhow E. Bestimmung der biodiversitätsveränderung des bodens nach tangebauen als faktor nachhaltiger bewirtschaftung zerstörter grundflächen.....	123
--	-----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Вахович І.М., Камінська І.М., Гарасюк А.В. Методичні підходи до аналізу фінансових потоків у логістичній діяльності підприємства.....	129
---	-----

Вовк М.О. Економічна сутність поняття технологічної реструктуризації підприємства в умовах трансформаційних змін.....	135
---	-----

Галич О.А., Ніколаєнко А.В. Особливості формування моделі стратегічного планування розвитку підприємства в умовах трансформаційної економіки.....	142
---	-----

Zabedyuk M. Efficiency of the activity of an enterprise: factors of influence and evaluation.....	147
---	-----

Зеленко О.М. Методика аналізу управління заготівельною діяльністю сільськогосподарських підприємств на основі логістичного підходу.....	152
---	-----

Карлова О.А. Методичні основи стимулюючого тарифного регулювання для комунальних підприємств.....	159
---	-----

Лупак Р.Л., Юсипович О.І., Лаба Г.Р. Ключові фактори успіху як системна умова забезпечення конкурентоспроможності підприємств.....	167
--	-----

Полінкевич О.М. Ефективність змін при реінжинірингу бізнес-процесів підприємств.....	171
--	-----

Помаз О.М., Писаренко О.В. Процесний підхід до управління підприємством у сучасних умовах.....	175
--	-----

Рудь Н.Т. Інноваційний потенціал персоналу підприємства: сутність, управління та методи оцінки.....	180
---	-----

Федірець О.В., Гордівська А.С., Дековець К.О. Чинники впливу на управління матеріально-технічним забезпеченням виробництва.....	190
---	-----

Шубала І.В., Гура І.С., Гура О.С. Напрями вдосконалення системи мотивації персоналу підприємства.....	197
---	-----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Вівчар О. І. Аналізування та прогнозна оцінка фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності: безпечний вимір.....	203
--	-----

Poltorak A.	
Principles of building a system of ensuring state's financial security.....	212
Романченко Ю.О., Бігун Н.В., Збарська Л.А.	
Контроль виконання кошторису доходів і видатків бюджетних установ.....	216
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ	
Тлущкевич Н.В., Нужна О.А.	
Бюджетування в управлінській обліковій системі.....	222
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	
Дзямулич М.І., Чиж О.М., Потьомкіна О.В.	
Необхідність формування системи недержавного пенсійного страхування в Україні.....	229
Zhuk Oksana, Sushyk Iryna, Sushyk Oleksandr	
Gender mainstreaming in higher education institutions (exemplified by Lutsk national technical university).....	233
Завадська О.М.	
Соціальне партнерство як запорука розвитку бізнесу та суспільства.....	243
Кучин С.П.	
Поєднання компаративного аналізу, експертного методу та методу головних компонент при дослідженні стану розвитку та рівня безпеки соціально-культурної сфери України.....	246
Маркіна І.А.	
Соціально-економічні аспекти інклюзивної освіти та охорони здоров'я.....	254

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 334: 339

Берницька Д.І., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Зроблено аналіз сучасного стану розвитку малого і середнього бізнесу в Україні, міжнародного іміджу країни та її місця в міжнародному бізнес-середовищі. Визначено сутність підтримки малого й середнього бізнесу та сформовано її пріоритетні складові. Розкрито особливості державної політики підтримки розвитку малого підприємництва в Україні та країнах Європи та виділено позитивний досвід, який може бути впроваджений в Україні.

Ключові слова: малий і середній бізнес, світова практика, економічні проблеми, державна політика, підтримка розвитку, бізнес середовище, адаптація, зарубіжний досвід.

Берницкая Д.И.

**ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО
БИЗНЕСА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Сделан анализ современного состояния развития малого и среднего бизнеса в Украине, международного имиджа страны и ее места в международной бизнес-среде. Определена сущность поддержки малого и среднего бизнеса и сформированы ее приоритетные составляющие. Раскрыты особенности государственной политики поддержки развития малого предпринимательства в Украине и странах Европы и выделено положительный опыт, который может быть внедрен в Украине.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, мировая практика, экономические проблемы, государственная политика, поддержка развития, бизнес среда, адаптация, зарубежный опыт.

Bernitskaya D.I.

**STUDY ON THE PROCESSES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS
DEVELOPMENT: EXTERNAL EXPERIENCE**

An analysis of the current state of small and medium business development in Ukraine, the international image of the country and its place in the international business environment is made. The essence of support is determined small and medium-sized business and formed its priority components. The features of the state policy supporting the development of small business in Ukraine and European countries are revealed, and the positive experience that can be implemented in Ukraine is highlighted.

Key words: small and medium business, economic problems, state policy, development support, business environment, external experience.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сектор малого і середнього бізнесу (далі - МСБ) є визнаною у всьому світі рушійною силою, важливим елементом сучасної економіки, без якого не може розвиватися держава. Він як найважливіший складник сучасного виробництва багато в чому сприяє підтримці конкурентного статусу в економіці, генерує національне багатство шляхом створення нових робочих місць, зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), створює природну соціальну сферу суспільного устрою, організованому на засадах ринку, а також формує новий соціальний прошарок підприємців.

Аналіз стану та проблем розвитку малого бізнесу в Україні свідчить про те, що подальший розвиток ситуації без активного та позитивного втручання держави може призвести до згорання даного сектору економіки з відповідним загостренням економічних проблем та посиленням соціальної напруги. Для цього необхідно сформулювати чітку єдину державну і недержавну політику щодо малого бізнесу, використовуючи наявний накопичений досвід розвинених країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень щодо діяльності малих і середніх підприємств, в Україні нині дуже мало приділяється уваги механізму ефективної підтримки підприємств МСБ, тому цікавим буде світовий досвід розвитку МСБ та можливості адаптації його в Україні. Питання дослідження світового досвіду розвитку МСБ вивчають українські науковці у наукових статтях, дисертаціях. Про те, питання адаптації успішного досвіду розвинутих країн щодо розвитку МСБ в Україні, ще не набули своєї значущості в контексті активного їх застосування та результативності. Тому за сучасних умов постає потреба у визначенні стимулюючих факторів розвитку МСБ у розвинутих країнах світу та формування пріоритетів та ключових засад щодо можливості впровадження успішних світових практик розвитку МСБ в Україні.

Цілі статті. Охарактеризувати сучасний стан розвитку МСБ в Україні та вивчення світового досвіду щодо розвитку, з метою його застосування в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До малого й середнього бізнесу можна зарахувати більше 90 % підприємств, зареєстрованих в Україні, але реальний внесок цих підприємств у ВВП близько 11 %. У Європі цей показник вищий у кілька разів: у Польщі ця категорія підприємств дає до 50 % ВВП, у Данії, наприклад, суб'єкти малого бізнесу щорічно створюють 80 % національного продукту, в Італії – 60 %, а середній внесок таких підприємств у ВВП по всій Західній Європі – 63 - 67 % [2]. Всі розвинені держави активно підтримують малий бізнес, так як від нього залежить структура і якість ВВП.

Хоча рівень науково-технічного і виробничого потенціалу будь-якої розвинутої держави визначають великі підприємства, проте основою життя цих країн є МСП як найбільш масова, динамічна і гнучка форма ділового життя. Це обумовлено великою соціально-економічною значущістю сектора МСП, який об'єднує життєві інтереси основної маси населення, залученої у повсякденну трудову діяльність. Соціальна значущість МСП визначається масовістю групи дрібних власників – власників малих підприємств та їх найнятих робітників, загальна чисельність яких є однією з найбільш суттєвих якісних характеристик будь-якої країни з розвинутою ринковою економікою. Саме ця група населення обслуговує основну масу споживачів, роблячи комплекс продуктів і послуг відповідно до вимог ринку, що швидко змінюються. Висока пристосовність МСБ і масове охоплення практично усіх сфер ринку країни забезпечують стійкість розвитку економіки і сприяють стабільності політичного клімату [1].

Національна економіка традиційно характеризувалася несприятливим бізнес-кліматом, що створює перешкоди для розвитку приватного сектору. Згідно з результатами міжнародних рейтингів, зокрема “Ведення бізнесу – 2017” та “Індекс глобальної конкурентоспроможності”, бізнес-клімат в Україні є гіршим, ніж у країн-сусідів. Але, ситуація протягом останніх років дещо покращувалася. Зокрема, Україна піднялася з 152-го місця у 2012 році на 80-е місце в 2017 році [8]. Така динаміка свідчить про те, що Україна має значний потенціал і активно реалізує реформи, однак необхідно покращити бізнес-клімат.

На рисунку 1, зображена позиція, що посідає Україна за показником рейтингу «Ведення бізнесу», порівняно із сусідніми економіками регіону. Всі країни у групі випереджають Україну, а Польща є лідером групи (24 місце). Україна відстає в цілому з точки зору кількості пунктів до перших позицій у рейтингу, тобто до країни-лідера рейтингу [3]. Основні позиції рейтингу показують, що найбільш складним питанням в Україні є відновлення платоспроможності. Водночас наявні позитивні результати за позицією кредитування у зв'язку з наявністю міжнародного кредитування та фінансових ресурсів різних міжнародних фінансових організацій. За іншими позиціями рейтингу Україна займає такі місця: реєстрація власності (63 місце), захист інвесторів (70 місце), забезпечення виконання контрактів (81 місце), оподаткування (84 місце), міжнародна торгівля (115 місце), підключення до електромереж (130 місце), отримання дозволу на будівництво (140 місце) [11].

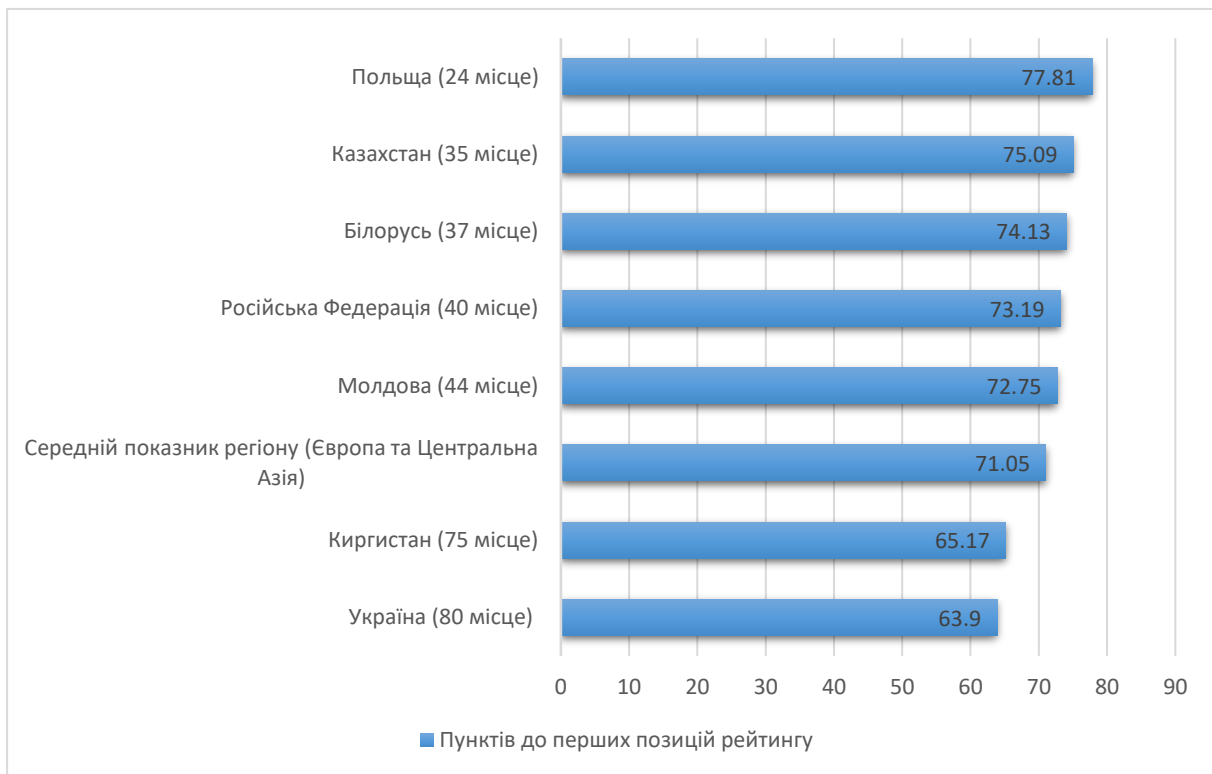

Рис.1 Рейтинг України та подібних економік за індексом «Ведення бізнесу-2017» [11].

Розглянемо показники діяльності МСП та великих підприємств у ЄС та Україні. Таблиця 1 демонструє, що втрата позицій деякими великими підприємствами та відносно вища стійкість МСП в кризових умовах призвели до зростання частки МСП в Україні, порівняно з країнами ЄС. На сектор МСП припадає 79% всіх найманих працівників та 63% загального обсягу реалізації, що є вищими показниками, ніж у сусідніх Польщі та Словаччині, а також Німеччині.

Таблиця 1

Показники діяльності підприємств в ЄС та Україні [8].

	Кількість підприємств, %				Кількість працівників, %				Обсяг доходу, %			
	ЄС	Німеччина	Польща	Україна ³	ЄС	Німеччина	Польща	Україна	ЄС	Німеччина	Польща	Україна
Мікро	92,70	82,50	95,20	96,78	29,2	19,2	35,8	35,2	*	11,1	20,2	12,0
Малі	6,10	14,60	3,70	2,41	20,4	23,1	13,9	11,7	*	15,4	15,2	11,8
Середні	1,00	2,50	1,00	0,79	17,3	20,5	18,2	32,2	*	20,6	20,3	39,3
МСП	99,80	99,50	99,80	99,98	66,9	62,7	67,8	79,1	*	47,2	55,8	63,0
Великі	0,20	0,50	0,20	0,02	33,1	37,3	32,2	20,9	44,5	52,8	44,2	37,0

Примітка: Для порівняння використані останні наявні дані (2013 та 2014 рр. для ЄС, 2015 р. для України)

Середні компанії в цілому є відносно більшими, ніж в країнах ЄС та представляють більш значну частку обсягу реалізації (39%) та зайнятості (32%). Мікропідприємства є доволі великою групою, втім не дуже продуктивною – з 35% найманих працівників та лише 12% загального обсягу реалізації. В ЄС мікропідприємства також стикаються з проблемою низької продуктивності, але не в такій значній мірі, як в Україні.

Водночас, всесвітнім економічним форумом опубліковано рейтинг країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018 (The Global Competitiveness Index), (див. табл.2). Україна займає 81-е місце зі 137 країн світу. За позиціями відповідність бізнесу сучасним вимогам та інновації Україна зайняла 98 і 52 місце відповідно[8].

Таблиця 2

Індекс глобальної конкурентоспроможності 2017-2018 [9].

Позиції України та деяких країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності	2012-2013 (з 144 країн)	2013-2014 (з 148 країн)	2014-2015 (з 144 країн)	2015-2016 (з 140 країн)	2016-2017 (з 138 країн)	2017-2018 (з 137 країн)
Україна	73	84	76	79	85	81
Грузія	77	72	69	66	59	67
Туреччина	43	44	45	51	55	53
Росія	67	64	53	45	43	38
Польща	41	42	43	41	36	39

Довідково: Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників

Згідно з даними дослідження, [9] Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено за складовою «Ефективність ринку праці». Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, при чому в торішньому ми погіршили за ним свої позиції на 17 пунктів.

Також, Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової індексу, інфраструктурної та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку. В цьому році в нас все ще найгірші позиції за оцінкою міцності банків (130 місце), за регулюванням фондових бірж (134 місце), за якістю доріг (130 місце), за інфляційними змінами та за здатністю країни утримувати таланти (129 місце), за захистом права власності (128 місце) [10].

У попередніх дослідженнях автора, негативними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено: інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, нестабільність урядів, ускладнений доступ до фінансів, неефективну державну бюрократію, регулювання валютного ринку, недостатню освіченість працівників, погану етику робочої сили, недостатню здатність до інновацій, обмежувальне регулювання ринку праці, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я [2].

Розглянемо більш докладно якими інструментами підтримки користується МСБ у країнах із розвинутим підприємницьким сектором та визначимо, якими заходами досягли успіхів не тільки в розвитку МСБ, а й економіки країни в цілому.

У розвинених країнах з ринковою економікою на малий бізнес припадає 60 % – 70 % ВВП. Наприклад, малий бізнес США вдвічі більше містить робочих місць, ніж в усьому бізнесі. Малий бізнес вдвічі більше освоює нововведення. У Канаді, Великобританії та Німеччині на частку малого бізнесу припадає 60 % – 70 % від загального виробництва країни. Для багатьох жителів країн СНД цікавить такий факт: у багатьох країнах малі підприємства беруть участь в експорті продукції. До того ж досить високі показники активності експорту: - Німеччина – 40%; - Нідерланди – 40 %; - Італія – 25 %; - США – 15 %; - Японія – 15 % [5].

У Німеччині однією з особливостей МСБ є розвиток інноваційного бізнесу. Для цього в країні створено консультаційні пункти при Палаті промисловості і торгівлі, комісія стимулювання технологічного трансферу. Держава підтримує і сприяє організації технопарків, низки державних і національних програм за пільговою, а часом і дотаційною підтримкою малих і середніх підприємств. На сьогодні тут сформовано чітку інфраструктуру державної підтримки малого інноваційного бізнесу: технологічні центри, дослідні інститути та навіть спеціальна транспортна мережа [7]. Надання пільгових кредитів малим і середнім підприємствам влада Німеччини вважає вигідним для обох сторін. Для малих і середніх підприємств: завдяки дотаціям держави, пільговому оподаткуванню і спеціальним низькими розцінками на оренду офісів витрати значно нижчі, ніж у великих компаній. Відповідно до цього, великі концерни та підприємства поділяються на малі та середні. Для держави: зниження витрат за рахунок поділу великих підприємств, що стає більш привабливим для іноземних інвестицій. Останні роки ознаменувалися серйозними американськими, шведськими й навіть японськими інвестиційними вкладеннями в науково-дослідні малі та середні підприємства Німеччини [6]. Отже, особливістю підтримки МСБ у Німеччині є стабільна та потужна фінансова його підтримка та інноваційна спрямованість розвитку.

У Франції [6] державна політика спрямована на створення і зростання нових МСП, економічний розвиток регіонів і збільшення зайнятості, на активізацію інноваційної діяльності, розвиток електронного бізнесу і вдосконалення системи обслуговування МСП з метою забезпечення їх економічної стійкості і високої конкурентоспроможності на світових ринках. Результатом реалізації у Франції державно-приватного партнерства стало особливе Національне агентство щодо створення підприємств для допомоги в заснуванні бізнесу, а також запобіганні банкрутству. Допомогу надають й інші суб'єкти: органи місцевого самоврядування, торгово-промислові палати, фонди, створені великими корпораціями (які натомість одержують податкові пільги). Створені гарантійні фонди, які надають допомогу в пошуку джерел фінансування початку підприємств. Є і організація, створена для захисту інтересів бізнес-співтовариства – «Рух французьких підприємців». Державна стратегія розвитку МСП Франції спрямована на підвищення гнучкості, стійкості і конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації економіки і орієнтована на виконання таких завдань: - вдосконалення системи навчання і перепідготовки фахівців для МСП; - стимулювання інноваційної діяльності, допомога в трансферті нових і високих технологій для підвищення експортних можливостей МСП; - поліпшення взаємодії державних установ, партнерських і громадських організацій в цілях ефективної реалізації національних і європейських програм підтримки і розвитку МСП; - дерегуляція і мінімізація бюрократичних процедур в підприємстві; - усебічний розвиток інформаційних технологій і електронного бізнесу, як напрямів діяльності, що найдинамічніше розвиваються.

Заохочується пільгами, а в окремих випадках і підйомними, відкриття бізнесу в економічно депресивних зонах Франції. Це є звільнення від податків на три роки, а також консультативної допомоги існує система підтримки безробітних, що вирішили створити власний бізнес. Практично усі власники малих підприємств можуть розраховувати на отримання пільгових кредитів, позик і субсидій [5].

У Польщі система підтримки МСБ переорієнтувалася на інновації і стартапи, які потребують зовсім інших інструментів та підходів до моделі ведення бізнесу. Нова модель підтримки та стимулювання МСБ у Польщі характеризується податковими, фінансовими перевагами, проводиться активна популяризація бізнесу, створення необхідних інституцій підтримки МСБ. Крім загальних форм оподаткування, малі підприємства в Польщі можуть користуватися спрощеними формами, які характеризуються нижчим рівнем зобов'язань, простими правилами й легкістю

застосування в щоденній практиці, чого поки не вистачає в Україні [4]. Сприятливий податковий клімат дав змогу легалізувати більшу частину бізнесу та тим самим подолати корупцію. Підприємництво в Польщі розглядається не як елемент заробітку грошей для окремого підприємця, а як впливовий важіль розвитку економічної системи країни, тому створюються усі необхідні умови для його активного розвитку. У бізнес-середовищі Польщі переважає не конкуренція, а синергія зусиль, тобто підприємці не конкурують між собою, а допомагають один одному, створюючи необхідні мережі, клуби, центри стимулювання МСБ. Ці структури в процесі взаємодії з урядом та 120 парламентом забезпечують надання достовірної інформації щодо стану та перспектив розвитку підприємництва в країні, а також забезпечують надання кредитів малим підприємствам, сприяють розвитку інноваційних технологій та їх застосуванню в малому бізнесі. Фінансова підтримка малого бізнесу передбачає використання системи проектного фінансування малих підприємств, тобто цільове кредитування позичальника для реалізації інвестиційного проекту. Отже, Польща створила усі необхідні умови для розвитку МСБ, є яскравим прикладом успішного виходу з економічної кризи та упевнено претендує на позиції лідера Східної Європи [4].

Державна політика Великобританії спрямована на покращення ефективності регуляторної політики, на ліквідацію застарілого і неефективного регулювання та створення зручних нормативних принципів і вирішення невідповідностей у системі регулювання [5]. Програма Уряду націлена на створення кращих у світі умов розвитку сектора МСП.

Політика Уряду Великобританії є досить ефективною щодо підтримки конкурентоспроможності національних виробників у всіх секторах економіки за допомогою реалізації стратегії вдосконалення організації системи органів державної влади і зниження адміністративних бар'єрів та регулювання. Великобританія займає найкращі позиції в Європі у рейтингу легкості ведення бізнесу (за даними Світового банку).

Найбільш популярною мірою державної підтримки практично в усіх країнах є надання державних гарантій по кредитах МСБ.

У Канаді позика, що виділяється, на десять років не перевищує 250 тис. доларів під 2-3% річних. В інших випадках, частково компенсуючи будь-які втрати по позиках, федеральний уряд полегшує малому бізнесу отримання позики.

У Кореї державні кошти для підтримки МСБ витрачаються за трьома напрямками: надання пільгових кредитів (термін до 8 років і процентна ставка на 2,5-3% нижче банківської), розробка і впровадження нових технологій, поповнення обігових коштів.

В Японії позики можна отримати під 2-4% – стимулювання кооперативної діяльності МСБ, коли вітається об'єднання малих підприємств в кооперативи (суто японський підхід, що означає, що можна отримати землю, пільгові кредити під розвиток нових технологій, під транспорт, загальну стоянку для автомашин й ін.).

У Сінгапурі при отриманні кредиту строком до 4 років діє ставка в 5% річних, а при отриманні довгострокового кредиту – 6,5%. Спеціальне пільгове кредитування передбачене для мікрофірм, чисельність персоналу яких не перевищує 10 чоловік. Кредитно-банківська система Сінгапуру об'єднує близько 700 різних фінансових організацій, у тому числі 122 комерційні банки (з них 116 – іноземних), 7 фінансових і 146 страхових компаній.

У Кореї питаннями регулювання малого бізнесу займається 15 організацій, велика частина з них урядові. Засновані два банки і два фонди, орієнтовані на малий бізнес. Слід зазначити, що стимулюванням експорту продукції малих підприємств займаються великі зовнішньоторговельні структури. Вони досліджують ринок, забезпечують підприємців інформацією, допомагають вийти на світовий ринок, ведуть роботу з питань зниження податків, митних тарифів і ставок пільгових кредитів [6].

Серед напрямів фінансової підтримки розвитку малого і середнього бізнесу в Європі також можна виділити зокрема такі, як: 1. Зменшення податкового тягаря. Майже всі країни ЄС запровадили різні програми полегшення податкового навантаження для малих і середніх підприємств, які полягають у спрощенні пов'язаних з оподаткуванням процедур та бухгалтерської звітності, у зменшенні ставок деяких податків. 2. Збільшення інноваційного потенціалу малих і середніх підприємств, що є одним із пріоритетів економічної політики Євросоюзу. 3. Сприяння активному використанню електронної торгівлі [1].

Особливістю державної підтримки в європейських країнах є розгалужене фінансування за рахунок різноманітних європейських інституцій та розроблених ними програм. Забезпечення реалізації ефективної державної політики по підтримці малого підприємництва – це тривалий і фінансово затратний процес.

Не можна сказати що все так погано є і в Україні. Суттєвий вплив на розвиток малого підприємництва в нашій державі здійснюють міжнародні організації, фінансуючи різноманітні проекти підтримки малого бізнесу. Так, Європейський інвестиційний банк реалізує в Україні кредитну лінію «Основний кредит для малих і середніх підприємств і компаній із середнім рівнем капіталізації» (APEX LOAN FOR SMES & MIDCAPS (UKRAINE)) на суму 400 млн євро. За даною програмою одержувачем коштів виступають банки, які кредитують з їх допомогою кінцевих позичальників – малі підприємства. Пріоритетними напрямками кредитування виступають розвиток приватного сектора, пом'якшення та пристосування до наслідків зміни клімату, розвиток соціально-економічної інфраструктури. Схожі кредитні лінії відкриті для Іспанії (200 млн євро), Португалії (200 млн. євро), Італії (175 млн. євро), Сербії (50 млн. євро), Туреччини (150 млн. євро) Мальти (75 млн. євро). У 2013 році ЄІБ реалізовував кредитну лінію щодо підтримки малого та середнього підприємництва через Ощадбанк на суму 200 млн. євро, у 2012 році на суму 100 млн. євро через Укрексімбанк на просування екологічно та енергетично орієнтованих проектів малого та середнього підприємництва (МСП). У 2016 році Європейський інвестиційний банк також відкрив для українських 37 підприємств кредитну лінію, пов'язану з підтримкою торгівлі (400 млн. євро) та відновленням України (200 млн. євро). Сприяючи реформам та поліпшенню бізнес-середовища в Україні, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) проводить активну фінансову політику в Україні, зокрема фінансуючи 329 проектів. ЄБРР уже інвестував в Україну 9,64 млрд. дол. США. З 2015 року ЄБРР та ЄС спільно запустили проект підтримки малого та середнього бізнесу в Україні, Грузії та Молдові. Фінансування здійснюється через мережу регіональних банків для максимального наближення коштів до їх безпосередніх отримувачів. Дана програма орієнтована на місцевих підприємців, які постійно мають гостру нестачу вільних фінансових ресурсів. Грант Європейського Союзу забезпечить виділення коштів ЄБРР на суму принаймні 69 млн євро для МСП трьома зацікавленими країнами. Ця програма реалізується як складова проекту підтримки Угоди глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (Deep and Comprehensive Free Trade Area Agreement), підписаної між Україною та Європейським Союзом 27 червня 2014 року, яка, в свою чергу, є складовою Угоди про асоціацію (Association Agreement). Передбачається, що дана Угода дозволить збільшити експорт України до країн ЄС до 1 млрд євро на рік [1].

В рамках загальнодержавної програми розвитку малого та середнього підприємництва актуальним для України є досвід запровадження спеціалізованого банку для кредитування виключно малих суб'єктів господарювання за доступними ставками не вище 8% із можливістю запровадження додаткових фінансових інструментів підтримки.

Таким чином, багаторічний досвід розвинених країн та країн, що динамічно розвиваються, показує високу соціально-економічну значущість малого і середнього

бізнесу. Кожна з цих держав розробляє довготривалу політику досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку.

Висновки. Характеристика розглянутих країн свідчить про активну участь держави у створенні міцної платформи стимулювання МСБ, оскільки держава – це інститут, що може надати певні гарантії стабільного розвитку або ж створити такий політичний клімат у середні країни, що жоден інвестор не вкладатиме кошти в розвиток її економіки. Тому для успішного розвитку МСБ у будь-якій країні необхідна підприємницька активність усіх суб'єктів, зацікавлених у стимулюванні МСБ, орієнтація зусиль на співпрацю з процвітаючими країнами, а також розвиток пріоритетних напрямів стимулювання МСБ у країні. Питання стимулювання та розвитку МСБ країни належить до завдань державної влади та вважається внутрішнім питанням, однак її ефективність прямо пов'язана з процесами міжнародного співробітництва, тому важливим є визначення наявних відмінностей між політикою розвитку нашої країни та розвинутих країн світу, які створюють бар'єри відповідно до світових запитів та гальмують подальший розвиток МСБ в Україні.

Головними напрямками державної політики підтримки малого і середнього підприємництва у розвинутих країнах є усунення бюрократичних перешкод на шляху створення та функціонування, надання прямої фінансової підтримки, полегшення доступу до джерел фінансування, зменшення податкового тягаря, підвищення інноваційного потенціалу, сприяння активному використанню електронної торгівлі.

Отже, країни Європейського Союзу і його наддержавні структури здійснюють активне регулювання діяльності малих та середніх підприємств та впроваджують у життя практику широкого сприяння їх розвитку з боку урядових структур. Головною тенденцією є активніше використання нефінансових методів підтримки, тому основна увага приділяється усуненню адміністративних перешкод на шляху створення і функціонування малого та середнього бізнесу.

Вивчення використовуваних в інших країнах моделей та форм ведення бізнесу дозволить Україні значно покращити власну систему підтримки МСП та створити основи для формування конкурентоспроможної економіки.

Список використаних джерел:

1. Апостолок О.Ю. Державна фінансова політика підтримки розвитку малого підприємництва Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук 2017 рік <https://www.knteu.kiev.ua/file/Mg>
2. Берницька Д.І. Проблеми розвитку підприємництва в умовах фінансової та економічної нестабільності /Д.І. Берницька /Економічний форум. Науковий журнал № 3, 2016. Луцький національний технічний університет. с.170-177
3. Берницька Д.І. Дослідження бізнес середовища для розвитку МСП / Д.І. Берницька / Сектори економіки в процесі реалізації державної регіональної політики: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції: Тези.- Тернопіль-Збараж, 2017. С166-169
4. Берницька Д.І. Дослідження процесів розвитку та підтримки малого бізнесу в Україні та Польщі / Д.І.Берницька / Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. Науковий журнал. Випуск 22, 2017 рік. с.47-51
5. Марченко О. І. Розвиток малого бізнесу: вітчизняний і зарубіжний досвід / О. І. Марченко, Р. В. Моткалюк // Фінансовий простір. - 2015. - № 1. - С. 190-195. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_1_26.
6. Толмачова Г.Ф. Регулювання розвитку малого і середнього підприємництва: досвід зарубіжних країн для України / Г. Ф. Толмачова, В. І. Ляшенко, Г. В. Колеснікова / Економічний вісник Донбасу № 1(47), 2017. С.157-185.
7. Зілгалова О.А. Становлення малого і середнього підприємництва: корисні уроки з досвіду країн європейського союзу. Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/.../Article_Kurei_VisnykLDFa.p...
8. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018
9. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні 2016. Режим доступу: http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_short.html
10. Doing Business 2017: Equal Opportunity for All, a World Bank Group flagship publication, is the 14th in a series of annual reports measuring Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>
11. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку) Режим доступу: http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/UA_clean_revised_corrected_SME_Strategy_16_11_2016.doc

Рецензент д.е.н., професор Гринчуцький В.І.

УДК 340.134

Горбач Л.М. к.е.н., доцент

Кадебська Е.В. к.е.н.

Волинський інститут ім. В. Липинського

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСОВОГО ПРАВА

У статті розглянуто розвиток наукових підходів до визначення сутності міжнародного фінансового права, його правової природи. Розкрито особливості предмета правового регулювання міжнародного фінансового права. Досліджено співвідношення міжнародного фінансового права з міжнародним публічним і міжнародним приватним правом. Зроблено висновки про комплексно узагальнені норми, що регулюють міжнародні фінансові правовідносини.

Ключові слова: міжнародне фінансове право, міжнародні фінансові правовідносини, міжнародний договір, міжнародний звичай.

Horbach L., Kadebska E.

LEGAL BASIS AND PECULIARITIES OF THE INTERNATIONAL FINANCIAL LEGISLATION SYSTEM

The article deals with the development of scientific approaches to the definition of the essence of international financial law, its legal basis. The peculiarities of the subject of legal regulation of international financial law are found out. The correlation of international financial law with international public and private international law is analyzed. Conclusions about the complex generalized norms regulating international financial relations are made.

Key words: international financial law, international financial relations, international treaty, international custom.

Горбач Л.Н., Кадебская Э.В.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ФИНАНСОВОГО ПРАВА

В статье рассмотрено развитие научных подходов к определению сущности международного финансового права, его правовой природы. Раскрыты особенности предмета правового регулирования международного финансового права. Исследовано соотношение международного финансового права с международным публичным и международным частным правом. Сделаны выводы о комплексно обобщенных нормах, регулирующих международные финансовые правоотношения.

Ключевые слова: международное финансовое право, международные финансовые правоотношения, международный договор, международный обычай.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Міжнародне фінансове право є частиною світової фінансово-правової системи і призначене для юридичної регламентації внутрішньодержавного та міжнародного фінансового і торгівельного обороту, руху грошових коштів, капіталів, інвестицій, захисту майнових і особистих немайнових прав громадян і юридичних осіб.

Актуальність проблем, що розглядаються в даній статті, пов'язана з глобалізацією руху валютно-грошових потоків у сучасному світі, з усе активнішою і масштабнішою за обсягом участю валютних цінностей у міжнародному та цивільному обороті, з інтеграційними процесами України до ЄС.

На сьогодні об'єктивним фактором є активізація залучення України до процесу валютно-фінансової взаємодії держав-членів світового співтовариства на глобальному і регіональному рівнях. Участь України у валютно-фінансовому співробітництві держав – об'єктивний процес, обумовлений її значною роллю в міжнародних економічних (фінансових) відносинах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові доробки вчених щодо становлення, визначення та функціонування фінансових систем різних держав. Зокрема, використовувалися роботи таких науковців як: Л. К. Воронової, С. В. Запольського, В. І. Кравченка, Т. А. Латковської, А. С. Нестеренко, А. А. Нечая, В. М. Опаріна, О. П. Орлюка, В. М. Чернишова. Питання місця міжнародного фінансового права в галузі світової фінансово-валютної системи досліджувалися в працях такі науковців, як: М. Версальський, Н. Вачев, Т. Надь, Ю. Ровінський, Р. Ренделл, Г. Ліпперт, Л. Лазебник, Г. Петрова, В. Шумілов, М. Шаповалов, О. Іванова.

Цілі статті. Метою статті є аналіз особливостей системи міжнародного фінансового права та наукових підходів до її правової природи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Міжнародні фінансові відносини характеризуються тим, що їх становлення відбувається на основі міжнародних угод, а реалізація віднесена до компетенції внутрішньодержавних фінансово-кредитних установ та організацій. Фінансові зобов'язання, які відповідають міждержавним фінансовим відносинам, відображаються в національних державних бюджетах, платіжних балансах держав та інших державних фінансових актах [1, с. 62].

У ХХ ст, особливо після Другої світової війни, у зв'язку з розвитком міжнародного обміну, а також розширенням і диференціацією форм співробітництва різних країн у політичній, економічній і культурній галузях виникла необхідність подальшого розширення міжнародних фінансових відносин. З'явилися численні міжнародні організації, члени яких – суверенні держави – приймають на себе визначені фінансові зобов'язання. Створені такі спеціалізовані міжнародні фінансові організації, як Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції і розвитку та ін. [2, с. 160]. Отже, в подальшому відбувається перехід до багатостороннього регулювання міжнародних фінансових відносин, що не могло не вплинути на зміщення акцентів у наукових підходах до розуміння сутності міжнародного фінансового права.

У 1976 році укладена Ямайська угода, яка юридично закріпила режим «плаваючих» курсів валют, передбачила повну демонетизацію золота та перехід до використання, як світових грошей, національних валют і міжнародних розрахункових одиниць СПЗ (Special Drawing Rights – спеціальні права запозичення). Ямайська угода стає міжнародно-правовою основою сучасного етапу розвитку міжнародних фінансових відносин.

Сукупність міжнародних фінансових норм та принципів складає систему міжнародного фінансового права. Питання правової природи міжнародного фінансового права в науковій літературі розглядаються у двох основних напрямках: 1) широкому, згідно якого до міжнародного фінансового права віднесені норми міжнародного публічного та приватного права; 2) вузькому, відповідно до якого міжнародне фінансове право є складовою частиною міжнародного публічного права.

У широкому сенсі міжнародне фінансове право - це сукупність норм міжнародної та національної належності, що регулюють різноманітні фінансові операції, за умови, що ці фінансові операції виходять за межі правової системи однієї держави. Також, слід звернути увагу на те, що міжнародне фінансове право – це лише частина міжнародної

фінансової системи та підгалузь міжнародного економічного права, яке, в свою чергу, є галуззю міжнародного права.

Міжнародне фінансове право – це право публічне, яке має свій предмет регулювання і свої особливості. Крім того, воно тісно взаємодіє з іншими нормативними комплексами, задіяними в регулюванні внутрішньодержавних і міжнародних фінансових відносин, а найголовніше – тісно пов'язане з ними. У цьому сенсі міжнародне фінансове право виступає частиною міжнародної нормативної системи і глобального права.

У вузькому сенсі міжнародне фінансове право означає сукупність норм, які регулюють організацію міжнародних фінансових відносин, в основному обіг світових фінансів. При такому підході клірингові операції міжнародної валютно-розрахункової системи виступатимуть нормами міжнародного приватного права, а норми, наприклад, міжнародного банківського та страхового нагляду, фінансового моніторингу будуть нормами міжнародного публічного права.

Особливості міжнародних фінансових правовідносин визначаються характером об'єкта регулювання і метою їх виникнення. Такі правовідносини вимагають спеціальних норм їх правового регулювання. Так, ще Г. Ліпперт, що одним із перших спробував систематизувати міжнародні фінансово-правові норми, визначає міжнародне фінансове право як «нову галузь міжнародного права», «своєрідну галузь права», що, у свою чергу, тісно пов'язана як із національним законодавством у сфері фінансової діяльності, так і з міжнародно-правовими нормами [3].

Професор Р. С. Ренделл у праці «Міжнародне фінансове право» визначає міжнародне фінансове право як сукупність приватно-правових і публічно-правових відносин щодо міжнародного руху капіталів, суттєву роль у яких відіграють міжнародні валютно-фінансові та кредитні організації й інститути [4, с. 5].

М. Версальський відзначав, що міжнародне фінансове право є не самостійною, а комплексною галуззю права, оскільки міжнародні фінансові норми не можуть бути повністю включені ні в міжнародне право, ні в національне фінансове право [5, с. 65].

В. Шумілов визначає міжнародне фінансове право як систему міжнародно-правових норм і принципів, що регулюють міжнародні фінансові відносини. При цьому він акцентує увагу на тому, що міжнародне фінансове право є частиною міжнародного публічного права й тісно взаємодіє з іншими нормативними комплексами, задіяними в регулюванні внутрішньодержавних і міжнародних фінансових відносин [6, с. 41]. Російський дослідник М. Шаповалов також підтримує позицію В. Шумілова щодо належності міжнародного фінансового права до системи міжнародного публічного права [7, с. 131].

Отже, аналіз наукових поглядів щодо місця міжнародного фінансового права в міжнародній правовій системі свідчить про їх багатоаспектність. На нашу думку, міжнародне фінансове право є частиною міжнародного публічного права, до якого відноситься сукупність юридично закріплених норм та принципів, які виникають між суб'єктами міжнародного права з приводу регулювання та реалізації міждержавних валютно-фінансових відносин.

Основою міжнародного фінансового права є його норми. Норма міжнародного фінансового права – це правило поведінки, що встановлюється державою й іншими суб'єктами міжнародного фінансового права шляхом узгодження їх позицій, встановлює взаємні права й обов'язки і визнається ними як юридично обов'язкове.

Міжнародні фінансово-правові норми тісно пов'язані з нормами національного фінансового законодавства і нормами міжнародного права. Тобто, норми міжнародного фінансового права виражають основні принципи міжнародного права, такі як визнання суверенітету різних держав, надання окремих пільг та використання таких понять як

«кордон», «територія», «іноземний суб'єкт». Але можуть бути й відмінності між нормами міжнародного і національного фінансового законодавства. Внаслідок цього, норми можуть не відповідати правилам, які встановлені національним законодавством. Варто зазначити, що міжнародно-правова норма має обов'язковий характер. Тому, для використання таких норм необхідно прийняти спеціальні нормативні акти в середині країни, які зможуть зобов'язати державні органи однієї країни забезпечити безпосереднє виконання норм міжнародного права.

Специфічною особливістю фінансово-правових відносин, що відносяться до міжнародного фінансового права, є те, що міжнародне фінансове право вивчає лише особливу групу фінансово-правових відносин, які мають міжнародний характер, а саме валютні розрахунки, в тому числі за участю МВФ, фінансові операції банків різних держав, міжнародний моніторинг за запобіганням легалізації незаконно отриманих доходів, міжнародне оподаткування, фінансову діяльність транснаціональних компаній, фінансування приватної торгівлі й інвестицій за участю осіб і міжнародних організацій та ін. Фінансово-правові відносини супроводжуються й іншими видами міжнародного економічного співробітництва (торговим, промисловим, науково-технічним, інвестиційним тощо). До комплексу фінансово-правових відносин відносяться розрахункові, кредитні відносини, відносини з приводу фінансового забезпечення комерційних угод, удосконалення валютного ринку та щодо створення і діяльності міжнародних валютно-кредитних організацій.

В. І. Лісовський відзначав, що міжнародні фінансово-правові відносини є різновидом міжнародних економічних відносин. На його думку, міжнародне фінансове право є сукупністю норм поведінки (конвенційних і звичайних норм), які історично змінюються і регулюють міждержавні фінансові відносини [8, с. 134].

Норми міжнародного фінансового права, хоча і регулюють відносини, які виникають з приводу фінансового співробітництва між різними країнами, але не означають, що в міжнародних фінансових правовідносинах повинні брати участь іноземці. Фінансово-правові відносини, що виникають в умовах міжнародного співробітництва, можуть бути без участі іноземців, але, мати в своєму складі іноземний елемент, який вимагає застосування норм і категорій міжнародного фінансового або приватного права.

Таким чином, питання про місце міжнародного фінансового права в системі міжнародного права вирішується не за характером його джерел, а за тим, які фінансові відносини є предметом регулювання. Наприклад, відносини зі страхування кредитних ризиків в операціях транснаціональних банків не можуть розглядатися як відносини міждержавні, хоча і регулюються міждержавними угодами про співпрацю в межах МВФ.

Джерелами міжнародного фінансового права виступають форми, за допомогою яких виражається і закріплюється правило поведінки суб'єктів міжнародного фінансового права. Джерелами міжнародного фінансового права (як і всього міжнародного права) є, головним чином, міжнародні договори і міжнародні звичаї. Міжнародні договори при цьому можуть бути:

- міждержавними (валютні, платіжні тощо);
- міжурядовими (про принципи взаємних розрахунків, надання кредитів, уникнення подвійного оподаткування);
- міжвідомчими (з питань неторгових платежів та інші).

Законом України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. встановлено порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України. У цьому ж законі визначено поняття міжнародного договору

як укладеного у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [9].

У міжнародному фінансовому праві, як і в міжнародному праві, розрізняють договори двосторонні і багатосторонні; універсальні та регіональні; статутні та протокольні. Так, до статутних договірних джерел відносять установчі договори (статути) міжнародних організацій, зокрема Договори про Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР). Статутні угоди окремих організацій можуть бути багатосторонніми договорами універсального типу.

Крім того, основним джерелом міжнародного фінансового права, на основі якого виконуються міжнародні зобов'язання, є міжнародний звичай.

Міжнародний звичай – це практика, яка повторюється протягом тривалого часу в міжнародних правовідносинах, неписане закріплення в міжнародній суспільній правосвідомості загальних принципів права як особливої категорії правових норм.

Визначення міжнародно-правового звичаю наводиться у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду. Міжнародно-правовий звичай – це найбільш загальні імперативні вимоги до розуміння права як механізму реалізації волі у відносинах людей у будь-якому суспільстві й відносинах будь-яких суспільств між собою, що сформувалися в суспільній свідомості, пройшли випробування часом і є основною невід'ємною складовою правової культури більшості існуючих націй і народів [10].

На думку В. Ф. Опришка, міжнародно-правовий звичай – це закріплені, неписані само собою зрозумілі правила організації і здійснення міжнародних відносин [11, с. 46].

На відміну від інших джерел міжнародного права тільки звичаєва форма вираження загальних принципів права забезпечує їм стабільний характер, їх універсальну міжнародну суспільну значущість, охороняє від політичного маніпулювання й довільного суддівського розсуду.

Варто також зазначити, що у міжнародно-правовій практиці нерідко виникає питання й про інші джерела: «м'яке» право, резолюції міжнародних організацій і конференцій, політичні домовленості, рішення міжнародних судів тощо.

Термін «м'яке» право використовують для позначення особливого виду неправових норм міжнародного права, тобто таких що містяться в резолюціях міжнародних організацій, спільних заявах і не мають обов'язкового характеру, але через свій політичний і моральний характер виконуються різними державами.

Норми внутрішньодержавного законодавства також є джерелами міжнародного фінансового права та включають сукупність правових норм, які походять від держави і регулюють суспільні відносини на її території.

Отже, серед джерел міжнародного фінансового права головну роль відіграють міжнародні договори і міжнародно-правові звичаї, які ґрунтуються на принципі рівноправності сторін. У міжнародному фінансовому праві застосовується неформальний підхід, пов'язаний із тим, що доволі часто у сфері міжнародних зв'язків держави вимушені приймати спільні акти, які виражають спільні інтереси і формально не носять договірний характер.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що міжнародне фінансове право є комплексною галуззю права, що має свої специфічні ознаки і правову природу. Міжнародне фінансове право – це сукупність встановлених та санкціонованих правил і норм, які регулюють відносини у сфері міжнародних фінансів та носять обов'язковий характер. Предметом правового регулювання міжнародного фінансового права є фінансові правовідносини, що виникають між суб'єктами міжнародного публічного права.

Беззаперечним фактом на сьогодні є глобалізація світової економіки, економічна і фінансова взаємозалежність держав. Це викликає необхідність узгодження міжнародно-правових із внутрішньодержавними фінансово-правовими нормами в середині кожної окремої країни.

Список використаних джерел:

1. Ровинский Е.А. Международные финансовые отношения и их правовое регулирование // Советское государство и право. – 1965. – № 2. – С. 62.
2. Назаренко А.Т. О нормах правового регулирования международных финансовых отношений // Тр. ВЮЗИ. – 1971. – Т. XIX. – С. 156-182.
3. Lippert G. Das Internationale Finanzrecht. Eine systematische Darstellung der internationalen Finanzrechtsnormen / G. Lippert. – Triest ; Wien ; Leipzig, 1912.
4. Rendell R.S. International Financial Law / R.S. Rendell. – London, 1980. – P. 5.
5. Версальский М. Проблемы международного финансового права / М. Версальский, Т. Надь, Н. Вачев // Советское государство и право. – М., 1967. – С. 63–68.
6. Шумилов В.М. Международное финансовое право : [учебник] / В. М. Шумилов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 2011. – 328 с.
7. Шаповалов М. А. История, современное состояние и перспективы развития науки международного финансового права / В. М. Шумилов // Известия вузов. Серия «Правоведение». – 2014. – № 1. – С. 120–133.
8. Лисовский В. И. Международное торговое и финансовое право: Учеб. Пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 1974. – С. 134-135.
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
10. Статут Международного Суда ООН от 26 июня 1945 г. // Міжнародне право в документах / За заг. ред. М. В. Буроменьського. – С. 181-183.
11. Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право: Підручник / В. Ф. Опришко. – К.: КНЕУ, 2003. – 311 с.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 339.9:338.49

Рибчук А.В., д.е.н., професор

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Левківський В.М., д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПРОСТОРУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджуються проблеми і перспективи просторового розширення функцій транспортної інфраструктури Європейського Союзу, аналізується еволюція транспортної політики регіонального угруповання за останні десятиріччя. Показано, що на відміну від попередніх етапів, останнє інтенсивне розширення ЄС спрямоване на досягнення інтегрованого просторового та транспортного розвитку, що дозволить посилити мобільність трудових ресурсів, товарів і послуг у регіоні. Зазначено, що європейські транспортні коридори давно сприяють становленню основи територіальної згуртованості держав ЄС.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, просторове розширення, транспортні коридори, територіальна згуртованість, спільна стратегія розвитку, транспортна політика – TEN-T.

Rybchuk A., Levkivskiy V.

PROSPECTS FOR THE EXPANSION OF THE INTEGRATED SPACE OF FUNCTIONING THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE OF THE EUROPEAN UNION

The article investigates the problems and prospects of spatial expansion of the functions of transport infrastructure of the European Union, analyzes the evolution of the transport policy of the regional group for the last decades. It has been shown that, unlike previous phases, the latest intensive EU enlargement is aimed at achieving integrated spatial and transport development, which will increase the mobility of labor resources, goods

and services in the region. It is noted that European transport corridors have long been helping to form the basis of the territorial cohesion of the EU states.

Key words: transport infrastructure, spatial expansion, transport corridors, territorial cohesion, common development strategy, transport policy – TEN-T.

Рыбчук А.В., Левковский В.Н.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАСШИРЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО ПРОСТРАНСТВА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В статье исследуются проблемы и перспективы пространственного расширения функций транспортной инфраструктуры Европейского Союза, анализируется эволюция транспортной политики региональной группировки за последние десятилетия. Показано, что в отличие от предыдущих этапов, последнее интенсивное расширение ЕС направлено на достижение интегрированного пространственного и транспортного развития, что позволит усилить мобильность трудовых ресурсов, товаров и услуг в регионе. Отмечено, что европейские транспортные коридоры давно способствуют становлению основы территориальной сплоченности государств ЕС.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, пространственное расширение, транспортные коридоры, территориальная сплоченность, общая стратегия развития, транспортная политика – TEN-T.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Внаслідок приєднання до ЄС великої групи країн ЦСЄ відбулася трансформація західноєвропейської інтеграції в загальноєвропейську. На відміну від попередніх етапів, останнє розширення Європейського Союзу спрямоване на досягнення інтегрованого просторового та транспортного розвитку, що дозволить посилити мобільність трудових ресурсів, товарів і послуг у регіоні. Європейські транспортні коридори давно сприяють становленню основи територіальної згуртованості держав ЄС. Тому поглиблення та розширення європейської інтеграції залежить не тільки від багатосторонньої координації торгівлі та транспортних потоків, але й від реалізації обґрунтованої стратегії просторового розвитку транспортної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми просторового розширення функціонування транспортної інфраструктури Європейського Союзу знаходяться в полі зору як українських, так і зарубіжних вчених-економістів.

Так, досліджуючи стратегію розвитку розширеного ЄС, В. Орлова зазначає: що «просторове розширення Європейського Союзу об'єктивно зумовило необхідність розроблення стратегії подальшого розвитку регіонального об'єднання, що зокрема передбачало і реалізацію спільної транспортної політики, яка мала врахувати інтереси усіх країн учасниць щодо будівництва та модернізації функціонуючої транспортної інфраструктури» [4, с. 53].

В. Борщевський, аналізуючи проблеми модернізації транспортної інфраструктури України, підкреслює: «В умовах поглиблення європейської інтеграції роль транспорту і транспортної інфраструктури суттєво збільшується, оскільки зростає мобільність робочої сили та інтенсифікується як міжнародний, так і внутрішній товарообіг. Це змушує національні уряди шукати додаткові ресурси для розвитку транспорту і модернізації транспортної інфраструктури» [1, с. 53].

Вивчаючи досвід формування світової транспортно-логістичної інфраструктури, А.Кузьменко звертає увагу на те, що «основу комунікаційного або транспортно-логістичного каркасу Європи визначила програма створення Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), якою передбачено формування сучасної транспортно-

логістичної мережі в країнах Європейського Союзу з метою забезпечення територіальної єдності та вільного руху товарів і населення в межах європейських країн, посилення процесів інтеграції на європейському просторі [2, с. 5].

Хенрік Холлей, розглядаючи останні тенденції функціонування транспортної інфраструктури ЄС, стверджує: «Транспорт є наріжним каменем європейської інтеграції і міцно пов'язаний зі створенням Єдиного ринку, який сприяє зайнятості та економіці зростання... Транспорт стосується всіх нас, оскільки він впливає на повсякденне життя всіх громадян і компаній ЄС. Він також має сильний територіальний вимір і є ключем до згуртованості між регіонами ЄС. Таким чином, транспортна політика має вирішувати широкий діапазон економічних, соціальних та екологічних аспектів» [13, с. 1].

О. Цигу, О. Тоадер доводять, що: «транспортна інфраструктура у всіх 28 країнах Європейського Союзу (ЄС-28) пройшла найшвидший розвиток за останні десятиліття. Вона здійснює вплив на стійкий розвиток і економічне зростання, ...забезпечує мобільність для людей, ефективність і результативність у розподілі ресурсів. З іншого боку, економічне зростання впливає позитивно на доходи і формує більший попит на якісну інфраструктуру, що стимулює подальше покращення транспортних умов» [6, с.12].

Цілі статті – проаналізувати еволюцію транспортної політики ЄС за останні десятиріччя, дослідити умови реалізації програми Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) та виявити перспективи функціонування транспортної інфраструктури при розширенні інтегрованого простору Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Упродовж всього періоду функціонування Європейського Союзу акцентувалася увага на поступальному розвитку, удосконаленні та розширенні об'єктів виробничої інфраструктури регіонального рівня, а саме: елементів транспортної системи (залізничного, автомобільного, морського, трубопровідного та повітряного транспорту), інформаційної мережі. Водночас розв'язувалися проблеми будівництва та стандартизації станцій, причалів, аеропортів, управління рухом активної частини об'єктів регіональної транспортної інфраструктури.

Аналізуючи еволюцію європейської економічної інтеграції, варто зазначити два напрямки досягнення її зрілості: перший – об'єднання національних економік в єдину господарську систему регіонального рівня і другий – просторовий (територіальний) аспект розширення союзу європейських країн. Тому, виходячи із зазначеного, необхідно й можливо виділити основні періоди розвитку, поглиблення та розширення об'єктів виробничої, зокрема, транспортної інфраструктури регіону, які стали передумовою і наслідком прискорення європейської інтеграції.

Утворивши регіональне об'єднання шести європейських країн, ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург стали на шлях формування «зони вільної торгівлі», «спільного ринку» та «митного союзу», ефективного функціонування яких було можливе через узгоджене використання національних транспортних систем та інших інфраструктурних елементів. Уряди зацікавлених країн розробляли спільні проекти щодо розширення об'єктів та мережі виробничої інфраструктури, зокрема транспорту і зв'язку. Важливу роль у розвитку єврорегіональної виробничої інфраструктури відіграли перші прояви результатів науково-технічної революції, яка розпочалась у 60-х роках ХХ ст. На арену вийшли нові види транспорту та зв'язку. Узгоджена транспортна політика була проголошена у Римському договорі одним із домінуючих напрямів функціонування Співтовариства, але, на жаль, її реалізація носила епізодичний характер та не сприяла реалізації поставлених завдань [3, с. 19].

Згодом завдяки «транспортній революції» у Європейському союзі почали активно розвиватися передові, порівняно з традиційними, види транспорту, зокрема

автомобільний, трубопровідний, повітряний. Підтвердженням цьому є досвід такої країни як Великобританія. Раніше до Англії морським транспортом прибувало більше пасажирів ніж повітряним, але на початку 60-х років ХХ ст. число пасажирських авіаперевезень зросло вдвічі порівняно з морськими. Тим більше що вартість повітряних перевезень стала нижчою. Другий етап характеризувався ще й тим, що закінчилося формування єдиного внутрішнього ринку країн ЄС, а це вимагало формування адекватної транспортної інфраструктури.

Хронологія третього періоду розвитку євро регіональної транспортної інфраструктури визначається завершенням 1980-х та початком 1990-х років і триває до цього часу. Особливістю даного етапу є те, що в ньому знаходять відображення як економічні, так і політичні інтереси, зокрема країн Центральної та Східної Європи, які прагнуть якнайшвидше інтегруватися у Європейський Союз, використовуючи при цьому наявні об'єкти виробничої інфраструктури. Останні потребують значних інвестицій для свого розвитку та модернізації з метою адаптації до євро регіональної інфраструктури. Остання фінансово-економічна криза негативно вплинула на функціонування Європейського Союзу. Але вироблення узгодженої політики оздоровлення регіону подає надію на оптимістичну перспективу. Тільки план побудови Єдиного внутрішнього ринку (ЄВР) «Проект 92» стимулював прогрес в рамках загальної транспортної політики ЄС. Згодом у 2001 році Європейська Комісія прийняла «Білу книгу» з транспорту: «Європейська транспортна політика до 2010 року: час рішень». У документі було сформульовано чотири головні задачі транспортної політики ЄС: зміна балансу між різними видами транспорту; усунення «вузьких місць» у транспортній інфраструктурі; орієнтація транспортної політики на її користувачів; отримання ефекту від глобалізації транспорту [4, с. 53].

У зв'язку з перспективою розширення ЄС на початку 2000-х років виникла необхідність спрогнозувати подальший розвиток транспортної інфраструктури. Проведений аналіз ключових тенденцій економічного зростання європейської інтеграції дає можливість прослідкувати орієнтири країн ЄС-28 у транспортній сфері на період 2000 – 2020 рр. Як видно із рис. 1, найбільше зростання за вказаний відрізок часу буде властиве повітряному транспорту – 108%, на другому місці морський транспорт – 59%, на третьому загальний вантажний транспорт – 50%. Найнижчі темпи приросту на залізничному пасажирському транспорті – 19% та залізничному вантажному – 13%. Досить суттєво зросте і ВВП у транспортній галузі країн ЄС-28 за 2000 – 2020 рр., а саме на 52%. Тобто названі показники ще раз засвідчують оптимістичні прогнози розвитку транспортної інфраструктури Європейського Союзу на перспективу.

Розпочинаючи з січня 2014 р. Європейський Союз впроваджує нову політику у сфері транспорту: «TEN-T – нова транспортна політика ЄС або з Заходу на Схід за півгодини», TEN-T – Транс-Європейська транспортна мережа. Мета нової політики достатньо амбіційна – поєднати континент як з Заходу на Схід, так і з Півночі на Південь, тобто вставити необхідну ділянку транспортної мережі в потрібні місця, тим самим створивши однорідну мережу. Якщо ця стратегія буде реалізована успішно, то вже в 2050 році поїздка по ЄС буде займати в середньому півгодини, а нова транспортна мережа поєднає 94 порти, 38 аеропортів, а також 15 тисяч кілометрів модернізованих швидких залізничних доріг. Розвиток європейської транспортної мережі вже приносить та принесе величезну вигоду як бізнесу, так і звичайним громадянам, адже транспорт відіграє величезну роль у розвитку економіки, стимулює економічне зростання і допомагає створювати додаткові робочі місця [11, с. 13].

Рис. 1. Ключові тенденції економічного зростання в транспортній галузі у період 2000 – 2020 років у країнах Євросоюзу-28
Джерело: [7, с. 10].

Ця глобальна подія привертає значну увагу і є важливою для всіх учасників ринку транспортної інфраструктури. За останнє десятиріччя це питання стало важливим у зв'язку з інтенсивним розширенням ЄС, через що транспортна інфраструктура Європейського Союзу стала частково розрізненою і неоднорідною, особливо за напрямком «схід-захід». Нова транспортна політика ЄС спрямована на удосконалення автомагістралей, залізниць, а також внутрішніх водних і повітряних шляхів.

Програма просторового розширення інтегрованої транспортної інфраструктури TEN-T передбачає реалізацію наступних проблем:

- усунення «вузьких місць» у європейській транспортній інфраструктурі, які перешкоджають ефективному функціонуванню внутрішнього ринку ЄС;
- розроблення комплексно координуючих систем транспорту в межах розширеного транспортного простору;
- досягнення повної узгодженості між транспортними системами країн-членів ЄС;
- усунення технічних бар'єрів;
- популяризація використання екологічно чистого палива;
- ефективне використання транспортної інфраструктури завдяки новим навігаційним системам;
- інтеграція міських транспортних мереж у TEN-T;
- підвищення безпеки руху.

На реалізацію TEN-T було виділено більше 24 млрд євро. Проект планується реалізувати до 2020 року. Якщо на перших етапах TEN-T був просто інструментом фінансування великих проектів, то в даний час це транспортна політика, яка спрямована на досягнення довгострокових цілей ЄС – забезпечення мобільності при наявності ефективного використання ресурсів і зниження викидів газу [8, с. 12].

Програма розвитку транспортної інфраструктури TEN-T розширеного Євросоюзу передбачає також формування нових та удосконалення діючих транспортних коридорів, оскільки вони є складною системою, яка включає в себе декілька видів транспорту і

розгалуження від основної магістралі. У майбутньому очікується значний розвиток транспорту і транспортної інфраструктури на базі мультимодальних європейських коридорів.

Коридори Схід-Захід: Північне море – Балтика; Середземноморський: Рейн-Дунай; Діагональні коридори: Балтика-Адріатика, Північне море – Середземне море; Середньосхідний; Атлантичний. Коридори Північ-Південь: Скандинавія-Середземне море; Рейн-Альпи. На базі дев'яти зазначених коридорів до 2030 року буде побудована повна базова транспортна мережа розширеного Євросоюзу. Це створить передумови для суттєвого економічного зростання ЄС завдяки скороченню часу на пасажирські та вантажні перевезення, збільшення потоку пасажирів і вантажообігу, а також пропускної спроможності транспортних мереж нового інтегрованого простору [11, с. 53].

Конкретними результатами функціонування дев'яти коридорів базової мережі є реалізація транскордонних інфраструктурних інноваційних проектів. Так, зокрема в інформаційних таблицях TEN-T відображено, що:

- Балтійсько-Адріатичний коридор, який з'єднує польські порти в Балтійському морі з італійськими, сприятиме тому, що словенці в Адріатичному морі генеруватимуть 1,56 млн робочих місць та 535 млрд євро ВВП до 2030 року;
- було визначено 217 проектів у Середземноморському коридорі, що забезпечить мультимодальний зв'язок портів Західного Середземномор'я з центром ЄС;
- залізниця Балтики – інвестиції в 5,8 млрд євро – з'єднають столиці Естонії, Латвії, Литви та Росії;
- на електромагнітних артеріях (EVA +) встановлюється 200 станцій швидкої зарядки. Ключові дороги та автомагістралі в Італії й Австрії пропонують всі стандарти швидкої зарядки (CCS Combo 2, CHAdeMO або зарядка AC).

Існують різні варіанти успіху щодо розгортання ERTMS. Деякі держави ЄС, зокрема Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Данія, вирішили прийняти рішення для розгортання транспортної мережі. Транскордонне співробітництво також просувається, наприклад, на коридор Північноморсько-середземноморської основної мережі [10, с. 17].

З метою реалізації програми TEN-T було розроблено інвестиційний план для Європи щодо розширення мережі транспортної інфраструктури за наступними етапами: мобілізація ресурсів ЄС для інвестицій. Розпочинаючи з 2014 року, Фонд «З'єднання Європи» (CEF) сформував грантову підтримку 604 проектів, що будуть здійснювати майже 2000 бенефіціарів, з урахуванням співфінансування CEF у розмірі 21,4 млрд євро. Очікується, що такі проекти принесуть наступні результати:

- незалежні дослідження щодо інвестицій в TEN-T відзначають, що такі інвестиції приведуть до створення робочих місць у розмірі понад 900 000 чоловік / рік і стимулювання європейського ВВП на суму 264 млрд євро на період реалізації проектів;
- відновлення до 2020 року 243 залізничних, автомобільних та внутрішніх водних шляхів (30% на прикордонних ділянках);
- створення 3088 нових пунктів постачання альтернативних видів палива для автомобільного транспорту;
- електрифікація 1753 км та покращення 2804 км вантажних ліній;
- модернізація 3862 км внутрішніх водних шляхів;
- обладнання 138082 залізничних вагонів гальмами з низьким рівнем шуму;
- 38 заходів, спрямованих на розгортання інтелектуальних транспортних систем на дорогах ЄС, що забезпечують оперативну сумісність послуги з управління рухом та впровадження ІТС-додатків;
- підтримка узгодженого та синхронізованого розгортання повітряного руху єдиного європейського неба управління (SESAR) із залученням 28 аеропортів, 25 постачальників аеронавігаційних послуг, 14 авіакомпаній та 2 міжнародних організацій.

Окрім того, очікується, що 1 млрд євро буде спрямовано в рамках поточних потреб CEF [12, с. 7-9].

Програма CEF передбачає завершення базової мережі TEN-T та її коридорів до 2030 року і загальної транспортної мережі Європи до 2050 року. У липні 2017 року було подано 68 пропозицій від більше ніж 110 заявників з 22 країн-членів ЄС [8, с. 13]. Окрім цього, близько 70 мільярдів євро було запрограмовано на співфінансування ЄС з Європейського структурного фонду та інвестиційних фондів (ESI Funds) на період 2014-2020 рр., зокрема Фонд згуртування (CF) та Європейський Фонд регіонального розвитку (ЄФРР). Це включає 34 млрд євро для інфраструктури TEN-T і 36 млрд євро для інвестиційних проектів у сфері транспорту, які підключаються до проектів TEN-T або доповнюються ними. Це включає інвестиції, наприклад, в екологічно чистому транспорті та альтернативних видах палива, у сфері сталого міського руху, у розумному транспорті (наприклад, розгортання ІТС-рішень) або в активних видах транспорту, таких як велосипедний рух.

У період 2014-2020 рр. очікуються наступні досягнення з підтримки політики зближення:

- 1136 км нових залізничних ліній TEN-T, включаючи 571 км на TEN-T;
- 9680 км покращених залізничних ліній, у тому числі 4636 км на TEN-T;
- 3414 км нових доріг, у тому числі 2022 км на TEN-T;
- 9742 км поліпшених доріг, у тому числі 798 км на TEN-T;
- 977 км внутрішніх водних шляхів;
- 748 км нових або покращених трамвайних і метро-ліній [5, с. 34].

З моменту запуску у 2015 році до липня 2017 року Європейський фонд стратегічних інвестицій (EFSD) затвердив 47 операцій, що сприятимуть досягненню транспортних цілей. Для їх вирішення передбачається залучити близько 21,4 млрд євро інвестицій. Окрім цього, попередньо було схвалено чотири програми, для реалізації яких було додатково виділено 3,5 млрд євро інвестицій. Станом на кінець 2016 року борговий інструмент CEF та його застарілі інструменти LGTT (Гарантія позики для TEN-T) та РВІ (Project Bonds Initiative) мобілізували більше 13 мільярдів євро додаткових інвестицій в TEN-T, з яких близько 4,5 млрд євро з 2014 року [9, с. 73].

Зазначені проекти ще раз підтверджують, що транспортна інфраструктура є стратегічним напрямом економічної політики розширеного Європейського Союзу, оскільки вона суттєво впливає на соціальний, економічний та екологічний розвиток Європи. Транспорт сприяє економічному зростанню та збільшенню робочих місць; глобальній конкурентоспроможності та торгівлі, надаючи можливість для переміщення Європою та за її межі; є ключовим чинником чотирьох свобод руху єдиного ринку – людей, товарів, послуг і капіталу.

Висновки. Проведене дослідження основних аспектів реформування та модернізації транспортної інфраструктури розширеного Європейського Союзу доводить потребу розроблення та реалізації адекватної політики у галузі транспорту, яка має враховувати інтереси усіх країн-учасниць регіонального угруповання. З цією метою необхідно вирішити ряд проблем: по-перше, досвід роботи з реалізації транспортної програми показав, що на її ефективне завершення інколи впливають складні регуляторні та адміністративні заходи, які можуть сприяти збільшенню витрат, затримці та невизначеності термінів завершення інфраструктурних проектів; по-друге, важливо спростити процедуру оптимізації інвестиційного середовища в реалізації проектів транспортної інфраструктури, при цьому необхідно раціонально використовувати форму державно-приватного партнерства; по-третє, реальний успіх здійснення задумів програми розвитку мережі транспортної інфраструктури TEN-T залежить від консолідованої економічної політики країн розширеного Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Борщевський В. Модернізація транспортної інфраструктури в процесі наближення до ЄС: досвід Польщі для України. *Міжнародні відносини. Серія: Економічні науки*. 2016. №9. С. 114-121.
2. Кузьменко А. В. Досвід та закономірності формування світової транспортно-логістичної інфраструктури *Науковий огляд*. 2015. № 7 (17). С. 5-14.
3. Мансуров Т. Европейский союз: опыт и проблемы. Критический анализ. *Экономические стратегии*. 2017. № 5. С. 19-20.
4. Орлова В. М. Європейська транспортна політика: орієнтири для залізничного транспорту України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 31. С. 52-56.
5. A quick guide to EU Funding 2014-2020. Brussels: Deloitte Limited., 2014. 48 p.
6. Cigu Elena, Agheorghiesei Daniela Tatiana, Gavriluță (Vatamanu) Anca Florentina and Toader Elena (2019). Transport Infrastructure Development, Public Performance and Long-Run Economic Growth: A Case Study for the Eu-28 Countries. *Sustainability*. 11(67). URL: https://www.mdpi.com/2071-1050/11/1/67#stats_id
7. European Commission – Directorate General for Energy and Transport. Keep Europe moving. Brussels, June, 2006, pp. 4-11.
8. European Commission – Directorate General for Mobility and Transport. Delivering TEN-T. Facts & figures. Brussels, September 2017, pp. 12-13.
9. New ways of financing transport infrastructure projects in Europe. Brussels, 2018, 120 p.
10. OECD Futures Project on Transcontinental Infrastructure Needs to 2030/50. OECD 2011, 52 p.
11. Study on permitting and facilitating the preparation of TEN-T core network projects Brussels, Milieu Ltd, 2016, 80 p.
12. Transport Infrastructure Investment: Capturing the Wider Benefits of Investment in Transport Infrastructure. London, 2014, 14 p.
13. Transport in the European Union Current Trends and Issues. Brussels, April, 2018. 144 p.

УДК 331.101.38.331.2

Сақун Л.М., к.е.н., доцент

Шкодінова І.О., студентка

Шевченко А.С., студентка

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

СВІТОВИЙ ДОСВІД МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВІПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються теоретичні основи мотивації та стимуляції праці. Спираючись на світову теорію та практику мотивації праці, аналізуються деякі методи мотивації персоналу розвинених країн та розробляються рекомендації щодо покращення діяльності персоналу на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: персонал, мотивація, модель мотивації, стимулювання.

Sakun L., Shkodinova I., Shevchenko A.

WORLD EXPERIENCE OF MOTIVATION AND THE POSSIBILITY OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Theoretical bases of motivation and stimulation of labour are expounded in the article. Leaning against the world theory and practice of motivation of labour, some methods of motivation of personnel of the developed countries are analysed and also recommendations about improvement of activity of personnel at the domestic enterprises are developed.

Keywords: personnel, motivation, model of motivation, stimulation.

Сақун Л.Н., Шкодинова И.А., Шевченко А.С.

МИРОВОЙ ОПЫТ МОТИВАЦИИ ТРУДА И ВОЗМОЖНОСТЬ ЕГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье изложены теоретические основы мотивации и стимуляции труда. Проанализированы мировая теория и практика мотивации труда, некоторые методы мотивации персонала развитых стран, разработаны рекомендации по повышению активности персонала на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: персонал, мотивация, модель мотивации, стимулирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питанню мотивації праці у світовій практиці завжди приділялося багато уваги. В Україні сучасні методи мотивації не відповідають вимогам робітників підприємства. У визначенні трудової поведінки працівників акцентують увагу на матеріальних мотивах, що сприяє відсуненню нематеріальних мотивів і стимулів на другий план.

Актуальність дослідження проблеми мотивації праці та її трансформації в сучасних умовах ґрунтується на необхідності пошуків нових мотиваційних механізмів, чинників та напрямків мотиваційного стимулювання задля підвищення соціально-економічної ефективності трудової діяльності. Тому проблеми, пов'язані із розвитком та удосконаленням систем мотивації праці, набувають в сучасних умовах особливої актуальності[5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у розвиток та вдосконалення теорії і практики мотивації праці зробили відомі зарубіжні автори – А. Файоль, Д. МакГрегор, Ф.Тейлор, П. Друкер, Е. Робінс та інші. Вітчизняні науковці також приділили багато уваги дослідженню цієї теми, зокрема: І.В. Шепель, А.В. Козаченко, О.А. Бугуцький, І. Бондар, А.М. Колот, В.С. Дієсперов та інші. Однак єдиний підхід, який став би універсальним для будь-якої організації, знайдений не був. Тому проблема мотивації праці потребує подальшого аналізу, переосмислення існуючих концепцій та розробки нових методів реалізації й формування мотиваційних моделей в умовах мінливого середовища.

Метою статті є вивчення сутності мотивації праці та необхідність формування й впровадження оновленої мотиваційної системи у діяльність підприємств, що враховує специфіку сучасних економічних процесів в Україні. Для розробки такої моделі виникає необхідність використовувати вже накопичений світовою практикою досвід, який повинен стати не лише основою для побудови власних високоефективних систем мотивації персоналу, а й прикладом для наслідування та орієнтиром у динаміці розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні українська модель мотивації персоналу обмежуються фінансовими та економічними стимулами, тоді як нематеріальний бік мотивування не удосконалюється взагалі. В умовах, які склались в Україні, мотиваційний механізм базується на прагненні задовольнити первинні потреби працівників лише за допомогою економічних методів. Тому при розробці механізму мотивації праці на підприємствах необхідно використовувати вже накопичений світовою практикою досвід[3].

Сучасні науковці виділяють декілька моделей мотивації персоналу в розрізі іноземного досвіду, а саме: японську, американську, французьку, англійську, німецьку, шведську моделі[1].

У японській моделі зростання продуктивності праці на пряму залежить від зростання рівня життя населення, в тому числі заробітної плати. Таким чином, використання такої системи дає можливість зростання заробітної плати шляхом підвищення кваліфікації та трудовим внеском працівника, посилюючи тим самим мотивацію персоналу, яка прямо впливає на результати роботи.

Американська модель мотивації персоналу ґрунтується на всебічному заохоченні підприємницької активності і збагаченні найбільш активної частини населення. На американських підприємствах застосовується нова система мотивації персоналу, при якій підвищення заробітної праці залежить не стільки від виробітку, скільки від числа освоєних професій і зростання кваліфікації. Отримати надбавку до зарплати працівник може шляхом накопичення балів, які нараховуються при завершенні навчання за додатковою спеціальністю.

У центрі німецької моделі мотивації персоналу знаходяться інтереси працівників, які усвідомлює відповідальність перед суспільством. Гармонійне поєднання стимулювання праці та соціальних гарантій – одна з найбільш оптимальних моделей в

економічній теорії. Продуктивність, ступінь складності праці та кваліфікація працівника значно впливають на рівень оплати праці персоналу. При зростанні продуктивності праці та індивідуальних досягнень працівникам виплачуються бонуси.

Французька модель мотивації праці зосереджена на використанні великої кількості різноманітних економічних інструментів. Головна її особливість полягає в тому, що вона робить стимулюючий вплив на якість та ефективність праці, служить чинником саморегулювання розміру фонду оплати праці шляхом урахування якості виконуваної роботи, рівня професійної кваліфікації, рівня мобільності працівника кількості внесених раціоналізаторських пропозицій.

Також на французьких підприємствах діє методика оцінки праці. Застосовується бальна оцінка ефективності праці робітника (від 0 до 120 балів) за шістьма показниками: професійні знання, продуктивність праці, якість роботи, дотримання правил техніки безпеки, етика виробництва, ініціативність.

Широке поширення партнерських відносин між підприємцями і робітниками – основа мотивації праці у Великобританії, що виявляється в активній участі персоналу у власності, прибутку і прийнятті рішень на підприємствах. Робітник підприємства отримує заробітну плату за трьома напрямками: основна заробітна плата, частка від участі в прибутку на основі праці, частка від прибутку на основі вкладеного ним капіталу. Участь у прибутках вводиться тоді, коли до встановленого доходу регулярно нараховується відповідна частка від прибутку підприємства, а участь у капіталі передбачає внесення частини власних заощаджень працівників в обмін на акції чи облигації фірми.

Провідну роль у розвитку шведської моделі мотивації праці відіграє соціальна політика держави, що базується на зменшенні майнової нерівності за рахунок перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених верств населення. Формування заробітної плати у Швеції побудовано на принципі – «однакова оплата праці за однакову працю» (незалежно від фінансового стану підприємства). Щорічні та «відкладені» не менше ніж на п'ять років преміальні стимулюють до більш продуктивної праці. Перевагами цієї системи є зростання життєвого рівня населення, постійність кадрів, створення умов для ліквідації соціальних конфліктів[4].

Дослідивши найвідоміші іноземні моделі мотивації персоналу, можна знайти як схожі, так і відмінні риси. Найголовніше, що їх об'єднує – ефективність, про що можна судити по рівню економічного розвитку країн, де вони запроваджені. В узагальненому вигляді закордонні системи мотивації праці наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Закордонні системи мотивації праці та їх особливості

Країна	Основні фактори мотивації праці	Особливості мотивації праці
Японія	Стаж Вік Результати праці Професійна майстерність	Довічний найм Допомога при виході на пенсію
США	Якість роботи Заохочення підприємницької активності Висока кваліфікація	Участь у прибутку Премії за безаварійну роботу Дотримання технологічної дисципліни
Німеччина	Якість Кваліфікація	Соціальні гарантії Бонуси за індивідуальні досягнення
Франція	Рівень мобілізації Кваліфікація Кількість раціоналізаторських пропозицій	Бальна оцінка праці робітника Індивідуалізація оплати праці Додаткові винагороди
Великобританія	Дохід Кількість виходів на роботу	Пайова участь у капіталі Система подвійних ставок
Швеція	Солідарна заробітна плата	Сильна соціальна політика Щорічні та «відкладені» преміальні

З огляду на досліджені моделі, можемо сказати, що в Україні знижений інтерес та увага до проблем трудової мотивації праці, відсутня ефективна стратегія у сфері мотивування.

В Україні тривалий час використовувалась єдина мотиваційна модель «батога і пряника». Вона довгий час залишалася стандартизованою і незмінною, а будь яке відхилення від стандартів вважалось порушенням існуючих нормативних законодавчих актів. В сучасних умовах господарювання необхідно сформувавши новий механізм мотивації праці, який би враховував усі потреби працівника в процесі його трудової діяльності.

Сучасний стан у сфері мотивації українських підприємств знаходиться на рівні Західної Європи 19 століття. Можна констатувати історичний розрив між теорією мотивації, визнанням необхідності введення більш сучасних мотиваційних систем і їхньою практичною реалізацією. Підприємствам нашої держави необхідно формувати культуру праці і певну систему цінностей, яка з часом може стати фундаментом створення національної моделі управління.

На сьогоднішньому етапі розвитку економіки України ще не сформований злагоджений механізм мотивації ефективної праці. Тому у створенні систем мотивації виявляються окремі проблеми:

- ✓ правові (відсутність нормативно-правової бази з питань захисту працюючих);
- ✓ економічні (низький рівень заробітної плати, слабкий зв'язок результату і оплати праці);
- ✓ соціально-психологічні (особливості менталітету, демотивація);
- ✓ управлінські (національні відмінності в управлінні пов'язані з соціально-психологічними особливостями працівників);
- ✓ етичні (мораль, норми моралі, взаємовідносини в колективі).

Основним мотивуючим фактором працівників є отримання гарантованої заробітної плати. Саме тому, вітчизняні керівники, як правило розглядають систему мотивації як інструмент, що базується на персональних виплатах працівнику, тобто процес мотивації зводиться лише до використання матеріальних методів. При цьому керівники вважають, що даний елемент є основним і повинен задовольнити всі потреби працівників в мотивації.

З метою підвищення ефективності нематеріального стимулювання персоналу в Україні доцільно проаналізувати і виявити можливості застосування досягнень у сфері управління і стимулювання трудової діяльності таких країн як США, Японія, Франція, країн Західної Європи. Повний комплекс методів, які використовують міжнародні корпорації для стимулювання роботи персоналу, представлений на рис. 1.

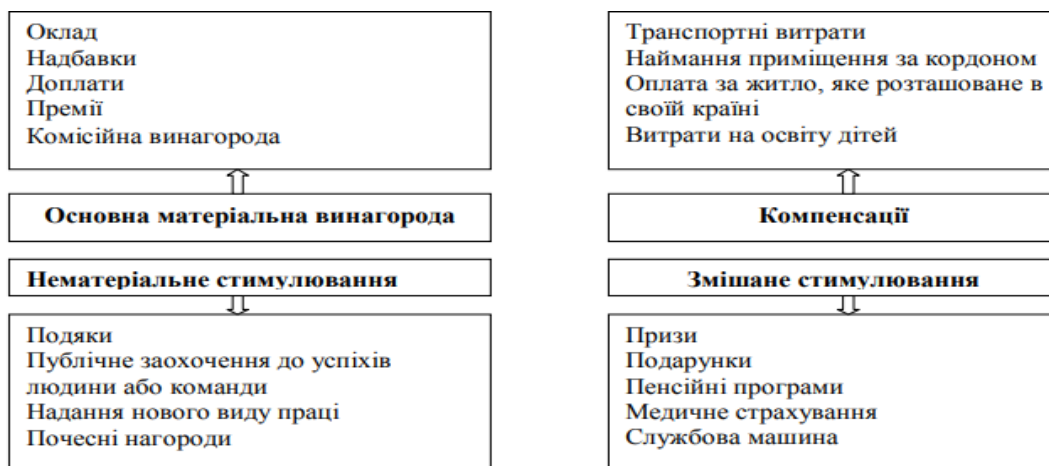

Рис. 1. Оптимальний комплекс засобів стимулювання міжнародних корпорацій

Не варто ігнорувати методи нематеріального стимулювання, використання яких набуває особливої актуальності в умовах обмежених ресурсів. Такий комплексний підхід допоможе не тільки втримати цінні кадри при поточному рівні заробітної плати, але і мотивувати їх на більш продуктивну роботу.

Для України скопіювати повністю будь-яку модель неможливо. Їх впровадження залежить не лише від бажання керівництва, а й від економічної ситуації в країні, фінансових можливостей підприємства, менталітету тощо. Доцільніше запозичити деякі елементи цих моделей мотивації.

На прикладі ПрАТ «Кредмаш» ми розглянули недоліки та проблеми української моделі мотивації праці. Так дослідивши мотиваційну систему ПрАТ «Кредмаш», ми виявили недоліки діючого механізму мотивації праці, зокрема спостерігається суттєве зниження рівня оплати праці, відбувається відтік кадрів з галузі машинобудування, до того ж винагорода за продуктивність праці зводиться лише до грошових виплат. Керівництвом ПрАТ «Кредмаш» було проведено опитування працівників щодо оцінки ступеня рівня їх мотивації. Результати роботи наведені у рис.2 [2].

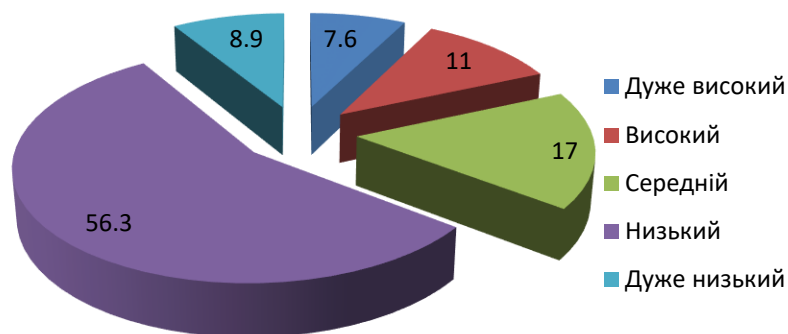

Рис. 2. - Рівень мотивації персоналу на ПрАТ «Кредмаш»

Відсотки розподілились наступним чином: дуже висока (7,6%); висока (11%); середня (17%); низька (56,3%); дуже низька (8,9%). З отриманих даних видно, що 56,3% опитаних відносять свою мотивацію до недостатньої. Найбільше респондентів непокоять у роботі такі фактори, як несправедливий розподіл матеріальної винагороди, погані умови праці і часті збої виробничого процесу. Тому ми пропонуємо удосконалену систему мотивації праці на ПрАТ «Кредмаш», усі дані якої наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Удосконалена система мотивації праці на ПрАТ «Кредмаш»

Система мотивації	
Економічні методи	Соціальні методи
–доплати за суміщення професій (посад) і виконання; –підвищення з/п за роботу вагітним жінкам; –грошові бонуси за навчання учнів; –премії за створення та впровадження інновацій; –премії за економію матеріальних ресурсів; –надбавки за дотримання виробничо-технологічної дисципліни.	–стимулювання вільним часом; –участь в управлінні; –творчий розвиток; –виключення важких та шкідливих для здоров'я робіт; –просування по службі.

Також для більш успішного функціонування ПрАТ «Кредмаш» доречним буде використати елементи американської та японської моделей. Слід перейняти такі ознаки

американської моделі мотивації праці: заробітна плата на пряму залежить від кваліфікації робітника та його активної участі у розвитку підприємства.

Водночас у японській моделі краще звернути увагу на виховання колективізму, адже взаємовідносини між працівником і керівництвом на японських підприємствах будуються не на стосунках лояльності працівника до своєї організації, а навпаки, це відносини, які виховують лояльність і формують поведінку працівника в групі у відповідь на вимоги компанії.

Висновки. Дослідивши найвідоміші іноземні моделі мотивації персоналу, можна знайти як схожі, так і відмінні риси, однак їх всіх об'єднує ефективність, про що можна судити по рівню економічного розвитку країн, де вони запроваджені.

Для України повністю скопіювати будь-яку модель мотивації неможливо, тому доцільніше запозичити лише деякі її елементи. Зокрема, в сучасних умовах, на вітчизняних підприємствах краще впровадити елементи американської моделі мотивації персоналу, які дозволять підвищити рівень продуктивності праці та її якість, допоможуть суттєво заощадити на виготовленні продукції та збільшити обсяги випуску. Однак їх реалізація передбачає часту атестацію працівників та підвищення їхньої кваліфікації, що не може дозволити собі кожне українське підприємство.

Отже, на сучасному етапі розвитку механізму мотивації персоналу потрібно зосередити увагу на органічному поєднанні матеріальних та нематеріальних мотивуючих елементів, які б комплексно окреслили її оптимальну систему та корпоративну культуру. До того ж досвід європейських країн та можливість його впровадження на вітчизняних підприємствах стане запорукою позитивних зрушень у вітчизняній теорії мотивації персоналу.

Список використаних джерел:

1. Возаченко А.В. Зарубіжний досвід мотивації праці [Електронний ресурс]: - Режим доступу: http://www.elitarium.ru/2010/10/22/zarubezhnyjj_opyt_motivacii_truda.html
2. Офіційний сайт компанії ПрАТ «Кредмаш» [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <https://kredmash.com/ua>
3. Кузнецов А. А. Світовий досвід мотивації працівників та можливості його адаптації до умов підприємств України / А. А. Кузнецов // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економіка. – 2012. – № 1 (59). – С. 136–139.
4. Криворотько І. О. Дослідження зарубіжного досвіду мотивації персоналу для використання в українських умовах / І. О. Криворотько // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2 (71). – С. 151–154.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2013. – 568 с.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК: 005.412:33.012.2-045.73

Дорофеев О.В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

КОНВЕРГЕНЦІЯ І ВЗАЄМОДІЯ У ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМАХ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Гармонізація відносин між підсистемами суб'єкта економічної діяльності полягає у зближенні (сходженні) бачення і розуміння управлінцями різних рівнів і безпосередніми операційними виконавцями загальнокорпоративних цілей і завдань. Тобто управління розвитком суб'єкта повинно базуватися на дотриманні принципу конвергентності його підсистем, особливо з точки зору дотримання пропорцій гармонізації співвідношення певних параметрів. Конвергенція, як процес зближення цілей, прискорює розвиток вертикальної і горизонтальної кооперації підсистем, що зумовлює появу синергетичного ефекту. При наявності останнього швидкість досягнення поставлених цілей зростає, що важливо з точки зору забезпечення конкурентоспроможності економічного суб'єкта.

Ключові слова: гармонізація управління, конвергенція, виробнича система, перерозподіл доходу, розвиток.

Dorofyeyev O.

CONVERGENCE AND COOPERATION IN PRODUCTION SYSTEMS: SCIENTIFIC DISCUSSION IN THE CONTEXT OF MANAGEMENT HARMONIZATION

Harmonization of relations between subsystems of the economic activity subject lies in the approach (emergence) of the vision and understanding of corporate goals and objectives by managers of different levels and direct operating executives. In other words, the management of subject development should be based on the principle of convergence of its subsystems, especially in terms of compliance with the proportions of harmonization of certain parameters correlation. Convergence, as a process of goals approach, accelerates the development of vertical and horizontal subsystems co-operation, which determines the emergence of synergistic effect. In the presence of the latter, the speed of goals achieving is increasing, which is important in terms of ensuring the economic entity competitiveness.

Key words: management harmonization, convergence, production system, income redistribution, development.

Дорофеев А.В.

КОНВЕРГЕНЦИЯ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМАХ: НАУЧНЫЙ ДИСКУРС В КОНТЕКСТЕ ГАРМОНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ

Гармонизация отношений между подсистемами субъекта экономической деятельности заключается в сближении (восхождении) видения и понимания управленцами разных уровней и непосредственными операционными исполнителями общекорпоративных целей и задач. То есть управление развитием субъекта должно базироваться на соблюдении принципа конвергентности его подсистем, особенно с точки зрения соблюдения пропорций гармонизации соотношения определенных параметров. Конвергенция, как процесс сближения целей, ускоряет развитие вертикальной и горизонтальной кооперации подсистем, приводит к появлению синергетического эффекта. При наличии последнего скорость достижения поставленных целей возрастает, что важно с точки зрения обеспечения конкурентоспособности экономического субъекта.

Ключевые слова: гармонизация управления, конвергенция, производственная система, перераспределение дохода, развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Протягом усього періоду економічних

перетворень в Україні спостерігаються не лише позитивні, але й негативні зміни економічних відносин, зокрема зростання неконтрольованості поведінки економічних суб'єктів, ослаблення і навіть втрата сформованих соціальних зв'язків, що спонукало до пошуку можливостей встановлення відношення міри і гармонії в сферах людської діяльності як умови забезпечення стійкості функціонування соціально-економічної системи. У науковому співтоваристві формується розуміння того, що при виборі критеріїв оцінки результативності функціонування економічних систем необхідно застосовувати комплексний підхід, а не орієнтуватися виключно на прибуток.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням проблем конвергенції і взаємодії у соціально-економічних системах та пошуком шляхів підвищення їхньої результативності займалися зарубіжні й вітчизняні вчені. Розгляд означеної проблеми зумовлює звернення до праць Л. Абалкіна [1], І. Адізеса [2], С. Кові [3], А. Пігу [4], Т. Пітерса [5], К. Поланьї [6], Г. Форда [7] та інших.

Мета статті. Метою дослідження є узагальнення й характеристика сучасних підходів до конвергенції у виробничих системах, розроблення авторського підходу й окреслення напрямів і можливостей щодо гармонізації взаємодії між усіма суб'єктами соціально-економічних відносин, обмежених рамками конкретного підприємства, галузі й країни в цілому, наслідком чого має стати зростання добробуту населення країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вкрай важливо, особливо в умовах прискорення змін, суб'єктам управління в усіх сферах діяльності (починаючи від менеджменту окремих підприємств і закінчуючи державним управлінням) усвідомлювати органічну цілісність світу людських відносин і взаємозалежність соціальних процесів. Один з відомих експертів у сфері підвищення ефективності ведення бізнесу та урядової діяльності [2] І. Адісес пише про те, що «... свідомість органічної єдності – це взаємозалежність і співпраця, це синергізм замість індивідуалізму, незалежності, а нерідко й протистояння ...» [8, с. 57] (тут і далі переклад з російської О.В. Дорофєєва).

Подібної точки зору дотримується і колишній керівник компанії «Дженерал Електрик» Д. Уелч, який вказує на те, що «... компанії – це не будівлі, обладнання або технології. Компанії – це люди. Що може бути важливіше для менеджера, ніж управління людьми?» [9, с. 67].

Досвід спілкування з керівниками різних рівнів і безпосередніми виконавцями свідчить, що між цими двома групами та всередині груп завжди виникає конфліктність інтересів. Йдеться навіть не про боротьбу між дирекціями та профспілками щодо поліпшення умов і підвищення оплати праці робітників, а про більш широке протистояння, яке базується на міжособистісних відносинах. В останні роки на українських підприємствах більше уваги приділялося налагодженню відносин між персоналом і клієнтами (клієнт завжди правий), ніж між керівництвом підприємства та його підлеглими. Уявлення про те, що клієнт (споживач) – це суб'єкт, від якого залежить добробут підприємства, сформувалося досить швидко. Від того, наскільки ті корисні властивості, які несе в собі продукт підприємства, відповідають уподобанням споживача, залежить його бажання проголосувати власними грошима за конкретний продукт, а кожен такий голос впливає на дохід і капіталізацію компанії, успішність кожного окремого менеджера тощо.

Однак важко очікувати від менеджменту підприємства поваги до свого клієнта, якщо він при цьому не поважає людей, які створюють продукт для даного споживача. Працівник, який не відчуває шанобливого ставлення керівництва до своєї персони і не усвідомлює своєї значущості, навряд чи буде прагнути до особистого вдосконалення заради процвітання підприємства, що йому не належить.

У своїй роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів», яка заклала основи сучасної економічної теорії, шотландський економіст Адам Сміт висловлює таку думку: «те, що уявляється розумним в діях будь-якої приватної сім'ї, навряд чи може виявитися нерозумним для всього королівства» [10]. Тобто, питання

доцільності прийняття тих чи інших економічних рішень в країні мають розглядатися представниками державного управління з позиції ставлення до населення як до однієї родини. З тим розумінням, що в родині є особи, які виконують функції матеріального забезпечення, оборони, є малі діти і літні люди, вагітні жінки, ті, хто потребує лікування та інші, між якими ці обмежені матеріальні ресурси треба мудро перерозподіляти. І спільною, об'єднуючою метою всіх членів родини, за умови усієї можливої несумісності характерів, є виживання й покращення добробуту в рамках даної «ланки суспільства».

Сучасні дослідники менеджменту (С. Кові, Т. Пітерс, І. Адісес) також розглядають і аналізують складні взаємовідносини, що виникають між суб'єктами економічних підсистем на прикладі взаємодії між членами однієї родини як єдиного організму, спільною, об'єднуючою метою яких є – підвищення результативності організації у найближчій і довгостроковій перспективі.

При такому підході дотримання принципу гармонійності управління на практиці знаходить своє вираження у забезпеченні конвергентності виробничих підсистем і рівнів управління, особливо з точки зору дотримання пропорцій гармонізації співвідношення певних параметрів.

Г. Форд у своїй книзі «Мое життя та робота» неодноразово наголошує на тому, що відносини між власником бізнесу і найманими працівниками є нічим іншим як своєрідним партнерством. «Жодна людина не є незалежною, якщо потребує допомоги іншої людини. Це взаємні стосунки – начальник є партнером свого працівника, працівник є партнером свого начальника. І поки це так, не слід припускати, що та або та одиниця є критичною ланкою. Обидві вони необхідні. ... Як для капіталу, так і для робочої сили абсолютно безглуздо виокремлювати себе, як певну групу. Вони є партнерами. Коли перетягують каната одне в одного – шкодитимуть організації, у якій є партнерами і від якої залежить їхня сила» [7, с. 149]. Виходячи з такого розуміння має відбуватися й розподіл прибутку, – відповідно до правила «золотого перерізу», як 62 % : 38 %, чи, можливо, за іншим співвідношенням, однак це повинен бути партнерський розподіл.

Серед інших відомих висловлювань Г. Форда особливої уваги, в контексті теми нашого дослідження, заслуговує наступне: «Виробник ... є інструментом суспільства, і може служити суспільству, тільки керуючи своїми підприємствами так, щоб громада отримувала все кращий і кращий продукт за все нижчою і нижчою ціною, і водночас так, щоб усі ті, хто надав свої руки для його бізнесу, отримували все вищу і вищу заробітну плату, на основі виконаної роботи» [7, с. 171]. За інформацією Державної служби статистики України частка оплати праці у витратах на виробництво продукції сільського господарства України у 1990 році складала 33,6 %, у 2008 році цей показник становив 10,7 % [11], поступово знизившись до рівня 5,0 % у 2017 році [12]. Безумовно, така тенденція є позитивною для експортоорієнтованої галузі, продукція якої стає більш конкурентоспроможною за ціновим чинником, однак серед її екстерналій можна виділити відтік спеціалістів, а також зниження купівельної спроможності внутрішніх споживачів та рівня життя населення країни. Г. Форд також писав: «Бізнес, який платить низьку заробітну плату, завжди у небезпеці» [7, с. 161].

Відзначимо, що в умовах сучасної України ефективність управління мало пов'язується з підвищенням добробуту працівників, яке є не тільки результатом державного регулювання розподілу створеного ВВП, а й наслідком усвідомлення власниками і менеджментом підприємств значущості найманих працівників у створенні доданої вартості. На жаль, результати наукових досліджень свідчать про відсутність тенденції до сходження інтересів представників різних соціальних груп, що обумовлює необхідність враховувати в управлінській діяльності зростання ризиків виникнення соціальних конфліктів [13, 14].

Працівники не відчуватимуть себе невід'ємною і важливою частиною компанії навіть в тому випадку, коли вони беруть безпосередню участь в процесі змін, якщо при цьому відсутній взаємозв'язок між економічними успіхами компанії і особистими доходами людей, що виконують конкретну роботу. При відторгненні найманих

працівників від розподілу суспільного продукту теоретичні положення про необхідність їх залучення до організаційних трансформацій з метою зменшення конфліктності інтересів, а, отже, зміцнення міжособистісних контактів, не знаходять свого місця у реальному житті.

Орієнтація на гармонізацію відносин пов'язана з додатковими грошовими вкладеннями у розвиток співробітників, а це є найважливішим обмежувальним фактором з огляду на те, що пропорції гармонійного розвитку встановлюються в процесі оптимізації витрат. У зв'язку з цим, зростає значення формування методик ділової оцінки, які дозволяють визначити внесок кожного співробітника у досягнення поставлених цілей. Оплата і кар'єрне зростання працівників повинні бути тісно пов'язані з результатами їхньої роботи. При цьому критерії оцінки працівників повинні бути зрозумілими і відкритими для доступу, а також гранично формалізованими, що значно знизить можливість управлінського свавілля.

Антропоцентричні підходи в управлінні не є новими, вони викладені в багатьох наукових роботах і висвітлені на тематичних конференціях і семінарах, проте приклади гармонізації взаємин між керівниками і підлеглими, характерні для підприємств Швеції, Нідерландів, Японії та інших, поки що є поодинокими випадками на вітчизняних підприємствах. Характерно, що кризові явища, які спостерігаються в економіці багатьох країн, в умовах одних підприємств згуртували людей, привели до формування більш дбайливого ставлення керівників і підлеглих один до одного, а в умовах інших – загострили протистояння між профспілками і адміністраціями і привели до зростання масштабів соціального непокори. На жаль, тільки економічна криза показала, що стійкість підприємства в конкурентних умовах значною мірою залежить від співпраці членів трудового колективу, що змушує інакше підходити до визначення цілей сучасного підприємства.

Висновки. Представлені результати проведених нами досліджень дають можливість зробити такі висновки:

1. Гармонізація відносин повинна стати загальним прагненням представників бізнесу, влади і профспілок, оскільки її результатом є не лише збільшення доходів окремих підприємств, а й зростання добробуту населення країни, який може бути досягнутий, в тому числі і за рахунок перерозподілу отриманого доходу між власниками, найманими працівниками.

2. Не можна стверджувати про винятковість ролі керівників в процесі конвергенції і про виключно їх персональну провину за порушення гармонійності у стосунках. Відповідальність за процеси руйнування розподіляються, хоча і різною мірою, між усіма суб'єктами соціально-економічних відносин, обмежених рамками конкретного підприємства. Але важливішим, з точки зору забезпечення виживання економічних систем, є встановлення закономірності поєднання їх самоорганізації (створення) і деструкції (руйнування) [15, с. 50], та окреслення умов конвергенції, яка забезпечує колективну поведінку, спрямовану на примноження потенціалу економічного суб'єкта.

Список використаних джерел:

- 1.Абалкин Л. Глобализация мирового сообщества и культура. Режим доступу: <http://agnivesti.ru/news9728/>.
- 2.Адизес Ицхак. Режим доступу: <http://www.koob.ru/adizes/>.
- 3.Кові С. 7 звичок надзвичайно ефективних людей. Харків, 2012. 384 с.
- 4.Юхименко П.І. Історія економіки та економічної думки. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/385-storya-ekonomki-ta-ekonomchno-dumki-yuhimenko-p.html/>.
- 5.Питерс Т. Представьте себе! Превосходство в бизнесе в эпоху разрушений. Режим доступу: <http://moemesto.ru/andreysis/file/945467/predstavtesebe.pdf>.
- 6.Розинская Н.А. Экономические воззрения К. Поланы. Режим доступу: <http://www.dslib.net/econom-istoria/jekonomicheskie-vozzrenija-k-polani.html>.
- 7.Форд Г. *Моя жизнь та работа*. Київ, 2015. 384 с.
- 8.Адизес И. *Идеальный руководитель: Почему им нельзя стать и что из этого следует*. Москва, 2007. 262 с.
- 9.Уэлч Д. Как создать величайшую в мире «фабрику людей». *БИЗНЕС*. 2007. № 8. С. 66-67.
- 10.Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Режим доступу: https://www.e-reading.club/chapter.php/100806/27/Smit_-_Issledovanie_o_prirode_i_prichinah_bogatstva_narodov.html.
11. Сільське господарство України : Статистичний збірник за 2008 р. / За ред. Ю. М. Остапчука; Державна служба

- статистики України. – К., 2009. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm.
12. Сільське господарство України : Статистичний збірник за 2017 р. / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко; Державна служба статистики України. – К., 2018. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
13. L. L. Larson, J. G. Hunt and R. N. Osborn The Great Hi-Hi Leader Behavior Myth: A Lesson from Occam's Razor. *The Academy of Management Journal*. Vol. 19, No. 4 (Dec., 1976), pp. 628-641.
14. Nystrom, P. C. (1978). Managers and the hi-hi leader myth. *Academy of Management Journal*, 21(2), 325-331.
15. Мельник Л.Г. *Фундаментальные основы развития*. Сумы, 2003. 288 с.

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.15

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ – ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті визначено основні проблеми та перспективи впровадження видів альтернативних джерел енергопостачання в Україні, проаналізовано основні їх недоліки та переваги. Розглянуто основні засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії.

Ключові слова: альтернативна енергетика, навколишнє середовище, відновлювальні джерела енергії, альтернативне паливо, енергоресурси.

Ishchuk L., Nikolaeva A., Pyrih S.

ALTERNATIVE SOURCES OF ENERGY - BASIS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The main problems and perspectives of introducing alternative types of energy supply sources in Ukraine are determined, the main disadvantages and advantages are analyzed in the article. The main principles of state policy in the field of alternative energy sources are considered.

Key words: alternative energy, environment, renewable energy sources, alternative fuels, energy resources.

Ищук Л.И., Николаева А.Н., Пыриг С.А.

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ ЭНЕРГИИ – ОСНОВА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В статье определены основные проблемы и перспективы внедрения видов альтернативных источников энергоснабжения в Украине, проанализированы основные их недостатки и преимущества. Рассмотрены основные принципы государственной политики в сфере альтернативных источников энергии.

Ключевые слова: альтернативная энергетика, окружающая среда, возобновляемые источники энергии, альтернативное топливо, энергоресурсы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з основних проблем, що наразі постала перед Україною є енергетична. На протигагу надмірному вичерпуванню природних ресурсів основних видів енергоносіїв, сильній залежності від імпорту газу та нафти, зростанню цін на такі енергоносії та обмеженим можливостям просування атомних станцій, Україна має значний потенціал для розвитку альтернативної енергетики. Тому визначення і дослідження нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії, пошук шляхів їх впровадження та розвиток альтернативних видів енергоносіїв є головними факторами, що допоможуть вирішити енергетичну проблему України.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у дослідженні альтернативних джерел енергії, їх впливу на еколого-економічний розвиток України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Розв'язання практичних питань, які пов'язані із впровадженням та розвитком альтернативної енергетики, її фінансового забезпечення ґрунтується, у першу чергу, на наукових підходах, які є ключем для вияву щодо вирішення складних проблем поліпшення та стабілізації енергетичної ситуації в Україні.

Вітчизняні та зарубіжні вчені приділяють значну увагу питанням енергозбереження, енергоменеджменту, фінансування заходів енергозбереження, їх впливу на економічну та енергетичну безпеку держави, а також особливостям державної політики з енергозбереження. Дослідженням даної проблематики займалися такі вчені як: А.К. Шидловський, М.П. Ковалко, М.М. Кулик, Б.С. Стогній, В.А. Жовтянський, О.М. Суходіль, Л.А. Антоненко, Д.В. Дероган, Г.С. Калда, В. Кухар, С.М. Кулик, Е.І. Сухін, І.Г. Кириленко, О.М. Креховецький.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Енергетика – одна з головних складових розвитку державної економіки, що забезпечує більш високий рівень життя суспільства. Проте на сьогоднішній день спостерігається катастрофічне зниження запасів природних ресурсів, які є головними джерелами традиційної енергетики. Тому спираючись на досвід багатьох зарубіжних країн, важливим орієнтиром для розвитку національної економіки є використання альтернативних джерел енергії та залучення інвестицій у галузь відновлювальної енергетики. Це сприятиме вирішенню важливих проблем на сьогодні – погіршення екології, зміна клімату та наслідків, які з цього випливають.

Загалом, альтернативні джерела енергії – це відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [1]. Енергетична стратегія України визначає такі перспективні напрямки розвитку альтернативних та відновлювальних джерел енергії: вітрова і сонячна енергії, біоенергетика, освоєння економічно доцільного гідропотенціалу малих річок України (рис.1).

Рис.1. Види альтернативних джерел енергії

Сприяння поширенню альтернативних джерел енергопостачання відбувається як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні. Зокрема, згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії», основними засадами державної політики у сфері альтернативних джерел енергії є:

– нарощування обсягів виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел з метою економного витрачання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту шляхом реструктуризації виробництва і раціонального споживання енергії за рахунок збільшення частки енергії, виробленої з альтернативних джерел;

– додержання екологічної безпеки за рахунок зменшення негативного впливу на стан довкілля при створенні та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел енергії;

– додержання безпеки для здоров'я людини на об'єктах альтернативної енергетики на всіх етапах виробництва, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел;

– науково-технічне забезпечення розвитку альтернативної енергетики, популяризація та впровадження науково-технічних досягнень у цій сфері, підготовка відповідних фахівців у вищих та середніх навчальних закладах;

– додержання законодавства всіма суб'єктами відносин, пов'язаними з виробництвом, збереженням, транспортуванням, постачанням, передачею і споживанням енергії, виробленої з альтернативних джерел;

– додержання умов раціонального споживання та економії енергії, виробленої з альтернативних джерел;

– залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики [1].

З кожним роком впровадження альтернативної енергетики набуває більшої популярності. Тому завданням майбутнього є знайти і розробити засоби і методи, що допоможуть повніше використовувати цю енергію. Разом з тим, як кожне нововведення, використання альтернативних джерел енергії має свої недоліки. Саме тому необхідно ретельніше дослідити кожен з них, визначити можливості та загрози їх використання.

Таблиця 1

Переваги та недоліки впровадження альтернативних джерел енергії

Альтернативні джерела енергії	Переваги впровадження	Недоліки
1	2	3
Сонячна енергетика	<ul style="list-style-type: none"> – загальнодоступність; – невичерпність джерела; – практично повна безпека для довкілля; – здатна забезпечити економію за рік до 6 млн. тонн умовного палива; – потенціал для розвитку; – безшумність сонячних батарей; – низькі експлуатаційні витрати обслуговування сонячних батарей. 	<ul style="list-style-type: none"> – залежність від погоди і часу доби; – розбіжність періодів вироблення енергії та потреби в ній; – висока вартість продукції пов'язана із застосуванням рідкісних елементів; – необхідність періодичної очистки відбиваючої/поглинаючої поверхні від забруднення (пил, дощ, сніг); – нагрівання атмосфери і можлива зміна мікроклімату над електростанцією. – висока вартість акумулювання енергії; – мала щільність потужності.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Вітрова енергетика	<ul style="list-style-type: none"> – загальнодоступність; – невичерпність джерела; – дешева енергія; – вітряні турбіни безпечні для життя людей і тварин; – вітряна ферма може працювати безперебійно, навіть у разі поломки однієї з турбін; – одна типова двомегаватна турбіна виробляє електричну енергію для 600-800 домівок. – шум, який видають турбіни, не перевищує шуму від роботи холодильника 	<ul style="list-style-type: none"> – залежність виробленої потужності від швидкості вітру; – можливі проблеми з постачанням електроенергії на великі відстані; – висока вартість вітроустановки і додаткових електричних апаратів; – можливі механічні і аеродинамічні шуми.
Гідроенергетика	<ul style="list-style-type: none"> – працює від поновлювальних джерел енергії; – не дає шкідливих відходів та викидів в атмосферу; – енергію води не потрібно добувати, обробляти та транспортувати; – довговічність гідрогенераторів; – гідрогенератор, рівний по потужності з сонячними батареями і вітрогенераторами, за однаковий проміжок часу, виробляє більше енергії; – греблі гідроелектричних станцій прості, надійні та дешеві у використанні, порівняно з ТЕС та АЕС; – вода водосховищ може використовуватись в сільському господарстві. 	<ul style="list-style-type: none"> – затоплення орних земель, лісних угідь (у випадку малої гідроенергетики); – на гірських річках небезпечні через високу сейсмічність районів (у випадку малої гідроенергетики); – забруднення річок, скорочення трофічних ланцюгів, зниження чисельності риб тощо (у випадку малої гідроенергетики); – серйозну небезпеку представляють висотні греблі при їх випадковому або навмисному руйнуванні; – із зростанням площі водосховищ ГЕС відбувається зниження швидкості води, що несприятливо позначається на їх водно-хімічному і гідробіологічному режимах;
Біоенергетика	<ul style="list-style-type: none"> – відновлювальний ресурс; – відносна дешевизна у порівнянні з традиційними паливами; – накопичена у біомасі енергія є найменш капіталомістким джерелом відновлюваної енергії; – не має географічних обмежень; – різноманітність методів та простота одержання енергії з біомаси, а також швидке поновлення запасів; – накопичена у біомасі енергія є найменш капіталомістким джерелом відновлюваної енергії; 	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення посівних площ під продовольчі культури; – вирубка лісів для збільшення угідь для рослин, з яких виробляють біопаливо – з деякими видами біомаси не вирішені проблеми її зберігання протягом тривалого часу до переробки; – супротивники наполягають на тому, що викопної енергії в надрах Землі ще вистачить на декілька поколінь і гроші, які вкладують в розвиток і вивчення даної галузі можна було б витратити на щось актуальніше на їх думку.
Геотермальна енергетика	<ul style="list-style-type: none"> – невичерпність ресурсів; – незалежність від зовнішніх умов, часу доби і року; – можливість комплексного використання термальних вод для потреб тепло-, електроенергетики і медицини; – зниження шкідливих викидів від енергоустановок – забезпечення сталого тепло- та електропостачання населення в тих зонах, де централізоване енергопостачання відсутнє або обходиться занадто дорого. 	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність зворотного закачування відпрацьованої води в підземний водоносний горизонт; – висока мінералізація термальних вод більшості родовищ; – наявність токсичних сполук і металів, що виключає в більшості випадків скидання термальних вод у природні водойми.

Примітка. Складено авторами на основі джерел [2-8].

Узагальнюючи дослідження можемо зазначити, що впровадження альтернативних джерел енергії є перспективним напрямом економічного розвитку України, зокрема для забезпечення незалежності від імпортованої електроенергії та покращення екологічної ситуації. Проте існують деякі проблеми з впровадження, які необхідно усунути або мінімізувати. Основними факторами, які перешкоджають ефективному розвитку нетрадиційної енергетики в Україні є:

- політична нестабільність;
- дефіцит бюджету;
- нестабільність валютного ринку;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- слабка стимулююча державна підтримка при розробці і використанні альтернативних джерел енергії;
- низька обізнаність населення в ефективності альтернативних джерел енергії;
- слабка конкурентоспроможність вітчизняних розробок;
- недостатнє фінансування наукових розробок, інновацій в галузі енергетики;
- недостатність кредитування банківськими установами проєктів з енергозбереження.

Висновки. Отже, враховуючи аналіз наведеної інформації щодо сучасного стану альтернативної енергетики в Україні, варто зазначити, що наша держава має значний потенціал для розвитку альтернативної енергетики, проте варто зазначити що він є абсолютно недовикористаним. Тому саме впровадження альтернативних джерел енергії має стати пріоритетним напрямком економічного розвитку, який буде привабливим для іноземних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.
2. Олійник Я.Б. Основи екології. Київ, 2012. – 558 с.
3. Бабієв Г.М. Перспективи впровадження нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії в Україні. Електричний журнал. 1998. № 1. С. 63-64.
4. Дероган Д.В. Перспективи використання енергії палива в Україні з нетрадиційних та відновлювальних джерел. Бюлетень «Новітні технології в сфері нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії». 1999. №2. С. 30-38.
5. Теліженко О.М. Проблеми впровадження альтернативних джерел енергії в Україні. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф. Суми. 2015. С. 45-46.
6. Перспективи альтернативної енергетики в Україні. 2012. Режим доступу: <http://zet.in.ua/news/perspektivi-alternativno%D1%97-energetiki-v-ukra%D1%97ni/>.
7. Ніколаєва А.М. Інвестиційні чинники фінансування природоохоронної діяльності. Економічний форум. Луцьк. 2016. №3. С. 151-156
8. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано важливість рибного господарства для економіки України в контексті світових інтеграційних процесів. Досліджено тенденції, які спостерігаються на ринку вилову риби впродовж останніх років. Доведено суттєвий спад промислового виробництва риби, проаналізовано основні економічні показники. Проаналізовано рівень та стан риболовного господарства України на фоні інших країн. Встановлено, що основними перешкодами є дефіцит інвестицій, малоефективний державний вплив

на стабілізацію і розвиток галузі і, як наслідок, низька рентабельність виробництва, недобросовісна конкуренція, систематичне підвищення цін на найбільш важливі виробничі ресурси.

Ключові слова: риболовне господарство, ринок рибної продукції, інвестиції, асортимент.

Kondius I.

TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF FISHERY AGRICULTURE OF UKRAINE

The article substantiates the importance of the fish industry for the Ukrainian economy in the context of global integration processes. The tendencies observed in the market of fish catching during the last years have been investigated. Significant decline of industrial production of fish is proved, basic economic indicators are analyzed. The level and condition of the fishing industry of Ukraine against the background of other countries are analyzed. It was established that the main obstacles are the investment deficit, ineffective state influence on the stabilization and development of the industry, and as a result, low profitability of production, unfair competition, systematic price increases for the most important productive resources.

Keywords: fishing industry, fish products market, investment, assortment.

Кондиус И.С.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫБНОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

В статье обоснована важность рыбного хозяйства для экономики Украины в контексте мировых интеграционных процессов. Исследовано тенденции, которые наблюдаются на рынке вылова рыбы в течение последних лет. Доказано существенный спад промышленного производства рыбы, проанализированы основные экономические показатели. Проанализирован уровень и состояние рыболовного хозяйства Украины на фоне других стран. Установлено, что основными препятствиями являются дефицит инвестиций, малоэффективен государственное влияние на стабилизацию и развитие отрасли и, как следствие, низкая рентабельность производства, недобросовестная конкуренция, систематическое повышение цен на наиболее важные производственные ресурсы.

Ключевые слова: рыболовное хозяйство, рынок рыбной продукции, инвестиции, ассортимент.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

На сучасному етапі розвитку людства однією з головних глобальних проблем є продовольча. На вирішення даного питання спрямовують свої зусилля всі країни світу, в тому числі Україна, оскільки для переважної частини її населення характерно неповноцінне харчування. Це негативно впливає на демографію і здоров'я нації. Внесок у гармонізацію і доступність харчування населення покликане здійснити рибне господарство України як прадавня і найбільш різноманітна сфера життєдіяльності людини. З усіх галузей народного господарства, які займаються використанням біологічних ресурсів (сільське господарство, що використовує на свої цілі невелику, в основному, родючу частину суші; лісове господарство, що використовує численні лісові масиви землі) рибне господарство, як цілісний комплекс включає: вилов риби та її переробку; відтворення і охорону рибних запасів; ставкове, басейнове, садкове розведення і товарне вирощування риби; селекційно-племінну роботу; науково-дослідне, проектно-конструкторське забезпечення; галузеву систему підвищення кваліфікації кадрів; систему безпеки мореплавства; проведення міжнародної риболовної політики та регулювання рибальства у внутрішніх водоймах, в межах територіального моря, виключній економічній зоні, на континентальному шельфі, а також в економічній зоні морів. Масштаби цих територій, обсяги біологічних ресурсів гідрофауни та гідрофлори, їх недостатнє і не завжди раціональне використання є переконливими аргументами

значимості рибного господарства та перспективності його розвитку в сучасному глобалізованому світі.

Цілі статті. Дослідження тенденцій розвитку українського ринку рибного господарства та виявлення перспектив та основних напрямів руху вітчизняної риболовної галузі та можливості її інтеграції на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Аквакультура є однією із найбільш перспективних та водночас недооцінених сфер господарської діяльності в АПК України, яка при раціональному використанні водних ресурсів здатна у короткі терміни забезпечити споживачів рибою та рибною продукцією широкого асортименту. Однак, незважаючи на важливість розвитку аквакультури, рівень забезпеченості рибною продукцією вітчизняного виробництва критично низький та не відповідає обґрунтованим нормам споживання. Відповідно набуває значної актуальності дослідження перспективних напрямів розвитку інтенсивного рибництва та реалізації економічного потенціалу галузі.

Основні проблеми розвитку галузі рибництва в Україні досліджені у працях вітчизняних економістів: П.П. Борщевського [1], Н.М. Вдовенко [2], Ю.В. Кернасюка [3], Н.І. Смирнюка [4], та інших вчених. Однак для аквакультури України в останні роки характерні кризові явища, які обумовлені різким спадом вирощування та вилову риби, зростанням реалізаційних цін та значним скороченням фонду споживання. Вирішення зазначених проблемних питань потребує нового підходу до визначення основних перспективних напрямів розвитку аквакультури в Україні.

Вирощування риби дозволяє на відносно незначній площі одержувати високий рівень рентабельності для підприємства при мінімальному залученні матеріально-технічних, сировинних та трудових ресурсів порівняно з іншими галузями агропродовольчого комплексу. Однак одним з головних стримуючих чинників розвитку галузі є відносно тривалий період виробничого циклу, який становить в середньому 3–4 роки від вирощування личинок до вилову товарної риби. Рибному господарству традиційно належить важлива роль у забезпеченні продовольчої безпеки в багатьох країнах світу й підтриманні зайнятості населення та його добробуту, тоді як сам рибний промисел формує досить вагомий частку грошових надходжень і доходів, у тому числі податків та зборів. Останніми роками у зв'язку зі значним зменшенням у світовому океані запасів риби, а відповідно й обсягів її вилову, все більшого поширення набуває розвиток різних форм аквакультури. Рибництво є однією з небагатьох галузей вітчизняної економіки, яка забезпечує не лише продовольчу безпеку держави, але й дозволяє диверсифікувати агробізнес і підвищити дохідність його ведення при порівняно незначних початкових інвестиціях та гарантованому ринку збуту [5]. На відміну від тваринництва, рибодобувна промисловість, у силу її специфіки, могла б швидко і в значних обсягах збільшити продовольчі ресурси країни в результаті зростання чисельності й удосконалення матеріально-технічної бази рибодобувного [1]. Законом України «Про аквакультуру» встановлено, що аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. Інтенсивна форма аквакультури розглядається, як організаційно-технологічна форма рибогосподарської діяльності у сфері аквакультури, за якої вирощування об'єктів аквакультури здійснюється з ущільнених посадок з інтенсивною штучною годівлею

комбікормами, збалансованими за складом відповідно до біологічних потреб конкретних гідробіонтів, та іншими кормами з високою поживністю. За даними державного комітету статистики України, за 2017 рік було добуто всього 92,65 тис. т водних біоресурсів, з яких 45,5% у внутрішніх водоймах (табл. 1). Обсяг вилову риби у внутрішніх водоймах в порівнянні з минулим роком збільшився на 3,5%. Зокрема, у 2017 р. в ставах було виловлено риби на 12,2% менше ніж у 2014 р. Із втратою частини морського риболовецького флоту у 2013 р., рибний промисел в економічних зонах інших держав скоротився вдвічі.

Таблиця 1

Добування риби та інших водних біоресурсів у 2017 році*

	Обсяг добування		Структура добування, у % до загального обсягу	
	тонн	2017 у % до 2016	2017	2016
Добуто водних біоресурсів – усього у тому числі	92645	104,8	100	100
у т. ч. риби	81875	104,3	88,4	88,7
у внутрішніх водних об'єктах	42176	103,5	45,5	46,1
у виключній (морській) економічній зоні України	42520	105,4	45,9	45,6

*Джерело: складено на основі [5]

Річний фонд споживання риби та рибних продуктів в Україні знизився за 2010 – 2017 рр. майже на 126 тис. т. (рис.1). Так, у 2015 р. рівень споживання риби на одну особу в рік склав всього 8,6 кг, що на 22,5% менше ніж у 2014 р., що зумовлено низькою купівельною спроможністю населення через зростання цін на рибу та падіння реальних доходів більшості громадян держави. За два останні роки цей показник зріс. Так, у 2016 році рівень споживання риби на одну особу в рік склав 9,6 кг, що на 11,6% більше ніж у 2015 р., а у 2017 році рівень споживання риби на одну особу в рік склав 10,5 кг, що на 9,4% більше ніж у 2016 р.

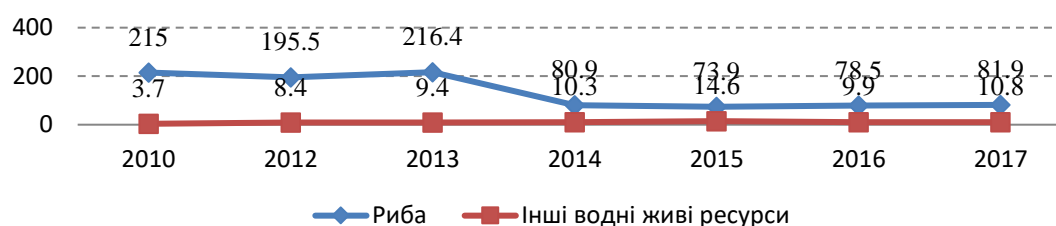

Рис. 1. Фонд споживання риби та рибних продуктів в Україні, тис.т.*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2017 рік : Статистичний бюлетень)

Кризовий стан рибної галузі зумовлений, насамперед, швидкими темпами морального та фізичного зношення основних фондів підприємств, погіршенням технічного стану обладнання на рибопереробних підприємствах, модернізація якого відбувається дуже низькими темпами, використанням застарілих технологій, значним дефіцитом потужностей з базової переробки риби, що в свою чергу призводить до недостатнього використання сировини, погіршення якості рибної продукції, яка не завжди відповідає міжнародним стандартам, недостатнього використання відходів основного виробництва.

Україна володіє значним потенціалом розвитку аквакультури, який недооцінений та нереалізований на хвилі стагнаційних процесів, що відбулися в економіці. У структурі

видобутку водних біоресурсів 88,3% – це риба, решта ракоподібні та молюски. Понад 50% всього обсягу добутих водних біоресурсів припадає на три області – Запорізьку, Миколаївську та Одеську. Найменш розвинений риболовецький промисел у західних та північних областях, де відсутні відповідні природні умови в якості доступу до великих водних об'єктів (морів, великих річок, водосховищ, озер), які є у південних та центральних областях (рис. 2). В Україні частка обсягу вилову прісноводної та морської риби у 2017 р. становили 52 та 48% відповідно.

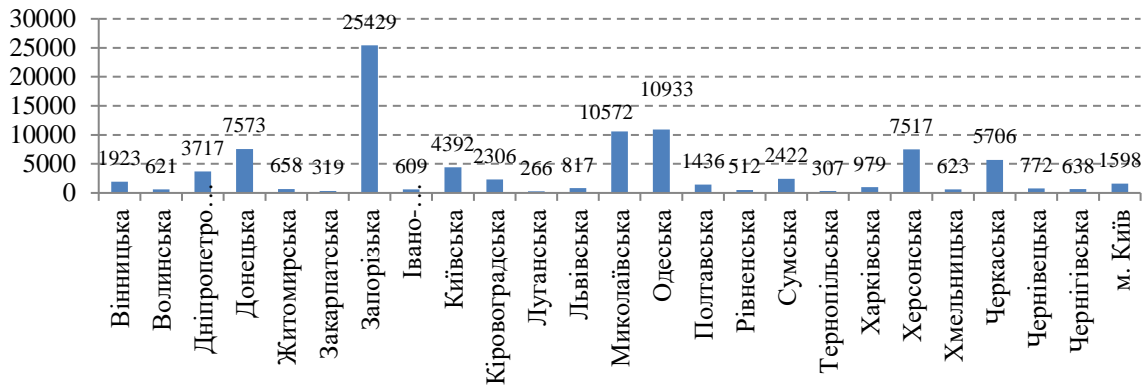

Рис. 2. Добування водних біоресурсів за регіонами у 2017 році (т)*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2017 рік : Статистичний бюлетень)

Рівень забезпеченості рибою та рибною продукцією внутрішніх споживчих потреб на основі власного видобутку становить лише 25%, або 10,5 кг на одного жителя в рік, що безумовно є недостатнім та таким, що не відповідає науково обґрунтованим нормам (рис. 3).

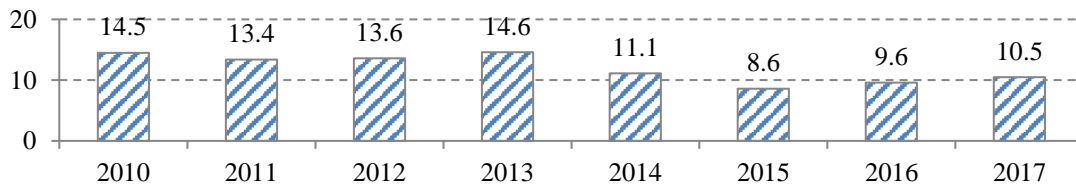

Рис. 3. Споживання риби та рибопродуктів на 1 особу за 2017 рік, кг.*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2017 рік: Статистичний бюлетень)

Для забезпечення внутрішнім виловом риби споживчих потреб населення України, необхідно збільшити обсяги вирощування та вилову у 2 рази, що неможливо без раціонального використання об'єктів водного фонду та розвитку на цій основі високотехнологічної аквакультури. Понад 80% від усієї морської риби, яка виловлена

риболовецькими підприємствами, припадає на бичка. Структура вилову прісноводної риби наведена на рис. 4

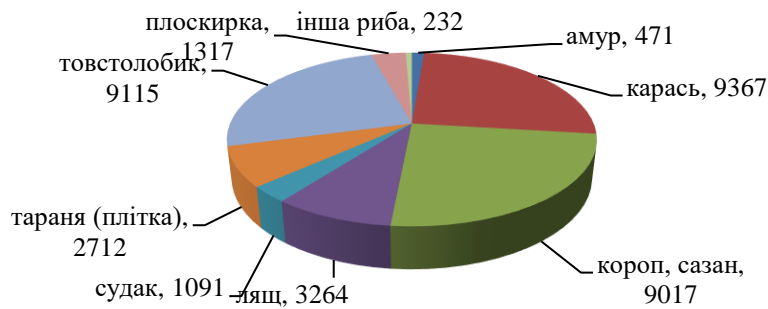

Рис. 4. Структура вилову прісноводної риби за видами у 2017 році, т.*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2017 рік : Статистичний бюлетень)

У 2017 р. відбулося збільшення обсягу вилову прісноводної риби на 8%. При цьому, найбільшу частку від обсягу вилову становив товстолобик, що є цілком характерним явищем для випасної аквакультури, яка стала переважати у значній частині рибогосподарських підприємствах України. Коропа у 2017 р. виловлено всього 9 тис. т, що становить 28% від валового обсягу добутої прісноводної риби. Враховуючи інфляційне зростання реалізаційних цін на рибу, вартість виловленої товарної прісноводної риби зросла на третину та становила 603 млн. грн., з яких 45% припадає на коропа.

Ринок рибної продукції в Україні на 60 – 70% формується на основі імпортової сировини, що негативно впливає на продовольчу безпеку. Також слід зазначити, що проблема криється в структурі споживання риби населенням країни, у якій частка прісноводних риб, що вирощуються вітчизняними господарствами не перевищує 12%, а морської не покривається повною мірою виловом риболовецьким флотом у морських економічних зонах України та інших держав, тому імпортується для задоволення внутрішнього попиту. Проблема розвитку аквакультури України є фундаментальною і криється у структурі споживання населенням риби, яка є наслідком самої культури споживання. Так, зміна культури споживання на користь прісноводних риб, які вирощуються українськими підприємствами та виловлюються у внутрішніх водоймах спроможна змінити баланс риби та рибної продукції та сприяти скороченню імпорту, абсолютна більшість якого припадає на морські види риб. Суть даної гіпотези полягає у зміні структури попиту споживачів на користь таких видів риб, як короп, амур, товстолобик, лящ, сом тощо, обсяги вирощування та вилову яких можуть бути суттєво збільшені за 3–4 роки рибогосподарськими підприємствами для забезпечення рибною продукцією населення та забезпечення продовольчої безпеки за даним важливим продуктом харчування. Традиційне формування вітчизняного ринку рибної продукції на основі імпортової сировини є відображенням споживчих звичок українських покупців, що обходиться щорічно у 290 млн. дол. США негативного торгівельного сальдо для економіки України лише за даною товарною групою. Необхідно впроваджувати активну інформаційну політику, націлену на зміну споживчих уподобань покупців з метою зміни структури споживання риби на користь прісноводних видів, які вирощуються та виловлюються вітчизняними рибогосподарськими підприємствами. Підвищення попиту на такі важливі у рибному промислі види риб як короп, товстолобик, білий амур, лин, лящ тощо, сприятиме активному розвитку рибництва у внутрішніх водоймах та частково скоротить обсяги імпорту. Забезпечення зростання обсягів вирощування та вилову риб повинно ґрунтуватися на впровадженні комплексної державної програми розвитку аквакультури із залученням усіх наявних водних, матеріально-технічних та сировинних ресурсів. Для розвитку аквакультури в Україні необхідна наявність двох основних

передумов. Перша – це зростаючий споживчий попит на прісноводні види риб, на вирощуванні яких в основному ґрунтується не розкритий потенціал рибного промислу у внутрішніх водоймах. Друга – реалізація комплексу заходів щодо відновлення ресурсного та виробничого потенціалу рибної галузі. Зокрема, слід відмітити доцільність створення сприятливого економічного середовища для залучення інвестицій у впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій інтенсивного ставового, садкового, річкового та басейнового рибництва. При цьому потрібно: прийняття державної цільової програми, для забезпечення пільгового кредитування рибогосподарських підприємств з метою оновлення матеріально-технічної бази, відновлення водних об'єктів та гідротехнічних споруд; розвиток збутової інфраструктури, спрямованої на реалізацію продукції за прямим каналом від виробника до споживача для більш вагомшого впливу підприємств на ціну реалізації, що в результаті сприятиме зниженню споживчих цін на рибу для населення. Також варто реалізовувати державну політику у сфері надання державних замовлень машинобудівним підприємствам для забезпечення основних засобів виробництва за доступними цінами та на умовах лізингу. Підготовка у профільних ВНЗ висококваліфікованих спеціалістів із знанням технології та економіки ведення ефективного рибництва. Крім того доцільна розробка та апробація ряду економіко-математичних моделей аналізу і прогнозування діяльності рибогосподарського комплексу для ефективного управління виробництвом, формування запасів та регулювання ринку риби загалом [6].

Ключовий акцент повинен бути поставлений на сприяння розвитку саме інтенсивної, а не випасної аквакультури із забезпеченням доступу рибних господарств до відносно недорогих відходів виробництва підприємств галузей рослинництва і тваринництва, а також зернопереробної, оліє-жирової, м'ясопереробної промисловостей, шляхом формування взаємовигідних інтеграційних зв'язків між ними. Важливою проблемою у рибній галузі України є встановлення ринкових правил гри та боротьба із незаконним виловом риби, нелегальним збутом рибної продукції з ухилянням від сплати податків недобросовісних підприємців, які часто приховують реальні масштаби своєї господарської діяльності.

Рибна галузь України перебуває у кризовому стані. За 2013–2017 рр. обсяг вилову риби скоротився вдвічі. Вітчизняна аквакультура забезпечує внутрішні споживчі потреби у рибі лише на 20%, або 10 кг у розрахунок на одного жителя в рік. Відповідно близько 300 тис. т. імпоротної рибної продукції на суму 290 млн. дол. США у 2017 р покрили нестачу власного виробництва. З метою сприяння розвитку інтенсивного рибництва в Україні необхідно реалізувати комплекс заходів, зокрема: відновлення ресурсного та виробничого потенціалу рибної галузі, шляхом створення сприятливого економічного середовища для залучення інвестицій у впровадження інноваційних технологій інтенсивної аквакультури ставового, садкового, річкового та басейнового типів; розвитку збутової інфраструктури; забезпеченню пільгового цільового кредитування підприємств рибної галузі на оновлення основних виробничих засобів та відновлення водних об'єктів придатних для вирощування гідробіонтів; встановлення інтеграційних процесів між господарствами рибної галузі та господарюючими суб'єктами галузей рослинництва, тваринництва та підприємствами харчової промисловості, які сприяють розвитку аквакультури в Україні.

Діюча Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки не досягла визначених критеріїв її ефективності та головної мети, а саме щодо створення сприятливих умов для забезпечення розвитку рибного господарства та його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, для задоволення потреби населення України у рибній продукції відповідно до науково обґрунтованих норм споживання, які становлять 20 кг риби на одну особу за рік. Відповідно значної актуальності набувають подальші дослідження основних чинників розвитку рибогосподарських підприємств з метою економічного обґрунтування впровадження

заходів та пропозицій, які дозволять вивести з кризи українську аквакультуру та сприятимуть її інтенсивному зростанню.

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що для забезпечення реалізації завдань збільшення обсягів внутрішнього виробництва риби в Україні потребують вирішення наступні проблеми:

Майже повна відсутність фінансування Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2015-2020 роки, основною метою якої є забезпечення розвитку рибного господарства для забезпечення населення України рибою та гарантування продовольчої безпеки, що унеможливило виконання її ключових завдань і заходів. З початку дії Програма була профінансована з бюджету на 1,5 %. Фінансування окремих заходів Програми дало б можливість забезпечити зариблення водосховищ Дніпровського каскаду, Азово-Чорноморського басейну та утримувати племінні (генетичні) ресурси вітчизняного походження. Необхідне сприяння Мінагрополітики України щодо збільшення видатків на розвиток галузі та забезпечення фінансування заходів Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2015-2020 роки.

Досягнення рівня належного фінансування для проведення гармонізації стандартів з виробництва рибної продукції до вимог Європейського Союзу та впровадження передових технологій переробки риби.

З метою забезпечення прибутків в рибному господарстві, створення необхідних умов для залучення інвестицій необхідно продовжити роботу щодо: внесення змін у чинне законодавство з метою спрощення процедури надання водних об'єктів у користування на умовах оренди для цілей аквакультури; зниження податкового та адміністративного навантаження на суб'єкти господарювання, що займаються аквакультурою та рибним промислом для здешевлення риби і рибної продукції; створення необхідних умов для отримання рибницькими і рибальськими підприємствами кредитів у фінансових установах (особливо щодо застави та термінів повернення); забезпечення на державному рівні здешевлення кредитів рибницьким та рибальським підприємствам; підготовка необхідної нормативної бази для здійснення морської аквакультури.

Обмежене фінансування бюджетної програми «Міжнародна діяльність в галузі рибного господарства» унеможливило сплату членських внесків України у 2017 році навіть у розмірі половини фінансових зобов'язань. Вказане виключає можливість доступу до ресурсу конвенційних районів Світового океану. Через неналежне фінансування неможливе відновлення регулярних науково-дослідних експедицій для оцінки сировинної бази Світового океану, що є обов'язковою умовою отримання відповідних квот на вилов та відстоювання українських інтересів у міжнародних рибогосподарських організаціях. Необхідне впровадження заходів з метою забезпечення цільової підтримки розвитку галузевої рибогосподарської науки.

Необхідність запровадження національної системи і механізму функціонування сертифікату походження риби, що підтверджує законність походження вилову водних біоресурсів із середовища їх існування при здійсненні торговельних операцій продукцією з водних біоресурсів для боротьби з незаконним рибальством і створення належної інфраструктури та електронних рибних бірж.

Список використаних джерел:

1. Borshchevskiy, P.P., Stasyshen, M.S., Alesina, N.V. (2003). Stratehichni problemy rozvytku rybnoho hospodarstva Ukrainy. Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiologhiia, pravo): nauk. zhur. K.: NAU. 1–2, 371–387 (in Ukrainian).
2. Vdovenko, N.M. (2010). Suchasnyi stan ta napriamy rozvytku rybnoho hospodarstva v Ukraini. Vdovenko. Ekonomika APK. 3, 15–20 (in Ukrainian).
3. Kernasiuk, Iu.V. (2014). Rybnystvo: potentsial ye! Ahrobiznes. 11(282) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/archive.html?func=show_edition&id=107 (in Ukrainian).
4. Smyrniuk, N.I., Buriak, I.V., Tovstenko, L.V., Chernik, V.V. (2009). Suchasnyi stan vyrobnytstva rybnoi produktsii v Ukraini. Rybohospodarska nauka Ukrainy. 4, 109–116 (in Ukrainian).

Рцензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

Радчук Ю.Л.

Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано важливість хлібопекарської галузі для економіки України в контексті світових інтеграційних процесів. Досліджено тенденції, які спостерігаються на ринку хлібопекарських виробів впродовж останніх років. Доведено суттєвий спад промислового виробництва хлібопродукції, проаналізовано основні економічні показники. Проаналізовано рівень та стан галузі виробництва хлібобулочної продукції України на фоні інших країн. Встановлено, що основними перешкодами є дефіцит інвестицій, малоефективний державний вплив на стабілізацію і розвиток галузі і, як наслідок, низька рентабельність виробництва, недобросовісна конкуренція, систематичне підвищення цін на найбільш важливі виробничі ресурси.

Ключові слова: хлібопекарська галузь, ринок заморожених продуктів, інвестиції, асортимент.

Kondius I., Rachuk Yu.

TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF THE BREEDING INDUSTRY IN UKRAINE

The article substantiates the importance of the baking industry for the Ukrainian economy in the context of global integration processes. The tendencies observed in the market of bakery products during the last years have been investigated. Significant decline of industrial production of bread products has been proved, basic economic indicators have been analyzed. The level and the state of the industry of bakery products of Ukraine against the background of other countries are analyzed. It was established that the main obstacles are the investment deficit, ineffective state influence on the stabilization and development of the industry, and as a result, low profitability of production, unfair competition, systematic price increases for the most important productive resources.

Keywords: baking industry, frozen food market, investment, assortment.

Кондиус И.С., Радчук Ю.Л.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ХЛЕБОБУЛОЧНОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ

В статье обоснована важность хлебопекарной отрасли для экономики Украины в контексте мировых интеграционных процессов. Исследованы тенденции, которые наблюдаются на рынке хлебопекарных изделий в последние годы. Доказано существенный спад промышленного производства хлебопродукции, проанализированы основные экономические показатели. Проанализирован уровень и состояние отрасли производства хлебобулочной продукции Украины на фоне других стран. Установлено, что основными препятствиями являются дефицит инвестиций, малоефективен государственное влияние на стабилизацию и развитие отрасли и, как следствие, низкая рентабельность производства, недобросовестная конкуренция, систематическое повышение цен на наиболее важные производственные ресурсы.

Ключевые слова: хлебопекарная отрасль, рынок замороженных продуктов, инвестиции, асортименте.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Хлібопекарській промисловості належить важлива соціальна та стратегічна роль в житті суспільства. Вона полягає у забезпеченні виробництва хліба і хлібобулочних

виробів відповідно до стандартів якості та за доступною ціною в обсягах, необхідних для задоволення потреб населення.

В час ринкової економіки, орієнтованої на споживача, висувуються нові вимоги до властивостей продуктів харчування, в тому числі і до хліба. Щоб відповідати вимогам та зміцнювати свої позиції на ринку, підприємствам необхідно постійно удосконалювати існуючу продукцію, технології виробництва, методи їх реалізації, впроваджувати технічні нововведення, розробляти нові товари та виводити їх на ринок.

Цілі статті. Дослідження тенденцій розвитку українського ринку хлібопекарських виробів та виявлення перспектив та основних напрямів руху вітчизняної хлібопекарської галузі та можливості її інтеграції на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В останні два десятиліття спостерігається суттєвий спад промислового виробництва хлібопродукції, а негативна тенденція щодо задоволення потреб населення в соціальних сортах хліба починаючи з 90-х років наростає. На сьогодні існує ціла низка факторів від яких галузь хлібопечення знаходиться в скрутному становищі. Перш за все це дефіцит інвестицій, малоефективний державний вплив на стабілізацію і розвиток галузі і, як наслідок, низька рентабельність виробництва, недобросовісна конкуренція, систематичне підвищення цін на найбільш важливі виробничі ресурси (енергоресурси, сировину і матеріали, виробниче обладнання). В таких умовах діяльність практично кожного хлібопекарського підприємства направлена не на розширення асортименту та впровадження інноваційних технологій, а на скорочення виробничих витрат та боротьбу за виживання.

Існує підхід, за яким зменшення виробництва хліба чітко корелює зі зменшенням кількості населення. Для цього подано динаміку основних показників, що визначають дане співвідношення (рис. 1).

Так, якщо у 2013 році було вироблено 2378 тис. тон борошна та 1561 тис. тон хліба, то у 2014 році – 2199 та 1357 тис. тон, а у 2015 – вже 2056 та 1231 тис. тон відповідно, у 2016 році – 1974 тис. тон борошна та 1160 тис. тон хліба.

У 2017 році виробництво хліба та борошна зменшилося до рівня 1073 тис. тон та 1974 тис. тон відповідно. За п'ять років, що підлягають аналізу виробництво хліба та ХБВ знизилося в середньому на 24%.

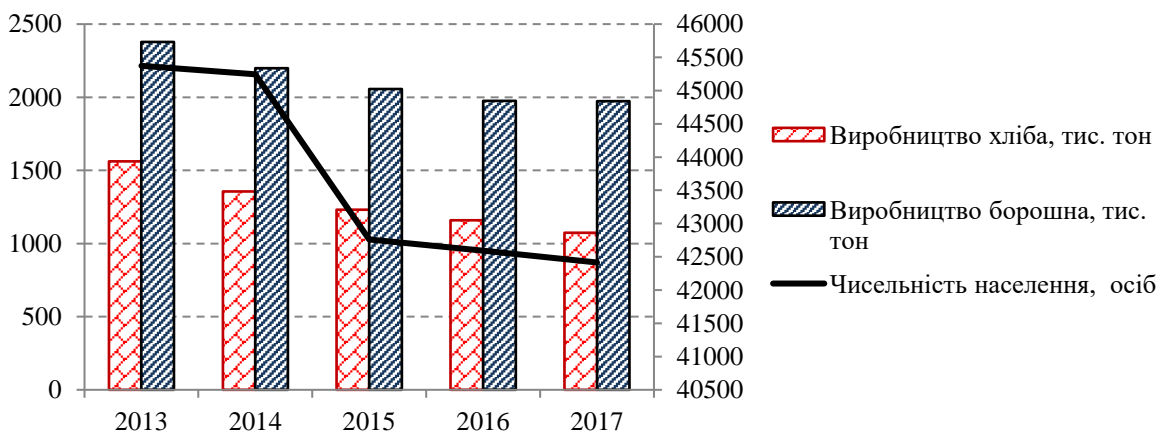

Рис. 1. Динаміка виробництва хліба, хлібобулочних виробів та чисельності населення

Лідером з виробництва борошна у 2017 році стала Харківська область – там було вироблено 324,2 тис. тон борошна на 33 млинах. На другому місці – Вінницька (195,8

тис. тон, 78 млинів), на третьому – Дніпропетровська (165,5 тис. тон борошна, 55 млинів). Далі йдуть Київська, Черкаська, Одеська та Сумська області (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги виробництва борошна млинами за регіонами України

Регіони України	2017				Валовий збір пшениці у 2017 р., тис. тон
	Обсяг борошна, вироблений млинами, тис. тон	Всього млинів в області, од.	Кількість млинів, що дали більше 1000 т на рік, од	Валовий збір пшениці в області, тис. т	
Харківська	324,2	33	12	2199	2003
Вінницька	195,76	78	12	1809	1742
Дніпропетровська	165,49	55	12	1997	1656
Київська	155,19	43	12	982	897
Черкаська	141,2	64	7	1286	1060
Одеська	138,29	66	10	1828	1848
Київ	125,27	2	2	0	0
Сумська	125,11	30	11	1100	881
Полтавська	97,97	67	8	1293	982
Херсонська	89,68	44	14	1761	1382
Запорізька	84,69	68	14	1978	1696
Хмельницька	69,82	43	8	1196	1030
Львівська	61,87	29	7	837	732
Тернопільська	56,34	37	8	980	965
Кіровоградська	54,33	54	7	1133	1053
Івано-Франківська	48,97	12	3	310	287
Рівненська	47,84	15	3	450	438
Миколаївська	45,59	30	4	1458	1351
Донецька	38,15	27	4	1036	1406
Чернігівська	33,67	21	8	759	705
Волинська	32,84	24	3	654	573
Житомирська	20,79	20	4	525	377
Закарпатська	19,42	4	1	115	123
Чернівецька	15,65	10	1	205	197
Луганська	10,54	24	2	642	728
Усього	2198,67	900	177	265533	24114

Український експорт борошна демонструє стійкий тренд до зростання, починаючи з 2010 року (рис. 2).

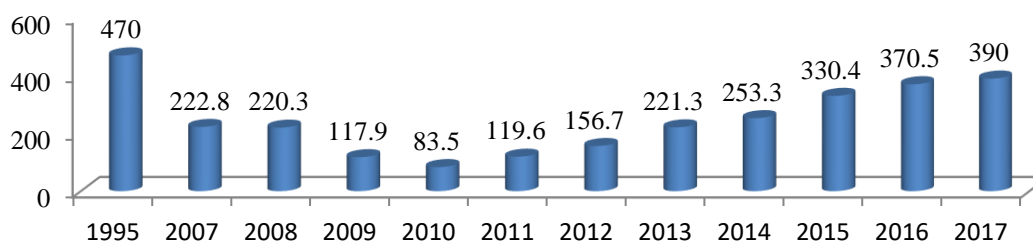

Рис. 2. Експорт борошна з України, тис. тон.

Найбільше українського борошна експортується до Східної Азії – 41% від загального експортного обсягу у 2016 та 48% у 2017 році. На другому місці – Близький Схід (26% та 18% відповідно). Третє місце поділили СНД та Південно-Східна Азія (по

11% від загальних обсягів), тоді як у 2016 році до країн СНД експортувалося 15% українського борошна.

Список найбільших експортерів борошна у 2017/18 роках очолює «ТД« Новаагро». Фірма не має поки що власного переробного підприємства, відвантажила найбільший обсяг борошна — 17% всього українського експорту. ТОП-10 експортерів борошна з України у 2017/18 роках представлено на рис. 3.

Разом з тим, ціна у світі на ринку борошна зменшується (з 290 ум. од. у липні 2016 року до 193 ум. од. у червні 2018 року), що не дозволяє підвищити валютні надходження в Україну.

Таким чином, сфера діяльності, пов'язана з виробництвом та переробкою борошна, виробництвом хліба в цілому скорочується. Як внутрішні, так і зовнішні фактори здійснюють негативний вплив на даний процес.

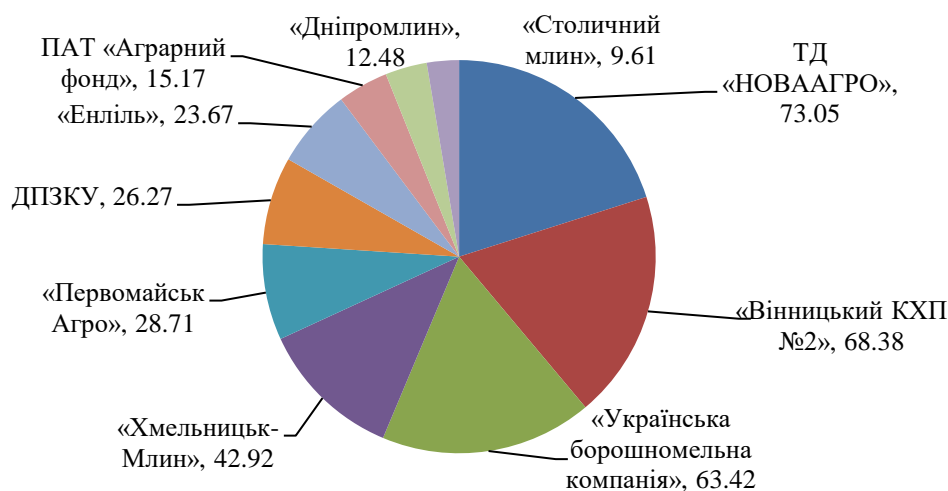

Рис. 3. ТОП-10 експортерів борошна з України у 2017/18 рр., тис. тон.

Зупинимось на оцінці основних показників фінансово-господарської діяльності ПАТ «Теремно хліб», оскільки саме це підприємство представлено на ринку як велика компанія, продукція якої поширена на всій території України. ПАТ «Теремно хліб» один з найкращих взірців хлібо заводів в Україні, який швидко розвивається і йде в ногу з новітніми технологіями. Дана компанія була заснована як публічне акціонерне товариство «Теремно хліб» (далі-компанія) відповідно до рішення засновників: регіонального відділення Фонду Державного Майна України по Волинській області та організації орендарів Орендного Підприємства «Хліб», зареєстрованого виконавчим комітетом Луцької міської Ради народних депутатів від 4 травня 1994 року за №05509694 від 17 грудня 1996 року №1 шляхом перетворення Орендного Підприємства «Хліб» у Відкрите Акціонерне Товариство «Хліб» відповідно до законодавства України та перейменовано за рішенням Загальних зборів акціонерів ВАТ «Хліб», протокол №2 від 20 липня 2011 року у Публічне акціонерне товариство «Теремно хліб». На даний момент часу воно розташоване за адресою м. Луцьк, вул. Підгаєцька, 13-Б.

Кількість працівників станом на 31 грудня 2014 та 2015 року складала 545 та 532 особи. В 2016 році кількість працівників становить 498 осіб. А в 2017 році кількість працівників становить 498 осіб. Компанія є акціонерним товариством, акції якого перебувають у вільному обігу на відкритому ринку цінних паперів.

За період з 1 січня 2017 року по 31 грудня 2017 року Компанія не здійснювала додаткових емісій акцій, а тому станом на 31 грудня 2017 року зареєстрований статутний капітал становить 4904609,44 гривень, що відповідає 19618436 простих іменних акцій номінальною вартістю 0,25 гривні кожна. Найбільшою часткою акцій ПАТ «Теремно

хліб» володіє фізична особа Гуменюк Г. О. - 9453794 акцій, що складає 48,19% від загальної кількості акцій та фізична особа Чернишова О.М. - 9453794 акцій, що складає 48,19% від загальної кількості акцій. Інші юридичні і фізичні особи володіють 710848 акцій, що складає 3,62% від загальної кількості акцій.

Асортиментний ряд продукції ТМ «Теремно хліб» налічує більше 140 найменувань. Основними серед них є: короваї, хліба, заварні хліба, батони, булочні вироби, здобні булочні вироби, круасани, печиво, кекси, пряники, сухарі здобні.

Основними видами діяльності, якими займається компанія є: виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання; виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання; неспеціалізована оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; роздрібна торгівля хлібобулочними виробами, борошняними та цукровими кондитерськими виробами в спеціалізованих магазинах.

Джерелами фінансування компанії є внески акціонерів, реінвестування прибутку, реструктуризація активів, залучений та позиковий капітал.

Джерелами формування майна підприємства слугує: грошові та матеріальні внески акціонерів; виручка від реалізації продукції, а також доходи від інших видів основної діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; придбання майна іншого підприємства, організації; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій; надходження від роздержавлення та приватизації власності.

Дивідендна політика – складова загальної фінансової політики приватного акціонерного товариства, спрямована на зростання ринкової вартості акцій. Полягає в оптимізації пропорцій між тією частиною отриманого прибутку, що йде на споживання, і тією, яку капіталізують. Коли підприємство зазнає непокрите збитки, то акціонери даної компанії здійснюють їх покриття у тому розмірі, в якому є їхня частка акцій у статутному капіталі. В протилежному випадку, коли в підприємства є наявний нерозподілений прибуток, то акціонери розподіляють його між собою, а бо ж спрямовують його на наявні фонди на розвиток підприємства або ж з метою вкладення його у виробництво, щоб у майбутньому отримати його більший розмір. Ці питання вирішуються на зборах акціонерів і зазвичай є різними в залежності від кон'юктури ринку.

Регіонами збуту продукції виступає переважно Волинська область, а саме міста: Луцьк, Дубно, Рожище, Горохів, Ковель, Камінь-Каширськ, Любомль. Селища міського типу: Млинів, Олика, Голоби, Мар'янівка, Сенкевичівка, Маневичі, Шацьк, Ратно. Села: Затурці, Війниця, Переспа, Ярославичі.

Щоденно підприємство випускає лише приблизно 48-50 тонн продукції. Саме таким є замовлення підприємств, які займаються реалізацією товару. А приблизно 80 тон на підприємстві виробляють перед великими святами.

ПАТ «Теремно Хліб» продає свою продукцію не лише у Волинській області, але й у Рівному.

Найкрупнішими покупцями продукції ПАТ «Теремно хліб» являється мережа гіпермаркету «Там Там», мережа супермаркетів «Салют» і «Колібрис».

Канал збуту зазвичай комбінований – збут здійснюється через організацію із

спільним капіталом фірми-виробника та незалежної фірми.

Основні постачальники сировини для компанії подані в таблиці 2.

Таблиця 2

Постачальники сировини для виробництва продукції ПАТ «Теремнохліб»

Назва сировини	Виробник	Країна виробника
Ароматизатори	ТОВ «Інтекс»	Україна
Борошно	ПАТ «Київмлин»	Україна
Ванілін	ТОВ «Кондитерпродінвест»	Україна
Дріжджі пресовані	ПАТ «Ензим»	Україна
Мак	ПП «Агро-Трейдер»	Україна
Молоко згущене	ПАТ «Куп'янський молочноконсервний комбінат»	Україна
Масло селянське	ПАТ «Богуславський маслозавод»	Україна
Олія рослинна	ПП «Ямб»	Україна
Повидло	ФОП «Прилуцький»	Україна
Солод	Виробничий комплекс «УКРСОЛОД»	Україна
Яйця, порошок яєчний	ПАТ «Племінний завод Бортничі»	Україна
Родзинки, чорнослив, курага	«Salsabil Aria commerce Co»	Іран
Маргарин молочний	ПАТ «Київський маргариновий завод»	Україна

Як бачимо, основними постачальниками сировини є українські підприємства, винятком є постачальник родзинок, чорносливу та кураги.

Визначення конкурентоспроможності продукції ПАТ «Теремно хліб» наведено в таблиці 3. За даними таблиці, можна зробити висновок, що ПАТ «Теремно хліб» є лідером на ринку хлібобулочних товарів. Причиною наявних конкурентних переваг є висока якість продукції, завдяки використанню тільки натуральної сировини, заквасок та використанні у виробництві екологічно чистого матеріалу. А також це відомість бренду, наявність філій підприємства у всіх куточках Волині.

Таблиця 3

Аналіз конкурентоспроможності хлібобулочних виробів ПАТ «Теремно хліб»

Фактори конкурентоспроможності	ПАТ «Теремно хліб»	Конкуренти		
		ТЗОВ «Волиньторгхліб»	ТОВ «Кічкарівка»	ПАТ «Бердичівський хлібозавод»
Якість продукції	10	9	10	9
Стиль упаковки	9	10	10	7
Престиж торгової марки	9	8	8	8
Унікальність	10	9	10	10
Відповідність ціни	10	10	10	9
Свіжість продукції	10	10	10	10
Асортимент	9	10	10	9
Естетичність упаковки	10	10	10	10
Рекламна підтримка продукції	9	10	10	9
Зовнішній вигляд	10	9	8	10
Термін споживання	10	9	9	9
Захищеність патентами	9	8	7	9
Загальний бал	115	112	112	100

Для розробки стратегічної програми розвитку підприємства, аналізу його діяльності (економічної, фінансової, маркетингової та збутової), діагностики

ефективності діяльності підприємства необхідно проаналізувати його економічні показники і зробити висновки.

За даними можна зробити такі висновки, що у період з 2013 – 2017 років, чиста виручка від реалізації продукції мала чітку тенденцію до зростання. Так на п'ять років, які підлягають аналізу абсолютний приріст виручки від реалізації продукції підприємства зросла на 18919 (23,4%), 54691 (54,8%), 28103 (18,2%) та 122182 (11,2) тис. грн. у порівнянні з попереднім роком.

Загалом з 2013 року по 2017 рік даний показник зріс на 122182 тис. грн. (151%) і становить 203123 тис. грн., що пов'язано із збільшенням попиту на продукцію підприємства і збільшенням ринків збуту. Чистий прибуток у 2015 році становив 357 тис. грн., що у зіставленні із 2014 роком переступив поріг збитковості, а у 2016 році прибуток вже становив 1391 тис. грн. Таке зростання прибутку зумовлене суттєвим ростом чистої виручки від реалізації продукції та валового прибутку і скороченням фінансових витрат на 46,85% у порівнянні з аналогічним попереднім роком. Аналіз також дав змогу побачити чітке зростання вартості основних засобів та оборотних активів за останні 5 роки.

Позиковий капітал підприємства протягом п'яти років мав динаміку до зростання. У 2017 році він збільшився на 9417 тис. грн. (24,3%) у порівнянні із минулим роком, у 2016 році – на 4589 тис. грн. (13,4%), у 2015 – на 4185 тис., грн. (13,9%), а у 2014 році – на 12192 тис. грн. (68,3%) у порівнянні із 2013 роком. За п'ять років аналізу позиковий капітал збільшився на 30383 тис. грн. (170,3%) і становить 48229 тис. грн. Це пов'язано зі зростанням довгострокових кредитів банку. Також чітко спостерігається негативна тенденція до збільшення дебіторської заборгованості. Так у 2017 році вона збільшилась на 5553 тис. грн. (93,7%) у порівнянні з 2013 роком.

Податкова політика підприємства ґрунтується на сплаті ПДВ, податку на прибуток. Самі витрати з податку на прибуток являють собою суму витрат з поточного та відстроченого податків. Розрахунок поточних податкових витрат здійснюється відповідно до податкового законодавства України з використанням податкових ставок, чинних (або в основному чинних) на дату балансу. Відстрочені податкові активи та зобов'язання розраховуються стосовно всіх тимчасових різниць за методом балансових зобов'язань. Відстрочені податки на прибуток відображаються стосовно всіх тимчасових різниць, що виникають між податковою базою активів та зобов'язань та їх балансовою вартістю для цілей фінансової звітності. Відстрочені податкові активи відображаються лише тоді, коли існує ймовірність отримання у майбутньому оподаткованого прибутку, за рахунок якого можна здійснити залік тимчасових різниць, що зменшують податкову базу. Компанія визнає поточні та відстрочені податки, як витрати або дохід і включає в прибуток або збиток за звітний період. Відстрочені податкові активи і відстрочені податкові зобов'язання визначаються станом на 31 грудня звітного року, а у проміжній фінансовій звітності відображаються у балансі в сумі, яка визначена на 31 грудня попереднього року.

Отже, в цілому, недоліком в діяльності підприємства є наявна динаміка до зростання собівартості продукції, яка суттєво впливає на чисту виручку від реалізації продукції. З 2013 року собівартість реалізованої продукції збільшилась з 52930 тис. грн. до 121975 тис. грн. у 2017 році, тобто зросла на 69045 тис. грн., тобто на 130,4%. Позитивним в діяльності підприємства є отримання за останні три роки з 2015-2017 роки прибутку від господарської діяльності, тоді коли у 2013 та 2014 роках спостерігались збитки у розмірі 1031 тис. грн. та 1356 тис. грн. відповідно. Причиною такого явища є наявність великої кількості фінансових надходжень від реалізації продукції. Також позитивним для підприємства є наявність рентабельності продукції за аналізовані 2013-2017 роки, яка за даний період зросла на 8,9%. Простежується також чітка тенденція до

зростання позикового капіталу, що зумовлена бажанням підприємства вкладати в оборотні активи. Для підприємства характерне перевищення темпів зростання активів, що становить 97,8%, над темпами збільшення дебіторської заборгованості (94%). Що в свою чергу підвищує інвестиційну привабливість підприємства.

В результаті таких співвідношень, спостерігається значне перевищення позикового капіталу у відношенні до власного, що свідчить про зменшення фінансової незалежності та зростання фінансової залежності підприємства.

Враховуючи вище подане основними напрямками інвестування в сучасних умовах є: запуск новоліній ліній по виробництву та реалізації замороженої хлібопекарської продукції; запровадження інновацій у процес організації роботи.

Найбільш доцільним напрямком інвестування є придбання камери шокової заморозки, системи для миття транспортних стрічок та транспортерів для виготовлення замороженого хліба. Для оздоровлення фінансово-господарського стану ПАТ «Геремно Хліб» пропонуємо здійснити інвестиційний проект з виробництва замороженого хліба.

Зниження рентабельності хлібопекарських підприємств було поштовхом у пошуку альтернативних джерел доходу. А жорстке регулювання цінової політики на соціальні сорти хліба стало ключем до розвитку ринку заморожених хлібопродуктів. На фоні падіння виробництва хліба і хлібобулочних виробів від 6,7 тис. т. у 1990 р. до 1,5 тис. т. у 2013 р., та до 1,1 тис. т. у 2017 році, сегмент заморожених напівфабрикатів демонстрував високий темп приросту (рис. 4). Особливо динамічно він зростав в 2015–2016 рр., коли середньорічний темп приросту становив 70%.

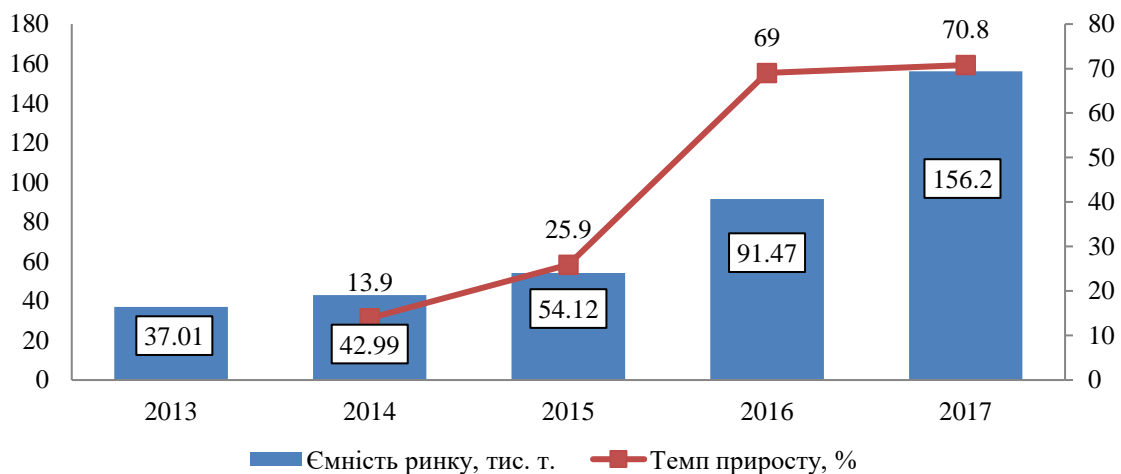

Рис. 4. Динаміка ємності ринку заморожених хлібних напівфабрикатів в Україні за 2013–2017 рр. в натуральному виразі, тис. т.

*Джерело: за даними Митної бази ЗЕД України; оцінка Pro-Consulting

Завдяки новим технологіям заморожування тіста 15% непромислового хліба випікається безпосередньо в супермаркетах. Такі технології останнім часом стали дуже поширені, і практично кожен виробник класичного хліба апробується в цьому сегменті як для продавців, так і покупців. Для продавців – можливість випікати стільки хліба і в асортименті, на який є попит, для покупців – завжди купувати свіжий хліб.

В Україні ринок хліба представлений продукцією вітчизняного виробництва на 97–98%, імпортна хлібопродукція складає 2-3%. В основному це напівфабрикати і заморожений хліб.

Донедавна його імпортували лише з Литви (ТМ Mantinga), Данії (ТМ Danish Bakery), Франції (ТМ Pain Delice), Туреччини (ТМ Dardanel Hazir Gida San), Угорщини,

Росії, Польщі та Німеччини. Зараз заморожений хліб вже виробляють декілька вітчизняних фірм. Перспективність цього напрямку очевидна, оскільки в ЄС частка реалізації замороженого хліба дорівнює реалізації традиційного [1].

На ринку заморожених напівфабрикатів представлена продукція в основному іноземна, проте в незначних обсягах. Це пов'язано зі збільшенням виробництва вітчизняними операторами ринку.

У 2017 році питома вага замороженого хліба в структурі ринку становила 31%. А частка замороженого тіста – 4%. Найбільшу частку на ринку замороженої продукції в 2017 р. (65%) становили булочки, основи для піци та інші продукти. Вітчизняних операторів мало. Найбільші з них: ПАТ «Концерн «Хлібпром», ТОВ «Форнеті Україна», Компанія «Колос ЛТД», ТОВ «Українсько-німецьке промислово-комерційне об'єднання «Чудо-піч», ТОВ «Мушкетер», Компанія «Левада», ПАТ «Геркулес».

Ціни на заморожений хліб і напівфабрикати за останні 9 років зросли майже у 2 рази (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка цін виробників заморожених хлібних напівфабрикатів в Україні

Продукція	Рік								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Тісто, грн./кг.	4,0	3,8	3,4	1,2	7,6	0,4	2,5	4,2	4,5
Хліб, грн./кг.	3,5	0,3	3,7	2,5	5,2	4,7	6,4	6,8	8,0
Інші ХБВ, грн./ кг.	8,9	8,0	2,8	8,0	5,1	3,8	7,2	9,1	0,3

*Джерело: за даними виробників; оцінка Pro-Consulting

Графічно динаміка зростання цін заморожених хлібних напівфабрикатів представлена на рис. 5.

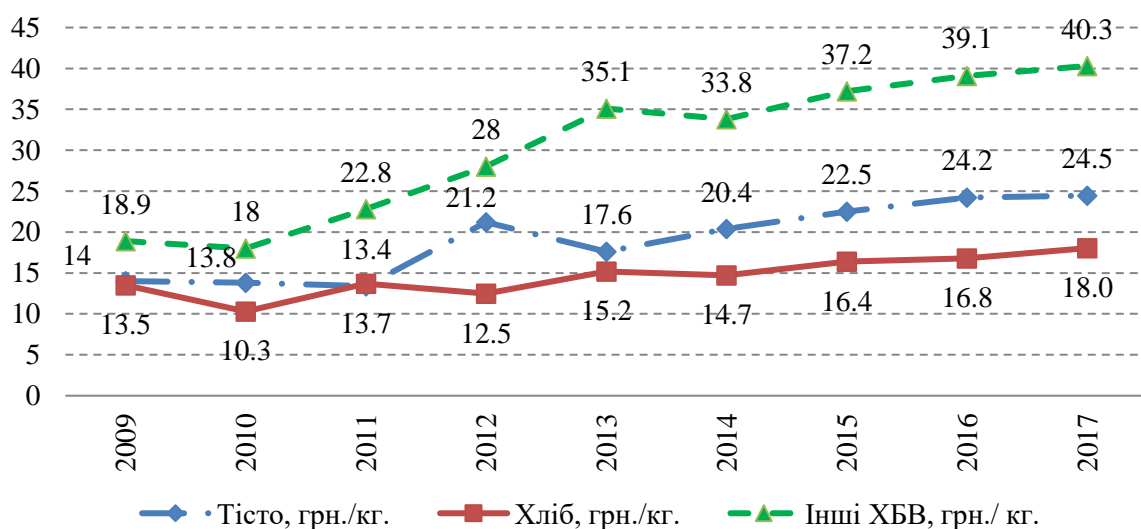

Рис. 5. Динаміка цін заморожених хлібних напівфабрикатів

В Європі заморожений хліб продається в будь-якому супермаркеті. Заморожені хлібобулочні вироби надходять в торгову мережу для наступної випічки в зручний час. Вони не потребують тривалої заморозки перед приготуванням. Це зручно, бо за 10-15 хвилин в домашній пічці споживачі мають свіжу випічку. Що стосується смакових характеристик, то відчутної різниці між хлібом, виготовленим за класичною технологією, і хлібом із заморожених напівфабрикатів немає. Але «сирий» хліб

дешевший випеченого на 20-40% із-за значної економії на енергозатратах при його виробництві.

Практика показує, що власне виробництво хлібобулочних виробів – дуже перспективний напрям в діяльності торгових мереж. Свіжий хліб, випечений на місці, не тільки вдалий маркетинговий хід, але й особливість, яка дає змогу виділитися в умовах підвищеної конкуренції. В той же час, випічка хліба власними силами достатньо трудомісткий процес, який вимагає спеціального обладнання і кваліфікації спеціалістів.

Використання в торгових центрах заморожених напівфабрикатів не потребує додаткових працівників з виробництва тіста. Зменшується вплив людського фактора на якість кінцевої продукції. Крім того, при використанні заморожених напівфабрикатів відсутня нереалізована продукція, так як випічка нових її партій відбувається по мірі реалізації попередніх. Тому хліб в асортименті завжди свіжий. А наявність заморожених напівфабрикатів є гарантованим запасом при непередбачуваному підвищеному попиті.

Основна перевага заморожених напівфабрикатів – можливість транспортувати на великі відстані і зберігати в замороженому вигляді досить тривалий час.

Український ринок замороженого хліба тільки формується, але інтерес до нього з боку великих гравців підтверджує його перспективність. Оператори ринку вже зараз прогнозують «європейську популярність заморожених хлібобулочних напівфабрикатів. Хоча побутує думка, що основними споживачами такої продукції традиційно залишаться міні-пекарні при торгових мережах.

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що тема «хлібної заморозки» є цікавою для підприємств, що займаються промисловим виготовленням хліба. Оскільки ринок заморожених хлібобулочних виробів саме формується, то для нових учасників ринку він відкритий. На цьому ринку простежуються великі перспективи. Приклад Європи, де приблизно 50% хлібобулочних виробів виготовляються у вигляді заморожених напівфабрикатів, які випікаються безпосередньо в місцях продажу, це підтверджує. В Україні спеціалісти прогнозують щорічний приріст ринку замороженого хліба вдвічі. Зарубіжний досвід показує, що компанії, які зможуть ефективно інвестувати у виробництво заморожених напівфабрикатів, отримають контроль над ринком в майбутньому.

На сьогодні основними споживачами заморожених напівфабрикатів та хлібобулочних виробів є бізнес-клієнти – підприємці, супермаркети, HoReCa. Заморожені хлібобулочні напівфабрикати в споживчій упаковці практично не зустрічаються у продажу. Потрібен час для формування культури їх споживання.

Перспективність ринку заморожених напівфабрикатів є стимулом для активної участі в його розвитку. Інша справа, що реалізація проектів заморожених хлібобулочних напівфабрикатів пов'язана зі значними витратами. Це стосується як вартості виробничого комплексу, так і логістичних та маркетингових витрат.

Список використаних джерел:

1. Кабаш Н. Хлеб ушел в тень / Н. Кабаш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://markets.eizvestia.com/full/hleb-ushel-v-ten/> (станом на 17.03.2019).
2. Маркетингове дослідження ринку Режим доступу: https://aimarketing.info/ru/services/market-research?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_term=pro%20consulting&utm_campaign=Market%20Research&utm_content=296855720331&ccid=sr:google|ch:cpc|cm:1363129133|gr:59115128385|ad:296855720331|kw:pro%20consulting|dv:cpl|nw:g|tr:kwd-308054967090&gclid=EAIaIQobChMItp2_0eaJ4QIVkhsYCh0q5AffEAAAYASAAEgII8fD_BwE.
3. Закону України «Про інвестиційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/> (станом на 01.12.2018)
4. Соменкова Н. С. Управление инновационным потенциалом промышленного предприятия [Текст] / Н. С. Соменкова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – №3 (1). – С. 243-245.
5. Череп А. В. Дослідження основ розробки інвестиційного бізнес-плану підприємства [Текст] / А. В. Череп, О. О. Коробов // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 22. – С. 12-16.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 631.11

Щурик М.В. д.е.н., професор

Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ

Тодорюк С.І. к.е.н., асистент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ГЕНЕЗА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК КЛЮЧОВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рушійною силою, що забезпечує успішний соціально-економічний розвиток кожної країни є соціальний капітал. Без безпосередньої участі людини суспільно відтворювальний процес неможливий, попри задіяність у ньому новітніх досягнень науки і техніки, запровадження сучасних технологій, інновацій тощо. В статті авторами досліджуються процеси задіяності, відтворення та участі соціального капіталу в соціально-економічному розвитку України. Особливе місце відведено мотивації соціуму до праці, атрофованим цінностям світосприйняття. Зазначено, що каталізатором забезпечення успішного розвитку країни, макрорегіонів і регіонів є довіра в суспільстві. Нині в Україні немає достатньої довіри між владними структурами і соціальним капіталом. Значне місце в дослідженні відведено цінностям пересічних громадян, олігархату. Йдеться про гроші, шляхи їх генези.

Якісною характеристикою, показниками, що віддзеркалюють якість соціального капіталу є інтелект громадян, інтелектуальний капітал, який був, є і буде рушійною силою соціально-економічного розвитку любой країни. В Україні діючі засади його формування, розвитку не є достатньо сформованими. Чинна влада не приділяє незалежної уваги для його утвердження та формування як ключового чинника соціально-економічного розвитку. Вітчизняні бізнесові й провладні структури ігноруються вітчизняним інтелектуальним капіталом і віддають перевагу новачкам, які генеруються за межами нашої країни.

Авторами зазначається, що генеза та використання інтелектуального капіталу гальмується освітніми та навчальними закладами, Міністерством освіти та науки України про що засвідчує щорічна зміна навчальних програм, розширення контингенту осіб для проведення ЗНО як засобу боротьби з корупцією. Критично оцінюється інтенсифікація еміграції випускників шкіл, вишів, здібної молоді, молодих учених в країни ЄС, що в кінцевому рахунку призводять до деградації соціального капіталу, недовикористання найбільш цінної компоненти національного багатства, зменшення населення української держави, загрози втрати державності.

Аналізується надзвичайно мізерне фінансування державою науки, наукових досліджень. Витрати в Україні на проведення науково-дослідних робіт є одними з найменших в світі. Означене стосується також і оплати праці вчених, які працюють у вишах. Вона в разі є меншою в порівнянні з радянським періодом та матеріальною винагородою, що нині одержують вчені в країнах ЄС. В роботі пропонується відмовитись від алгоритму організації оплати праці науковців, який нині тісно прив'язаний до засад, які використовують для матеріальної винагороди вчителів шкіл, профтехучилищ тощо.

Значну увагу авторами статті приділено дослідженню проблем збереження й охорони соціального капіталу, зокрема діяльності закладів охорони здоров'я, освіти, культури й мистецтва, морально-духовному вихованню найбільш мобільної частини соціального капіталу – молоді.

Ключові слова: народ, капітал, соціум, демографія, інтелект, міграція незалежність.

Shchuryk M., Todoriuk S.

MAINTENANCE AND GENESIS OF SOCIAL CAPITAL AS A KEY PRINCIPLE OF THE NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT

Social capital is the driving force behind the successful social and economic development of every country. Social reproduction process is impossible without the direct participation of a human being, despite the application of the latest advances in science and technology, the introduction of modern technologies and innovations, etc. The authors study the processes of involvement, reproduction and participation of the social capital in the socio-economic development of Ukraine. A special emphasis is given to the motivation of society to work, the atrophied values of world perception. It is noted that trust in the society is a catalyst for ensuring successful development of the country, macro regions and regions. Currently, there is not enough trust between authority structures and social capital in Ukraine. A significant place in the study is devoted to the values of ordinary citizens, the oligarchy. It deals with money, the ways of their genesis.

Qualitative characteristics, indicators that reflect the quality of social capital are the intelligence of citizens, intellectual capital, which has been and will be the driving force of socio-economic development of any country. The existing principles of its formation and development in Ukraine are not sufficiently formed. The current government does not pay careful attention to its approval and formation as a key factor in socio-economic

development. Domestic business and government structures are ignored by domestic intellectual capital and they prefer innovations that are generated outside our country.

The authors state that the genesis and use of intellectual capital is hampered by educational and academic institutions, the Ministry of Education and Science of Ukraine, as evidenced by the annual change in the curriculum, the expansion of the contingent of people for conducting External Independent Evaluation as a means of combating corruption. There being critically evaluated the intensification of the emigration to the EU countries among graduates from schools, universities, gifted young people, young scientists, which ultimately leads to the degradation of social capital, under-use of the most valuable component of national wealth, a decrease in the population of the Ukrainian state as well as the threat to lose statehood and sovereignty.

There being analyzed an extremely low financing of science and scientific research by the state. In Ukraine expenditures on conducting research work are among the lowest in the world. This also concerns the salaries of scientists working at universities. It is several times less than during the Soviet period and in comparison with the material rewards that scientists receive in the EU. The article proposes to give up the algorithm of the arrangement scientists labour payment, which is now closely bound to the principles used for the material remuneration of teachers of schools, vocational schools, etc.

The authors pay much attention to the problem of the maintenance and protection of social capital, in particular the activities of health care institutions, education, culture and art, and the moral and spiritual education and upbringing of youth, the most mobile part of social capital.

Key words: people, capital, socium, demography, intellect, migration, independence.

Щурык М.В., Тодорюк С.И.

СБЕРЕЖЕНИЕ И ГЕНЕЗА СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА КАК КЛЮЧЕВОЕ ПРЕДУСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Движущей силой, которая обеспечивает успешное социально-экономическое развитие каждой страны есть социальный капитал. Без непосредственного участия человека общественный воспроизводственный процесс невозможен, несмотря на задействование в нем новейших достижений науки и техники, внедрение современных технологий, инноваций и тому подобное. В статье авторами исследуются процессы задеяности, воспроизводства и участия социального капитала в социально-экономическом развитии Украины. Особое место отведено мотивации социума к труду, атрофированным ценностям мировосприятия.

Подчеркнуто, что катализатором обеспечения успешного развития страны, макрорегионов и регионов является доверие в обществе. Ныне в Украине нет достаточного доверия между властными структурами и социальным капиталом.

Значительное место в статье отведено ценностям рядовых граждан, олигархату. Прежде всего это касается денег, путей их генезы. Качественной характеристикой, показателями, которые отражают качество социального капитала является интеллект граждан, интеллектуальный капитал, который был, есть и будет движущей силой социально-экономического развития любой страны. В Украине действующие засады его формирования, развития не являются достаточно сформированными. Действующая власть не уделяет надлежащего внимания для его утверждения и формирования как ключевого фактора социально-экономического развития.

Отечественные бизнесовые и провластные структуры игнорируются отечественным интеллектуальным капиталом и предпочитают новации, которые генерируются за пределами нашей страны.

Авторами отмечается, что генезис и использование интеллектуального капитала тормозятся образовательными и учебными заведениями, Министерством образования и науки Украины о чем свидетельствует ежегодное изменение учебных программ, расширение контингента лиц для проведения ВНО, как средства борьбы с коррупцией. Критически оценивается интенсификация эмиграции выпускников школ, вузов, способной молодежи, молодых ученых в страны ЕС, что в конечном итоге приводит к деградации социального капитала, потери наиболее ценной компоненты национального богатства, уменьшения численности населения украинского государства угроз, потери государственности.

Анализируется чрезвычайно мизерное финансирование государством науки, научных исследований. Расходы в Украине на проведение научно-исследовательских работ являются одними из самых малых в мире. Указанное касается также и оплата труда ученых, работающих в вузах. Она в разы меньше по сравнению с советским периодом и материальным вознаграждением, которое сейчас получают ученые в странах ЕС. В работе предлагается отказаться от алгоритма организации оплаты труда ученых, которые используют для организации заработной платы учителей школ, профтехучилищ и тому подобное.

Значительное внимание авторами статьи уделено исследованию проблем сбережения и охраны социального капитала, в частности деятельности институтов здравоохранения, образования, культуры и искусства, духовному воспитанию наиболее мобильной части социального капитала – молодежи.

Ключевые слова: народ, капитал, социум, демография, интеллект, миграция, независимость.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Запровадження нових засад соціально-економічного розвитку, війна на Сході держави, недооцінка ролі соціального капіталу призвели до загрозливого зменшення чисельності населення, падіння народжуваності та зростання смертності, масової еміграції молоді, особливо її інтелектуальної частини за межі країни, та поставили під загрозу існування України як держави.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Успішність, ефективність соціально-економічного розвитку будь-якої країни, передусім залежить від участі в цьому процесі соціуму. Саме людина є тією головною продуктивною силою, котра здатна забезпечити вирішення тих чи інших завдань, проблем як на внутрішньому так і на зовнішньому економічних ринках зберегти й охоронити природно-ресурсний потенціал, екологію, добитись належного рівня життя тощо.

Дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, практиків засвідчують, що в Україні діючі засади соціально-економічного розвитку недооцінюють соціальний капітал, простого пересічного громадянина, робітника, державного службовця, осіб які зайняті в сфері обслуговування, медицині, інших сферах національної економіки. Про це переконливо засвідчує величезна полярність доходів, низький рівень життя абсолютної більшості населення та величезні статки групи соціуму, котру називають олігархами. Жодна із систем, у якій більшість населення перебувають в економічно несприятливих умовах і стоять на межі соціального «маргінесу», а вузькі групи, що називаються «елітами», водночас купаються у надмірному багатстві, немає перед собою перспективного майбутнього [1, с.15]. Разюча асиметричність у доходах бідних верств населення й відносно невеликої купки багатіїв не сприяють розвитку суспільства, держави та часто призводять до антагоністичних суперечностей. Означене потребує організації державою соціального захисту людини. Саме відносини людини й суспільства визначають ступінь розвитку держави, рівень її демократизації й добробуту, оскільки розвиток людини як економічного суб'єкта зумовлюється еволюцією всієї економічної й фінансової теорії, а розвиток цивілізації є розвитком людини та її потреб [2].

Розвиток держави, людини тісно корелює з поняттям соціальний, інтелектуальний капітал, моделлю соціально-економічного розвитку. Остання, на думку окремих вчених не відповідає запитам абсолютної більшості соціуму. Уповільнення економічного зростання, порушення нормального функціонування фінансових і ресурсних ринків, зростаюче безробіття, дестабілізація сектору державних фінансів та накопичення соціальних проблем, що спостерігається у світових масштабах, усе це свідчить про вичерпність соціально-економічного розвитку [3, с.7]. Таким чином, деструктивні використання соціального капіталу в Україні зумовлені діючою нині моделлю розвитку державної політики, котра не відповідає загально людським цінностям.

Аналіз, досліджень науковців засвідчує, що спільним для усіх них при визначенні поняття «соціальний капітал» є людина, групи працюючих, взаємовідносини між індивідами в процесі діяльності.

Ф. Фукуяма розглядає соціальний капітал як набір неформальних цінностей і норм, які поділяються членами групи та роблять можливою співпрацю всередині цієї групи [4, с.30]. Патнем Г.Д., Леонард Р., Нанетт Р.Й. у науковій праці: «Творення демократії і традиції громадянської активності в сучасній Італії» зазначають, що це здатність соціальних груп до колективних дій заради досягнення спільної мети [5, с.34]. Таким чином, відомі в світі науковці ідентифікують «соціальний капітал» з відносинами, що виникають між групами людей, їх активністю, державними правовими інститутами.

В. Онищенко вбачає в розумінні соціального капіталу домінанту розвитку країни, активність громадян, якість життя. В загальному розумінні соціальний капітал

суспільства – це здатність суспільства розширено відтворювати власні соціальні відносини у контексті прогресивного зростання якості життя громадян: чим вищою є динаміка її зростання; тим вищим є рівень соціального капіталу та ефективність його реалізації [6, с.30].

На нашу думку «соціальний капітал» доцільно досліджувати поєднуючи дві найважливіші його характеристики: кількісну та якісну. Йдеться про те, що відносини що склалися в суспільстві є похідними від кількості та якості соціального капіталу. Кожна з цих складових піддається виміру. Очевидно, що саме від кількості й якості соціального капіталу залежить соціально-економічний, культурний, правовий, політичний, морально-етичний розвиток держави, суспільства, кожного індивіда. Саме тому слід погодитись з В. Геєцем, що сьогодні розвиток у тріаді «суспільство-державо-економіка» залежить від соціального капіталу, від того чи буде він здатен вивести на шлях зростання і країну, і її економіку [7, с.4].

Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців засвідчують, що в Україні за роки проголошення незалежності не сформовано та не усвідомлено потребу розробки концепції генези, збереження соціального капіталу. Соціально-економічні завдання нині здебільшого вирішуються завдяки використанню грошового, позикового капіталу. Незважаючи на численні пропозиції науковців підняти роль і місце соціального капіталу як каталізатора розвитку країни, економіки, підвищення рівня життя українського народу можновладці ігнорують цією сентенцією. Саме цим пояснюється, що здобутки, досягнення, що продукуються в Україні нині в абсолютній своїй більшості не приймаються до уваги, про що переконливо засвідчує різка асиметричність добробуту населення. При цьому кінцевою метою діяльності сфер національної економіки залишаються гроші, надприбутки, що зумовило моральну деградацію суспільства, домінування атрофованих цінностей, масовий відтік населення, особливо молоді, інтелектуального капіталу за межі України. З кожним роком кількість населення в Україні стабільно зменшується, а смертність у два рази перевищує народжуваність. Ці та інші чинники переконливо доводять про потребу формування державою нової політики у якій вирішальна роль має бути відведена соціальному капіталу.

Цілі статті. Дослідити основні чинники, що впливають на функціонування соціального капіталу в Україні. Довести, що альтернативи участі його в процесах побудови й розвитку національної економіки держави немає.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поглиблення соціально-економічної кризи в Україні, соціальне розшарування суспільства, корумпованість, бездіяльність окремих державних чиновників, ріст загального незадоволення процесами розвитку національної економіки засвідчують про потребу пошуку причин, які гальмують розвиток країни. Ключовою із них, як засвідчують результати нашого дослідження є недооцінка соціальних передумов, соціального капіталу. Йдеться про присутність в процесах розвитку країни таких чинників, які роблять соціум індіферентним до стану національної економіки та призводять до зростання невдоволення абсолютною більшістю населення діями провладних структур усіх рівнів. В країні не досягнуто взаєморозуміння між владою та населенням. Причому розрив між цими інститутами постійно зростає, оскільки правляча верхівка часто приймає рішення, які йдуть всупереч громадськості, що засвідчує про недооцінку владою соціального капіталу. Слушною по цьому, на наше переконання є думка відомого державного діяча, науковця Японії Ф. Фукуяма. Він переконує, що успіх «самореалізації конкретного суспільства залежить не від ринкових принципів і не від відданості традиціям, а від рівня довіри, що склалася в суспільстві. [8, с.127].

Довіра на наше переконання є тим ключем, який здатний сформувати адекватні соціальні відносини в суспільстві, котрі не лише каталізують соціально-економічний

розвиток держави, а й переконають соціум, що державна влада, чиновники віддані ідеалу української держави, працюють на державу, народ, а не на забезпечення власних меркантильних інтересів, власне збагачення, порушуючи при цьому чинне вітчизняне законодавство. Довіра впливає:

- 1) на рівень трансакційних витрат у суспільстві. Чим вищою є довіра, тим меншими є витрати (теорема Коуза), при цьому суспільні інституції працюють ефективно;
- 2) на розв'язання проблем «безбілетника» та її наслідків;
- 3) на розвиток приватної власності та бізнесу;
- 4) на інші характеристики[6].

Ретроспективні дослідження довіри в суспільстві, зокрема між владою всіх рівнів і соціумом на мікро- мезо- та макрорівнях засвідчують, що в Україні її не було і немає. Як правило, довіра між ними носила і продовжує носити спонтанний, кон'юнктурний, рефлекторний характер в процесах, пов'язаних із розв'язанням політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших важливих напрямів взаємозв'язку в якому приймає участь провладний інститут, політик, чиновник і громадянське суспільство.

Складність полягає у тому, що довіра як ключовий чинник соціально-економічного розвитку української держави між державними, політичними чиновниками з однієї сторони і народом формується, як правило в передвиборний період. Йдеться про те, що тоді особи, які прагнуть потрапити в провладні управлінські структури обіцяють виборцям після їх обрання в той чи інший провладний орган забезпечити виконання вимог, практично всіх запитів громадян. При цьому ними часто використовуються найвитонченіші технології обману, підкуп громадян, різного роду піар з метою досягнення власних інтересів, задоволення політичних амбіцій. Досягнувши «бажаного» більшість із них втрачають довіру в суспільстві. Означена вакханалія триває практично за всі роки проголошення незалежності України.

Складність при цьому полягає також у тому, що діючі організаційно-політичні вакханалії, перманентно обманювання абсолютної більшості населення руйнує соціальну сферу, унеможлиблює формування та збереження соціального капіталу, котрий би рухав країну вперед, покращував рівень життя усього соціуму.

Чинні засади відтворення соціального капіталу, неадекватна політика держави призвела до того, що в Україні сформувався «олігархічний дикий капіталізм», з жорстокою соціальною поляризацією, масштабною бідністю, причому бідністю навіть працюючого населення, зруйнованою соціальною сферою, повсюдною корупцією та деформованою моральністю [9, с.11].

Аналіз засвідчує, що однією з причин, яка гальмує в Україні спробу зробити соціальний капітал, громадян домінантою соціально економічного розвитку держави є атрофоване світосприйняття цінностей, які відрізняються в різних соціально-економічних групах. Для найбільш чисельної групи громадян завдання, мета участі в суспільному відтворювальному процесі полягає в прагненні вижити в суспільстві. Титуальною цінністю найбільш багаті частини населення (олігархату) є гроші. Саме гроші, їх фетишизація слугують метою, сенсом життя цієї групи соціуму. Заради грошей, надмірного збагачення ними задіюються найрізноматінтіші засоби досягнення мети: влада, обман, насильство, вбивство, крадіжки, наркотики, аморальність, продажність тощо. Інакше кажучи інтереси цих двох груп громадян діаметрально протилежні, асиметричні. Означене з усією очевидністю засвідчує, що в суспільному вимірі економічний результат в окремій країні, навіть багатій, не гарантує досягнення єдності інтересів як у суспільстві, так і в економіці, і в державі, оскільки, наприклад у США статистичні показники відносно насильства, депресії, наркоманії, розлучень, злочинності свідчать про те, що хоча це суспільство і є найбагатшим в історії, воно можливо, і одне з найменш щасливих[10].

Таким чином суспільні інтереси не мають єдності не лише у країнах, які знаходяться на початковому етапі державотворення, а й у державах, які здається досягнули вершин в своєму розвитку. В той же час суспільний інтерес слугує найбільш могутньою домінантою соціально-економічного розвитку в якій ключовим фактором є соціальний капітал. Де немає спільних інтересів, там не може бути єдності мети, не кажучи вже про єдність дій [11, с.13] зазначається Ф.Енгельсом.

В структурі соціального капіталу вагоме місце належить інтелектуальному капіталу, котрий у абсолютній більшості високо розвинутих держав забезпечує поступальний соціально-економічний розвиток країни, суспільства, індивіда тощо.

Дослідження засвідчують, що задіяність цієї складової соціального капіталу забезпечується завдяки максимальній участі його в суспільному відтворювальному процесі, використовуючи при цьому інформацію, знання розум, мудрість тощо.

Інституціями інформаційної забезпеченості інтелектуального людського капіталу слугують: освіта, наука, сучасні знання, креативність тощо. Вони є тими чинниками, котрі примножують розумові потенції та забезпечують його реалізацію, постають катализатором руху вперед. Про значущість інтелектуального капіталу, потребу його задіяності в процесах державотворення засвідчує проведення численних наукових зібрань з участю провладних і господарських чинів, публікації наукових статей і монографій, наукові конференції. Всі учасники, що задіяні в цих зібраннях прекрасно розуміють й усвідомлюють, що ключем до подолання соціально-економічної кризи, репресивності соціального капіталу в Україні було, є, і буде залучення до цього процесу інтелектуального капіталу. Однак усвідомлювати цю потребу державним чиновником це одне, а діяти практично – друге, про що переконливо засвідчує офіційна державна статистика. Частка інтелектуального капіталу у вартості підприємств у країнах Західної Європи сягає 50-68%, а у нас – аж 1%.

Досвід країн ЄС засвідчує, що відтворення інтелектуального капіталу відповідно до вимог сучасності залежить від моделі економіки. В Україні, як зазначається вище сформувалась і уже тривалий час функціонує олігархічна модель. Основним її недоліком є вкрай низький рівень інноваційної (поза соціальної) складової зростання. Як свідчать численні дослідження в останні 20 років попит на інновації з боку українських підприємств залишається надто низькими, він не відповідає потребам сталого економічного розвитку, і цю тенденцію не змогли переломити навіть кризові явища [12, с.13].

Утворився своєрідний розрив між споживанням і продукуванням вітчизняних інноваційних продуктів, що негативно впливає на процеси розвитку наукових інституцій. Відсутність замовлень на інновації вітчизняних наукових установ призводить до їх закриття, скорочення та міграцію наукових кадрів за межі нашої країни. Це при тому, що абсолютна більшість українських інновацій за своїми аналогами часто є небагато дешевшими та продуктивнішими.

Потреба в інноваціях на багатьох підприємствах, особливо приватної форми власності забезпечується за рахунок імпорту інноваційного продукту з-за меж України. Складається враження, що вітчизняні підприємці не довіряють (відносини довіри) українським науковим інституціям і продовжують віддавати перевагу імпорту новацій.

В Україні, як відомо поряд з приватними функціонують також державні, комунальні, спільні державно-приватні підприємства, котрі на наше переконання повинні віддавати перевагу товарам, які генеруються вітчизняним інтелектуальним капіталом в українських наукових інституціях.

В деякій мірі, особливо в зв'язку з війною на окупованих територіях участь вітчизняних науковців у процесах розробки новітнього озброєння зростає. Але цього недостатньо, оскільки в інших сферах національної економіки (крім сфери оборони) інноваційні продукти імплементуються надзвичайно повільно та недостатньо.

Проблема генези та використання інтелектуального капіталу в Україні полягає також у тому що, в стані невизначеності вже тривалий час знаходяться освітні, навчальні

заклади практично всіх рівнів. По-перше, досить затягнувся пошук сучасної моделі навчання учнів у дошкільних і шкільних закладах. Про це переконливо засвідчує практично щорічне запровадження нових освітніх програм, подовження термінів навчання, віку дітей, які мають почати та завершувати навчання. Все це вносить хаотичність, невизначеність, невпевненість у діяльності педагогічних колективів, вчителів, дітей сьогодні й на перспективу. Це при тому, що в дошкільних і освітніх навчальних закладах України закладаються основи інтелекту, майбутнього не лише соціального а й інтелектуального капіталу. До речі в Україні не всі діти мають можливість відвідати дошкільні заклади (табл.1).

Таблиця 1

Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами в
Карпатському макрорегіоні* (у відсотках до кількості дітей відповідного віку)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	53	55	57	60	55	55	55
Закарпатська	42		51	55	54	53	53
Івано-Франківська	34	50	37	38	39	40	41
Львівська	41	43	45	47	49	49	50
Чернівецька	53	55	56	58	58	57	57

*Статистичний збірник «Регіони України» 2017. Державна служба статистики України. м. Київ 2017 – с.91

Окремої наукової оцінки потребує, на наше переконання запровадження в Україні зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). До речі, з кожним роком ЗНО розширюється, вдосконалюється. В процесі ЗНО включаються вже не лише випускниками шкіл, а й учні професійно-технічних училищ, коледжів, гімназій, інших видів середніх навчальних закладів.

Потребу введення в Україні ЗНО провідники цього заходу вбачають як інструмент боротьби з корупцією, що процвітала в школах, вузах, інших навчальних закладах. Нині практично усі випускники шкіл, середніх навчальних закладів мають обов'язково проходити ЗНО за результатами котрого можуть продовжувати навчання у вишах за рахунок державного бюджету або за власний кошт.

В країні створено постійно діючі величезний чиновницький апарат, продовжує формуватися матеріально-технічна база для потреб ЗНО. Однак, на наше глибоке переконання, в соціальному розрізі запровадження зовнішнього незалежного оцінювання не забезпечило зростання знань в українській школі, вузах, усіх освітніх і наукових закладах. По-перше, учасники ЗНО слугують своєрідними заручниками боротьби з корумпованістю в державі. Наголошуємо, що діти ніякого відношення до корупції не мають. Очевидно, інструменти боротьби з корумпованістю слід було спрямувати проти педагогів і батьків, які безпосередньо задіяні в цьому процесі. ЗНО не пододало хабарництво в школах, оскільки продовжують існувати «добročинні внески» батьків на подарунки вчителям, проведення ремонтів класів, ювілеїв, випускних вечорів тощо; по-друге, зовнішнє незалежне оцінювання спричинило до значної інтенсифікації репетиторства, що знову ж таки пов'язане з величезними витратами батьків, які майже не враховуються фіскальними органами; по-третє, в абсолютній більшості репетиторами стають педагоги шкіл, які тут працюють; по-четверте, репетиторство засвідчує, що частина педагогів не має достатніх професійних знань по предметах, які вони викладають; по-п'яте, ЗНО потребує значних грошових витрат батьків для забезпечення участі в ньому дітей (постає запитання: як бути тим випускникам батьки яких не мають відповідних сум грошових коштів?); по-шосте, певна кількість випускників при підготовці до ЗНО морально, психологічно травмується навіть при тому, що в школі навчалися успішно; по-сьоме, щоби уникнути участі в ЗНО з кожним роком значна

частина випускників вітчизняних шкіл, середніх спеціальних закладів, професійно-технічних училищ виїжджає на навчання в окремі країни ЄС. Тут їм створено всі умови якісного навчання, без хабарів. Більшість із наших випускників соціально захищені країною в якій вони навчаються.

Аналіз засвідчує, що знань які вони одержали в Україні цілком достатньо для продовження навчання в Польщі, Чехії, Угорщині, Румунії, Німеччині, Італії, інших європейських країнах. Природно виникає запитання: «Для чого проводити в Україні ЗНО?».

Ретроспективні дослідження засвідчують також, що після успішного закінчення європейського вишу, близько 80% випускників залишаються на ПМЖ, оскільки мають роботу, гідну заробітну плату, соціально захищені. В той же час населення України перманентно зменшується (табл. 2).

За офіційними даними Державної служби України за січень-серпень 2018 р. населення країни зменшилось більше ніж на 150 тис. осіб. До речі, за інформацією високих проурядових чиновників щорічно з України виїжджає за її межі 1 млн. мешканців. Якщо означена негативна тенденція збережеться в найближчі 5 років, то Україна може втрати свою державність.

Складається враження, що ніхто в нашій державі не відповідає за збільшення чисельності населення, особливо молоді, дітей як першооснови соціального капіталу. В країні відсутня інституція, котра би постійно опікувалася проблемами зростання кількісного складу соціуму.

Таблиця 2

Чисельність постійного населення (за оцінкою) за статтю* (на 1 січня; осіб)

	Обидві статті						
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	45782592	45372692	42245894	42759661	24590879	42414905	42216766
Закарпатська	1241995	1251560	1254017	1256737	1256325	1255944	1255322
Івано-Франківська	1377990	1379062	1379370	1379827	1379626	1277189	1374770
Львівська	2531247	2522332	2520066	2519429	2515804	2515657	2511238
Чернівецька	901306	904098	905443	906900	906828	905055	903636
Разом по макрорегіону	6052538	6057052	6058896	6062893	6058583	6053845	6044966

*Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2017 рік. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Відп. За випуск О.В. Бліннікова, Івано-Франківськ 2018р.

Про це переконливо засвідчує той факт, що з 2001 року, в нашій країні не проведено Всеукраїнський перепис населення. Звісно, що про ніякий соціальний захист, соціальну допомогу при цьому не можна говорити. Саме цим очевидно можна пояснити, що смертність в державі вдвічі перевищує народжуваність, що на наше переконання є одним із факторів, який засвідчує про парламентну втрату української державності. Не війна, агресія зі сторони Росії, алкоголізм, наркоманія, бездуховність і аморальність є визначниками збереження держави, а кількість населення, працюючих, дітонароджуваність визначають соціальний капітал (табл. 3).

За останні 3 роки в Карпатському макрорегіоні спостерігається стійке зменшення чисельності постійного населення. Аналогічні процеси мають місце в цілому по Україні. Основними причинами негативних демографічних деструктивів слугують зменшення народжуваності, зростання смертності та еміграція соціуму за межі країни.

Природний рух населення у 2017 році*

	Кількість новонароджених, осіб	Кількість померлих, осіб	Природний приріст, скорочення (-), осіб	Кількість зареєстрованих шлюбів, осіб	Кількість зареєстрованих розлучень, осіб
Україна	363987	574123	-210136	249522	128734
Закарпатська	14552	15077	-525	7388	2816
Івано-Франківська	13426	17306	-3880	8003	3928
Львівська	25002	32087	-7085	16028	6218
Чернівецька	9433	11216	-1783	5774	2917
Разом по макрорегіону	62413	75686	-13273	37193	15879

*Розраховано нами: Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Регіони України» 2017р. За ред. І.Є. Вернера, м. Київ, 2017р., с.31.

Дослідження переконують, що основними причинами демографічних деструктивів слугують зменшення народжуваності, зростання смертності та еміграція соціуму за межі країни. Складність полягає у тому, що значна кількість українських мігрантів купують нерухомість у Болгарії, Угорщині, Польщі, Німеччині та інших країнах, у які вони емігрують на ПМЖ.

Нині українці випередили в процесі купівлі житла в Польщі такі країни як Великобританія й Німеччина, що знову ж таки засвідчує про розширення ще одного каналу відтоку українських громадян з власної батьківщини. В Україні нині безперешкодно відкриваються іноземними країнами різноманітні агенції, представництва, які запрошують на навчання, працевлаштування, ПМЖ наших громадян. При цьому чинна влада продовжує залишатися бездіальною.

Відтік громадян, особливо інтенсифікувався в період проведення війни на сході нашої країни. Причиною зменшення кількості населення стало також введення Росією, Румунією, Угорщиною й іншими країнами Європи режиму надання спрощеного громадянства.

Наші дослідження твердо переконують, що зберегти державність України можна буде завдяки покращенню рівня життя, збільшення матеріальної винагороди, посиленні соціального захисту всіх верств населення по аналогії з європейськими країнами. Висока зарплата, соціальний захист населення, подолання корупції, усі багаті будуть платити податки до державного бюджету, ось найважливіші складові генези та збереження соціального капіталу.

Нині, на наше глибоке переконання архіважливим для України є вирішення двох завдань: перше, на порядок збільшити темпи мілітаризації країни; друге, забезпечити високу народжуваність населення. Тільки тоді Україна збережеться як міцна, високо розвинута соціально захищена й економічно багата держава.

Звісно, що досягнення бажаного потребує злагодженості, спільних дій громадян на рівні держави, регіону, населеного пункту. Імператив для успішного майбутнього країни національна злагода, яка може бути досягнута не тільки і не стільки в сесійних залах і високих кабінетах, скільки у процесі повсякденної економічної, соціальної та політичної діяльності мільйонів громадян [13, с.20].

Особлива увага має бути відведена державою проблемам відтоку інтелектуального капіталу, передусім науковців, зарплата більшості з яких є нижчою порівняно з громадянами мало кваліфікованої праці.

Очевидною є також потреба інтенсифікувати витрати з державного бюджету для проведення науково-дослідних робіт. Нині в Україні витрати на дослідження і розробки

в розрахунку на душу населення становить 30,4 дол., в країнах ЄС – 713,6 дол., і в середньому в світі 231,4 дол.

Відомо, що лівова частка інтелектуального капіталу в країні припадає на вищі навчальні заклади, науково-дослідні установи. Досить висока питома вага інтелектуального капіталу (висококваліфіковані спеціалісти, інженерні працівники) є також на окремих сучасних промислових підприємствах, будівництві, зв'язку транспорту тощо. Як правило тут інтелектуальний капітал має високу матеріальну винагороду, котра наближається до європейського рівня.

Натомість капітал вишів і науко-дослідних інститутів України знаходяться на межі виживання. Для порівняння місячна заробітна плата доктора філософії коливається в межах 4500-5000 грн. (мабуть найближчим часом буде дорівнювати мінімальній по країні), а вчитель загальноосвітньої школи в класі якого знаходяться 5-7 учнів має зарплату 6000 грн. Крім того, науковці вишів постійно перебувають у стані скорочення оскільки, кількість студентів має тенденцію до зменшення.

Розмір заробітної плати науковця нині, як і в радянський період залежить від навчального навантаження та кількості студентів. Очевидно слід відмовитись від діючої практики формування фонду заробітної плати. До речі, аналогічні критерії кількості годин при розрахунку зарплати використовуються в загальноосвітніх школах, профтехучилищах, коледжах, технікумах, гімназіях. Очевидно діючий механізм розрахунку зарплати є застарілим, недосконалим. Інтелектуальний капітал вузів має оцінюватись із обов'язковим урахуванням результатів науково-дослідницької роботи. Це аксіома, котру слід обов'язково враховувати в процесі оцінювання вартості праці науковців.

Пороком неадекватного оцінювання праці у вишах, на наше тверде переконання слід вважати зрівнялівку. Захистивши дисертацію доктор філософії, доктор наук, залежно від стажу роботи, одержує фіксований розмір зарплати. Це при тому, що окремі з них плідно працюють над винаходами, публікують монографії, наукові статті, мають аспірантів і докторантів, приймають участь у міжнародних закордонних конференціях тощо. Однак їх праця оцінюється однаково з особами, які після захисту дисертації наукою практично не займаються.

Деструктиви в зв'язку з мотивацією до праці у вузах, науково-дослідних установах призводять до відтоку молодих людей із наукової сфери. Нині абсолютна більшість наукових закладів відчуває проблему з набором до аспірантури, докторантури. В науку, як правило приходять особи із середнім рівнем знань, або такі, що переслідують власні корисливі цілі.

Зменшення кількості майбутніх учених – науковців призвело до погіршення якості дисертаційних робіт, послаблення контролю за процесом захисту. Передусім це стосується периферійних вишів і науково-дослідних установ. Для прикладу в дисертаційних роботах юристів перелік наукової новизни сягає інколи 20 і більше пунктів. Йдеться про недооцінювання науковими керівниками, експертами, офіційними опонентами, членами багатьох вчених ряд цього ключового пункту дисертації. Недопрацьовує в цьому напрямку відповідний департамент Міністерства освіти і науки України.

За останні 10 років у сфері підготовки наукових кадрів високої кваліфікації з'явилась і успішно функціонує купівля-продаж дипломів кандидата і доктора наук. Про це відкрито засвідчують публічні пропозиції в багатьох друкованих засобах. Здавалось би адекватні органи мали би втрутитись у цю «комерцію». Однак ні зі сторони Міністерства освіти, ні силових органів реакції немає. Ці пороки засвідчують про процвітання корумпованості в усіх сферах включаючи підготовку наукових кадрів. Звісно, що якість такого соціального капіталу не є високою й дескредитує не лише інтелектуальний капітал, а й державу в цілому.

Ретроспективні дослідження, зарубіжний досвід засвідчує про потребу запровадження радикальних змін у генезі й збереженні соціального капіталу, перехід на європейські стандарти й критерії підготовки й оцінювання кадрового потенціалу України.

Соціальний капітал, соціальна сфера є не що інше як цілісний організм, який реально існує та потребує організаційної й фінансової підтримки держави, місцевих органів самоврядування, об'єднаних територіальних громад. Означене потребує збільшити витрати з бюджетів рівнів. Це нині є аксіометичною необхідністю. Витрати з бюджету на соціальну сферу, підтримку науки культури, освіти та охорони здоров'я, судячи з усього розглядаються чиновниками як суто добродійні жертви, а не як ефективні інвестиції в цивілізоване майбутнє країни [14, с.408].

Соціальний капітал в країні, як правило генеруються державою залучаючи в цей процес інститути, які: забезпечують збереження та продовження тривалості людського життя (охорони здоров'я); закладів науки, культури, відпочинку; здійснюють соціальний захист малозабезпечених верств населення, інвалідів, сиріт; формують пенсійні фонди тощо. Однак організація виконання ними належних їм функцій далеко від запитів соціального капіталу. Більшість із цих інститутів вважають себе «над суспільством» приймаючи суб'єктивні рішення: «Дати не дати? Будувати не будувати?»; Підняти (збільшити) соціальні виплати або навпаки зменшити. При цьому вони часто посилюються на соціальні витрати життя, що сформувалися у багатьох європейських державах. Йдеться насамперед, про вартість соціальних послуг, цін на продукти першої необхідності, зокрема продовольчу групу життєво необхідних товарів, розмір плати за газ, електроенергію. Однак до уваги не приймають мінімальний і максимальний розмір пенсій, допомогу по догляду за дітьми, немічним особам, інвалідам, сума виплат по безробіттю, розмір заробітної плати в Україні тощо (табл.4, 5).

Таблиця 4

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн. [17, с.102]

	У середньому на одного штатного працівника					
	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	2239	3026	3265	3480	4195	5183
Закарпатська	1846	2351	2553	2744	3381	4298
Івано-Франківська	1927	2539	2679	2875	3402	4202
Львівська	1941	2578	2789	2961	3646	4559
Чернівецька	1772	2329	2484	2578	3050	3828

По діючих нині соціальних стандартах Україна, як правило знаходиться в рейтингу країн світу та Європи на останніх місцях. Наш соціум з кожним роком зневірюється, деградує, впадає у відчай. Сучасне суспільство характеризує глибока ідеологічна та духовна криза, девальвація моральних цінностей, споживацький характер, технократичність мислення та прагматизм.

Таблиця 5

Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами за місяця нижче фактичного прожиткового мінімуму* (відсотків)

	2014	2015	2016
Україна	16,7	51,9	51,1
Закарпатська	15,2	49,0	47,1
Івано-Франківська	13,7	43,9	40,4
Львівська	15,8	60,2	47,3
Чернівецька	14,6	53,6	43,3

(*частка фактичного прожиткового мінімуму визначається Мінсоцполікою)

Такий принципово новий феномен зачепив питання фізичного виживання, продовження людського роду та розвитку всієї цивілізації [15]. За тривалістю життя, Україна займає останні місця в Європі, рівнем смертності – перше.

Мають місце також й інші соціальні деструктиви, що засвідчує про потребу, державою реально створити умови для збереження й генези в країні соціального капіталу.

Передусім це стосується охорони здоров'я, як ключової інституції, що покликана поліпшувати рівень і тривалість життя населення. Однак, з часу проголошення незалежності України медицина не виконує належним чином свою роль у процесах збереження і становлення соціального капіталу. Вже тривалий час в країні триває медична реформа, яка покликана зробити доступним лікування для усіх верств населення. Втім медична сфера залишається в перманентному стані реформ із приходом в країні нового Президента, Кабінету Міністрів України. Соціальні негаразди, практично повна відсутність соціального захисту абсолютної більшості населення, особливо його бідної частини призводять до того, що громадяни нашої країни відмовляються від послуг вітчизняної медицини.

Причинами ідиферентійності населення до лікування є: по-перше, низька якість обслуговування в медичних закладах (поліклініках, лікарнях); по-друге, проблематичність із встановленням діагнозу; по-третє, хабарництво, яке часто прикривається доброчинністю; по-четверте, черги до лікарів і сучасних медичних установах, антисанітарія, грубість і неввічливість медичного персоналу; по-п'яте, що особливо є суттєвим – надмірно висока вартість медикаментів і медичних послуг.

До речі, ціни на ліки у вітчизняних аптеках у рази перевищують їх вартість у Польщі, Румунії, Угорщині, Німеччині, Франції, тощо. Складність полягає також у тому, що більше половини ліків (за офіційними даними контролюючих органів) є підробленими, фальшивими та не відповідають установленим критеріям і вимогам.

Ці та інші пороки організації охорони здоров'я засвідчують, що в Україні немає належного, дієвого контролю за наданням медичних послуг, роботою аптекних закладів, якістю ліків. Про це неодноразово наголошують на різних публічних і наукових зібраннях науковці, державні чиновники, проурядові й пропрезидентські структури. Однак, практичних дій із подолання чинних деструктивів до нині немає. Хоча це зробити досить просто: встановити постачальника ліків (вітчизняного, зарубіжного) та провести відповідні дослідження на предмет вартості й придатності до лікування. За результатами перевірки винести вердикт про притягнення до відповідальності власника, постачальника та інших осіб, що задіяні в цих кримінальних схемах. Рішення, при цьому має бути публічним, справедливим, тобто таким, яке відповідатиме інтересам усього соціуму, а не особам, які переслідують власні меркантильні інтереси. В цивілізованій країні лікування власного народу не може бути злочинним процесом. Чинна влада має також контролювати вартість ліків і придатність їх до лікування. Ця аксіома, котра не підлягає ніякій дискусійності.

Відтворення та збільшення тривалості життя соціуму в Україні потребує також змінити практику підготовки медичного персоналу, лікарів у вузах і коледжах. Нині, на жаль, рівень їхньої підготовки відстає від вимог сучасності. Часто випускники адекватних вишів не володіють елементарними знаннями, оскільки значна частина з них прагне одержати диплом, а не знання. Про це переконливо засвідчує неконвертованість дипломів, які видають вітчизняні медичні виші випускникам. Допуск до медичної практики наші випускники в країнах ЄС одержують лише після повторного навчання в медичних закладах тих країн у яких вони хочуть працювати.

Не сприяє лікуванню громадян нашої країни хабарництво, корупція, що вже тривалий час явно й скрито процвітає в лікарнях, поліклініках, інших лікувальних

установах. Спроба влади найвищого й місцевого рівнів подолати ці кричущі пороки успіху не приносить, оскільки заходи, що приймаються при цьому носять косметичний, неконкретний, половинчастий характер. Ці та інші пороки функціонування вітчизняної медицини засвідчують про потребу проведення в країні радикальних змін.

Нинішні засади діяльності медичної сфери були започатковані ще в колишній командно-адміністративній системі. Вони себе повністю вичерпали й потребують заміни на європейські, більш сучасні й прогресивні.

В складі пропонованих перетворень ключову роль відіграє заробітна плата медичного персоналу, котра нині є однією з найменших за розміром. Крім того вона не завжди вчасно виплачується.

Очевидно цим можна пояснити прояви хабарництва, що мають місце в медичній сфері.

Започаткована медична реформа в країні спрямована на подолання корумпованості, збільшення розміру зарплати лікарів, середнього медичного та обслуговуючого персоналу, наведення елементарного порядку в фінансуванні медицини. Звісно, що такі новації слід оцінити позитивно.

Втім, прив'язувати величину заробітної плати лікаря до

Кількості громадян які він буде лікувати не забезпечить в повній мірі вирішення завдань поліпшення обслуговування й лікування пацієнтів. В складі лікарів, середнього медичного персоналу є особи, які вирізняються високим професіоналізмом, знаннями, талантом, креативністю. Очевидно організація їхньої заробітної плати потребує індивідуального підходу.

Деструктиви в організації матеріальні винагороди особам, у вітчизняній медичній сфері призвели до масового відтоку лікарів, медичних сестер, імміграцію частини з них в країни ЄС. Дослідження засвідчують, що найбільш вагомою причиною відтоку медиків, на підготовку котрих державою затрачені гроші є: мізерна заробітна плата, недооцінка їх професійних знань, побутові негаразди, конфлікти з адміністрацією мед закладу тощо. За межами України, значна частина мігрантів одержують значно вищу заробітну плату, мають достатній пакет соціального захисту. Складність, на наше переконання при цьому полягає в тому, що наша країна втрачає інтелектуальний соціальний капітал, який повинен забезпечувати розвиток життя громадян у власній країні.

Дослідження впливу сфери охорони здоров'я в Україні на процеси збереження та генези соціального капіталу дають можливість стверджувати, що сфера охорони здоров'я нині не в повній мірі забезпечує виконання покладених на неї функцій. В Україні не створено належних, сучасних умов, які би каталізували та направляли вітчизняну медицину в напрямку поліпшення охорони здоров'я, народжуваності. В державі поки що не створено концепту, програми, які би відповідали європейським стандартам організації цієї важливої сфери у процесах збереження соціального капіталу.

Аналіз показує, що недостатньо дієвими в цьому плані залишаються дії держави. Високопоставлені державні чиновники проблеми свого здоров'я часто вирішують не у вітчизняній медичній сфері, а за кордоном.

Значущими чинниками, які забезпечують життєдіяльність, активність соціального капіталу слугує рівень участі у цьому процесі культурно-просвітницьких інститутів. Віросповідання та культура є факторами економічного розвитку та надзвичайно впливовими і такими, що заслуговують більш прискіпливого дослідження та всебічної аналітики. Вони формують поведінкові мотиви як індивіда, так і цілого народу, зумовлюють нашу поведінку, преференції, вибір і зрештою формують економічну складову нашої ментальності [16, с.8]. На жаль, заклади культури, як державні інституції не завжди виконують належним чином покладені на них функції. Передусім це

стосується виховання, привиття патріотизму, національної гордості, просвітництва тощо. Робота абсолютної більшості з них здійснюється, як правило від випадку до випадку. Йдеться про те, що частина з них не забезпечує ціле направлене виховання молоді в дусі відданості батьківщині та часто зводиться до проведення танців, дискотек, різних безідейних заходів, які інколи стають проявом аморальності окремих осіб. Тут часто панує безідейність.

Дослідження засвідчують, що недооцінка ролі просвітницьких і культурних інститутів у процесах, пов'язаних із соціальним капіталом, формуванням у нього відданості батьківщині негативно впливає на відтворення населення, перспективу розвитку держави, інтеграцію до країн ЄС.

Найбільш суттєвим чинником, який унеможливує результативне й ефективне функціонування культурних, просвітницьких інститутів є недостатнє фінансове забезпечення. Воно є мізерне, залишкове. Кошти, як правило, нині виділяють лише на заробітну плату працівників культури. Саме цим пояснюється, що часто тут працюють особи, які далекі від професіоналізму. Частина цих установ не зайняті роками. Означене стосується значною мірою соціального капіталу, котрий живе (працює) на селі. Село нині вимирає, зникає, впадає в депресію через бездіяльність культурно-просвітницьких закладів (табл. 6, 7).

Генеza та збереження соціального капіталу на селі потребує відновлення кіно. Ретроспективні дослідження засвідчують, що сільські жителі з задоволенням відвідували кінофільми. До речі вартість квитків дозволяла всім пересічним громадянам відвідувати кінофільми. Кіно в радянський період на Україні було потужним ідеологічним засобом, який у той час успішно використовувала компартія.

Таблиця 6

Бібліотечні фонди області Карпатського макрорегіону примірників на 100 жителів) [17, с.241]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	711	696	692	685	600	622	600
Закарпатська	512	501	488	479	467	457	438
Івано-Франківська	655	604	592	638	637	635	634
Львівська	743	748	746	733	727	719	712
Чернівецька	669	660	651	643	637	629	618

Таблиця 7

Кількість місць у клубних закладах (на 100 жителів) [17, с.245]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	10	10	10	10	10	10	10
Івано-Франківська	8	8	8	8	8	8	8
Закарпатська	12	12	12	12	12	12	12
Львівська	10	10	10	10	10	10	10
Чернівецька	11	11	11	11	11	11	11

В роки проголошення незалежності країни, а також в умовах сьогодення кіно, театри, концерти часто стають недоступними для простих пересічних громадян. В абсолютній більшості сіл кінофільми перестали демонструватися вже більше двох десятиріч років. На зміну кінематографу прийшла телевізія. Однак повноцінної заміни кіно телепередачами не забезпечено, оскільки телеканали закупники олігархи, провладні структури, політики, котрі все роблять для того щоби постійно збагачуватись, перебувати на гребені слави. Особливо інтенсифікується їхня діяльність у передвиборний період Президента України, а також народних депутатів усіх рівнів. Засоби масової інформації, телевізія мистецьки маніпулюючи думками населення обманюють його своїми обіцянками.

Висновки. Успішність соціально-економічного розвитку національної економіки країни практично повністю залежить від участі в цьому процесі соціального капіталу, пересічних громадян України. Саме людина є ключовою продуктивною силою, котра безпосередньо, реально впливає на державотворення. Дослідження засвідчують, що в Україні за роки незалежності соціальний капітал недооцінюється. Утворився своєрідний розрив між абсолютною більшістю народу, який є джерелом формування соціального капіталу і державними інститутами, котрі покликані організувати та забезпечувати розвиток національної економіки. В суспільстві сформувалась недовіра між переважаючою кількістю населення і владою, що часто представлена олігархічними кланами. Означене гальмує процес соціально-економічного розвитку України.

В структурі соціального капіталу найбільш цінним ресурсом є інтелектуальний капітал, як такий, що генерує та забезпечує успішний розвиток країни. Досвід країн ЄС засвідчує, що відтворення інтелектуального капіталу відповідно до сучасних вимог залежить від моделі економіки. На жаль діючі в Україні олігархічні засади функціонування економіки ігноруються залученням в процеси розвитку економіко інноваційних продуктів, які генеруються вітчизняними освітніми і науковими інституціями.

Дослідження засвідчують, що не сприяють та не забезпечують адекватність участі у відтворювальних процесах інститути, котрі покликані генерувати соціальний й інтелектуальний капітал. Йдеться про деструктиви функціонування дошкільних і шкільних закладів, вишів, науково-дослідних установ, медицину, культурно-просвітницькі установи тощо. Абсолютна більшість із них недостатньо фінансується державою, відчуває нестачу кваліфікованих кадрів, організовує свою діяльність на застарілій матеріально-технічній базі. Інакше кажучи їм не створено умови, які би забезпечували належний розвиток і діяльність, пов'язану з участю соціального капіталу в соціально-економічних процесах держави. Ці та інші недоліки діяльності означених інститутів можна подолати розробивши загальнодержавний концепт (програму) залучення їх у процеси, пов'язані з перспективним використанням соціального й інтелектуального капіталу.

Унеможливають збереження та генезу капіталу деструктивні демографічні процеси. Насамперед це стосується зменшенню чисельності населення через негативні міграційні процеси, зменшення народжуваності та збільшення смертності населення України. Подолати ці ключові деструктиви можна завдяки вирішенню державою двох завдань: створити умови для забезпечення розширеного відтворення населення та забезпечити надсучасний рівень охороноздатності України.

Подолати деструктивів генези та збереження соціального (інтелектуального) капіталу в Україні потребує також прийняття нових засад соціального захисту населення, в складі яких чільне місце має бути відведено організації оплати праці осіб, якими генеруються сучасні засади та механізми соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гжегож В. Колодко. Новий прагматизм, або економіка помірності / Г. Колодко // Економіка України. – 2013 – №11 – с.13-28.
2. Поляк Г.Б. Фінанси. Грошовий обіг. Кредит: Підручник для вузів під ред. проф. Г.Б. Поляка. – М. ЮНІТИ-ДАНА. 2006. – 512с.
3. Хвесик М.А. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем. / М. Хвесик, А. Степаненко і ін. // Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України – 2013. – 486с.
4. Фукуяма Ф. Великий розрив; [пер.с.англ.]. – М.; АСТ Москва, 2008. – 480с.
5. Патнем Р.Д., Леонард Р., Нанетті Р.Й.. Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії. – К.: Основи, 2001.– с.34.
6. Онищенко В.П.. Соціальні передумови економічного розвитку України / В.Онищенко // Економіка України. – 2017. – №9 – С.19-37.
7. Гесць В.М. Суспільний капітал – 25: одержавленість чи державотворчість? // Економіка України. – 2016. – № 8(657). – С. 3-6.

8. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: [пер.с англ.]. М.: АСТ, 2004. – 730с.
9. Гесць В.М. Про єдність і суперечність у розвитку суспільства, держави та економіки / В.Гесць // Економіка України. – 2012. – №11 – С.4-22.
10. Перкинс Дж. Исповедь экономического убийцы. Authrixed Trnslatio into Russian. San Francisco CA, USA: Berreh-Roohlev Publishers Inc., Pretext, 2005, p.83.
11. Маркс К., Энгельс Ф. Твори, т.8, с.13.
12. Ротар А.В. Статистико-економічна оцінка інноваційної діяльності у промисловості / А.Ротар // Статистика України. – 2010. – №3 – С.52-57.
13. Тарасевич В.М. Четверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ / В.М. Тарасевич // Економіка України. – 2017. – №18 – С.14-28.
14. Гринберг Р.С. Свобода и справедливость. Российские соблазны ложного выбора. – М.: Инфра.-М., 2012.
15. Валерій Запорожан Ноосферне мислення Вернадського / Валерій Запорожан // Дзеркало тижня. – 2013. – №10(107). – с.11.
16. Возьний К.З. Конфуціанство і сучасна економіка: зв'язки, паралелі, суперечності / К.Возьний // Економіка та прогнозування. – 2012. – №11. – С.7-19.
17. Статистичний збірник «Регіони України» / Державна служба статистики України. За редакцією У.Є. Вернева. Київ 2017 – 323с.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.08

Калашнікова Х.І., к.е.н., доцент

Острогляд О.Г., асистент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ РЕГІОНУ

Стан економіки регіонів в останні роки свідчить про слабкість регіонального управління, а гострота проблем, що накопичилися, вимагає принципового нового підходу до їх вирішення. Основним завданням сьогодні є створення абсолютно нової управлінської концепції розвитку регіонів, яка відображала б проблеми глобально орієнтованої економіки й сприяла створенню механізмів саморегулювання і саморозвитку регіонів, які змогли б забезпечити максимальне використання їх внутрішніх можливостей. Тому в сучасних умовах виникає гостра необхідність вдосконалення теоретичних засад формування нових, сучасних механізмів регіонального управління. У статті виділено основні функції державного управління соціально-економічною системою регіону. Сформульовано основні вихідні положення, які вимагають переходу до нової парадигми управління регіоном.

Ключові слова: державне управління, розвиток регіону, регіональна соціально-економічна система, регіональний процес.

Kalashnikova K., Ostrohliad O.

PUBLIC ADMINISTRATION OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF THE REGION

The state of the regional economy in recent years shows the weakness of regional governance, and the severity of the problems that have accumulated requires a fundamental new approach to their solution. The main task today is to create an absolutely new management concept for the development of regions, which would reflect the problems of a globally oriented economy and would contribute to the creation of mechanisms for self-regulation and self-development of regions that could ensure maximum use of their internal capabilities. Therefore, in modern conditions there is an urgent need to improve the theoretical foundations of the formation of new, modern mechanisms of regional management. The article highlights the main functions of state administration of the socio-economic system of the region. The basic starting points that require a transition to a new paradigm of regional governance are formulated.

Key words: public administration, regional development, regional socio-economic system, regional process.

Калашнікова К.И., Острогляд О.Г.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМОЙ РЕГИОНА

Состояние экономики регионов в последние годы свидетельствует о слабости регионального управления, а острота проблем, накопившихся требует принципиального нового подхода к их решению. Основной задачей сегодня является создание абсолютно новой управленческой концепции развития регионов, которая отражала бы проблемы глобально ориентированной экономики и способствовала созданию механизмов саморегулирования и саморазвития регионов, которые смогли бы обеспечить максимальное использование их внутренних возможностей. Поэтому в современных условиях возникает острая необходимость совершенствования теоретических основ формирования новых, современных механизмов регионального управления. В статье выделены основные функции государственного управления социально-экономической системой региона. Сформулировано основные исходные положения, которые требуют перехода к новой парадигме управления регионом.

Ключевые слова: государственное управление, развитие региона, региональная социально-экономическая система, региональный процесс.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах управління соціально-економічною системою регіону не може зводитися тільки до якоїсь функції державних та регіональних органів управління, а є складною груповою дією, в якій беруть участь як представники владних державних структур, так і певні цільові групи. Проте, як правило, регіональні органи управління, прагнучи здійснити перехід до ринкової економіки, продовжують використовувати при прийнятті управлінських рішень технології, вироблені в індустріальну епоху (управління податками, реєстраційні порядки, централізовані інвестиції та ін.) Сьогодні на регіональному рівні практично відсутні нові механізми управління. У кращому випадку їх недолік заповнюється копіюванням західних зразків і механічним перенесенням їх на вітчизняний ґрунт у вигляді різного роду «реформ».

Проблемам державного управління регіональною соціально-економічною системою в сучасних умовах трансформації регіональних господарських комплексів присвячені наукові праці українських вчених, О. Балахонової, З. Варналія, А. Дегтяря, В. Єліневського, Ю. Інковської, О. Коротича, Р. Темиргалієва та інших [1, 3, 5, 8, 10, 12, 14].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні наукові дослідження в галузі державного управління відрізняються значною різноманітністю підходів до визначення сутності механізму державного управління та його складових. Слід підкреслити, що на сьогодні надання державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів здійснюється за такими основними напрямками: розробка та реалізація програм державної підтримки соціально-економічного розвитку окремих регіонів та територій; реалізація галузевих програм, якими передбачається виділення коштів на підтримку визначених територій та соціальний захист їх населення; регулювання міжбюджетних відносин [8].

На думку Р. Темиргалієва, соціально орієнтована модель управління регіоном не може базуватися лише на використанні інструментів саморегулювання. Саме тому формується гостра необхідність активізації участі держави, регіональних органів влади в управлінні регіоном [14].

Формулювання цілей статті. Метою роботи є узагальнення результатів дослідження наукових праць з питань державного управління регіональною системою та визначення стратегічних напрямів та цілей державного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Більше двох третин населення регіонів України, згідно даних органів Державної статистики, проживає в містах і селищах міського типу. Саме тому економіка міст, їх інфраструктура, культура, наука, освіта мають вирішальний вплив на соціально-економічний розвиток усіх регіонів нашої країни. У зв'язку з цим вкрай важливо встановити основні тенденції та закономірності державного управління соціально-економічною системою регіонів.

Аналіз соціально-економічної ситуації конкретного регіону повинен проводитися з використанням закономірностей іншого типу – пов'язаних з зміни морфологічних характеристик з різними факторами, наприклад, поведінкою окремих груп населення, впливом природних умов, особливостями сприйняття архітектурних композицій. Моделювання доцільно використовувати для оцінки існуючого стану та прогнозування розвитку регіону на попередньому етапі стратегічного планування розвитку, в процесі вибору стратегії, проектних або державних управлінських рішень щодо розподілу

населення, послідовності реконструктивних заходів, інтенсифікації та розвитку елементів регіону.

Вищезазначені «нерівномірно-районовані» моделі базуються на двох фундаментальних законах – нерівномірності використання території регіону та підвищення інтенсивності її використання в процесі його зростання. Нерівномірність регіону характеризується зміною морфологічних показників в залежності від віддаленості від центру. Віддаленість вимірюється ранговою шкалою, порядковим номером (дистанцією) приєднання кожного елемента до центру. Зміна морфологічних показників у міру зростання регіону враховується шляхом їх диференціації залежно від його величини (за чисельністю населення).

Модель передбачає районування території, що здійснюється з метою управління функціонуванням і розвитком регіону [10]. З його допомогою на його території виділяються повторювані локальні нерівномірності – концентрації об'єктів обслуговування, офісів і іншої активності, взаємозалежні особливим чином з монофункціональними територіями, де розміщені житло, виробництво або озеленення. Кожна така сукупність, яка складається з більш-менш повного комплексу вихідних елементів, визначається як одиниця просторової системи регіону.

Функціональна структура, розподіл транспортних і пішохідних потоків, а також морфологічна структура, співвідношення концентровано і дисперсно розміщених об'єктів в районах узгоджені між собою. Цілісність, стійкість і розвиненість просторової одиниці системи визначається ступенем цього узгодження (адаптованості). Сфера регулятивних впливів на складні і багато в чому суперечливі соціально-економічні відносини, що складаються за умов функціонально-просторових змін у регіону, викликає особливий інтерес у науковців та практиків, що займаються проблемами проектування, розвитку та державного управління складними системами.

Державне регулювання взаємовідносин між галузевими блоками, що входять до соціально-економічної структури регіону, за умов динамічних змін у зовнішніх умовах та внутрішніх процесах, найрезультативніше можна здійснити лише з використанням спеціальної системної технології, яка заснована на концепції багатошарової поліструктури соціально-економічної системи регіону, в якій елементи всередині кожного рівня взаємодіють не лише між собою, але і з елементами кожного іншого рівня структури (галузевих, функціональних, організаційних тощо).

Процедура динамічного системного аналізу реалізує в замкнутому циклі моніторинг і аналіз поточного стану регіональної системи, синтез керуючих і регулюючих впливів і оцінку ефективності прийнятих рішень на основі системи індикаторів і регуляторів соціально-економічного стану регіону [3].

Однією з найскладніших завдань сучасного етапу є виявлення потреб, які може задовольняти регіон. Механізм виявлення даних потреб ґрунтується, головним чином, на інформаційних потоках від суб'єктів регіону, які відчувають потребу, до суб'єктів, що займаються організацією процесу задоволення потреб. Регіональна соціально-економічна система повинна максимально задовольняти потреби як громадян, що проживають у регіоні, так і всіх осіб, організацій та інститутів, з якими даний регіон підтримує або має намір підтримувати контакти, тобто з тими, хто виступає як так звані цільові групи. Цільові групи регіону – це фізичні особи, що проживають на даній території і поза нею, інститути та організації, які пред'являють попит на регіон як на «продукт» [1].

Кожен регіон України, виходячи зі своєї специфіки економічного розвитку, може мати власні потреби, відмінні від потреб інших регіонів. Тому виявлення цих потреб та їх задоволення є важливим завданням регіонального управління. Потреби регіону можна розташувати у вигляді ієрархічної структури, де потреби нижчих рівнів

вимагають першочергового задоволення. У кожен момент часу регіон повинен прагнути до задоволення тієї потреби, яка для нього є більш важливою.

Враховуючи такі обставини, на рівні державного управління необхідно виділити основні функції регіонального механізму:

1. забезпечення участі населення регіону в системі органів місцевого самоврядування;
2. управління комунальною власністю (об'єкти, майно, фінансові ресурси тощо);
3. задоволення потреб населення регіону в суспільних благах;
4. забезпечення розвитку відповідної території через формування програм і планів, затвердження місцевих бюджетів, вироблення стратегії і тактики управління місцевим господарством, земельними відносинами, екологією, через регулювання взаємовідносин з підприємствами, організаціями та установами на території регіону;
5. охорона громадського порядку, забезпечення режиму зайнятості та захист інтересів та прав місцевого самоврядування (рис 1.1).

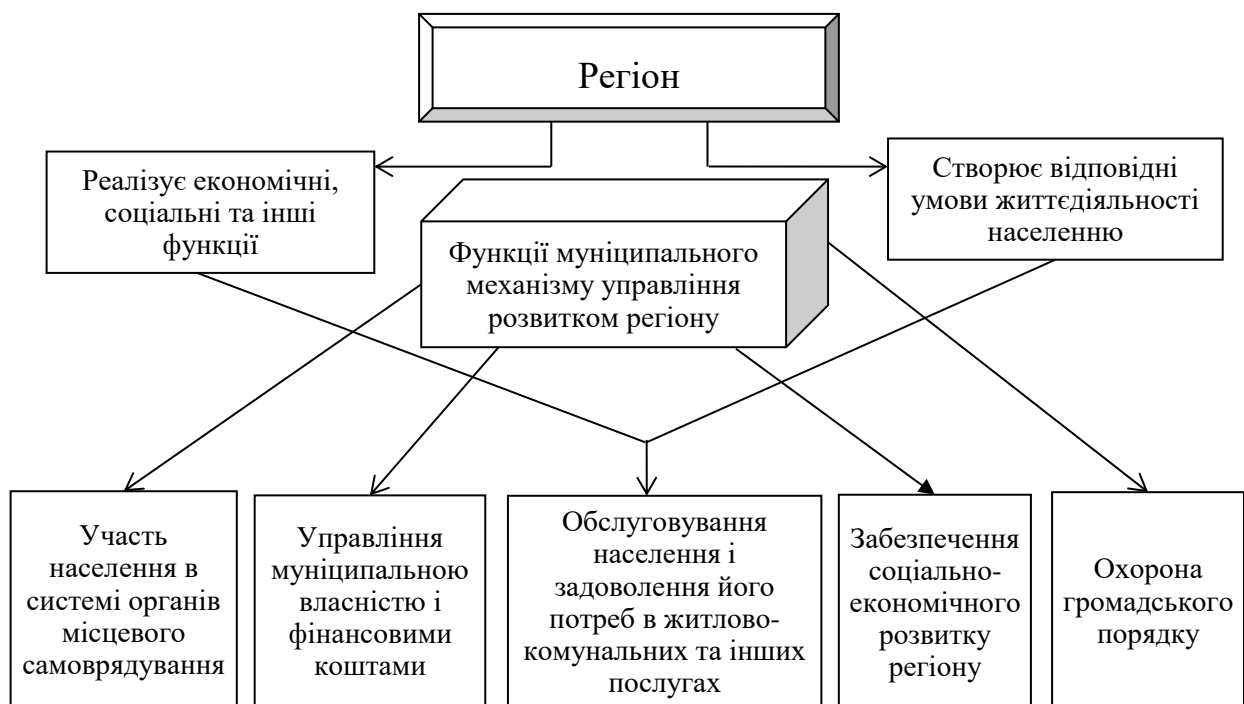

Рис. 1.1 Основні функції державного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону [9, 15]

Зростання ролі людського фактора в соціально-економічному розвитку регіону обумовлює необхідність перегляду сформованих підходів до визначення стратегічних напрямів та цілей соціально-економічного розвитку та визначення містоутворюючих факторів. Населення з економічної точки зору – це виробник матеріальних благ і в той же час їх споживач. Тому зміни чисельності регіонів (табл. 1) та якісних характеристик населення безпосередньо впливають на формування регіональної інфраструктури та структури споживання послуг міського господарства (соціальних, житлово-комунальних тощо). Населення регіону висуває певні вимоги до умов життя: довкілля, робочих місць, житла, постачання продовольчими і промисловими товарами, енерго-, водо-, тепло-і газопостачання, транспорту, зв'язку, освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Таблиця 1

Чисельність населення регіонів України станом на 01.07.2018 р.*

Регіони	Чисельність населення, чол.
Вінницька	1568506
Волинська	1036968
Дніпропетровська	3218912
Донецька	4184213
Житомирська	1226189
Закарпатська	1256945
Запорізька	1714679
Івано-Франківська	1374954
Київська	1758692
Кіровоградська	951515
Луганська	2160508
Львівська	2524339
Миколаївська	1136594
Одеська	2380401
Полтавська	1407497
Рівненська	1159206
Сумська	1088385
Тернопільська	1048922
Харківська	2683540
Херсонська	1042579
Хмельницька	1269856
Черкаська	1213738
Чернівецька	905228
Чернігівська	1013576

* складено автором за даними Державної служби статистики України [16]

Управління розвитком регіону означає новий підхід до розвитку всіх об'єктів управління, оскільки дозволяє поєднати в регіоні економічний розвиток (як економічну вигоду) з соціальним (як досягненням соціальної користі) і екологічною безпекою (як діями, спрямованими на збереження навколишнього середовища). Управління розвитком регіону додає системі такої спрямованості, яка веде, з одного боку, до збереження даної системи, а з іншого – до подальшого нарощування змін, відповідних прогресу на всіх напрямках. При управлінні розвитком, зміни повинні стати результатом взаємодії елементів системи, а не гіпертрофованого розвитку одного з них за рахунок іншого.

Управління розвитком означає перехід на нові технології в управлінні, тобто оволодіння новими знаннями, які дозволяють відшукувати найбільш ефективні способи застосування наявної інформації для систематичних нововведень і новаторства. У зв'язку з цим, буде змінюватися і зміст всієї управлінської діяльності в регіоні, яка меншою мірою буде спрямована на адміністрування, а більшою – на перетворення, пошук нових ідей.

Таким чином, враховуючи всі зміни, що відбулися на регіональному рівні, можна сформулювати основні вихідні положення, які вимагають переходу до нової парадигми управління регіоном. Нова парадигма управління повинна виявляти головні, ключові моменти, пов'язані з функціонуванням регіону, використання яких сприятиме його подальшому розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Відмінності між старою та новою парадигмою управління регіоном

Критерій	Положення старої парадигми	Положення нової парадигми
Роль регіону	Регіон – територія розміщення продуктивних сил	Регіон – суб'єкт економічних відносин
Регіон як система	Регіон – це «закрита» система, умови діяльності якої досить стабільні	Регіон – це «відкрита» система, що розглядається в єдності факторів внутрішнього і зовнішнього середовища
Вид системи	Моноцентрична система господарювання	Поліцентрична система господарювання
Переважаюча форма власності	Переважання державної форми власності	Переважання приватної форми власності
Вид управління	Централізоване управління	Децентралізоване управління
Вплив на об'єкт управління	Переважання прямого впливу на об'єкти управління	Переважання непрямого впливу на об'єкти управління
Спрямованість управління	Управління функціонуванням регіону	Управління розвитком регіону
Підхід до управління	Галузевий підхід	Територіальний підхід
Конкуренція	Відсутність конкуренції між регіонами	Наявність конкуренції між регіонами
Мета управління	Задоволення суспільних потреб, максимізація загальнодержавного ефекту	Задоволення потреб населення і господарюючих суб'єктів регіону, максимізація регіонального ефекту

* складено автором [7, 12]

Механізм державного управління розвитком регіону пропонується розуміти як сукупність принципів, напрямків, управлінських засобів (організаційних, нормативно-правових, економічних) та заходів управлінського впливу регіональних органів державної влади на регіональну маркетингову систему. Метою даного механізму є вирішення протиріччя між існуючою системою державного управління регіональним розвитком та ідеологією маркетингового управління регіоном, спрямованого на задоволення потреб споживачів регіону і підвищення конкурентоздатності регіону [5].

Саме тому, державне управління регіональним розвитком має базуватися на аналізі особливостей кожного регіону та дослідженні їх внеску в соціально-економічні досягнення держави.

Соціальна складова розвитку регіону потребує першочергового реагування за таким напрямом, як: послаблення соціальної напруженості шляхом впровадження виваженої політики соціального захисту працюючого населення. У регіоні спостерігається зростання прихованого безробіття, зберігається загроза подальшого скорочення штатної чисельності працівників.

Першочергові завдання щодо підтримки життєдіяльності територій повинні бути спрямовані на відновлення економічної динаміки і забезпечення соціальної стабільності у регіоні шляхом реалізації наступних кроків:

– перегляд програм соціально-економічного розвитку з метою оптимізації шляхів економічної розбудови регіону, визначення пріоритетних сфер для розвитку конкретних територій, забезпечення широкого обговорення зазначених програм громадами на різних рівнях за допомогою ЗМІ;

– економічне обґрунтування стратегічної необхідності тимчасового скорочення бюджетного фінансування і, як наслідок, замороження програм будівництва,

реконструкції інфраструктурних об'єктів тощо з чітким окресленням їх перспектив у майбутньому та визначенням обсягів заощаджених коштів і напрямів їх використання на рівні кожної окремої громади;

– налагодження якісного діалогу місцевої влади з представниками всіх галузей промисловості з метою внесення пропозицій щодо подальшого розвитку підприємств і максимального врахування інтересів кожної із сторін (визначення умов для гарантованого збереження роботодавцями робочих місць та створення механізмів для збереження своєчасності соціальних виплат), а також можливостей поглиблення соціального партнерства між владою та бізнесом;

– цільова підтримка аграрного сектора регіону. Прийняття місцевою владою рішень щодо збільшення площі сільськогосподарських угідь, які надаються у користування фермерським господарствам, здатне позитивно вплинути на розвиток малого підприємництва на селі. Додатково підтримати мале аграрне виробництво можливо шляхом формування та розміщення місцевою владою замовлень на сільськогосподарську продукцію;

– спрощення на законодавчому рівні процедури передачі земельних паїв в оренду фермерським господарствам, зменшення орендної ставки, що поверне фермерів до легального сегменту господарювання та створить додаткове джерело надходжень до місцевих бюджетів;

– розробка органами місцевого самоврядування пакету місцевих програм із залученням механізмів державно-приватного партнерства;

– налагодження прямих зв'язків на рівні регіональної влади, органів місцевого самоврядування з іноземними інвестиційними структурами та інституціями;

– поширення на місцевому рівні практики розробки програм організації громадських робіт з метою створення тимчасових робочих місць для вивільнених працівників ліквідованих підприємств;

– розроблення регіональних програм перепідготовки і підвищення рівня кваліфікації фахівців у відповідності потребам сучасного ринку праці регіону із залученням у цей процес підприємств усіх форм власності, які мають брак у таких спеціалістах.

Таким чином, однією з особливостей регіонального процесу є його орієнтація на довгострокову перспективу та забезпечення стратегічних напрямків розвитку регіону. Тому відбір пріоритетних об'єктів для першочергового інвестування повинен ув'язуватися зі стратегічними напрямками. Використання інвестицій для вирішення тактичних завдань за відсутності пріоритетів може привести до зростання диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіону. Ось чому інвестиційний процес в умовах ринкової економіки повинен починатися з визначення чітко фіксованої системи пріоритетів у розвитку регіону.

Висновки. За результатами проведеного аналізу виділені основні функції регіонального механізму на рівні державного управління, сформулювало основні вихідні положення, які вимагають переходу до нової парадигми управління регіоном, розглянуто відмінності між старою та новою парадигмою управління регіоном, сформулювало принципи, які пропонувані до методології оцінки потенціалу регіону, запропоновано впровадження в структуру органу місцевого самоврядування нової організаційної одиниці - сектору муніципального маркетингу, розглянуті можливі варіанти побудови організаційної структури та функціональні обов'язки співробітників даного сектору.

Список використаних джерел

1. Балахонова О.В. Регіон: аналіз управління процесом розвитку: [монографія] / О.В. Балахонова; За ред. проф. В.І. Захарченко. – Вінниця: Вінницька газета, 2011. – 400 с.
2. Бутирська Т.О. Методологія принципу композиції в публічному управлінні / Т.О. Бутирська // Вивчення та

- впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції.– Полтава: ПолтНТУ, 2012. – Ч. I. – 171 с.
3. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова та ін.; За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2005. – 498 с.
4. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / [за ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
5. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення : [монографія] / А. О. Дегтяр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2004. – 224 с.
6. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К. : Знання, 2007. – 214 с.
7. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 7 : – 764 с.
8. Єліневський В. Наукові засади управління сталим соціально-економічним розвитком регіонів / В. Єліневський // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання - Дніпропетровськ, - 2016. - №12. – С. 45-49.
9. Жаворонкова Г. В. Стратегічне управління розвитком регіону / Г. В. Жаворонкова, В. О. Жаворонков // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм : зб. наук. ст. – К. : Вид-во нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – Вип. 1. – С. 25–31.
10. Інковська Ю. М. Механізми державної політики брендингу територій / Ю. М. Інковська. – Держава та регіони. – 2013. – № 1. – С. 72–76. – Серія «Державне управління».
11. Коломицев А. О. Управління соціально-економічним розвитком регіону на основі концепції регіонального маркетингу / А. О. Коломицев // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль : Вид.-полігр. центр Тернопіль. нац. екон. ун-ту «Економічна думка», 2013. – Т. 14. – № 1. – С. 87–93.
12. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України : [монографія] / О. Б. Коротич. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – 220 с.
13. Мамонова В. В. Методологія управління територіальним розвитком : [монографія] / В. В. Мамонова. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
14. Темиргалієв Р.І. Державне управління регіональною соціально-економічною системою: методологія та механізми реалізації: [монографія] / Р.І. Темиргалієв. – Донецьк: Юго-Восток, 2012. – 407 с.
15. Черепанов В. Р. Основи системного підходу до розгляду складних соціально-економічних систем / В. Р. Черепанов, О. С. Конотопцев. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2003. – С. 123–134.
16. Офіційний сайт Державного управління статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
15. СHerepanov V. R. (2003) Osnovi sistemnogo pidhodu do rozglyadu skladnih sotsialno-ekonomichnih sistem / V. R. SHerepanov, O. S. Konotoptsev. – H. : Vid-vo HarRI NADU «Magistr». [in Ukrainian].
16. Ofitsiyinyi sayt Derjavnogo upravlinnya statistiki Ukraїni: [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupu: www.ukrstat.gov.ua
- Рецензент д.е.н., професор Карлова О.А.*

УДК 330.5 : 330.4

Кишакевич Б.Ю., д.е.н., професор

Нахаєва М.М., аспірант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МАСШТАБУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті побудовано орієнтовані на вхід та вихід DEA моделі оцінювання ефективності інвестиційної діяльності в регіонах України. У ролі вхідних змінних було взято капітальні інвестиції та прямі іноземні інвестиції, а у ролі вихідних – валовий регіональний продукт, рівень зайнятості населення та обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення. Аналіз показав, що більшість українських регіонів протягом 2015, 2016 та 2017 років функціонували із спадною віддачею від масштабу (DRS). Це означає, що подальше розширення масштабу їх операцій, тобто збільшення надходжень інвестицій матиме наслідком зменшення ефективності інвестиційної діяльності у таких регіонах.

Ключові слова. Ефективність інвестицій, ефективність масштабу, DEA, спадна віддача від масштабу, зростаюча віддача від масштабу, прямі іноземні інвестиції, капітальні вкладення.

Кишакевич Б.Ю., Нахаєва М.М.

ОЦЕНКА ЭФЕКТИВНОСТИ МАСШТАБА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статье построены ориентированные на вход и выход DEA модели оценки эффективности инвестиционной деятельности в регионах Украины. В качестве входных переменных были взяты капитальные инвестиции и прямые иностранные инвестиции, а в качестве исходных - валовой региональный продукт, уровень занятости населения и объем экспорта товаров в расчете на душу населения. Анализ показал, что большинство украинских регионов в течение 2015, 2016 и 2017 функционировали с убывающей отдачей от масштаба (DRS). Это означает, что дальнейшее расширение масштаба их операций, то есть увеличение поступлений инвестиций приведет к снижению эффективности инвестиционной деятельности в таких регионах.

Ключевые слова. Эффективность инвестиций, эффективность масштаба, DEA, убывающая отдача от масштаба, растущая отдача от масштаба, прямые иностранные инвестиции, капитальные вложения.

Kyshakevych B., Nakhaeva M.

EVALUATION OF THE SCALE EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE REGIONS OF UKRAINE

In this article, the input and output oriented DEA models for estimating the efficiency of investment activity in the regions of Ukraine were constructed. As input variables, capital investment and direct foreign investment were taken, while in the role of output variables we took gross regional product, employment rate and exports of goods per capita. The analysis showed that most of the Ukrainian regions functioned in terms of decreasing return on a scale (DRS) during 2015, 2016 and 2017. This means that further expansion of the scale of their operations, that is, an increase of investments, will result in a decrease in the efficiency of investment activity in such regions.

Keywords. Investment efficiency, scale efficiency, DEA, declining returns to scale, increasing returns on scale, direct foreign investment, capital investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Практика показує, що залучати інвестиції в економіку держави значно вигідніше, ніж брати кредити. Однак такі характерні для України чинники як корупція, значна волатильність курсу вітчизняної валюти і імітація реальних реформ не сприяють притоку інвестиційних ресурсів не лише зовнішніх, але внутрішніх. Незважаючи на те, що у 2017 році ситуація дещо покращилася із надходженням прямих іноземних інвестицій, Україна піднялася в рейтингу інвестиційної привабливості країн світу, Верховна Рада прийняла законопроект, що спрощує залучення іноземних інвестицій, проте це не сприяло збільшенню надходжень інвестицій в економіку країни та обсяги наявних інвестиційних ресурсів на сьогодні залишаються критично малими. За останні вісім років найбільший приплив іноземних інвестицій в Україну припав на 2011 рік, коли вливання в економіку склали більше 6 млрд. доларів. Протягом останніх чотирьох років розміри інвестицій в Україну суттєво знизилися, а в окремі роки спостерігався навіть відтік інвестицій з країни.

На думку багатьох фахівців ще однією серйозною проблемою на шляху збільшення притоку іноземних інвестицій у вітчизняну економіку є не здатність та не готовність вітчизняного бізнесу ефективно розпорядитись уже вкладеними ресурсами, тим самим актуалізуючи задачу дослідження ефективності використання наявних інвестицій у тому числі на регіональному рівні. Автори статті на основі використання інструментарію DEA моделювання проаналізували ефективність масштабу інвестиційної діяльності українських регіонів з метою знайти відповідь на питання підвищення ефективності освоєння інвестицій у регіональному розрізі.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам аналізу ефективності інвестиційної діяльності присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких слід виділити роботи Дж. Шофілда [1], І. Армстронга, Дж. Тейлора [2], К. Блейк [3], Б. Кишакевич [4], А. Прикарпатського [4] та інших. Проте аналізу залежності ефективності інвестиційної діяльності від

масштабу операцій у них приділяється дуже мало уваги, що обумовлює потребу у розробленні вітчизняних методик дослідження цієї наукової проблеми.

Мета статті – побудова DEA моделі оцінювання ефективності інвестиційної діяльності в регіонах України та на її основі дослідження ефективності масштабу інвестиційної діяльності у регіональному розрізі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Характеризуючи стан інвестиційної діяльності в Україні впродовж 2016 та 2017 років слід відзначити помірну її активізацію. У 2017 році вітчизняними підприємствами освоєно 412,8 млрд. грн. капітальних інвестицій. Індекс капітальних інвестицій за звітний період становив 122,1% проти 118,0% у попередньому році. Позитивна тенденція збереглась і у січні-вересні 2018 року, коли було освоєно понад 337 млрд. грн. капітальних інвестицій. Позитивні тенденції у фінансовій сфері, збільшення капітальних видатків зведеного бюджету та збереження макрофінансової стабільності в Україні забезпечили позитивну динаміку капітальних інвестицій протягом 2016-2018 років.

Для проведення аналізу ефективності використання залучених інвестицій та визначення залежності її від масштабу діяльності нами було використано інструментарій DEA моделювання. У ролі вхідних змінних було взято капітальні інвестиції та прямі іноземні інвестиції, у ролі вихідних: валовий регіональний продукт, рівень зайнятості населення, обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення. Описова статистика використаних змінних за 2015, 2016 та 2017 роки представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Описова статистика вхідних та вихідних змінних DEA моделі

		Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Стандартне відхилення
kap_invest	Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу населення (грн.)	6918,50	784,50	44891,90	6817,10
FDinv	Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення (дол. США)	657,73	42,80	7997,50	1504,80
R_GDP	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення (грн.)	41599,12	10778,00	191736	28329,60
labour	Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, відсотків до економічно активного населення (%)	55,74	48,80	62,30	2,74
Export	Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення (дол. США)	766,40	107,20	3323,60	668,98

**отримано авторами на основі [6],[7],[8]*

Числова реалізація DEA-аналізу, а саме, отримання Variable returns to scale (VRS), Constant to scale (CRS) мір ефективності та ефективності масштабу SE (scale efficiency), проводилась з допомогою програми EMS: Efficiency Measurement System (Version 1.3).

У таблиці 2 подано результати обчислення CRS ефективності та ефективності масштабу SE інвестиційної діяльності українських регіонів для орієнтованих на вихід та вхід моделей. Аналіз отриманих результатів показав, що Вінницька, Донецька, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Тернопільська, Харківська та Чернівецькі області проводять свою інвестиційну діяльність в оптимальних для них масштабах. Дуже низьке значення інвестиційної ефективності м. Києва з однієї сторони виглядає доволі дискусійним, враховуючи що м. Київ практично за усіма показниками соціально-економічного розвитку України займає перші місця. Проте, врахувавши що оцінювання ефективності передбачає порівняння вхідних та вихідних параметрів, слід відзначити серйозну диспропорцію у частках м. Києва в вхідних інвестиційних ресурсах та вихідних показниках. Так, наприклад частка м. Києва у вхідній змінній «Залучені прямі іноземні інвестиції» становить 0,6, тоді як у вихідному показнику валового регіонального продукту лише 0,23, в експорті – 0,24. У результаті м. Київ отримав дуже низьке значення ефективності інвестиційного процесу.

Таблиця 2.

Ефективність масштабу SE інвестиційної діяльності в регіонах України на основі орієнтованої на вихід DEA моделі

ОБЛАСТІ	2015		2016		2017	
	CRS	SE	CRS	SE	CRS	SE
Вінницька	0,78	0,78	1,00	1,00	1,00	1,00
Волинська	0,56	0,62	0,66	0,74	0,69	0,83
Дніпропетровська	0,47	0,47	0,71	0,71	0,69	0,69
Донецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Житомирська	0,84	0,86	0,88	0,90	0,82	0,86
Закарпатська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Запорізька	1,00	1,00	1,00	1,00	0,86	0,86
Івано-Франківська	0,38	0,41	0,70	0,75	0,60	0,65
Київська	0,34	0,34	0,39	0,39	0,46	0,46
Кіровоградська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Луганська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Львівська	0,55	0,58	0,62	0,65	0,60	0,65
Миколаївська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Одеська	0,66	0,67	0,70	0,73	0,66	0,71
Полтавська	0,74	0,74	0,91	0,91	0,87	0,87
Рівненська	0,77	0,77	1,00	1,00	0,85	0,89
Сумська	0,93	0,94	0,97	0,97	0,93	0,94
Тернопільська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Харківська	0,72	0,72	0,82	0,82	1,00	1,00
Херсонська	0,84	0,85	0,85	0,87	0,66	0,70
Хмельницька	0,62	0,68	0,65	0,69	0,68	0,71
Черкаська	0,87	0,87	0,93	0,94	0,89	0,94
Чернівецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Чернігівська	1,00	1,00	0,85	0,87	0,71	0,75
м. Київ	0,25	0,25	0,44	0,44	0,46	0,46

*отримано авторами на основі [6],[7],[8]

Очевидно, що регіон ефективний при CRS припущеннях буде теж ефективним і у випадку VRS моделі та функціонуватиме в найпродуктивнішому масштабі або в зоні CRS. Ефективність за масштабом такого регіону $SE = 1$. У випадку, коли $SE < 1$ регіон функціонує у не найпродуктивнішому масштабі. Для того, щоб визначити чи масштаб інвестиційної діяльності регіону є занадто великим або занадто малим необхідно оцінити два види ефективності за масштабом: спадну віддачу від масштабу (Decreasing Return to Scale – DRS) і зростаючу віддачу від масштабу (Increasing Return to Scale – IRS). Якщо регіон функціонує в зоні DRS, це означає що масштаб його інвестиційної діяльності є завеликим, а в зоні IRS – замалим для отримання максимальної віддачі.

Вважається, що якщо DMU функціонує із спадною віддачею від масштабу (DRS), тоді пропорційне збільшення усіх її входів у n разів, матиме результатом збільшення її виходів у менше ніж n разів. При зростаючій віддачі від масштабу IRS таке ж збільшення вхідних параметрів приведе до збільшення більше ніж у n раз вихідних параметрів.

Аналізуючи отримані результати оцінки ефективності масштабу тривогу викликає також той факт, що один із ключових українських регіонів, а саме м. Київ має не лише найнижчі значення SE (рис.1), але й функціонує у зоні із спадною віддачею від масштабу (Decreasing Return to Scale – DRS), що означає необхідність зменшення розмірів вкладених інвестиційних ресурсів для виходу на оптимальні значення ефективності інвестиційного процесу.

Із таблиці 3 легко бачити, що більшість українських регіонів за три аналізовані роки також функціонували із спадною віддачею від масштабу (DRS).

Рис.1.Ефективність масштабу SE інвестиційної діяльності в регіонах України у 2017 році (отримано авторами на основі [6],[7],[8])

Це означає, що подальше розширення масштабу їх операцій (у нашому випадку збільшення інвестування) приведе до зменшення ефективності інвестиційного процесу у таких регіонах. Іншими словами, зменшення обсягів інвестування дозволить підвищити ефективність інвестиційного процесу. Беручи до уваги, той факт, що обсяги прямих іноземних інвестицій в Україні є надзвичайно низькими, приналежність фактично усіх областей до регіонів із спадною віддачею від масштабу (DRS) можна пояснити не готовністю вітчизняної економіки до ефективного освоєння більших за обсягами як зовнішніх, так і внутрішніх інвестицій.

Таблиця 3.

Віддача від масштабу для орієнтованих на вхід та вихід DEA моделей

	ВІДДАЧА ВІД МАСШТАБУ					
	DEA-модель орієнтована на вхід			DEA-модель орієнтована на вихід		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
ОБЛАСТІ						
Вінницька	IRS	1,00	1,00	DRS	1,00	1,00
Волинська	DRS	IRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Дніпропетровська	IRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Донецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Житомирська	DRS	1,00	DRS	DRS	1,00	DRS
Закарпатська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Запорізька	1,00	1,00	DRS	1,00	1,00	DRS
Івано-Франківська	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Київська	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Кіровоградська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Луганська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Львівська	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Миколаївська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Одеська	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Полтавська	IRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
Рівненська	DRS	1,00	DRS	DRS	1,00	DRS
Сумська	DRS	0,97	DRS	DRS	DRS	DRS
Тернопільська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Харківська	DRS	DRS	1,00	DRS	DRS	1,00
Херсонська	DRS	1,00	1,00	DRS	1,00	1,00
Хмельницька	IRS	1,00	DRS	DRS	1,00	DRS
Черкаська	DRS	DRS	1,00	DRS	DRS	1,00
Чернівецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Чернігівська	1,00	DRS	DRS	1,00	DRS	DRS
м. Київ	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS

*отримано авторами на основі [6],[7],[8]

Фактично отримані результати підтверджують висновки багатьох експертів стосовно ефективності використання Україною залучених інвестицій. Так, на початку 2017 року Мінфін України опублікував дані про виконання проектів, які реалізуються за підтримки міжнародних фінансових організацій (МФО) (див.[9]). Підсумки гнітючі — Україна не просто не готова, вона, судячи з неспішної реалізації поточних проектів, і не потребує коштів кредиторів. У подібній ситуації, переконати МФО в тому, що такому неефективному позичальнику треба дати ще більше коштів буде дуже складно [10].

На переконання президента спілки підприємців НОРТ Юрія Бондарева, не всі підприємства в нашій країні готові структурно приймати інвестиції. Серйозною проблемою є кваліфікація людей, які є в Україні, які здатні обслуговувати, навчатись, працювати, їх нажалі лишилось небагато [11].

Висновки. В Україні склалась доволі парадоксальна ситуація, коли з однієї сторони український бізнес скаржить на відсутність інвестора, проте практика показує, що він фактично не готовий до його приходу. Інвестор не вкладає в країну, він вкладає в

конкретний проект із зрозумілим бізнес-планом, прозорою структурою власності, фінансової звітністю, яка пройшла аудит і привабливими умовами повернення інвестицій. Українські компанії просто не підготовлені, вони не можуть пояснити, як планують використовувати інвестиції, у них немає зрозумілої стратегії та бізнес-планів, структура власності неоднозначна та складна для розуміння іноземцям, а фінансова звітність не підтверджена міжнародним аудитом. Отримані оцінки технічної ефективності регіональної інвестиційної політики для практично усіх областей на основі DEA моделей вказують на домінування спадної віддачі від масштабу (DRS). Це означає, що українська економіка на регіональному рівні не готова до ефективного освоєння нових інвестиційних ресурсів через згадані вище причини.

Список використаних джерел:

- 1.Schofield J.A. Economic efficiency and regional policy / Urban Studies. – 1976. – V.13, № 2. – pp. 181-192. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00420987620080331>
- 2.Armstrong, H. & Taylor, J. Regional Economics and Policy (2000). Third edition. Blackwell Publisher, Oxford – Malden, MA. 448 p.
- 3.Blake C. The gains from regional policy. J.N. Wolfe (Ed.), Cost benefit and cost effectiveness, Unwin, London (1973), pp. 185-194.
- 4.Кишакевич, Б.Ю. Аналіз оптимальних стратегій портфельної конкуренційної моделі ринку акцій / Б.Ю. Кишакевич, А.К. Прикарпатський, І.П. Твердохліб. Доповіді Національної академії наук України. – 2009. – №1. С. 40–47.
- 5.Результати моніторингу стану соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за 2017 рік [Електронний ресурс]. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – 22 с. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/Analiz-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2017-rik-za-rezultatami-reytingovoyi-otsinki.pdf>
- 6.Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2017 рік [Електронний ресурс] / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/Reytingova-otsinka-za-2017-rik-prezentatsiyini-materiali.pdf>
- 7.Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 рік [Електронний ресурс] / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Reytingova-otsinka-za-2016-rik-prezentatsiyini-materiali.pdf>
- 8.Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 рік [Електронний ресурс] / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyini-materiali2.pdf>
- 9.Перелік проектів які готуються та реалізуються за підтримки міжнародних фінансових установ та міжнародних організацій // Бюлетень та реєстр для сайту Міністерства фінансів України від 31.07.2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B9s3yIcVkj3BV3pNMHZrdDRvZVkv/view>
10. Яхно У. Як Україна неефективно витрачає міжнародні кредити / Портал finance.ua від 28.02.2017. Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/395979/yak-ukrayina-neeefektyvno-vytrachaye-mizhnarodni-kredyty>
11. Не всі підприємства готові приймати інвестиції - президент спілки підприємців НОРТ // Телеканал прямиий від 15 Червня 2018. Режим доступу: <https://prm.ua/ne-vsi-pidpriyemstva-gotovi-priyhati-investitsiyi-prezident-spilki-pidpriyemstiv-nort/>

УДК 338.332.1

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто сутність та структуру підприємницького потенціалу регіону. Автором досліджено вплив кожного структурного елемента на підприємницький потенціал регіону.

Ключові слова: потенціал, регіон, підприємницький потенціал регіону, фінансовий потенціал, інфраструктурний потенціал, трудовий потенціал, виробничий потенціал, інноваційний потенціал.

Oksenyuk K., Kovalska L.

CONTENT AND STRUCTURE OF ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF THE REGION

The article considers the essence and structure of entrepreneurial potential of the region. The author studies the influence of each structural element on entrepreneurial potential of the region.

Keywords: potential, region, entrepreneurial potential of the region, financial potential, infrastructure potential, labor potential, production potential, innovative potential.

Оксенюк Е.И., Ковальська Л.Л.

СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

В статье рассмотрено сущность и структуру предпринимательского потенциала региона. Автором исследовано влияние каждого структурного элемента на предпринимательский потенциал региона.

Ключевые слова: потенциал, регион, предпринимательский потенциал региона, финансовый потенциал, инфраструктурный потенциал, трудовой потенциал, производственный потенциал, инновационный потенциал.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах децентралізації економіки, що супроводжуються трансформаційними процесами, посиленням дезінтеграції практично усіх економічних явищ, рівень розвитку держави все більше залежить від підприємницького потенціалу регіону. Саме підприємницький потенціал є стратегічним резервом розвитку регіону. Підприємницький потенціал – це той інструмент, що здатний забезпечити вихід із кризи, зменшити безробіття, стабілізувати ринок праці, підвищити рівень життя населення та конкурентоспроможність вітчизняної економіки [1, с. 155; 2].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти дослідження підприємницького потенціалу є предметом вивчення вітчизняних і закордонних науковців. Зокрема, значний внесок у дослідження потенціалу регіону зробили такі науковці, як О. Амоша, Л. Абалкін, О. Анчишкін, Є. Бойко, В. Геєць, З. Герасимчук, М. Долішній, С. Дорогунцов, В. Захарченко, М. Іванов, В. Євдокименко, Л. Ковальська, І. Лукінов, І. Михасюк, Е. Фігурнов, М. Чумаченко, І. Школа, В. Щелкунов та інші. Вивченню підприємницького потенціалу на рівні підприємства присвятили власні праці І. Бердичевський, Н. Бердичевська, Н. Краснокутська, І. Репіна, Ю. Рубін, І. Чепляєва, І. Бубенець. На рівні регіону, муніципального утворення підприємницький потенціал досліджують А. Бутенко, Є. Лазарева, І. Сараєва, Л. Філобокова та інші.

Метою статті є дослідження теоретичних підходів до трактування сутності підприємницького потенціалу та обґрунтування його структури; висвітлення місця кожної структурної компоненти у структурі підприємницького потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для визначення економічного змісту поняття «підприємницький потенціал регіону» проаналізуємо зміст категорії «потенціал».

В етимологічному значення термін «потенціал» походить від латинського слова «potentia» та означає силу, міць. З економічної точки зору потенціал розглядається у двох напрямках. Перший трактує потенціал як ресурсне забезпечення, запаси, джерела, резерви [3, с. 13], другий – як «можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області» [4, с. 948].

Під потенціалом розуміємо максимальні можливості об'єкта функціонування з урахуванням факторів впливу раціонально використовувати усі види ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Узагальнюючи розглянуті напрями, можемо зазначити, що потенціал регіону — досить складне та багатоаспектне поняття, якому притаманні наступні характеристики: обсяг та види ресурсів регіону (що використовуються чи можуть бути використані); можливість території забезпечити суспільні потреби; здатність ефективно функціонувати [5].

Аналіз літературних джерел щодо дослідження змісту поняття «підприємницький потенціал» дозволив виділити три підходи до його трактування:

- сукупність ресурсів та здатність їх трансформувати у результат;
- індивідуальні характеристики підприємця;
- сукупність бізнес-ідей.

Під підприємницьким потенціалом пропонується розуміти комплексну категорію, яка відображає сукупність інтелектуальних характеристик, можливостей, здібностей, знань та навичок підприємців ефективно використовуючи наявні ресурси реалізовувати бізнес-ідеї для досягнення поставлених цілей.

Саме структура підприємницького потенціалу регіону є інструментом, що дозволяє виявити невикористані резерви, визначити існуючий стан, розробити стратегію розвитку. Підприємницький потенціал регіону є складною та динамічною системою, оскільки зв'язки між окремими структурними складовими здійснюють вплив на елементи, сприяючи переходу на новий якісний стан.

Структура підприємницького потенціалу регіону подана на рис. 1

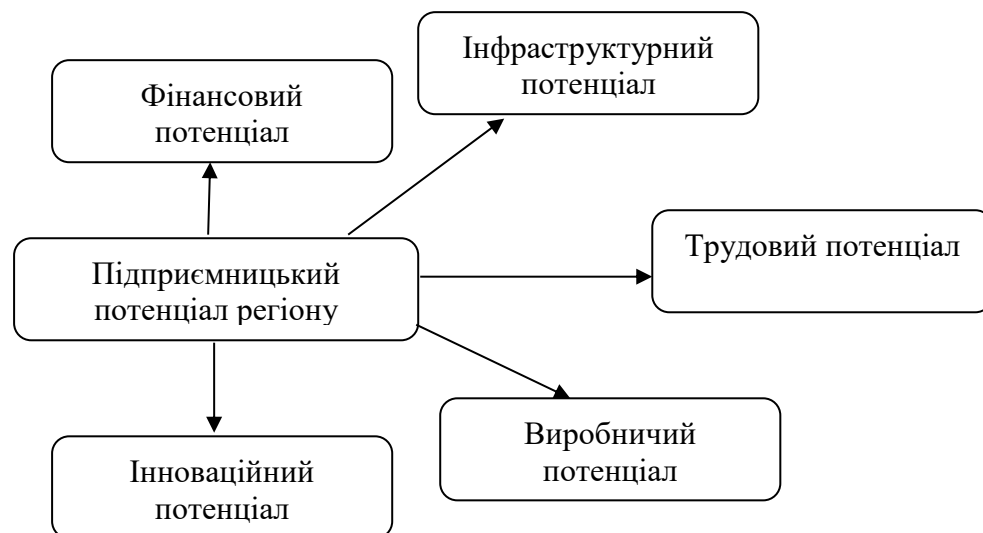

Рис. 1. Структура підприємницького потенціалу регіону

Структурними компонентами підприємницького потенціалу регіону є фінансовий потенціал, інфраструктурний потенціал, трудовий потенціал, виробничий потенціал, інноваційний потенціал.

Фінансовий потенціал регіону являє собою наявні та потенційні можливості ефективного використання фінансових ресурсів задля забезпечення його стійкого розвитку. Фінансовий потенціал регіону споживається та відтворюється у тій чи іншій формі в процесі функціонування. Схема взаємозв'язку фінансового та підприємницького потенціалу регіону має наступний вигляд. Вихідним моментом підприємницького потенціалу є наявні фінансові ресурси, з приєднанням потенційних фінансових ресурсів (як за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів, так і мультиплікатора економічного розвитку) можливості такого розвитку розширюються, таким чином,

фінансовий потенціал стає основою формування підприємницького потенціалу регіону [6, с. 131].

Актуальність вищенаведеного підходу можна довести на прикладі того, що будь-яка сучасна макро- і мікроекономічна система у розумінні механізмів та систем вимірювання базується на фінансах [7]. Фінансові одиниці та фінансові показники дедалі частіше стають індикаторами виміру на усіх етапах розвитку економічних систем. Якщо розглядати регіон як систему, стає зрозумілою особлива актуальність розгляду даної концепції з практичної точки зору, оскільки підприємницький потенціал регіону значною мірою визначає результати його росту через певний проміжок часу.

Інфраструктурний потенціал регіону створює передумови його стратегічного розвитку. Складовими інфраструктурного потенціалу є виробнича, соціальна, ринкова інфраструктура.

На сучасному етапі дедалі більшого значення і пріоритетності у структурі підприємницького потенціалу регіону набуває трудовий потенціал, що представляє собою сукупність якісних та кількісних характеристик трудових ресурсів, які визначають максимальні можливості регіону щодо виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції та надання послуг відповідно до попиту регіонального, національного та міжнародних товарних ринків; розвитку інфраструктури, сфери освіти і мистецтва, активізації інноваційної діяльності [8, с. 29].

Виробничий потенціал регіону визначається потенціалом національної економіки загалом і являє собою можливий обсяг виробництва продукції (зокрема, валового регіонального продукту – ВРП), який економіка регіону має змогу виробити в умовах повної зайнятості. Складниками виробничого потенціалу регіону є потенціал наявних у регіоні основних фондів; трудові ресурси, задіяні у виробничій діяльності; матеріальні ресурси, що охоплюють доступ до сировини, її якісні характеристики, своєчасність поставки; природний потенціал, який передбачає географічне розташування, кліматичні умови, рекреаційне розташування [1, с. 156].

Не менш важливим елементом є інноваційний потенціал регіону, що являє собою сукупні можливості щодо впровадження нових ідей, залучення та використання ресурсів, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності регіону. Під час оцінки інноваційного потенціалу необхідно звернути увагу на такі складники, як дослідницький потенціал населення, наукомісткість валового регіонального продукту, частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в загальній сумі витрат, винахідницький потенціал економічного активного населення, рівень упровадження інновацій підприємницьким сектором. Зростання кількості підприємств, що впроваджують інновації, та витрат на здійснення інноваційної діяльності створює передумови для формування підприємницького потенціалу регіону.

Усі вищенаведені структурні складові підприємницького потенціалу знаходяться між собою у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Ефективне використання підприємницького потенціалу в регіоні забезпечується за таких умов: матеріально-технічної, інформаційної та фінансової підтримки сфери малого й середнього бізнесу; спрощення процедури оформлення дозвільних документів; відпрацювання простої й доступної схеми вирішення земельних питань; розвитку лізингу машин, обладнання та інших засобів виробництва, складування, реалізації продукції; вдосконалення системи оподаткування підприємницької діяльності; підвищення рівня безпеки підприємницької діяльності; надання інформаційної (навчання, консультування), грошової допомоги безробітним (безпроцентної позики тощо), які бажають зайнятися підприємницькою діяльністю; створення бази даних, яка б містила інформацію про традиційні, специфічні для різних місцевостей ремесла з метою

надання кваліфікованої інформаційної допомоги підприємцям, які бажають зайнятися таким видом діяльності.

Висновки. Отже, проведені дослідження дозволили:

1) на основі виділення існуючих підходів до визначення поняття «підприємницький потенціал» трактувати його як комплексну категорію, яка відображає сукупність інтелектуальних характеристик, можливостей, здібностей, знань та навичок підприємців ефективно використовуючи наявні ресурси реалізовувати бізнес-ідеї для досягнення поставлених цілей;

2) проаналізувавши підходи до структурної будови підприємницького потенціалу регіону, виділити його складові;

3) запропонувати наступну структуру підприємницького потенціалу регіону, основними елементами якої є: фінансовий потенціал, інфраструктурний потенціал, трудовий потенціал, виробничий потенціал, інноваційний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Мігай Н.Б. Підприємницький потенціал як стратегічний резерв підвищення регіональної конкурентоспроможності. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 30(1). С. 155-159.
2. Оксенюк К.І. Підприємницький потенціал регіону: сутність та напрями забезпечення його розвитку. Економічний форум. №3. 2017. С.56-60.
3. Економічна енциклопедія: Утрьох томах. Т.3. Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
4. Большой энциклопедический словарь. 2 е изд., перераб. и доп. М.: «Большая Российская энциклопедия»; СПб: «Норинт», 1998. 1456 с.
5. Вахович І.М. Зміст та структура ендогенного потенціалу регіону. Економіка та держава. №11. Київ, 2010. С.41-43.
6. Оксенюк К.І. Структура стратегічного потенціалу транскордонного регіону. Економічні науки. Серія: «Економічна теорія та економічна історія». Зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 6 (23). Редкол.: відп.ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. Луцьк, 2009. С.125-135.
7. Ковальська Л.Л., Оксенюк К.І. Стратегічний потенціал регіону: методика оцінки та механізм нарощення : моногр. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. С. 148.
8. Кунцевич В.О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки. Актуальні проблеми економіки. 2004. №7. С.123-130.

УДК 339.924

Корольчук Л.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ЕКО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ: ДЕКАПЛІНГ-ФАКТОР

В статті визначено суть поняття «декаплінг-фактор», як необхідної умови ефективного функціонування кластерної моделі еко-інноваційного розвитку в умовах обмеження ресурсів сучасного світу та орієнтації на зелену економіку; досліджено характерні особливості кластерної моделі еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону, в результаті врахування декаплінг-фактора.

Ключові слова: декаплінг, декаплінг-фактор, транскордонний кластер, транскордонне співробітництво, транскордонний регіон, еко-інновації.

Korolchuck L.

CLUSTER MODEL OF ECO-INNOVATION DEVELOPMENT OF THE CROSS- BORDER REGION: DECOUPLING FACTOR

The article defines the essence of the concept of "decoupling factor" as a necessary condition for the effective functioning of the cluster model of eco-innovation development in the context of limiting the resources of the modern world and orienting to the green economy; the characteristic features of the cluster model of eco-innovation development of the cross-border region, as a result of the decoupling factor are investigated.

Key words: decoupling, decoupling factor, cross-border cluster, cross-border cooperation cross-border region, eco-innovations.

Корольчук Л.В.

КЛАСТЕРНАЯ МОДЕЛЬ ЭКО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО РЕГИОНА: ДЕКАПЛИНГ-ФАКТОР

В статье определена суть понятия «декаплинг-фактор», как необходимого условия эффективного функционирования кластерной модели эко-инновационного развития в условиях ограничения ресурсов современного мира и ориентации на зеленую экономику; исследованы характерные особенности кластерной модели эко-инновационного развития трансграничного региона, в результате учтотования декаплинг-фактора.

Ключевые слова: декаплинг, декаплинг-фактор, трансграничный кластер, трансграничное сотрудничество, трансграничный регион, эко-инновации.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні, в постіндустріальну епоху, прискорення соціально-економічного розвитку та підвищення конкурентоздатності передусім пов'язане з інноваційним процесом, який набув масового характеру: продукування нових технологій та іншої інформаційної продукції вийшло за межі наукових лабораторій і організацій, інновації стали всеосяжними, вони охоплюють усі сфери економіки як держави, так і регіону зокрема. Транскордонне співробітництво (ТКС) є унікальним видом міжрегіональної міжнародної співпраці, за допомогою якого прикордонні регіони мають можливість нарощувати свій соціально-економічний потенціал [1].

Підвищення конкурентоздатності економіки транскордонного регіону (ТКР) шляхом нарощення його інноваційного потенціалу вимагає розробки спільної моделі розвитку, яка б передбачала як підвищення конкурентних переваг прикордонних регіонів України з метою активізації ТКС та захисту внутрішнього ринку, так і підвищення конкурентних переваг ТКР з метою його ефективного залучення до міжнародного поділу праці[1].

Проте, сьогодні термін «інновації» набув нового лексичного забарвлення під впливом сучасних світових тенденцій, а саме розвитку кругової, зеленої економіки в рамках концепції сталого розвитку світової економіки. Інновації в сучасному глобалізованому світі повинні не просто сприяти соціально-економічному розвитку регіону (держави), але й забезпечувати розрив прямопропорційного взаємозв'язку між економічним зростанням та використанням природних ресурсів, тобто враховувати так званий декаплинг-фактор (decoupling-factor). Саме інновації є інструментом підвищення конкурентоздатності регіону (країни) без завдання шкоди навколишньому середовищу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження впливу ресурсоефективності на економічний розвиток в країнах – лідерах “зеленої” модернізації досліджували такі українські вчені, як О. Ф. Балацький, О. О. Веклич, Б. М. Данилишин, Л. Г. Мельник, О. М. Тур та ін. Проблема розвитку форм та інструментів транскордонного регіоналізму в умовах розвитку нового технологічного укладу і нових викликів глобального світу присвячені роботи вітчизняних економістів: Б. В. Буркинського, Н. А. Мікули, С. І. Соколенко, М. П. Войнаренко, Ю. В. Макогона, В. І. Захарченко та ін., в яких досліджені різні аспекти розвитку інноваційних форм транскордонної взаємодії. Дана проблематика є актуальною сьогодні і заслуговує на подальше поглиблене вивчення.

Цілі статті: визначити суть поняття «декаплинг-фактор», як необхідної умови ефективного функціонування кластерної моделі еко-інноваційного розвитку в умовах обмеження ресурсів сучасного світу та орієнтації на зелену економіку; дослідити характерні особливості кластерної моделі еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону, в результаті врахування декаплинг-фактора.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За визначенням Організації Економічного

Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) *декаплінг* — це розмежування між економічним зростанням і тиском на довкілля, яке відбувається тоді, коли темпи росту екологічного тиску менші, ніж його економічна рушійна сила, наприклад, валовий внутрішній продукт (ВВП) за певний період часу [2].

Декаплінг сьогодні є пріоритетним напрямком розвитку економіки розвинених країн, який передбачає зміну форм та методів ведення економічної діяльності суб'єктами господарювання, зміну менталітету та культури жителів планети задля її збереження для наступних поколінь без дискримінації економічного росту держав та світового господарства в цілому.

Отже, *декаплінг-фактор* виначаємо, як актуальну умову запровадження інновацій в соціально-економічні процеси з метою підвищення конкурентоздатності країни (регіону) без завдання шкоди для навколишнього середовища.

Відповідно до вивчених в економічній науці видів декаплінгу пропонуємо розрізняти:

1) *Відносний декаплінг фактор* передбачає запровадження інновацій за умови (або задля) зменшення використання не відновлювальних ресурсів економічною системою (non-renewable resources decoupling) та її викидів у навколишнє середовище (environment impact decoupling) при збереженні сталого розвитку самої економічної системи.

2) *Абсолютний декаплінг фактор* передбачає запровадження інновацій за умови (або задля) припинення використання економічною системою невідновлювальних природних ресурсів, а також забруднення її викидами навколишнього середовища. Таким чином, економічна система стає закритою, інклюзивною, або циркулярною, яка базується на повторному використанні продуктів та матеріалів. Принцип «бери – використовуй – викидай» змінюється підходом «досліджуй – бери – використовуй – утилізуй – відновлюй». Циркулярна економіка має на меті стійке ресурсокористування, стимулювання інновацій, можливість задовольнити потреби постійно зростаючого населення Землі, загальне підвищення рівня життя населення планети. Найважливіші принципи [2]:

- вторинна переробка відходів з подальшим використанням у виробництві;
- принцип збереження цінності продукту, матеріалів, з якого він зроблений, якомога довше всередині виробничого циклу (наприклад, ремонт вжитих речей та їх повторний випуск на ринок за нижчою ціною);
- принцип переходу від концепції продажу продукту до сервісної моделі, коли продається послуга з користування продуктом, а не сам продукт (виробництво високоякісних товарів з низьким ступенем зношення для багаторазового користування за певну плату).

На нашу думку, інновації з декаплінг-фактором за своїм змістом відповідають поняттю «еко-інновації», що є порівняно молодим напрямом діяльності бізнесу і державної політики, який почав розвиватися наприкінці минулого століття. Цей напрям поєднує засоби екологічної та інноваційної політики, спрямовані на запровадження нових технологічних і організаційних рішень з метою зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля і підвищення ефективності використання обмежених природних ресурсів.

Європейська комісія у Плані дій з еко-інновацій від 2010 р. визначила *еко-інновації* як будь-яку форму інновацій, що спрямовані, або мають своїм результатом значний та демонстрований прогрес у напрямі досягнення мети сталого розвитку шляхом зменшення впливу на навколишнє середовище, підвищення стійкості до екологічного навантаження або досягнення більш ефективного і відповідального використання природних ресурсів [7].

Слід зазначити, що можливості еко-інновацій тривалий час недооцінювалися, а сама концепція обмежувалася здебільшого рамками технологічних інновацій в процесах виробництва екологічних товарів і послуг. Натомість практикою розвинутих країн

доведено, що еко-інновації здійснюються в усіх секторах і охоплюють широке коло організаційних і маркетингових інновацій, які зумовлюють системні зміни, що стосуються ресурсоефективної і безпечної для довкілля так званої зеленої економіки [3].

Таким чином, зважаючи на сказане вище, задля нарощення соціально-економічного потенціалу ТКР, підвищення конкурентноздатності його економіки, враховуючи декаплінг-фактор, пропонуємо впроваджувати *кластерну модель еко-інноваційного розвитку*, яку вбачаємо в раціоналізації розміщення продуктивних сил прикордонних регіонів в рамках ТКР за посередництвом транскордонного органу шляхом утворення транскордонних кластерів у взаємовигідних сферах економіки регіонів-учасників ТКС з метою запровадження новітніх технологій у виробництво товарів та послуг в ТКР, підвищення їх конкурентноздатності на світовому ринку та конкурентноздатності економіки ТКР загалом, забезпечення впливу декаплінг-фактора на соціально-економічні процеси в ТКР задля збереження навколишнього середовища.

Функціонування еко-інноваційних транскордонних кластерів може мати вагомий вплив на соціально-економічний розвиток ТКР, враховуючи декаплінг-фактор завдяки наявності взаємозв'язків між підприємствами, які роблять учасників кластера конкурентноздатнішими як на транскордонному, так і на світовому ринку; кооперації та співпраці учасників кластера, що стимулює їх до пошуку нових, більш досконалих, екологічно нешкідливих та ресурсоекономних видів діяльності; орієнтації на потреби ринку, які є головним фактором визначення загальної стратегії підприємств та забезпечення відповідності стратегії кожного окремого виробництва загальній стратегії розвитку ТКР, яка орієнтована на екологічну безпеку та мінімізацію витрат ресурсів.

Державне регулювання функціонування транскордонних кластерів повинно бути зорієнтоване на виявлення стратегічних пріоритетів регіонального розвитку, а сформовані кластери зможуть забезпечити нарощення соціально-економічного потенціалу прикордонних регіонів у відповідності з прийнятими регіональними програмами технологічного забезпечення структурної перебудови економіки регіонів в контексті їх інтеграції в систему міжнародних економічних відносин.

Кластерна модель, у класичному розумінні, дозволяє кожному учаснику кластера своїми власними унікальними ресурсами сприяти розробці спільних інновацій за рахунок [1]:

- спільного проведення НДДКР;
- спільного обміну науковими досягненнями і розробками;
- взаємного обміну виробничим досвідом;
- взаємного обміну і підготовки кадрів.

Створення гнучкої системи взаємодії в рамках кластера, як нової виробничої системи, дозволить об'єднати зусилля всіх учасників ТКС для отримання ефекту синергії.

Завдяки розширенню значення «інновацій» до «еко-інновацій» кластерна модель еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону набуває нових *характерних особливостей*, а саме передбачає:

- врахування системної трансформаційної природи еко-інновацій і можливостей зростаючого впливу їх на ефективність економічного механізму функціонування транскордонного кластера;
- формування довгострокового бачення інноваційного розвитку економіки ТКР з урахуванням впливу глобальних викликів на конкурентоспроможність транскордонного кластера;
- запровадження політики сприяння еко-інноваціям та чітку координацію заходів з реалізації їх через систематичну оцінку впливу їхніх результатів на економічне зростання, стан навколишнього середовища, конкурентоспроможність бізнесу та якість життя населення.

Слід зазначити, що головними перешкодами для еко-інноваційної діяльності в Україні є недостатній попит на чисте довкілля й бережливе використання власних природних ресурсів, а також слабкий зв'язок між генеруванням інновацій та їхнім впровадженням у виробництво.

Натомість, співпраця нашої держави з ЄС, імплементація Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС вимагає швидких дій і гармонізації пріоритетів і стандартів. Ресурсоефективність має стати першим пріоритетом для держави, виробників і споживачів, а еко-інновації – засобом її досягнення. ТКР на західному кордоні України, що безпосередньо дотичні до ЄС, можуть стати апробаційним майданчиком для реалізації кластерної моделі еко-інноваційного розвитку, в рамках якої, спираючись на європейський досвід, передбачається розгортання мережі підприємств з постачання відновлювальних джерел енергії, будівництва заводів з перероблення відходів, очищення води, розвитку сфери послуг з технічної та технологічної експертизи виробництва для впровадження ресурсоефективних і більш чистих технологій, розроблення і впровадження нових енергетичних та екологічних стандартів, гармонізованих з європейськими.

Висновки. Врахування декаплінг-фактора у функціонуванні транскордонних кластерів сприятиме реалізації принципів зеленої економіки, а отже соціально-економічному розвитку та підвищенню рівня конкурентоспроможності ТКР без завдання шкоди навколишньому середовищу, що співпадає зі стандартами ЄС, а отже в перспективі сприятиме задоволенню інтеграційних прагнень України.

Список використаних джерел:

1. Корольчук Л. В. Активізація транскордонного співробітництва регіонів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Л. В. Корольчук; Національна академія наук України, Інститут регіональних досліджень. – Луцьк, 2008. – 203с.;
2. Корольчук Л.В. Декаплінг – пріоритет країни на шляху до сталого розвитку економіки / Л.В. Корольчук// Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. Луцький НТУ. – Випуск 15(60). – Луцьк, 2018. – С. 54-64;
3. Мусіна Л.А. Еко-інновації як шлях до зеленої модернізації економіки: міжнародний досвід і перспективи України [Електронний ресурс] / Л.А. Мусіна//Науково-технічна інформація. - 2015. - № 2. - С. 26-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2015_2_6;
4. Сотник М.І. Декаплінг-аналіз економічного зростання та впливу на довкілля в регіонах України / М.І. Сотник, Л.А. Кулик // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 7-8 (2). – С. 60–64.;
5. Decoupling Natural Resource Use and Environmental Impacts from Economic Growth / UNEP. – 2011. – 174 p.;
6. Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth [Electronic resource]// A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel. – 2011. – Mode of access: www.unep.org/resourcepanel;
7. Europe in transition: Paving the way to a green economy through eco-innovation. [Electronic resource]// Eco-innovation Observatory, Brussels. 2010.– Mode of access: www.eco-innovation.eu.

Рецензент д.е.н., професор Лютак О.М.

УДК 330.341.31

Павлюк Л.В., к.е.н., доцент

Завадська О.М., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ЗНАЧЕННЯ ГУДВІЛУ ТА ЙОГО ОЦІНКА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ УСПІШНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У науковій публікації розглядаються питання дослідження значення гудвілу та оцінка його вартості для здійснення успішної підприємницької діяльності.

Ключові слова: гудвіл, вартісна оцінка гудвілу, нематеріальні активи, успішна підприємницька діяльність.

Pavliuk L., Zavadaska O.

VALUE OF GOODWILL AND ITS EVALUATION FOR IMPLEMENTATION OF SUCCESSFUL ENTERPRISE ACTIVITY

The scientific publication deals with the study of the value of goodwill and the assessment of its value for successful business.

Keywords: goodwill, goodwill valuation, intangible assets, successful entrepreneurial activity.

Павлюк Л.В., Завадская Е.Н.

ЗНАЧЕНИЕ ГУДВИЛА И ЕГО ОЦЕНКА ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ УСПЕШНОЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В научной публикации рассмотрены вопросы исследования значения гудвила и его оценка для проведения успешной предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: гудвил, стоимостная оценка гудвила, нематериальные активы, успешная предпринимательская деятельность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Для підвищення ефективності підприємницької діяльності необхідно все більше уваги приділяти підвищенню ділової репутації підприємства та гудвілу зокрема.

Як відомо, гудвіл створений для підвищення ефективності діяльності підприємства, що передбачає збільшення прибутків, адже сучасні ринкові умови вимагають збільшення масштабів діяльності. Оцінка реальної вартості активів є ключовим фактором для прийняття управлінських рішень щодо діяльності підприємства, тому власники змушені активно опановувати систему по управлінню нематеріальними активами організації. Одним із таких нематеріальних активів є гудвіл, що передбачає ділову репутацію організації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням дослідження та можливостям використання гудвілу для здійснення успішної підприємницької діяльності, а також проблематику розроблення методологічних засад щодо гудвілу досліджували ряд вчених, а саме: С. Майерс, Р. Брайлі, Е. Дюркгейм, С. Горін, І. Шер, О. Орлова, Т. Ковальова, О. Радіонова та багато інших. Проте, проблема чіткої ідентифікації та оцінки вартості гудвілу залишається не вирішеною.

Цілі статті. Головною ціллю статті є дослідження важливості гудвілу та його оцінки для здійснення успішної підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Після огляду літературних джерел, ми пропонуємо під «гудвілом» розуміти сукупність важливих елементів бізнесу, що стимулюють клієнтів продовжувати користуватися послугами цього підприємства і дозволяють отримати таку величину прибутку, яка є більшою, ніж необхідно для нормального доходу на всі активи підприємства, включаючи дохід на всі нематеріальні активи, які можуть бути ідентифіковані та оцінені.

Як було зазначено, на сьогоднішній день, гудвіл відіграє дуже важливу роль у прибутковості та ліквідності підприємства, оскільки впливає на ринкову вартість підприємства [1, 2]. Тому досить важливим є формування позитивного гудвілу підприємства (рис. 1).

Рис.1. Алгоритм формування позитивного гудвілу підприємства

Згідно алгоритму видно, що формування позитивного гудвілу підприємства є досить складною справою, що потребує постійного комплексного аналізу та детальної оцінки. Отже, гудвіл компанії – це категорія, яка займає провідне місце у оцінці бізнес вартості підприємства та потребує значної уваги в формуванні та управлінні ним.

У вітчизняній системі господарювання розрахунок вартості гудвілу поняття досить нове та недостатньо досліджене. При цьому, в сучасних умовах масштабної глобалізації гудвіл підприємства стрімко набирає важливості. Відповідно, його розрахунок має досить важливе значення для здійснення успішної підприємницької діяльності. Особливістю розрахунку гудвілу є те, що його вартість можна оцінити тільки в момент купівлі, або продажу підприємства, оскільки він виступає у вигляді нематеріального активу.

У вітчизняній практиці гудвіл – це перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання [3]. Тобто вважається, що основою гудвілу, що виявиться в майбутніх вигодах, є інтелектуальний капітал, який включає:

1. Людський капітал, втілений у працівниках підприємства у вигляді досвіду та знань, здібностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії підприємства, його внутрішніх цінностях, культурі управління тощо.

2. Технологічний (структурний) капітал – технічне і програмне забезпечення, патенти, торговельні марки, зв'язки. Вартість структурного капіталу відображають у балансі підприємства у вигляді статей, які зазвичай визначають як капіталізовані витрати

на науково-дослідні та конструкторські розробки, або як ціну, яка сплачена за окремі права інтелектуальної власності.

3. Клієнтський (споживацький) капітал, включаючи ділову репутацію та зв'язки із споживачами, який характеризується такими якостями, як ступінь проникнення, розповсюдження, постійність, упевненість у тому, що споживачі і надалі віддаватимуть перевагу цьому підприємству. Усі ці частини капіталу визначають цінність компанії і значною мірою формують її ринкову вартість. Більша частина ринкової вартості компанії в сучасній економіці створюється саме завдяки ефективному використанню інтелектуального капіталу [4].

В основу кількісних методів покладено вартісну оцінку гудвілу. Основними підходами до визначення вартості гудвіла є: метод надлишкового прибутку, метод надлишкових ресурсів, оцінювання ділової репутації на основі показника обсягу реалізації продукції, оцінювання репутації фірми як перевищення ринкової вартості фірми над вартістю її чистих активів; поточне дисконтоване оцінювання майбутнього надприбутку на основі методики компанії Brand Finance тощо.

У найпростішому випадку гудвіл визначається як різниця між ринковою та балансовою вартістю підприємства. В економічній літературі також поширений коефіцієнт Тобіна, що характеризує співвідношення ринкової та балансової вартості підприємства. Основне положення цього методу полягає в тому, що весь прибуток, який перевищує нормальну дохідність матеріальних активів, генерується нематеріальними активами. Вартість бізнесу розраховується шляхом застосування коефіцієнта до додаткового доходу за певний період. Коефіцієнт має враховувати необхідність виплати винагороди власникам, оновлення основних засобів та прибутку на інвестований капітал за рівнем ризику, характерного для підприємства [5].

Гудвіл за методом надлишкового прибутку розраховується так [2]:

$$G = \frac{Pr - Pa * A}{Pk} 100\% \quad (1.1)$$

Pr – чистий прибуток;

Pa – середньогалузевий коефіцієнт рентабельності активів;

A – величина активів підприємства;

Pk – ставка капіталізації.

Спочатку розрахуємо середньогалузевий коефіцієнт рентабельності активів [6]:

$$Pa = \frac{Pr}{A} * 100\% \quad (1.2)$$

Ставка капіталізації розраховується за формулою [2]:

$$Pk = \frac{Pr}{HA} * 100\% \quad (1.3)$$

HA – нематеріальні активи.

При дисконтованому підході вартість гудвілу (G) визначається за формулою [10]:

$$G = \frac{NOI - HA * Re}{Rg} * 100\% \quad (1.4)$$

NOI – чистий прибуток;

HA – вартість нематеріальних активів;

Re – коефіцієнт капіталізації чистого доходу;

Rg – коефіцієнт капіталізації нематеріальних активів.

Метод надлишкових ресурсів є модифікацією методу надлишкового прибутку. Застосування методу надлишкових ресурсів передбачає зворотний алгоритм дій за допомогою порівняння фактичної ринкової вартості використаних ресурсів з їх номінальною вартістю. Слабкою стороною цього методу є припущення того, що отримання прибутку підприємством забезпечується лише чистими скоректованими активами, і надлишкові ресурси формуються тільки за рахунок власних коштів. А насправді більшість підприємств фінансується не лише за власний рахунок, що допомагає отримувати надприбутки.

І. О. Бланк [7] пропонує оцінювати гудвіл за обсягом реалізації продукції:

$$G = \frac{NOI - Qf/Rq}{RG} \quad (1.5)$$

NOI – чистий прибуток;

Qf – обсяг реалізації продукції;

Rg – коефіцієнт капіталізації нематеріальних активів;

RG – середньогалузевий коефіцієнт рентабельності реалізації продукції.

Згідно з методикою компанії Brand Finance, гудвіл оцінюється через дисконтування прогностичних і післяпрогностичних потоків прибутку, що генерується діловою репутацією. Ставка дисконтування розраховується на основі безризикової норми прибутковості (R_f) та коефіцієнта, який визначається за допомогою графіка, що характеризує силу товарного знака (b) за формулою [8]:

$$R = R_f + b \times R_f, \quad (1.6)$$

де R_f - без ризикова норма прибутковості;

b – коефіцієнт сили товарного знака.

Економічний зміст кваліметричного методу оцінювання гудвілу міститься у проведенні аналогії між корисністю діяльності підприємства та величиною створеного гудвілу. Вартість підприємства безпосередньо ототожнюється з рівнем корисності його діяльності. Коефіцієнт корисності (K_f) розраховується за формулою [1]:

$$K_f = (Q_f - Q_{\min}) / (Q_{\max} - Q_{\min}). \quad (1.7)$$

Оскільки критерієм якості роботи підприємства є фактична величина його чистого доходу (NOI_f), яка може коливатися від проектної, тобто максимально можливої з технічної точки зору (NOI_{\max}), до нуля, то формула для оцінювання підприємства матиме вигляд [1]:

$$K_f = NOI_f / NOI_{\max}. \quad (1.8)$$

Оскільки знос (W) – втрата корисності. Його величина буде розраховуватись [1]:

$$W = 1 - (NOI_f / NOI_{\max}). \quad (1.9)$$

Вираховуючи з отриманої величини фізичний знос (W_f) та суму поставлених на баланс нематеріальних активів (НА), знаходиться величина гудвілу [8]:

$$G = (W * W_f - NA) \times 100. \quad (1.10)$$

Окрім кількісних досліджень, також, існують і якісні. З метою оцінки репутації підприємства, її нематеріальних переваг та гудвілу в цілому використовують

соціологічні опитування, рейтингові методи, рекомендаційні, статистичні та експертні методи.

Згідно рейтингу компанії Rep Trak™ виділяють такі фактори репутації компанії при складанні рейтингу [8]:

1. Результат діяльності компанії (прибутковість, рентабельність тощо).
2. Товари та послуги, що надаються компанією (якість, ціна, сервіс, післяпродажне обслуговування).
3. Інноваційна діяльність (інноваційні впровадження, випуск патентів тощо).
4. Умови праці (заробітна плата, соціальне забезпечення, добробут працівників).
5. Корпоративне управління (чесне ведення бізнесу, прозорість діяльності).
6. Соціальна відповідальність (охорона навколишнього середовища, позитивний вплив на суспільство).
7. Лідерство (ефективна організація діяльності підприємства, позитивний імідж керівника компанії, чітко поставлені цілі).

Висновки. Отож, показник вартості гудвілу на підприємстві є досить специфічним, оскільки вартість його можна розрахувати тільки в момент купівлі або продажу підприємства. Враховуючи специфіку функціонування вітчизняної економіки, зарубіжні методики розрахунку гудвілу не підходять українським підприємствам. Тому, багато підприємств створюють власні методики, які притаманні саме їх діяльності. Дана практика допомагає максимально точно визначити вартість гудвілу, що дає не тільки об'єктивну його оцінку, але й є основою для здійснення успішної підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Десмонда Г. М. та Келлі Р. Е., Формування вартості гудвілу / Г. М. Десмонда, Р. Е. Келлі: Пер. з англ.: Уч. пос. – М.: Видавничий дім «Вільямс», 2001 – 256 с.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 8 «Нематеріальні активи»: Положення, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Бакунов О.О. Управління економічною стійкістю виробничого підприємства: концептуальний підхід / О. О. Бакунова, О. В. Сергєєва // Вісник ДонНУЕТ. – 2009. – № 3(43). – С. 129-136.
4. Должанський І. З., Загорна Т. О., Удалих О. О., Герасименко І. М., Рашупкіна В. М. Управління потенціалом підприємства: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
5. Формування та оцінювання потенціалу підприємства: Навчальний посібник / Калінес-ку Т. В., Романовська Ю. А., Большенко С. Ф., Маслош О. В., Швець Н. В., Пчелинська Г. В., Кирилов О. Д. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 352 с.
6. Кошовець В. В. Вісник СумДУ. Серія Економіка, № 4'2012 УДК 657.421.3:005.336.6 формування понятійно-акторіального апарату системи управління гудвілом підприємства, аспірант, Сумський державний університет / В. В. Кошовець.
7. Бланк І. О. Оцінка вартості гудвілу підприємства. Методика розрахунку вартості гудвілу / Пер. з англ. А. Олійника та Р. Скіпальського. – К.: Основи, 2014 – 9 с.
8. Нусінова О. В. Оцінювання репутації [Електронний ресурс]. – / Нусінова О. В. / УДК 65.012.8: 338.246 Оцінювання репутації підприємства: кількісні та якісні підходи, 2014. – Режим доступу <http://studme.com.ua/>.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 303.722.22:658.15:334.012.61

Тютюнник Ю.М., к.е.н., доцент

Тютюнник С.В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджено методику аналізу факторів формування показників фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва. Запропоновано моделі факторного аналізу валового прибутку, фінансового результату від операційної діяльності, фінансового результату до оподаткування та чистого прибутку. Обґрунтовано показники оцінювання структури фінансових результатів. Розглянуто

економічний зміст та порядок розрахунку показників рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Ключові слова: суб'єкт малого підприємництва, фінансові результати, факторний аналіз, модель, структурний аналіз, рентабельність.

Tiutiunnyk Y., Tiutiunnyk S.

FEATURES OF ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS AND PROFITABILITY OF ACTIVITY OF SMALL BUSINESS ENTITIES

Methodology of analysis of factors of forming of indexes of financial results of small business entities is investigational in the article. The models of factor analysis of gross revenue, financial result are offered from operating activity, financial result to taxation and net income. The indexes of evaluation of structure of financial results are reasonable. Economic maintenance and order of calculation of indexes of profitability of activity of small business entities are considered.

Key words: small business entity, financial results, factor analysis, model, structural analysis, profitability.

Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В.

ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ И РЕНТЕБЕЛЬНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье исследована методика анализа факторов формирования показателей финансовых результатов субъектов малого предпринимательства. Предложены модели факторного анализа валовой прибыли, финансового результата от операционной деятельности, финансового результата до налогообложения и чистой прибыли. Обоснованы показатели оценивания структуры финансовых результатов. Рассмотрены экономическое содержание и порядок расчета показателей рентабельности деятельности субъектов малого предпринимательства.

Ключевые слова: субъект малого предпринимательства, финансовые результаты, факторный анализ, модель, структурный анализ, рентабельность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Показники фінансових результатів і рентабельності є визначальними в оцінюванні ефективності функціонування суб'єкта господарювання за різними видами діяльності: операційною, фінансовою та інвестиційною. У величині та динаміці фінансових результатів відображаються всі аспекти діяльності підприємства: технологія й організація виробничих процесів, система операційного і фінансового менеджменту, результати виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), їх якість і асортимент, конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів, продуктивність праці, результати ділового партнерства.

Показники фінансових результатів і рентабельності можуть досліджуватися з різним ступенем деталізації залежно від факторів інформаційного, програмного, технічного та кадрового забезпечення. Найбільш розповсюдженим є виділення процедур експрес-аналізу (скороченого) і поглибленого (деталізованого) аналізу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Методологічні та прикладні аспекти аналізу прибутковості діяльності суб'єктів господарювання достатньо широко висвітлені в науковій і навчально-методичній літературі. Узагальнення з даної проблематики засвідчило, що вагомих внесок у теорію та практику аналізу фінансових результатів і рентабельності зробили Н.В. Гуріна [1], В.О. Подольська [2], Г.В. Савицька [3], Т.О. Токарева [4], Ю.С. Цал-Цалко [5] та інші вчені-економісти. Водночас окремі аспекти побудови системи показників оцінювання фінансових результатів і рентабельності діяльності потребують подальших досліджень, зокрема щодо врахування галузевих особливостей, існуючої інформації та можливостей проведення комплексного факторного аналізу.

Цілі статті. Метою є обґрунтування напрямів аналізу показників фінансових результатів і рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва з урахуванням особливостей інформаційного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Джерелами інформації для проведення аналізу фінансових результатів і рентабельності є: фінансова, статистична та податкова звітність; дані первинного, синтетичного та аналітичного обліку; інші джерела (бізнес-план, фінансовий план, матеріали маркетингових досліджень, аудиторські висновки, результати попередніх досліджень тощо). Основним інформаційним джерелом для аналізу формування, структури та динаміки показників фінансових результатів є форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», а для суб'єктів малого підприємництва – форма № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати».

Алгоритм визначення фінансових результатів для середніх і великих підприємств передбачено НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [6], а для малих підприємств фінансові результати діяльності розраховують відповідно до методики, наведеної в П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства» [7].

Форма № 2-м «Звіт про фінансові результати» Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва передбачає таку послідовність визначення чистого прибутку (збитку):

1) розрахунок загальної величини доходів як суми чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних доходів, інших доходів (рядок 2280 = рядок 2000 + рядок 2120 + рядок 2240);

2) розрахунок загальної величини витрат як суми собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних витрат, інших витрат (рядок 2285 = рядок 2050 + рядок 2180 + рядок 2270);

3) визначення фінансового результату до оподаткування як різниці загальної величини доходів і загальної величини витрат (рядок 2290 = рядок 2280 – рядок 2285);

4) визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду як різниці фінансового результату до оподаткування і податку на прибуток (рядок 2350 = рядок 2290 – рядок 2300).

Важливу роль у вирішенні завдань аналізу фінансових результатів діяльності відіграє використання методик детермінованого факторного аналізу. Загалом механізм проведення детермінованого факторного аналізу включає [8, с. 60]:

1) обґрунтування факторної моделі результативного показника (адитивної, мультиплікативної, кратної або комбінованої);

2) вибір методичного способу (прийому) факторного аналізу (ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, індексного, інтегрального та ін.);

3) розрахунок впливу факторів на зміну результативного показника (у динаміці, фактично порівняно з планом, прогнозом, нормативом);

4) інтерпретація одержаних результатів з метою інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень.

Факторний аналіз показників фінансових результатів діяльності суб'єктів малого підприємництва пропонуємо проводити за допомогою чотирьох адитивних моделей за інформацією форми № 2-м «Звіт про фінансові результати».

1. Модель факторного аналізу валового прибутку (збитку), який є результатом основної операційної діяльності:

$$ВП = ЧД - С, \quad (1)$$

де ВП – валовий прибуток (збиток);

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Факторами збільшення валового прибутку (зменшення валового збитку) є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta ЧД$, $\Delta С$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного

показника ($\Delta ВП_{чд}$, $\Delta ВП_{с}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора (фактори адитивної моделі зі знаком «+» мають прямий вплив, зі знаком «-» – обернений).

2. Модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності:

$$\text{ФРОД} = \text{ОД} - \text{ОВ} = (\text{ЧД} + \text{ІОД}) - (\text{С} + \text{ІОВ}), \quad (2)$$

де ФРОД – фінансовий результат (прибуток, збиток) від операційної діяльності;

ОД – операційний дохід;

ОВ – операційні витрати;

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОД – інші операційні доходи;

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОВ – інші операційні витрати.

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) від операційної діяльності є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інших операційних доходів; зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) та інших операційних витрат.

3. Модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування:

$$\text{ФР} = \text{РД} - \text{РВ} = (\text{ЧД} + \text{ІОД} + \text{ІД}) - (\text{С} + \text{ІОВ} + \text{ІВ}), \quad (3)$$

де ФР – фінансовий результат (прибуток, збиток) до оподаткування;

РД – разом доходи;

РВ – разом витрати;

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОД – інші операційні доходи;

ІД – інші доходи;

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОВ – інші операційні витрати

ІВ – інші витрати.

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) до оподаткування є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних доходів та інших доходів; зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних витрат та інших витрат.

4. Модель факторного аналізу чистого прибутку (збитку):

$$\text{ЧП} = \text{РД} - \text{РВ} - \text{ПП}, \quad (4)$$

де ЧП – чистий прибуток (збиток);

РД – разом доходи;

РВ – разом витрати;

ПП – податок на прибуток.

Факторами збільшення чистого прибутку (зменшення чистого збитку) є: зростання загальної величини доходів; зменшення загальної величини витрат і податку на прибуток.

Подальше вдосконалення механізмів детермінованого факторного аналізу показників фінансових результатів діяльності передбачає [8, с. 63]:

- розширення інформаційного забезпечення аналітичних досліджень;
- трансформацію моделей факторного аналізу за рахунок поділу факторів першого порядку на фактори другого порядку, факторів другого порядку – на фактори третього порядку і т. д.;
- обґрунтування резервів підвищення рівня прибутковості господарської діяльності на підставі результатів факторного аналізу.

Важливе значення під час проведення досліджень має структурний (вертикальний) аналіз показників фінансових результатів діяльності. В аналізі структури фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва пропонуємо визначати такі показники –

частка (у %):

- валового прибутку в чистому доході від реалізації продукції, прибутку від операційної діяльності, прибутку до оподаткування;
- прибутку від операційної діяльності в прибутку до оподаткування, чистому прибутку;
- чистого прибутку в чистому доході від реалізації продукції, прибутку до оподаткування, валовому прибутку та інші.

Щоб зробити висновок про рівень ефективності господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва, отриманий прибуток необхідно зіставити з вкладеним капіталом, використаними ресурсами або здійсненими витратами. Для цього обчислюють відносні показники ефективності: рентабельність та окупність.

Рентабельність – це відносний рівень прибутковості бізнесу, що характеризує відношення отриманого ефекту (прибутку) до наявних або використаних ресурсів [9, с. 170-171]:

$$(5) \quad P = \frac{\Pi}{B(K, P)} \times 100,$$

де Р – рентабельність, %;

Π – прибуток;

В (К, Р) – витрати (капітал, ресурси).

Рентабельність показує, скільки копійок прибутку одержано на 1 грн здійснених витрат (вкладеного капіталу, використаних ресурсів). Рентабельність вимірюється за допомогою системи відносних показників, які характеризують ефективність роботи суб'єкта малого підприємництва в цілому, його структурних підрозділів, прибутковість різних видів діяльності, вигідність виробництва окремих видів продукції. Залежно від мети аналізу показники рентабельності та окупності діяльності суб'єктів малого підприємництва доцільно об'єднати у такі групи (табл. 1):

- показники, що базуються на витратному підході;
- показники, що базуються на дохідному підході;
- показники, в основі яких ресурсний підхід.

Таблиця 1

Показники рентабельності та окупності діяльності суб'єктів малого підприємництва

Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку за даними форм № 1-м, 2-м (рядки, графи)
Показники рентабельності та окупності витрат (витратні показники)		
Рентабельність (збитковість) виробничих витрат, %	<u>Валовий: прибуток (збиток)</u> Собівартість реалізованої продукції	<u>Ф. № 2-м: (2000–2050)×100</u> Ф. № 2-м: 2050
Рентабельність (збитковість) операційних витрат, %	Фінансовий результат від операційної діяльності: <u>прибуток (збиток)</u> Операційні витрати	Ф. № 2-м: (2000+2120– –2050–2180)×100 Ф. № 2-м: 2050+2180
Загальна рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	Фінансовий результат до оподаткування Витрати господарської діяльності	<u>Ф. № 2-м: 2290×100</u> Ф. № 2-м: 2285
Чиста рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	<u>Чистий прибуток (збиток)</u> Витрати господарської діяльності	<u>Ф. № 2-м: 2350×100</u> Ф. № 2-м: 2285
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	<u>Чистий дохід від реалізації продукції</u> Собівартість реалізованої продукції	<u>Ф. № 2-м: 2000</u> Ф. № 2-м: 2050
Коефіцієнт окупності операційних витрат	<u>Операційний дохід</u> Операційні витрати	<u>Ф. № 2-м: 2000+2120</u> Ф. № 2-м: 2050+2180

Продовження таблиці 1

1	2	3
Показники рентабельності реалізованої продукції (дохідні показники)		
Рентабельність (збитковість) продажу, %	<u>Валовий: прибуток (збиток)</u> Чистий дохід від реалізації продукції	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } (2000-2050) \times 100}{\text{Ф. № 2-м: } 2000}$
Рентабельність (збитковість) доходу від операційної діяльності, %	Фінансовий результат від операційної діяльності: <u>прибуток (збиток)</u> Операційний дохід	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } (2000+2120-2050-2180) \times 100}{\text{Ф. № 2-м: } 2000+2120}$
Показники рентабельності та окупності капіталу (активів) (ресурсні показники)		
Загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	Фінансовий результат <u>до оподаткування</u> Середньорічна вартість капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2290 \times 100}{\text{Ф. № 1-м: } (1900, \text{ гр.3}+1900, \text{ гр.4}) \div 2}$
Чиста рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	<u>Чистий прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2350 \times 100}{\text{Ф. № 1-м: } (1900, \text{ гр.3}+1900, \text{ гр.4}) \div 2}$
Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Фінансовий результат <u>до оподаткування</u> Середньорічна вартість власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2290 \times 100}{\text{Ф. № 1-м: } (1495, \text{ гр.3}+1495, \text{ гр.4}) \div 2}$
Чиста рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	<u>Чистий прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2350 \times 100}{\text{Ф. № 1-м: } (1495, \text{ гр.3}+1495, \text{ гр.4}) \div 2}$
Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	Фінансовий результат <u>до оподаткування</u> Середньорічна вартість основних засобів і запасів	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2290 \times 100}{\text{Ф. № 1-м: } ((1010+1100+1110), \text{ гр.3}+(1010+1100+1110), \text{ гр.4}) \div 2}$
Чиста рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	<u>Чистий прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість основних засобів і запасів	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2350 \times 100}{\text{Ф. № 1-м: } ((1010+1100+1110), \text{ гр.3}+(1010+1100+1110), \text{ гр.4}) \div 2}$
Коефіцієнт окупності сукупного капіталу	<u>Чистий дохід від реалізації продукції</u> Середньорічна вартість капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2000}{\text{Ф. № 1-м: } (1900, \text{ гр.3}+1900, \text{ гр.4}) \div 2}$
Коефіцієнт окупності власного капіталу	<u>Чистий дохід від реалізації продукції</u> Середньорічна вартість власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2-м: } 2000}{\text{Ф. № 1-м: } (1495, \text{ гр.3}+1495, \text{ гр.4}) \div 2}$
Період окупності сукупного капіталу, років	<u>Середньорічна вартість капіталу</u> Чистий прибуток	$\frac{\text{Ф. № 1-м: } (1900, \text{ гр.3}+1900, \text{ гр.4}) \div 2}{\text{Ф. № 2-м: } 2350}$
Період окупності власного капіталу, років	Середньорічна вартість <u>власного капіталу</u> Чистий прибуток	$\frac{\text{Ф. № 1-м: } (1495, \text{ гр.3}+1495, \text{ гр.4}) \div 2}{\text{Ф. № 2-м: } 2350}$

Витратні показники рентабельності характеризують прибутковість здійснених витрат (виробничих, операційних, інвестиційних тощо). Для їх розрахунку використовуються показники прибутку від реалізації окремих видів продукції, валового прибутку, прибутку від окремих видів діяльності, а також чистого прибутку, що співвідносяться із повною собівартістю одиниці продукції, собівартістю реалізованої продукції, загальною сумою витрат за видами діяльності тощо.

Дохідні показники рентабельності розраховують як відношення прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до чистого доходу. Вони характеризують ефективність комерційної діяльності та відображають, яку суму прибутку отримує підприємство з кожної гривні продажу. Рентабельність реалізації розраховується за окремими видами продукції, видами діяльності та в цілому по підприємству.

Ресурсні показники рентабельності дають можливість визначити прибутковість

використаних ресурсів або капіталу (власного, оборотного тощо). Вони визначаються як відношення прибутку до оподаткування і чистого прибутку до вартості капіталу (активів) або їх складових. Ресурсні показники рентабельності використовуються у сфері управління капіталом і цікавлять різних суб'єктів аналізу, зокрема менеджмент підприємства – прибутковість сукупного капіталу, інвесторів і кредиторів – віддача на вкладений капітал, власників і засновників – прибутковість власного капіталу.

Висновки. Необхідність забезпечення стійкого фінансового стану підприємств малого бізнесу вимагають створення ефективних методик аналітичних оцінок, практична реалізація яких забезпечить оперативність прийняття управлінських рішень. Послідовність аналізу фінансових результатів і рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва включає:

- дослідження структури і динаміки показників доходів, витрат та фінансових результатів з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу;
- визначення впливу факторів на зміну показників фінансових результатів за допомогою методики детермінованого факторного аналізу;
- розрахунок показників рентабельності та окупності діяльності, вивчення їх динаміки та факторів зміни;
- обґрунтування шляхів та розрахунок резервів підвищення рівня прибутковості господарської діяльності.

Умовою підвищення ефективності функціонування суб'єктів малого підприємництва є випереджальне зростання доходів і прибутків порівняно зі зростанням витрат і капіталу.

Список використаних джерел:

1. Гуріна Н.В. Організаційні аспекти аналізу витрат і доходів підприємств. *Облік і фінанси*. 2013. № 3 (61). С. 92-98.
2. Подольська В.О., Яріш В.О. *Фінансовий аналіз*. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 488 с.
3. Савицька Г.В. *Економічний аналіз діяльності підприємства*. Київ: Знання, 2007. 668 с.
4. Токарева Т.О. *Методика і організація обліку та аналізу фінансових результатів діяльності на малих підприємствах*: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2005. 21 с.
5. Цал-Цалко Ю.С. *Фінансовий аналіз*. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 566 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 7.02.2013 р. (зі змін. і доп.). URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 39 від 25.02.2000 р. (у редакції наказу Міністерства фінансів України № 25 від 24.01.2011 р.) (зі змін. і доп.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
8. Тютюнник Ю.М., Єрмоленко В.М. Детермінований факторний аналіз фінансових результатів підприємств малого бізнесу. *Економіка і підприємництво: організаційно-методологічні аспекти обліку, фінансів, аудиту та аналізу*. Полтава, 2017. Вип. 17. Том 1. С. 59-63.
9. Тютюнник Ю.М. *Фінансовий аналіз*. Частина II. Полтава: ПДАА, 2014. 394 с.

Рецензент д.е.н., професор Плаксієнко В.Я.

УДК 640.4-047.44(477.87)

Шитікова Т.В., аспірант кафедри готельно-ресторанної справи
Мукачівський державний університет

АНАЛІЗ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено аналіз статистичних показників основних складових сфери гостинності Закарпатської області, до яких було включено: підприємства розміщення, підприємства харчування, перевезення (транспортні послуги), відпочинок (рекреація).

Проаналізовано основні статистичні показники в розрізі міст та районів області, а також в розрізі останніх років, що дало змогу прослідкувати динаміку їх зміни.

Ключові слова: сфера гостинності, складові сфери гостинності, статистичні показники сфери гостинності Закарпаття.

Шитикова Т.В.

АНАЛИЗ СФЕРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проведен анализ статистических показателей основных составляющих сферы гостеприимства Закарпатской области, в которые были включены: предприятия размещения, предприятия питания, перевозки (транспортные услуги), отдых (рекреация). Проанализированы основные статистические показатели в разрезе городов и районов области, а также в разрезе последних лет, что позволило проследить динамику их изменения.

Ключевые слова: сфера гостеприимства, составляющие сферы гостеприимства, статистические показатели сферы гостеприимства Закарпатья.

Shytikova T.

AN ANALYSIS OF THE HOSPITALITY SPHERE OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

The article analyzes the statistical key figures of the main constituents of the hospitality sphere of the Transcarpathian region, which includes: accommodation companies, catering companies, transportation (transport services), recreation (recreation).

The main statistical indicators have been analyzed in the context of cities and districts of the region, as well as in the context of recent years, which made it possible to trace the dynamics of their changes.

Key words: sphere of hospitality, components of hospitality sphere, statistical key figures of the hospitality sphere of Transcarpathia.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сфера гостинності є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку країни і її розвиток є важливою складовою інтеграції українського туристичного ринку в європейське середовище.

Интерес до сфери гостинності все більше зростає серед вітчизняних та іноземних вчених враховуючи постійний розвиток туристичного та готельного бізнесу, важливістю підготовки кваліфікованих кадрів, необхідністю систематизувати знання про дану сферу економіки.

Поняття сфера гостинності стало свого роду моральним орієнтиром для практиків, декларацією необхідності надання готельних та супутніх послуг не по «принципу конвеєра», а з врахуванням етичних, психологічних, соціально-культурних правил гостинності, індивідуальних потреб клієнтів. Очевидно, що якість сервісу в сучасній туристичній індустрії повністю залежить від дотримання даних правил [1, с. 66].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Існує багато трактувань визначення сфера гостинності. Цією проблематикою займалися М. П. Мальська [2], Т. А. Фролова [3], Д. І. Єлканова [4], Ф. Котлер [5], А. Ю. Баранова [6], Є. А. Джанджугазова [7] та ін.

Беручи за основу визначення Т.А. Фролової, можна сказати, що в структуру індустрії гостинності в широкому сенсі входять такі основні складові:

1. Підприємства розміщення
2. Підприємства харчування
3. Перевезення (транспортні послуги)
4. Відпочинок (рекреація)

Цілі статті. Основною ціллю даної статті є аналіз сфери гостинності в Закарпатській області, дослідження динаміки зміни основних показників, які характеризують дану сферу та визначення тенденцій її розвитку.

Матеріалами досліджень є дані Головного управління статистики в Закарпатській області, а саме: статистичний щорічник «Закарпаття 2017», статистичний збірник

«Закарпаття - санаторії та туризм» та дані державного статистичного спостереження ф.№1-послуги (квартальна) «Звіт про обсяги реалізованих послуг» з попередньо оформленого запиту щодо діяльності ресторанів, надання послуг мобільного харчування у розрізі міст та районів області. У процесі роботи використано методи дедукції, порівняння, статистичного аналізу, графічний тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В інфраструктурі туризму одне з центральних місць займають готелі та аналогічні засоби розміщування. На території області у 2017 році функціонувало 208 таких підприємств, створених юридичними особами та фізичними особами-підприємцями, у тому числі 147 готелів, 44 туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, 12 мотелів, 4 хостели, 1 гуртожиток для приїжджих. Згідно функціональної структури підприємств, як і раніше, найбільш поширені є готелі (рис.1).

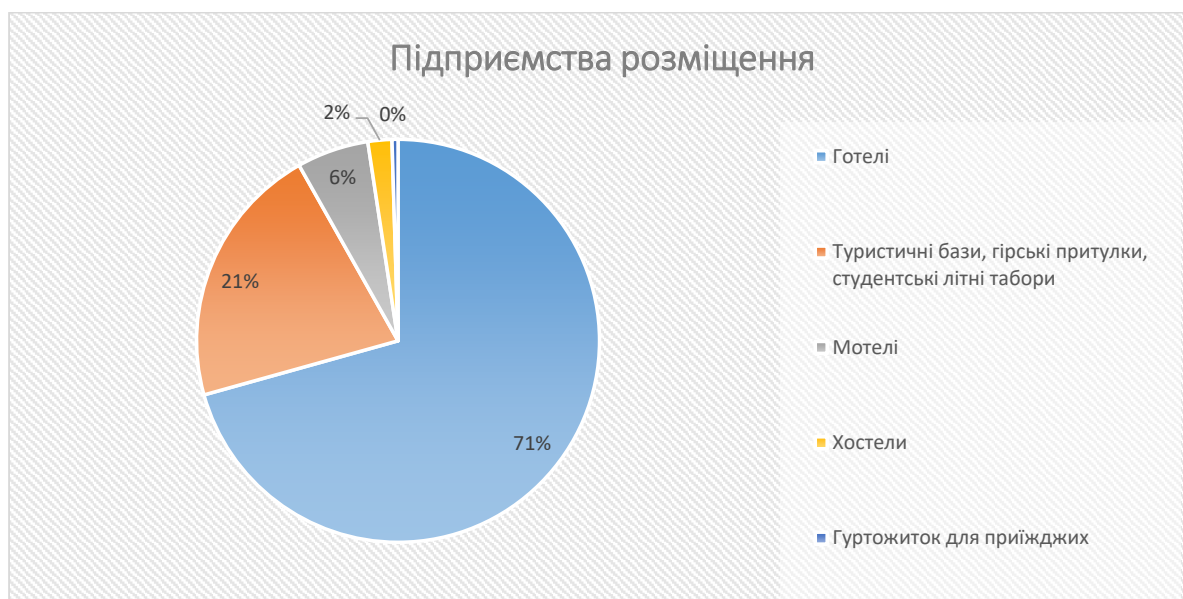

Рис.1 Структура готелів та аналогічних засобів та аналогічних засобів розміщення
Джерело: сформовано автором згідно [8, с. 64]

Відповідно до статистичних даних отриманих від Головного управління статистики в Закарпатській області, протягом 2017 року послугами готелів та аналогічних засобів розміщування скористалися 237,9 тис. подорожуючих, що на 16,4 % більше, ніж у попередньому році (204,4 тис.осіб). Із них 208,1 тис.осіб - громадяни України, 29,8 тис.- іноземці. Найбільше приїжджих зупиняються у містах Ужгород (42,4 тис.осіб або 17,8%), Ужгородському районі (32,1 тис.осіб або 13,5%), Виноградівському районі (24,4 тис.осіб або 10,3%), Міжгірському районі (19,9 тис осіб або 8,4%), Перечинському районі (19,2 тис.осіб або 8,1%), м.Мукачево (18,1 тис.осіб або 7,6%), Мукачівському районі (16,4 тис.осіб або 6,9%), місті Берегово (15,0 тис.осіб або 6,3%), Рахівському районі (12,2 тис.осіб або 5,1%) та Свалявському районі (11,6 тис.осіб або 4,9%). Готелями обслужено 74,0% від загальної кількості розміщених приїжджих в області, туристичними базами, гірськими притулками, студентськими літніми таборами – 22,0%, хостелами - 2,3%, мотелями – 1,6% та гуртожитками для приїжджих - 0,1% [8, с. 64].

Загальна сума доходів від наданих послуг готелів та аналогічних засобів розміщення у 2017 році склала 229,7 млн.грн, що на 20,4% більше ніж у попередньому році, з них 173,4 млн.грн – дохід від надання послуг власне готелів.

Якщо порівнювати кількість готелів та аналогічних засобів розміщування у Західному регіоні, можна відмітити, що на першому місці по їх кількості стоїть Львівська область- 277 од, на другому Івано-Франківська - 244 од, на третьому Закарпатська область - 208 од, та Чернівецька на четвертому- 75 од.

Зростання туристичного попиту стимулює і зростання готельної пропозиції у Закарпатті. Візуально процес зміни кількості готелів та аналогічних засобів розміщення та їх номерного фонду за останні 5 років зображено на рис.2:

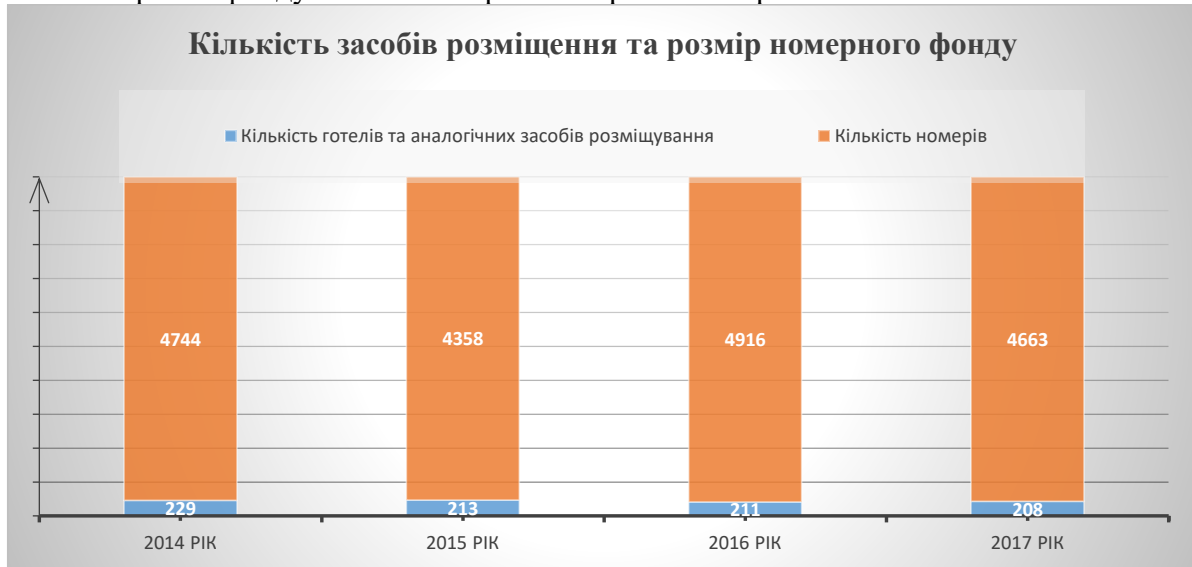

Рис.2 Динаміка зміни засобів розміщення та номерного фонду по роках
Джерело: розробка автора згідно [8, с. 65]

За останні 4 роки кількість готелів та аналогічних засобів розміщування зменшилася з 229 до 208 одиниць.

Говорячи саме про райони Закарпатської області, то з 208 готелів та аналогічних засобів розміщування найбільше знаходиться в Рахівському районі- 38, далі розташовуються в спадному порядку м.Ужгород та Свалявський район- по 29, в Хустському- 16, Виноградівському- 14, Міжгірському, Тячівському та Ужгородському районах- по 13, В Мукачівському-9, Воловецькому-7, м. Мукачево-6, м. Хуст та Великоберезнянському районі-5,м.Берегово- 4, Перечинському районі- 3, Берегівському-2 та у м.Чоп і Іршавському районі- 1[8,с. 66].

Порівнюючи структуру номерного фонду готелів та аналогічних засобів розміщення можна констатувати, що з 2016 по 2017рік кількість номерів вищої, другої та третьої категорій зросла (вища категорія - з 18,4% до 18,9%, друга - з 15,1% до 16,3%, третя – 12,1% до 12,4%),в той час як кількість номерів першої категорії зменшилися (перша - з 54,2% до 52,4%). Проте номери першої категорії все одно складають основну частину структури номерного фонду.

Щодо місткості готелів та аналогічних засобів розміщення, то загальна місткість в загальному по області складала у 2017 році 10 169 місць. З них, відповідно до даних Головного управління статистики у Закарпатській області, лідерами по кількості місць були - Рахівський район– 1609, м. Ужгород- 1586, Виноградівський район- 1268 та Свалявський район – 1066 місць. Порівнюючи загальну місткість з попереднім 2016 роком, то кількість скоротилася на 489 місць (на 4,6%), тоді як загальна становила 10 658 місць (проти 10 169 місць у 2017).

Проте, не дивлячись на зменшення кількості місць у засобах розміщення, кількість обслугованих приїжджих збільшилася з 204,4 тис. осіб у 2016 (з них 21,9 тис. іноземців) до 237,9 тис. осіб у 2017 році (в тому числі 29,8 тис. іноземців), тобто на 16,4%.

Враховуючи розподіл іноземних громадян у готелях та аналогічних засобах розміщення за країнами їх прибуття у 2017 році Закарпаття відвідали туристи з таких країн як Угорщина (5375 осіб), Ізраїль (5001 осіб), Словаччина (2581 осіб), Польща (2299 осіб), США (2227 осіб), Німеччина (2086 осіб), Чехія (1631 осіб), Російська Федерація (789 осіб), Македонія (716 осіб), Норвегія (713 осіб), Румунія (652 осіб), Австрія (478 осіб), Словенія (370 осіб), Нідерланди (362 осіб), Сербія (284 осіб), Молдова (243 осіб), Франція (199 осіб), Латвія (186 осіб), Португалія (182 осіб), Канада (161 осіб), Литва (153), Туреччина (124), Данія (112), Швеція (88), Грузія (88), Велика Британія (86), Азербайджан (72), Хорватія (60), Казахстан (59), Вірменія (56), Бельгія (54), Іспанія (53), Швейцарія (53), інші (300) [8, с.74].

Порівнюючи кількість обслугованих іноземних туристів з країн лідерів по відвідуванню Закарпаття за 2017 і 2016 роки, можна візуально зобразити різницю в наведеній нижче діаграмі.

Рис.3 Динаміка відвідування Закарпаття іноземними туристами

Джерело: розробка автора за [8, с.65;9]

Зображені дані дозволяють стверджувати, що кількість іноземних туристів, які зупиняються у готелях та аналогічних засобах розміщення у 2017 році набагато зросла в порівнянні з 2016 роком. Так, кількість туристів з Угорщини збільшилася на 675 осіб, з Ізраїля – на 3660 осіб, з Словаччини – на 701 особу, з Польщі – на 693 особи, з США – на 1260 осіб, з Німеччини – на 781 особу. Проте, тенденція до збільшення кількості туристів не торкнулася Чехії, де кількість скоротилася на 611 осіб.

Окрім готелів, варто відмітити і спеціалізовані засоби розміщення. До їх мережі включають: санаторії, пансіонати з лікуванням, дитячі центри, будинки відпочинку, бази відпочинку [8, с.32].

До мережі спеціалізованих засобів розміщення у Закарпатті в 2017 році увійшли: 16 санаторіїв, 2 дитячі санаторії, 1 пансіонат з лікуванням, 3 дитячих заклади

оздоровлення цілорічної дії та дитячих центри , 3 будинки відпочинку, 1 пансіонат відпочинку, 14 баз відпочинку та інших закладів відпочинку (крім турбаз), 2 оздоровчі заклади 1-2 денного перебування (рис.4).

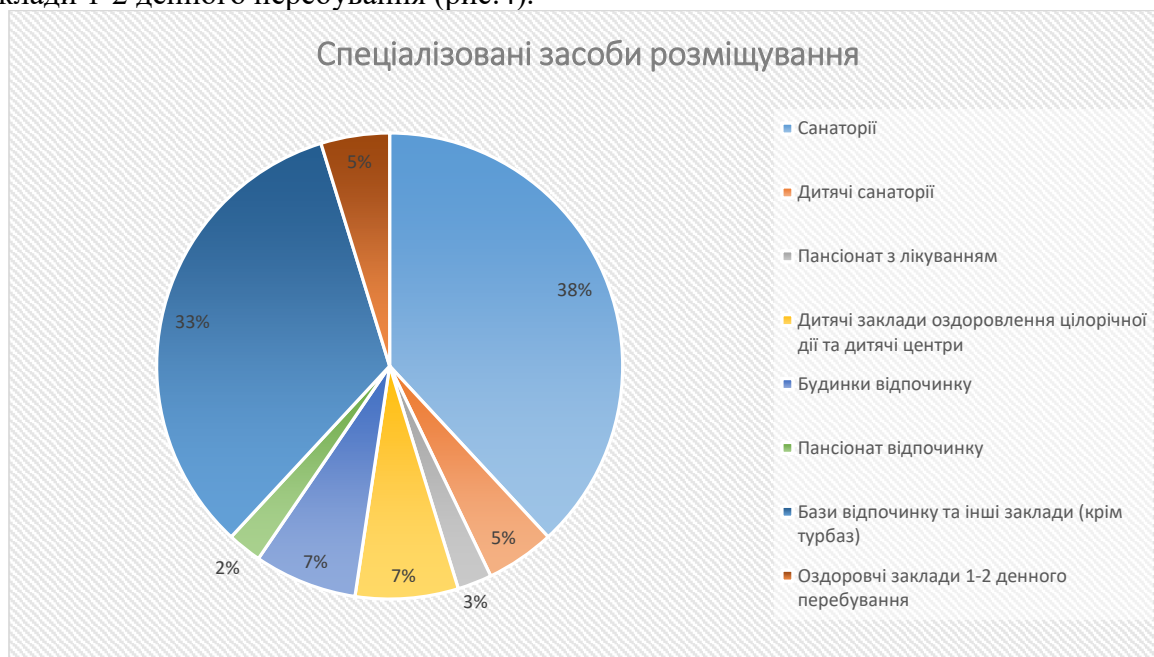

Рис.4 Структура спеціалізованих засобів розміщування у Закарпатті у 2017 році
Джерело: розробка автора згідно [8, с.32]

Найбільша кількість перерахованих суб'єктів зосереджена в Тячівському (31,0%), Свалявському (16,7%), Мукачівському (9,5%), Хустському, Ужгородському та Виноградівському (по 7,1%), Березівському та Міжгірському (по 4,8%) районах [10, с.176].

Упродовж року в діючих закладах було розміщено 75,2 тис. осіб, що на 15,8% більше ніж у попередньому році (у 2016 їх кількість складала 64,9 тис. осіб). З віковою структурою розміщено 66,3 тис. дорослих осіб та 8,9 тис. дітей. Із загальної кількості розміщених 1,5 тис. осіб – іноземці, 2,8 тис. осіб – постраждали від аварії на ЧАЕС. Загалом усіма відпочиваючими в оздоровчих закладах проведено 967,1 тис. ліжко-днів або 12,9 ліжко-дня в середньому однією особою.

Так, кількість розміщених осіб у спеціалізованих засобах розміщування по Україні становила 1526,0 тис. осіб, з них у Західному регіоні було найбільше у Львівській області - 116,5 тис. осіб. На другому місці по кількості розміщених осіб Закарпатська область - 75,2 тис. осіб, на третьому - Івано-Франківська (39,1 тис. осіб), на четвертому - Чернівецька (3,1 тис. осіб) [8, с.33].

Досліджуючи наявність ліжкового фонду у спеціалізованих закладах розміщування, то їх кількість по Закарпаттю в порівнянні з останніми 4 роками постійно зменшується, з 7769 у 2014 році до 5141 у 2017 році. Тенденція до зменшення ліжкового фонду за останній рік з 2016 по 2017 не торкнулася лише Мукачівського району (їх кількість збільшилася з 1086 до 1146 місць) та Тячівського району (збільшилася з 613 до 623 місць).

Ще однією вагомою складовою сфери гостинності є діяльність підприємств харчування.

Ресторанне господарство отримує значну частку доходів як від внутрішнього, так і міжнародного туризму, активізує валютні надходження, створює умови для «експорту»

послуг і входження їх до міжнародного ринку. До того ж, «експорт» послуг здійснюється на досить вигідних умовах тому, що він не пов'язаний з транспортними витратами. Створюючи в Україні індустрію туризму, намагаючись гідно увійти до міжнародного ринку туристичних послуг, необхідно реконструювати діючі, будувати нові сучасні підприємства ресторанного господарства, здатні конкурувати з кращими ресторанами світу, завоювати авторитет і популярність [11].

Проте, майже відсутні статистичні дані, які б охоплювали цю ланку економіки.

Згідно наявних статистичних даних [12], в кінці 2017 року в області діяло 69 підприємств ресторанного господарства, проти 65 у кінці 2016 року. На рис.5 зображено динаміку зміни кількості підприємств ресторанного господарства.

Рис.5 Динаміка зміни кількості підприємств ресторанного господарства (розробка автора)

Джерело: сформовано автором згідно [12]

Якщо порівнювати кількість підприємств громадського харчування по області, то найбільша їх кількість зосереджена в м.Ужгород – 12, м. Мукачево – 11, м. Берегово - 8, м. Хуст та Ужгородському районі - по 7, та Свалявському районі - 6 підприємств. Проте, інформація є неповною, так як багато даних не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Рис.6 Кількість підприємств харчування по містах та районах Закарпаття
Джерело: розробка автора згідно [12]

Але не зважаючи на кількість підприємств по містах та районах області, лідерами по обсягу реалізованих послуг у 2017 році були м,Ужгород – 23296,9 тис.грн, Ужгородський район – 9419,5 тис. грн., м,Берегово – 7179,5 тис.грн, Рахівський район – 5657,9 тис.грн , м. Мукачево- 5197 тис.грн.

Обсяг реалізованих послуг по кварталах 2016 і 2017 року зображено на рис.7.

Рис.7 Обсяг реалізованих послуг підприємствами харчування по кварталах 2016-2017 років

Джерело: розробка автора за [12]

Транспорт є невід’ємною складовою сфери гостинності. За участю в задоволенні туристичних потреб транспортні засоби належать до первинних, вторинних і третинних підприємств рекреаційного комплексу:

– первинні – транспортні підприємства, що беруть безпосередню участь в обслуговуванні туристів (залежно від використовуваних транспортних засобів виділяють автомобільний, автобусний, мотоциклетний, авіаційний, залізничний, велосипедний, водний на гребних судах, водний на моторних судах, кінний види туризму);

– вторинні – транспортні підприємства, що виконують внутрішні (міські) та зовнішні пасажироперевезення, але не спеціалізуються на перевезенні туристів;

– третинні – транспортні підприємства, що обслуговують промисловість та сільськогосподарські підприємства і тим самим опосередковано залучені в обслуговування туристів [13].

Взаємодія транспортного комплексу з сферою гостинності взаємовигідна. З одного боку, за даними Мінекономіки України, 80–90% доходу від пасажирських перевезень на транспорті одержується від обслуговування туристів. З іншого – завдяки транспорту до туристичного користування залучаються периферійні ділянки рекреаційного простору. А в умовах високого транзитного потенціалу, що має Україна, розвиток транспортної мережі міг би сприяти прискоренню інтеграції України в міжнародний економічний простір, а також збільшенню потоків іноземних туристів.

Існуюча система транспортного обслуговування туристів не в змозі забезпечити задоволення попиту останніх у високоякісних послугах і потребує реформування, особливо щодо проведення інноваційних змін, які неможливо впровадити без відповідного обсягу інвестиційних ресурсів. Головними проблемами, які перешкоджають активізації процесу впровадження інновацій підприємствами, були і залишаються відсутність коштів, кваліфікованого персоналу, інформації про технології

та ринки, труднощі знаходження партнерів з інноваційно-інвестиційної взаємодії [14, с. 132].

Аналізуючи стан пасажирських перевезень в Закарпатській області, можна відмітити, що кількість перевезених пасажирів залізничним, автомобільним (автобусами) та авіаційним транспортом невинно падає з 2005 року по сьогодні. Так, у 2005 кількість перевезень усіма вищеназваними видами транспорту складала 62,6 млн. пасажирів, у 2010 році- 58,1 млн. пасажирів, у 2015- 50,7 млн. пасажирів, у 2016- 40,9 млн. пасажирів, у 2017- 38,3 млн. пасажирів (рис.8).

Рис.8 Динаміка перевезень пасажирів різними видами транспорту
Джерело: сформовано автором згідно [10, с. 335].

Як видно на діаграмі, дані щодо перевезень пасажирів залізничним транспортом за 2016 і 2017 роки відсутні. Це пояснюється тим, що вони не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації. Певний пріоритет у перевезенні пасажирів по Закарпатській області має автомобільний вид транспорту (автобуси).

Позитивним для розвитку сфери гостинності в області та залученню як іноземних так і вітчизняних туристів є запуск потягу Мукачево – Будапешт по євроколії 1435 мм, який робить зупинки також у Ніредьгазі та Дебрецені. Наступними планують запуснути по євроколії потяги до Словаччини та Чехії, що дозволить пасажирам не витратити години на заміну колісних пар і вичікувати черги на кордоні. Тобто м. Мукачево з його зручним сполученням з багатьма українськими містами і країнами ЄС має всі шанси стати великим залізничним хабом, а не тільки пасажирським [15].

Аналізуючи пасажирооборот автобусів по містах та районах Закарпатської області також можна спостерігати тенденцію до зменшення. Так, в порівнянні з 2016 роком по області кількість пасажиро-кілометрів зменшилася з 709,8 млн.пас.км до 673,4 млн. пас.км, тобто на 5%. Проте, це не стосувалося м. Мукачево, Виноградівського, Воловецького, Іршавського, Свалявського, та Хустського районів, де кількість пасажиро-кілометрів навпаки зросла [10, с.338].

Досліджуючи благоустрій автомобільних доріг загального користування, то за даними на 2017 рік налічується по області : 121 автопавільйон, 213 майданчиків (170 автобусних зупинок та 43 стоянки), 15 туалетів та 22 придорожні криниці та джерела питної води[10, с.342].

Для розвитку в'їзного туризму значення мають не тільки міжнародні автомагістралі, а також територіальні та районні дороги. Вони з'єднують між собою обласні та районні центри, а також основні аеропорти, залізничні вузли, курорти, об'єкти національного культурного надбання та природно-заповідного фонду, прикордонні автомобільні пункти пропуску міжнародного та міждержавного значення. Їх стан теж залишає бажати кращого [14, с. 131].

Щодо авіаційних перевезень, то область володіє єдиним аеропортом розміщеним у м. Ужгород. Зліт і посадка в аеропорту Ужгорода здійснюються із заходом літаків у повітряний простір Словаччини. Раніше його використання регулювалося міждержавною угодою, але влітку 2016 року її термін закінчився. Для відновлення транскордонних послуг у словацькому повітряному просторі Україна повинна отримати сертифікацію EASA. Планується будівництво другого аеропорту у м. Мукачево (на базі колишнього аеропорту), що також позитивно вплине на розвиток туризму, та сфери гостинності зокрема.

До сфери гостинності відносяться також заклади культури. Об'єктами культурного призначення, згідно Закону України «Про культуру», є цілісні майнові комплекси клубних закладів (клубів, будинків культури, палаців культури тощо), парків культури та відпочинку, бібліотек, музеїв, архівів історико-культурних заповідників, театральновидовищних закладів (театрів, філармоній, концертних організацій, музичних колективів, ансамблів тощо), кінотеатрів, інших закладів культури; пам'ятки культурної спадщини, предмети колекцій, зібрання, фонди, будівлі, споруди культурного призначення та інші культурні цінності [16].

Розвитком сфери культури на Закарпатті займається Департамент культури Закарпатської обласної державної адміністрації.

За даними на 2017 рік в області налічується 5 театрів, 14 музеїв, 3 концертні зали, 488 бібліотек, 462 клубні заклади. В порівнянні з 2016 роком театрів стало більше на 1, кількість бібліотек зменшилася з 493 до 488 та клубних закладів з 464 до 462 (з них 32 в міській місцевості, а 430 у сільській) [10, с. 165].

Найбільше клубних закладів розташовано у Мукачівському районі- 73, Іршавському та Ужгородському районах- по 46, Виноградівському- 40, та Берегівському- 38 (рис.9).

Рис.9 Кількість клубних закладів по міста та районах Закарпатської області
Джерело: розробка автора згідно [10, ст. 167].

Музейні фонди Закарпатської області складають 236,1 тис. експонатів основного фонду.

Висновки. Аналіз даних отриманих з статистичних збірників стосовно основних складових сфери гостинності показав, що наявність інформації щодо показників, які нас цікавлять, дуже обмежена, а подекуди навіть відсутня.

Отже, провівши економічний аналіз сфери гостинності Закарпаття та визначивши тенденції та потенціал області, необхідним є розробка методичного підходу щодо діагностики оцінки привабливості сфери гостинності.

Список використаних джерел:

1. Софронова Ю.Л. Современная индустрия гостеприимства: перспективы социологического анализа / Ю.Л. Софронова // Вестник НГТУ им. Р.Е. Алексеева. – 2014 – №2. – С. 66-72.
2. Мальська, М. П. Готельний бізнес: теорія та практика / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
3. Фролова, Т. А. Экономика и управление в сфере социально-культурного сервиса и туризма: конспект лекцій / Т. А. Фролова. – Таганрог: ТТИ ЮФУ. – 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m204/1_1.htm.
4. Елканова, Д. И. Основы индустрии гостеприимства; учебное пособие / Д. И. Елканова, Д. А. Осипов, В. В. Романов, Е. В. Сорокина. – М.: Дашков и Ко, 2010. – 248 с.
5. Котлер, Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм / Филип Котлер, Джон Боуэн, Джеймс Мейкенз. – Издательство «ЮНИТИ», Москва. – 1998. – 630 с.
6. Баранова, А. Ю. Современные подходы к формированию оценки эффективности инвестирования индустрии гостеприимства [Электронный ресурс] / А. Ю. Баранова. – Режим доступа: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2009/2009-4/1/1.htm>.
7. Джанджугова, Е. А. Маркетинг в индустрии гостеприимства; учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Джанджугова Е. А. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 224 с.
8. Закарпаття – санаторії та туризм у 2017 році: статистичний збірник / за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород. – 2018. – 102 с.
9. Закарпаття 2016 : статистичний щорічник / за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород. – 2017. – 500 с.
10. Закарпаття 2017 : статистичний щорічник / за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород. – 2018. – 478 с.
11. Кузнецова Н. М. Основы экономики готельного та ресторанного господарства : навчальний посібник / Н. М. Кузнецова. – К. : Інститут туризму, 1997. – 173 с.
12. Звіт про обсяги реалізованих послуг: дані державного статистичного спостереження ф. №1 – послуги (квартальна) – Ужгород. – 2018.
13. В'їзний туризм : навчальний посібник / [П. Ф. Коваль, Н. О. Алешугіна, Г. П. Андреева та ін.]. – Ніжин : Вид-во В. В. Лук'яненко, 2010. – 304 с.
14. Індустрія гостинності в Україні: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої; Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя : Просвіта, 2017. – 240 с.
15. Уніан: інформаційне агентство. Укрзалізниця запустила в тестовому режимі вузькоколійку Мукачево – Будапешт [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://economics.unian.ua/transport/10338705-ukrzaliznicya-zapustila-v-testovomu-rezhimi-vuzkokolijku-mukachevo-budapesht.html>
16. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.

Рецензент д.е.н., професор Мілашовська О.І.

УДК 331.56

Шубалий О.М., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА МАСШТАБІВ І НАСЛІДКІВ МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ У РЕГІОНІ

У статті проведено оцінку тенденцій зміни показників безробіття молоді у Волинській області, а також подано пропозиції для вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: безробіття, молодь, ринок праці, економічно активне населення, регіон.

Шубалий А.М.

ОЦЕНКА МАСШТАБОВ И ПОСЛЕДСТВИЙ МОЛОДЕЖНОЙ БЕЗРАБОТИЦЫ В РЕГИОНЕ

В статті проведена оцінка тенденцій змінення показателів безробіття молодіж в Волинській області, а також представлені пропозиції для рішення цієї проблеми.

Ключевые слова: безробіття, молодь, ринок праці, економічно активне населення, регіон.

Shubalyi O.

EVALUATION OF STUDIES AND CONSEQUENCES OF YOUNG DISTRICT UNEMPLOYMENT IN THE REGION

The article assesses the tendencies of youth unemployment rate changes in the Volyn region, as well as suggestions for solving this problem.

Key words: unemployment, youth, labor market, economically active population, region.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із головних факторів економічного та соціального розвитку будь-якої країни є соціальне, культурне та професійне становлення її молоді. Однак саме ця частина населення в умовах ринкової економіки найбільш часто стикається з проблемами працевлаштування. Для молодих людей, які не мають досвіду роботи, а отже, не відповідають всім вимогам потенційних роботодавців, вона стоїть особливо гостро. Особливо ситуація ускладнюється у періоди економічної та політичної нестабільності. З соціального погляду безробіття молоді безсумнівно, є негативним явищем яке призводить до гальмування розвитку країни в соціальному, політичному та економічному напрямках. Тому молодіжне безробіття – складна й серйозна проблема. Всі країни світу прикладають чимало зусиль для її подолання, але жодній ще не вдалося ліквідувати його повністю. Безробіття молоді характеризує такий стан суспільства, коли частина бажаючих наполегливо трудитися за наймом неспроможна знайти собі роботи за фахом чи взагалі працевлаштуватися.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Протягом останніх років активними науковими дослідженнями безробіття молоді займалися багато вітчизняних вчених [1; 2; 7–12; 14], які розглядали різні сторони цієї важливої соціально-економічної проблеми на національному та регіональному рівнях.

Відповідно до сучасних тенденцій розвитку світової та національної економіки можна виділити багато нових факторів, що зумовлюють прояв безробіття в нових, раніше неіснуючі формах, вимагає поглиблення теоретичних знань в області дослідження цього найважливішого соціально-економічного феномену ринку праці, систематизації форм і наслідків безробіття.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у проведенні оцінки масштабів і наслідків безробіття молоді у Волинській області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Волинська область відноситься до дотаційних регіонів України, адже не містить значної кількості великих промислових підприємств та не має розвиненої ринкової інфраструктури, незважаючи на вигідне географічне розміщення. У даному регіоні спостерігаються значні відхилення у рівнях розвитку міських і сільських поселень, гостро стоїть проблема працевлаштування сільського населення, молоді та інвалідів. Рівень середньої заробітної плати та середньої допомоги з безробіття залишаються одними з найменших серед усіх регіонів України.

На початковому етапі проведено аналіз основних показників економічної активності населення та безробіття молоді у Волинській області за 2000–2017 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз основних показників економічної активності населення та безробіття молоді у Волинській області за 2000–2017 рр.

Показники	Роки						Приріст 2017р. до 2000р.	
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	Абсол.	%
Економічно активне населення, тис. осіб	540	471,8	474,1	440,4	431,8	418,1	-121,9	-22,6
з нього частка населення								
у працездатному віці, відсотків	85,8	92,5	91,9	98,3	98,7	98,9	13,1	15,3
Зайняте населення, тис. осіб	486,2	429,9	433,6	397,3	382,1	366	-120,2	-24,7
з нього частка найманих працівників підприємств, організацій, установ, відсотків	66	61,3	57	53,6	56,1	58,3	-7,7	-11,7
Рівень зайнятості населення, відсотків	64,8	57,5	58,2	53,1	51	48,8	-16	-24,7
у тому числі у працездатному віці	67,9	63,2	62,9	60,3	57,9	56,1	-11,8	-17,4
Безробітне населення, тис. осіб	53,8	41,9	40,5	43,1	49,7	52,1	-1,7	-3,2
Частка безробітної молоді у віці до 35 років, відсотків	56,2	48	52,7	57,3	56,9	56,6	0,4	0,7
Рівень безробіття населення, відсотків	10	8,9	8,5	9,8	11,5	12,5	2,5	25,0
у тому числі у працездатному віці	11,6	9,6	9,3	10	11,7	12,6	1	8,6
Рівень тривалого безробіття (частка осіб, які шукали роботу більше 12 місяців, у загальній кількості економічно активного населення), відсотків	5,3	2,4	1,8	1,8	2,2	5,8	0,5	9,4
Середня тривалість пошуку роботи, місяців	10	6	6	6	6	9	-1	-10,0

Примітка. Побудовано автором за даними [3–6, 13].

Як бачимо, протягом аналізованого періоду відбувалося загальне зростання чисельності економічно активного населення на 121,9 тис. осіб, або 22,6 %, при цьому частка населення у працездатному віці зросла на 13,1 %. З іншого боку, кількість зайнятого населення за цей період зменшилася на 120,2 тис. осіб, або 24,7 %, зокрема серед них найманих працівників підприємств і організацій на 11,7 %.

Таким чином, рівень зайнятості населення зменшився до 48,8 %, або на 16,0 % порівняно з 2000 роком. Разом із тим, кількість безробітного населення зменшилася на значно меншу величину – 1,7 тис. осіб та у 2017 році становила 52,1 тис. осіб. Рівень тривалого безробіття у 2017 році порівняно з попередніми роками різко зріс до 5,8 %, а середня тривалість пошуку роботи – до 9 місяців, що свідчить про переважання негативних тенденцій у сфері зайнятості та безробіття населення у регіоні.

Надалі проведено порівняння зміни кількості безробітного населення та частки безробітної молоді у Волинській області за 2000–2017 рр. (рис. 1).

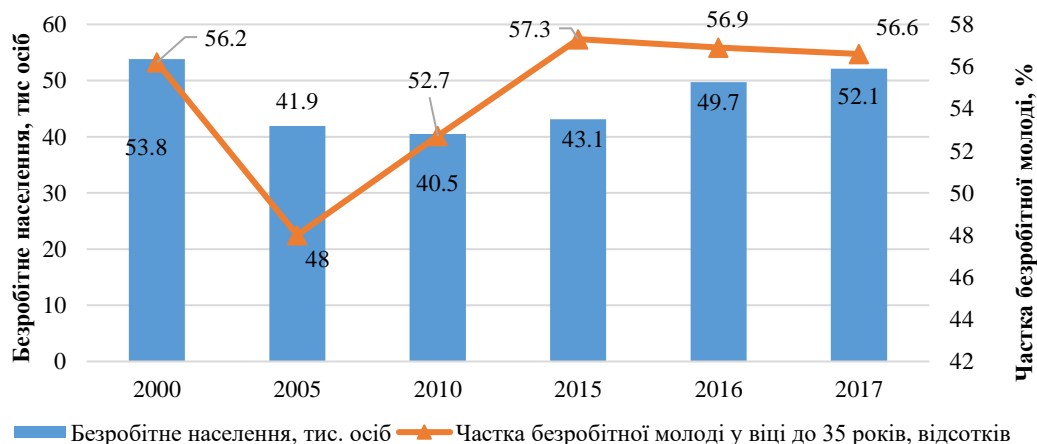

Рис. 1. Порівняння зміни кількості безробітного населення та частки безробітної молоді у Волинській області за 2000–2017 рр. (побудовано автором за даними джерела [3–6, 13])

Як бачимо, на фоні загального зростання чисельності безробітного населення у 2015–2017 рр. відбувалося зменшення у 2016–2017 рр. частки безробітної молоді до 56,6–56,9 %, але вона залишається надто великою. Хоча у 2005 році цей показник становив тільки 48,0 %. Тобто, у 2017 році у регіоні практично знову відбулося повернення значень частки безробітної молоді до рівня 2000 року – 56,2%.

На наступному етапі проведено аналіз змін кількості зареєстрованих безробітних серед молоді у Волинській області за 2010–2017 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз змін кількості зареєстрованих безробітних серед молоді у Волинській області за 2010–2017 рр. (на кінець року)

Показники	Кількість, осіб			У % до загальної кількості		
	2010	2015	2017	2010	2015	2017
Кількість зареєстрованих безробітних	13505	11739	8179	100	100	100
з них						
жінки	7465	6811	4767	55,3	58	58,3
молодь у віці до 35 років	6685	5312	3174	49,5	45,3	38,8
особи, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню	3788	4071	3647	28	34,7	44,6
Проходили професійне навчання	783	411	336	5,8	3,5	4,1
Отримували допомогу з безробіття	10197	9672	6503	75,5	82,4	79,5
Середній розмір допомоги з безробіття у грудні, грн.	715,3	1329,9	2088,4	x	x	x
Потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних місць (вакантних посад)	820	782	2227	x	x	x

Примітка. Побудовано автором за даними [3–6, 13].

Як бачимо, кількість зареєстрованих безробітних серед молоді мала тенденцію до зменшення з 6685 осіб у 2010 році до 3174 осіб у 2017 році, тобто понад як у 2 рази. Але при цьому відбулося зменшення частки молоді у віці до 35 років у загальній кількості зареєстрованих безробітних – з 49,5 % у 2010 році до 38,8 % у 2017 році. Серед позитивних моментів можна відмітити зростання середнього розміру допомоги по безробіттю та потреби роботодавців у працівниках для заміщення вільних місць.

На рисунку 2 представлено динаміку кількості та питомої ваги безробітної молоді у віці до 35 років у Волинській області за 2010–2017 рр.

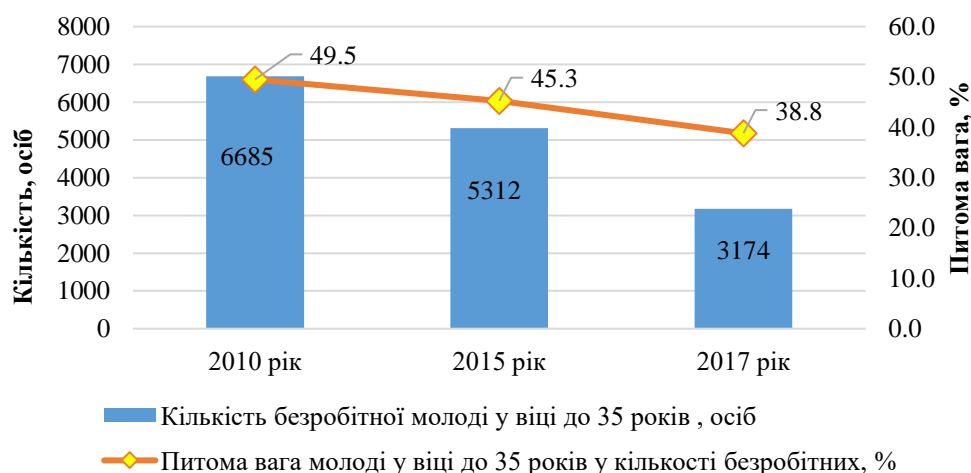

Рис. 2. Динаміка кількості та питомої ваги безробітної молоді у віці до 35 років у Волинській області за 2010–2017 рр. (побудовано за [3–6, 13])

Як бачимо, спостерігається певна закономірність – із зменшенням кількості безробітної молоді відбувається зменшення її питомої ваги у загальній кількості безробітного населення у Волинській області протягом періоду 2010–2017 рр. Тобто, в цілому відбуваються позитивні зміни щодо зменшення як чисельності, так і питомої ваги безробітної молоді в регіоні.

На наступному етапі аналізу вивчено динаміку кількості зареєстрованих безробітних за статтю та віковими групами у Волинській області на кінець грудня 2017 року (рис. 3).

Результати проведеного аналізу свідчать, що серед вікових груп найбільшим рівнем безробіття характеризуються групи, що відносяться до молоді. Зокрема, рівень безробіття по групі 15–24 років для чоловіків сягає 42,6 %, а для жінок – 23,8 %, що є найбільшими показниками серед усіх вікових груп населення регіону. Цей показник дещо зменшився для вікової групи молоді 25–29 років до, відповідно 11,0 % чоловіки та 14,4 % жінки. Щодо групи молоді у віці 30–34 років, то для чоловіків рівень безробіття продовжив знижуватися і досягнув 7,4 %, а для жінок навпаки зріс – до 20,5%. Таким чином, підтверджується наявність проблеми значної кількості безробітної молоді та осіб передпенсійного віку у Волинській області. Як правило, більше страждають від перерви в роботі особи старшого віку, які все життя працювали, звикли до такого статусу, вважають його незмінним (особливо таке уявлення про гарантовану довічну зайнятість характерне для людей, чия психологія була сформована за часів адміністративно-командної економіки) і не в змозі змінити свою професію або, навіть, і кваліфікацію.

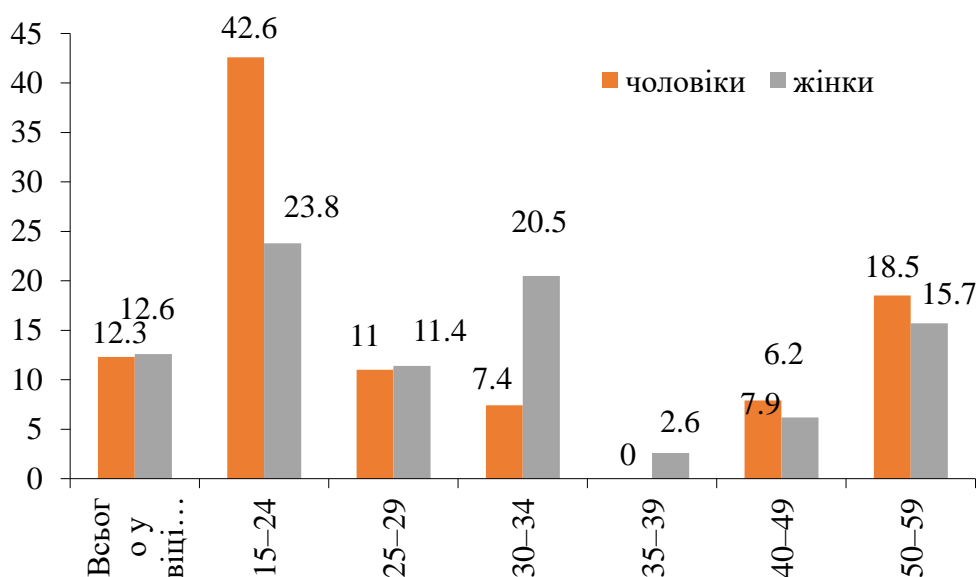

Рис. 3. Порівняння рівня безробіття населення за статтю та віковими групами у Волинській області у 2017 році, % (побудовано автором за [3–6, 13])

Результати проведеного аналізу свідчать, що серед вікових груп найбільшим рівнем безробіття характеризуються групи, що відносяться до молоді. Аналіз рівня безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2017 році (відсотків до економічно активного населення відповідної вікової групи) представлено на рисунку 4.

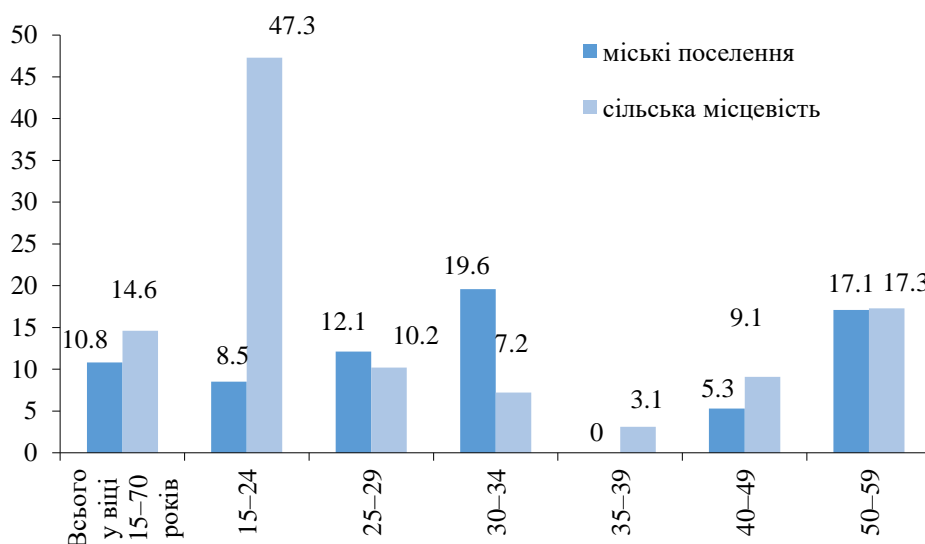

Рис. 4. Порівняння рівня безробіття населення за місцем проживання та віковими групами у Волинській області у 2017 році, % (побудовано автором за даними [3–6, 13])

Як бачимо, найбільшим рівнем безробіття характеризується вікова група молоді у віці 15–24 років у сільській місцевості, де цей показник досягнув 47,3 %. Також значним є рівень безробіття у міських поселеннях для молоді у віці 30–34 років, де рівень безробіття досягнув 19,6 %, тоді як у сільській місцевості він становив 7,2 %.

Надалі важливо провести оцінку ролі підрозділів державної служби зайнятості у зниженні рівня безробіття молоді в регіоні. Для цього на початковому етапі вивчимо інформацію щодо надання послуг ДСЗ молоді у віці до 35 років у Волинській області за 2016–2017 рр. (табл. 3).

Таблиця 3

Інформація щодо надання послуг ДСЗ молоді у віці до 35 років у Волинській області за 2016–2017 рр.

Показники	2016 р.	2017 р.	Абсол. відх.	Темп росту, %
Мали статус безробітного у звітному періоді	14 913	12 076	-2 837	81,0
Всього отримали роботу (у т.ч. до набуття статусу безробітного)	11 124	10 820	-304	97,3
Чисельність працевлаштованих безробітних	4 811	3 841	-970	79,8
Проходили профнавчання	1 248	1 106	-142	88,6
Отримали профорієнтаційні послуги				
Усього	24 672	22 903	-1 769	92,8
з них безробітних	14 359	11 773	-2 586	82,0
Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру				
усього	2 353	2 278	-75	96,8
з них безробітних	2 349	2 277	-72	96,9
Мають статус безробітного на кінець періоду	3 702	3 174	-528	85,7
з них: отримують допомогу по безробіттю	2 809	2 386	-423	84,9

Примітка. Побудовано автором за даними [3–6, 13].

Загалом кількість безробітної молоді у 2017 році зменшилася на 2837 осіб, або 19,0%. Разом із тим, зменшилася кількість молоді, яка отримала роботу – на 304 особи, або 2,7 %. Також негативною є динаміка чисельності працевлаштованих безробітних серед молоді – на 970 осіб, або 20,2 %. Серед негативів можна також відмітити зменшення кількості молоді, яка проходила профнавчання – на 142 особи, або 11,4 %. Зменшилася також кількість молоді, яка отримала профорієнтаційні послуги – на 1769 осіб, або 7,2 %, зокрема безробітних на 18 %. Також відбулося зменшення кількості молоді, яка брала участь у

громадських та інших роботах тимчасового характеру – на 75 осіб, або 3,2 %. Але поряд з цим, відбулося також зменшення й кількості молоді, яка мала статус безробітного на кінець періоду – на 528 осіб, або 14,3 %, зокрема тих, які отримують допомогу по безробіттю. Тобто, в цілому переважають негативні тенденції до зменшення рівня охоплення безробітної молоді послугами підрозділів Державної служби зайнятості у Волинській області протягом останнього року.

На наступному етапі проведено ранжування районних центрів зайнятості Волинської області за рівнем працевлаштування безробітної молоді у 2017 році (рис. 5).

За підсумками аналізу діаграми можна зробити висновок, що найбільше за кількістю безробітної молоді перебувало у звітному році у містах, що належать Луцького – 2977 осіб, Ковельського – 1771 особа та Володимир-Волинського – 14132 особи центрів зайнятості. Також виділяється на цьому фоні Ківерцівський центр зайнятості, де перебувало на обліку 789 осіб безробітної молоді, а також Нововолинський – 868 осіб.

З іншого боку, за рівнем працевлаштування безробітної молоді найбільшу ефективність демонструють лише Ковельський та Нововолинський центри зайнятості, відповідно 104,1 % та 121,7 %. Тоді як порівняно незначним рівнем працевлаштування молоді характеризувався Луцький центр зайнятості – 76,9 %, що свідчить про наявність резервів покращення його роботи.

Висновки. Вирішення проблеми зниження безробіття молоді має стати пріоритетом регіональної соціально-економічної політики та вирішуватися системно із залученням усіх зацікавлених сторін. Також потребують удосконалення методичні інструменти кількісного виміру безробіття для формування об'єктивної інформаційно-аналітичної основи збору, обробки та аналізу даних не тільки про безробіття молоді, а й інших соціально незахищених верств населення регіону, щоб локалізувати негативні наслідки цього явища для усіх суб'єктів регіональної економіки.

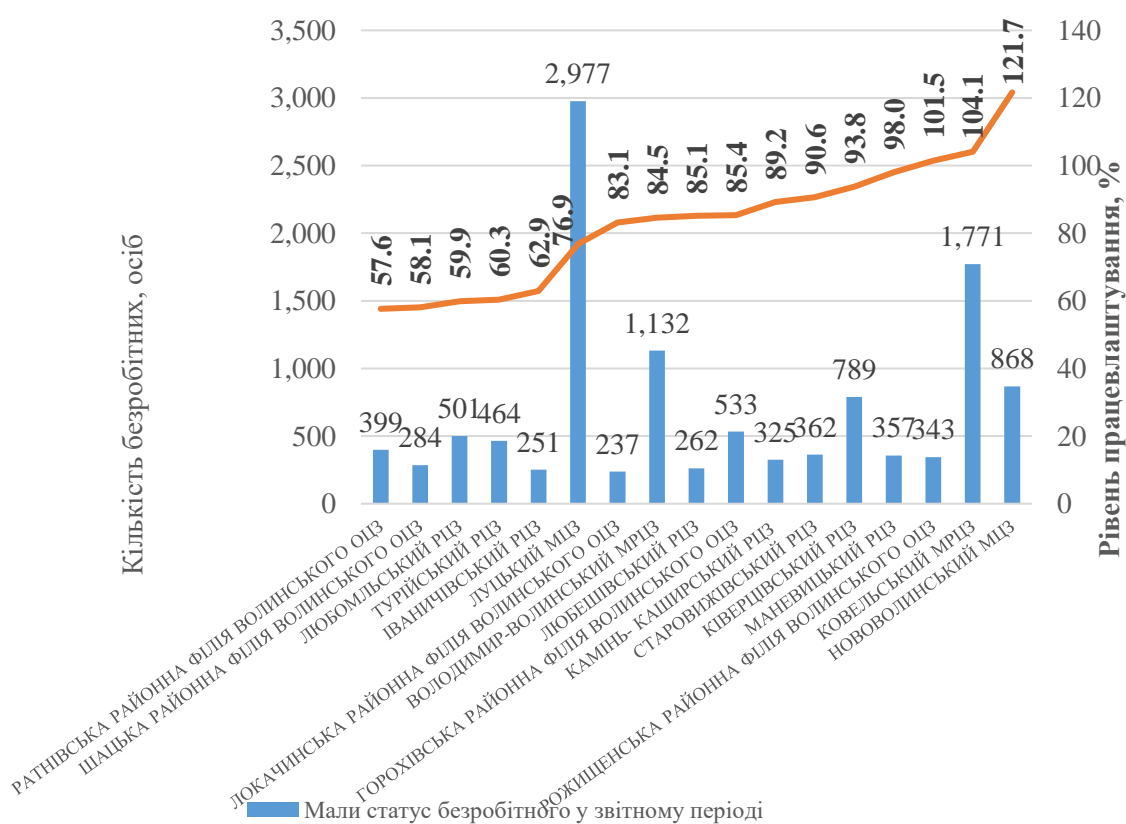

Рис. 5. Ранжування районних центрів зайнятості Волинської області за рівнем працевлаштування безробітної молоді у 2017 році (побудовано за даними [3–6, 13])

Тенденція до зменшення звернень незайнятого населення, особливо молоді, до центрів зайнятості у Волинській області не завжди свідчить про підвищення ефективності їх роботи, адже нерідко переважна більшість молодих людей працевлаштовуються неофіційно, не розуміючи усі негативні наслідки цього кроку. Важливою проблемою є також те, що значна частина безробіття молоді виникає серед випускників закладів вищої освіти, що свідчить як про неефективність профорієнтаційної роботи серед молоді з боку відповідних служб, так і про не завжди адекватну оцінку з боку батьків рівня підготовки та перспектив працевлаштування власних дітей. Також протягом останніх років стали відчутними огріхи діючої системи вступу до закладів вищої освіти, адже, в умовах низького рівня життя населення, переважна більшість вступників за рекомендацією батьків зорієнтована на здобуття бюджетного місця, нерідко нехтуючи при цьому власними нахилами до здобуття певної професії чи спеціальності, зокрема робітничого профілю.

Одним із кроків вирішення даної проблеми може стати розробка, прийняття та реалізація у Волинській області та інших регіонах України Регіональної програми зниження безробіття економічно активного населення серед молоді на 3-5 років. Відповідно, регіональні органи державної влади та територіальні громади, підприємства й організації, заклади професійно-технічної та вищої освіти повинні консолідувати зусилля для забезпечення спільного вирішення проблеми зниження рівня безробіття молоді.

Список використаних джерел:

1. Безтелесна Л.І. Молодіжне безробіття: оцінка масштабів і напрями мінімізації. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 103–107.
2. Бойко А.К. Молодіжне безробіття як правовий феномен. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право"*. 2016. Вип. 25. С. 51–57.
3. Волинський обласний центр зайнятості : офіційний веб-сайт. Режим доступу : <https://vol.dcz.gov.ua>.
4. *Волинь у соціально-демографічному вимірі 2017*: статистичний збірник / За ред. В.Ю. Науменка. Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2018. 180 с.
5. *Волинь–2017*: статистичний щорічник / За ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2018. – 458 с.
6. Головне управління статистики у Волинській області: офіційний веб-сайт. Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
7. Діденко Н. В., Родак О.Ф. Проблема та шляхи вирішення молодіжного безробіття в сучасному суспільстві. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 81–84.
8. Дубич К.В. Сучасні світові тенденції та українські реалії молодіжного безробіття. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Державне управління*. 2017. № 3. С. 87–94.
9. Іванова Т. М. Напрями подолання молодіжного безробіття в Україні: регіональний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 19. С. 94–97.
10. Качан Є.П., Грабовецька О.Й. Самозайнятість населення: сутність і сучасні чинники розвитку. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України: Науковий журнал*. Випуск 19. 2014. С. 97-100.
11. Шубалий О.М., Шубала І.В., Потьомкіна О.В. *Моніторинг регіонального ринку праці: тенденції, закономірності, прогнози*. М-во освіти і науки України; Луцький НТУ. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2018. 250 с.
12. Панас Я. В., Марців Н.І. Аналіз стану та причин молодіжного безробіття в Україні. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 769. С. 386–392.
13. *Праця Волині-2017: статистичний збірник* / за ред. В.О. Грабаровської. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2018. 117 с.
14. Шульга О.В. Безробіття молоді та шляхи його подолання. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 2. С. 112–116.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

UDK 338.82:622.27:553.042

Terekhow E., Dr. Phil. habil., Dozent vom Lehrstuhl für angewandte Ökonomik,
Unternehmensführung und Öffentliche Verwaltung
Nationale technische Universität «Dnipro Politechnik»

**BESTIMMUNG DER BIODIVERSITÄTSVERÄNDERUNG DES BODENS NACH
TAGEBAUEN ALS FAKTOR NACHHALTIGER BEWIRTSCHAFTUNG
ZERSTÖRTER GRUNDFLÄCHEN**

Im Aufsatz ist methodisches Herangehen an die Einschätzung der Veränderungen der Biodiversität der Böden nach dem Tagebau als Grundlage deren nachhaltiger Entwicklung und der Formierung des Potenzials des Einkommens aus technogenen Grundflächen angeführt. Die Bedeutung der Biodiversität des Bodens für seine nachhaltige Bewirtschaftung ist konkretisiert. Die Elemente der Biodiversität des Bodens sind dargestellt. Die Unterschiede zwischen Renaturierung und Rekultivierung von Böden in den Tagebauen sind analysiert. Die Kriterien für Erneuerung natürlicher Funktionen von technogenen Böden sind vorgeschlagen. Die Empfehlungen zur Abstimmung von wirtschaftlichen und ökologischen Belangen der Wiederherstellung von Biodiversität des Bodens sind erarbeitet.

Keywords: der Tagebau, die Bodenrekultivierung, Einfluss des Tagebaus auf den Boden, die Biodiversität, Verschwinden von Arten, das Entwicklungspotenzial.

**ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІН У БІОРІЗНОМАНІТТІ ЗЕМЕЛЬ ПІСЛЯ ВІДКРИТИХ
ГІРНИЧРОБІТ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО ОСВОЄННЯ ПОРУШЕНИХ
ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ**

Наведений методичний підхід до оцінювання змін біорізноманіття земель після відкритих гірничих розробок з метою забезпечення їх сталого розвитку та формування потенціалу доходності.

Ключові слова: відкрита гірнична розробка, рекультивация земель, вплив відкритої гірничої розробки на землі, біорізноманіття, зникнення видів, потенціал розвитку.

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ В БИОРАЗНООБРАЗИИ ЗЕМЕЛЬ ПОСЛЕ
ОТКРЫТЫХ ГОРНЫХ РАЗРАБОТОК КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО
ОСВОЕНИЯ НАРУШЕННЫХ ЗЕМЕЛЬНЫХ УГОДИЙ**

Представлен методический подход к оценке изменений биоразнообразия земель после открытых горных разработок с целью обеспечения их устойчивого развития и формирования потенциала доходности.

Ключевые слова: открытая горная разработка, рекультивация земель, влияние открытой горной разработки на земли, биоразнообразии, исчезновение видов, потенциал развития.

Allgemeine Problemstellung und ihre Verbindung mit wichtigen wissenschaftlichen und praktischen Aufgaben. Die direkte Zerstörung von Lebensräumen durch Errichtung von industriellen Anlagen führt zum Verlust biologischer Vielfalt. Besonders ist die Biodiversität durch Bergbauaktivitäten bedroht, die an der Erdoberfläche durchgeführt werden. Durch Abbau von Bodenschätzen in den Tagebauen entstanden völlig neue Landschaftstypen, die durch ein eigenes und charakteristisches Relief, teilweise bizarr anmutende Oberflächenformen und das Fehlen menschlicher Nutzungen geprägt sind [1].

Eine unvorstellbar große Zahl an Lebewesen wohnen im Erdreich und erfüllen ihre bodenerhaltende Funktionen, jedoch in Folge der Zerstörung der Bodenschichten im Laufe der Abbauprozesse verändern sich die natürlichen Bedingungen der Existenz kleinster Lebewesen

im Boden. Verlust an organischer Substanz, Vermischung mit giftigen Substanzen aus unteren Erdschichten entzieht den Bodenorganismen die Lebensgrundlage.

Im Fazit verliert zerstörter Boden seine ökologischen Eigenschaften und kann nicht mehr vielfältig benutzt werden. Die Nachhaltige Bodenbewirtschaftung in diesem Sinne ist unmöglich bei zerstörten Verhältnissen der Bodenlebewesen. Erfolgreiches Wirtschaften auf Böden nach den Tagebauen hängt im entscheidenden Masse von den Leistungen des Ökosystems in Grenzen der fruchtbaren Bodenschicht. Daher soll die Einschätzung von Bergbaueingriffen in den Boden und die Zweckmässigkeit der Maßnahmen zu Beseitigung ihrer Folgen für die Bodenbewirtschaftung die Kriterien berücksichtigen, die den Grad der Biodiversitätsverlustes des Bodens in den Tagebauen widerspiegeln. Auf solche Weise kann das Problem der Erhaltung biologischer Vielfalt ins Umwelt- und Bodenmanagement der Bergbauunternehmen integriert werden. Schutz der biologischen Vielfalt und der Ökosystemleistungen der rekultivierten Böden erhöhen die Chancen, auch in Zukunft eine gute Geschäftsgrundlage für ihre Bewirtschaftung zu Zwecken regionaler Entwicklung zu schaffen.

Analyse der letzten Recherchen, in welchen die Problemlösung angefangen wurde.

Experten sind sich weltweit einig, dass der Verlust der biologischen Vielfalt neben dem Klimawandel zu den größten Herausforderungen für unsere Gesellschaft und unseren Planeten zählt [2, S. 6]. Aus ökonomischer Sicht ist insbesondere darauf hinzuweisen, dass Ökosystemleistungen als klassische Gemeingüter weder vollständig erfassbar sind, noch sich ihre Preise real im Markt abbilden. Doch Wissenslücken und der Mangel an langfristigen praktischen Erfahrungen, sind keine Argumente dafür, Biodiversität nicht als signifikanten Umweltaspekt in unternehmerischen und politischen Entscheidungen zu berücksichtigen. Auch die EU Kommission hat die Gefährdung der Biodiversität in Böden als bedeutende Bodengefahr in der thematischen Strategie für den Bodenschutz angesprochen. Vor allem hinsichtlich der biologischen Vielfalt der Böden sieht die EU-Kommission zudem weiteren Forschungsbedarf, um bessere Grundlage für politische Maßnahmen zu schaffen. [2, S. 36]. Biodiversität ist nicht nur dann bedeutsam, wenn sie besonders hoch ist. Jedes gesunde Ökosystem funktioniert deshalb so gut, weil es genau die richtige Artenzusammensetzung besitzt, – so [3].

Gerade bei der Herrichtung von Bergbaufolgelandschaften haben wir die Chance und auch die Verantwortung vielgestaltige und vielfältige Naturräume zu schaffen, die einen wesentlichen Beitrag für biologische Vielfalt und damit für eine stabile Umwelt leisten können. Es wird zudem noch Forschungsbedarf gesehen, wie die enorme mikrobielle Diversität der gewachsenen Böden in die Rekultivierungsböden überführt und erhalten werden kann [4].

Obengenanntes unterstreicht die Wichtigkeit der Untersuchung des Problems der Erhaltung der Biodiversität in Tagebaufolgeflächen, um die nachhaltige Entwicklung von zerstörten Grundflächen zu ermöglichen.

Ziel der Recherche. Das Ziel der Recherche ist Feststellen von Kriterien und Handlungsmöglichkeiten zur Erhaltung der Biodiversität in den Tagebaugeländen als Grundlage für die Planung von Entwicklungs-, und Nutzeigenschaften der Böden, die nach dem Abbau entstanden sind.

Darlegung des Hauptmaterials mit voller Begründung erhaltener wissenschaftlicher Ergebnisse. Ein Gramm Boden enthält Milliarden von Mikroorganismen, also Bakterien, Pilze, Algen und Einzeller. Unter einem Quadratmeter Boden leben Hunderttausende bis Millionen von Bodentieren, wie Fadenwürmer, Regenwürmer, Milben, Asseln, Springschwänze und Insektenlarven. Hochgerechnet auf einen Hektar ergibt das ca. 15 Tonnen Lebendgewicht im durchwurzelbaren Bodenraum [5, S. 33].

Pflanzen, Tiere, Pilze und Mikroorganismen sorgen für fruchtbare Böden. Sie spielen eine entscheidende Rolle bei der Humus- und Bodenbildung. Dem Bodenleben kommt eine Schlüsselrolle beim Erhalt der natürlichen Bodenfunktionen zu. Durch die Ab- und

Umbautätigkeit werden organische Pflanzenabfälle in den Boden eingearbeitet, zerkleinert und zersetzt. So werden die darin enthaltenen Nährstoffe wieder in mineralischer und damit pflanzenverfügbarer Form zur Verfügung gestellt. Hierbei sorgen die Bodenorganismen auch für günstige bodenphysikalische Bedingungen. [6, S. 34] Das Verständnis der Lebensgemeinschaft verschiedener Bodenorganismen (Mikroorganismen, Pflanzen, Tiere, Pilze) ist unerlässlich, da diese Bodenzönose in ihrer Gesamtheit zur Erfüllung der Lebensraumfunktion und anderer Bodenfunktionen (Stoffumsatz, Bodenfruchtbarkeit) beiträgt.

Der Abbau von Rohstoffen hat extreme Folgen für die Landschaft, wie sie sonst nur durch große Naturkatastrophen auftreten. Durch die Umlagerung des Abraums und die Verkippung des Oberbodens in tiefere Schichten sind die entstehenden Kipp-Substrate sehr nährstoffarm. Boden und Gestein werden umgelagert, hydrologische Verhältnisse und chemische Bedingungen können sich grundlegend ändern. Es entstehen Flächen, die zunächst fast kein Leben enthalten. Alle Arten müssen deshalb aus der Umgebung einwandern. Es vergehen mindestens 40 Jahre bis Artengemeinschaften entstehen, die denen auf vergleichbaren Standorten außerhalb der Tagebaue entsprechen [7, S.10].

So, z.B. wurde im Südraum Leipzig das Problem vom Verschwinden der Arten (Vögeln und Pflanzen) in 16 Tagebauflächen untersucht [8, S. 89]. Zunächst konnte festgestellt werden, dass insgesamt 549 Pflanzenarten und 95 Brutvogelarten in ehemaligen Tagebauflächen vorkommen. Dies entspricht 51% bzw. 61% des jeweiligen gesamten regionalen Artenbestandes. Die Probleme der Veränderung des Bodenpotenzials nach den Tagebauen und Ihr Einfluss auf Nutzeigenschaften rekultivierten Bodens ist in den Untersuchungen dargestellt [9,10].

Ob Tagebaue als dynamische und komplexe Lebensräume funktionieren, ist von verschiedenen Faktoren abhängig: Neben bergtechnischen Bedingungen, wie der Abbautiefe, der Größe und der Form des Tagebaus, sind auch geologische Faktoren, wie Gesteinseigenschaften (Locker- oder Festgestein), Feuchtegrad und Wasserdurchlässigkeit bedeutsam [11]

Ziel der Rekultivierung zur landwirtschaftlichen Nutzung sollten daher abwechslungsreich strukturierte Folgelandschaften mit nicht zu groß dimensionierten Ackerflächen sein, die sowohl der landwirtschaftlichen Nutzung als auch der biologischen Vielfalt Rechnung tragen und so einem Rückgang an Insekten, Vögeln und Pflanzen entgegenwirken können [12].

Für ökologische Maßnahmen bestens geeignet ist ein wechselnder Abbaubetrieb mit einer vorübergehenden Stilllegung von Bereichen oder die gezielte Anlage von Biotopen in kaum genutzten Randbereichen. Diese beruhigten Zonen haben dann Zeit und Raum für eine natürliche Entwicklung. Es entstehen Sukzessionsflächen unterschiedlichen Alters und wechselnder räumlicher Verbreitung. Diese können als sogenannte Wanderbiotope aufgefasst werden, die quasi mit dem Abbau wandern [13, S. 30].

Viele stillgelegte Abbaustätten weisen einen hohen Naturschutzwert auf. Ganz entscheidend für den Naturschutzwert ist vor allem die Art der Folgenutzung [14, S. 6]. Abbaustätten bieten vielfältige Lebensräume für besonders und streng geschützte Arten. Die während des Abbaus entstehenden Rohbodenstandorte können innerhalb kürzester Zeit von einer Vielzahl seltener Pionierarten besiedelt werden. Eine hohe biologische Vielfalt (Biodiversität) ist der Indikator für vielfältige und intakte Ökosysteme und damit für eine stabile und gesunde Umwelt. Die biologische Vielfalt umfasst: die Vielfalt der Arten, die Vielfalt der Gene und die Vielfalt der Lebensräume [15]. Die Vielfalt der Organismen auf und in Böden erfüllt aber auch wichtige Funktionen für die Erhaltung der Ertragsfähigkeit und Bodenfruchtbarkeit.

Die Indikatoren zur Messung der Biodiversität können als Mindestanforderungen für die Wiederherstellung von Grundstücken dienen und als Element der Verantwortung des Bergbauunternehmens gegenüber den lokalen Partnern.

Bei Erneuerung der Tagebaufolgelandschaften soll zwischen Renaturierung und Rekultivierung unterschieden werden. Sofern die wirtschaftliche Folgenutzung im Vordergrund steht, wird der Vorgang als Rekultivierung bezeichnet [16, S. 17]. Die Rekultivierung sieht die Neuschaffung von zerstörten Grundflächen zu den Zielen ihrer wirtschaftlichen Folgenutzung vor. D.h. soll wegen der Rekultivierung die Ressource geschaffen werden, die zur Herstellung von Produkten und Dienstleistungen benutzt werden kann. Die ökonomischen Motive zum Investieren in Neuschaffung der Bodenfunktionen nehmen in diesem Fall den Vorrang.

Die Renaturierung von Grundflächen orientiert sich nach der Erneuerung der ökologischen Bodenfunktionen. Das Hauptziel dieser Maßnahmen besteht in der Kompensation des Verlustes der Biodiversität des Bodens, der durch Tagebau ruiniert wurde (Tab.1). Sofern die Folgenutzung durch eine natürliche Wiederbesiedlung (mit und ohne gezielte Maßnahmen) erreicht werden soll, wird der Vorgang als Renaturierung bezeichnet. Im Vordergrund steht die Erreichung einer möglichst hohen Biodiversität [16, S. 17].

Tabelle 1

Unterschiede zwischen Renaturierung und Rekultivierung von Böden in den Tagebauen

Nachfolgenutzung	Renaturierung	Rekultivierung
Landwirtschaft	Wiederherstellung von Ökosystemen. Kann als Vorstufe zur Landwirtschafterschliessung betrachtet werden.	Erneuerung von Arten der Lebewesen, die für Produktion von verschiedenen Kulturen relevant sind.
Forstwirtschaft	Herstellung von Grundflächen mit Bewaldung zur Erhaltung des baufähigen und Energieholzes. Die Monokulturen dominieren. Freie Sukzession dominiert.	Schaffung von Grundflächen mit für Standort typischer Bewaldung zur Vermehrung von waldabhängigen Lebewesen. Keine Monokulturen sind deutlich ausgeprägt. Gelenkte Sukzession dominiert.
Wasserwirtschaft	Schaffung von biologischen Verhältnissen, die Bilanz zwischen wasserbewohnten Arten aufrechterhalten. Wasserqualität hat größte Priorität.	Vermehrung von Lebewesen, die als Nahrung verwendet werden können.

Im Falle der Bodenrekultivierung kann die Biodiversitätserhöhung durch Vereinigung in Grenzen eines Grundstückes der rekultivierten und renaturierten Grundflächen. Falls Hauptmotiv in der Rekultivierung besteht, kann Teil der renaturierten Flächen der Artenentwicklung und Stabilisierung der bodenbildenden Prozesse beitragen, verschiedene Nutzungsarten anzupassen.

In jeder Abbaustätte sollen Flächen der freien Sukzession überlassen werden. Bei allen Begrünungen sollen in erster Linie einheimische und lokal vorkommende Pflanzen- und Tierarten bevorzugt werden. Je weiter sich der Forst von den stark bewirtschafteten Kulturen mit nur einer oder nur wenigen Baumarten in dichtem Bestand wegentwickelt, je differenzierter die Baumarten und deren Alter sind, je mehr Vegetationsschichten in einem Wald vorhanden sind, umso arten- und struktureicher ist er und desto höher ist sein Wert für die biologische Vielfalt [16, S. 24]. Durch Ansaaten, Förderung heimischer Arten, Struktureichtum, Schutz und Erhalt von einigen Altbäumen kann auch eine ökonomisch orientierte Waldbewirtschaftung die Biodiversität solcher Flächen erhöhen. Der Begriff der Wiederherstellung zeigt bereits den Bezug zur umgebenden Landschaft auf – die Abbaustätte

soll der umgebenden Natur und Landschaft nachgebildet werden, um sich ganz in diese einzufügen [16,S. 15].

Bei landwirtschaftlichen Rekultivierungen ist darauf zu achten, dass das Ertragspotenzial der Böden möglichst wieder hergestellt wird. Gleichzeitig sollte durch geeignete standortbezogene Maßnahmen die Vielfalt der Landschaft wiederhergestellt oder verbessert werden [14]. Bei forstlichen Rekultivierungen sind Sukzessionsflächen oder Vorwaldbegründungen im Sinne eines naturnahen Waldbaus wünschenswerter als aufwändige technische Waldbaumaßnahmen.

Es soll minimal zulässiges Niveau der Biodiversität nach jeder Nutzungsart von Böden festgestellt werden, das als Kriterien für Erneuerung derer natürlichen Funktionen gelten kann:

1. Beeinträchtigung für zerstörte Grundstücke (Vergleich der Biodiversität vor und nach tagebaulichen Eingriffen – Artenanzahl und Lebensräume). 2. Beeinträchtigung für benachbarte Grundstücke (Vergleich der Biodiversität vor, während und nach tagebaulichen Eingriffen auf benachbarten Grundstücken). Es soll dabei ausgegangen werden, dass die Fläche und die Entfernung der Beeinträchtigungen gleich den Dimensionen des zerstörten Grundstückes sind. 3. Berücksichtigung der standorttypischen Lebewesen und adoptierten Lebewesen. 4. Standortfremde Arten, die Gleichgewicht zerstören und Konkurrenzstärke erhöhen (invasive Arten). 5. Vernetzungsniveau zwischen neu angesiedelten Arten. 6. Feststellen des zwäckmässigen Verhältnisses zwischen rekultivierten und renaturierten Flächen in Grenzen eines Grundstückes.

Bei allen Kriterien soll Standortsdynamik berücksichtigt werden, um alle Erhebungen von relevanten Dateien in vergleichmässigen Zeitabständen durchgeführt wurden. Jedes Kriterium lässt schliessen, wie ökonomische Bewertung von ökologischen Dienstleistungen rekultivierter Grundstücke in Form der Veränderung des Produktivitätspotenzials (bzw. Bodenrente) berechnet werden kann:

$$Ed = \sum_{i=1}^n \frac{Pr_{1j}}{Pr_{0j}}$$

wo Pr_{1j} – das Produktivitätsniveau des Bodens nach tagebaulichen Einflüssen nach i-tem Parameter seiner Bewertung; Pr_{0j} – das Produktivitätsniveau des Bodens vor tagebaulichen Einflüssen nach i-tem Parameter seiner Bewertung; n- Anzahl von Bewertungskriterien. Von anderer Seite, falls der Boden nicht zur Herstellung irgendwelcher Produktion benutzt sein wird, können die Ausgaben für Erneuerung seiner Biodiversität als Informationsbasis fürs Entscheidungstreffen über das Erhalten von Bodennutzeigenschaften verwendet werden (Tab.2).

Tabelle 2

Die Ausgaben für Kompensieren des Bodenbiodiversitätsverlustes

1. Beeinträchtigung für zerstörte Grundstücke	Ausgaben für Erneuerung des ursprünglichen Zustandes des Bodens
2. Beeinträchtigung für benachbarte Grundstücke	Ausgaben für Erneuerung der Funktionen, die für Nutzungsart relevant sind.
3. Standorttypische Lebewesen und adoptierte Lebewesen	Ausgaben für Schaffung von günstigen Lebensbedingungen für standorttypische und adoptierte Arten.
4. Standortfremde Arten, die Gleichgewicht zerstören (invasive Arten)	Ausgaben für Gegenmaßnahmen zur Verhinderung der Beeinträchtigung der Bodenfunktionen durch invasive Arten von Lebewesen.
5. Vernetzungsniveau zwischen neu angesiedelten Arten.	Ausgaben für Maßnahmen zur weiteren Vernetzung von angesiedelten Arten.

Dann kann verstanden werden, wie viel Geldausgaben für Erneuerung der Biodiversität des Bodens entsprechend seiner Folgenutzung benötigt werden. Nur wenn die Dienstleistungen von Ökosystemen monetisiert werden, können sie in die Bewertung der ökonomischen Folgen der tagebaulichen Bodennutzung einbezogen werden.

Conclusion: Die Wiederherstellung von Biodiversität der durch Tagebau gestörten Grundstücke soll als Grundlage für die Verbesserung des Bodenzustandes und seiner Funktionen betrachtet werden, um nachhaltige Bodenbewirtschaftung nach den Tagebauen erziele zu können. Die Belange des Artenschutzes müssen mit den betriebswirtschaftlichen und abbautechnischen Faktoren abgestimmt sein. Das Entscheidungstreffen über den nachtagebaulichen Bodenzustand soll den Einfluss der Veränderung der Bodenbiodiversität auf seine Produktivität und Nutzeigenschaften berücksichtigen. Falls der Boden zu intensiven wirtschaftlichen Nutzung wiederhergestellt wird, soll die Formierung seiner Biodiversität weitere Folgenutzung unterstützen. Bei Renaturierung des Bodens soll die Neuschaffung von möglichst größter Biodiversität angestrebt sein, um alle negativen Einflüsse des Tagebaus auf die Umwelt zu kompensieren.

References:

1. Bergbaufolgelandschaften [Elektronische Ressource] –Zugangsweg: <https://www.bfn.de/themen/bergbaufolgelandschaften.html>. Zuletzt aufgerufen am 02.03.2019.
2. Schutz der biologischen Vielfalt im Rahmen von Umweltmanagementsystemen EMAS und Biodiversität Dezember 2016. Herausgeber: Bodensee-Stiftung und Global Nature Fund/ 72 s.
3. Daten und Fakten [Elektronische Ressource] –Zugangsweg: <https://www.bfn.de/themen/biologische-vielfalt/daten-und-fakten.html>. Zuletzt aufgerufen am 02.03.2019.
4. Boden des Jahres 2019: Kippenboden – der Boden rekultivierter Tagebaue [Elektronische Ressource] –Zugangsweg: https://www.bmel.de/DE/Landwirtschaft/Pflanzenbau/Boden/_Texte/Boden2019.html. Zuletzt aufgerufen am 05.03.2019.
5. ERDREICH. Es wimmelt im Boden [Elektronische Ressource] –Zugangsweg: <https://www.geo.de/geolino/natur-und-umwelt/4390-rtkl-erdreich-es-wimmelt-im-boden>. Zuletzt aufgerufen am 18.03.2019.
6. Durch Umweltschutz die biologische Vielfalt erhalten Ein Themenheft des Umweltbundesamtes Herausgeber: Umweltbundesamt 100 S: Stand: Juni 2015 [Elektronische Ressource] –Zugangsweg: https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/376/publikationen/durch_umweltschutz_die_biologische_vielfalt_erhalten.pdf. Zuletzt aufgerufen am 10.03.2019.
7. BIOLOG Biodiversität und Globaler Wandel [Elektronische Ressource] –Zugangsweg: https://www.fona.de/mediathek/pdf/BMBF_BIOLOG_Broschuer_e_final.pdf. Zuletzt aufgerufen am 05.03.2019.
8. Walter Durka, Torsten Schmidt. Biotope aus zweiter Hand – Leben in der Bergbaufolgelandschaft [Elektronische Ressource] – Zugangsweg: <https://file:///C:/Users/Taras/Desktop/IEBEWESEN%20IM%20TAGEBAU/7102.pdf>. Zuletzt aufgerufen am 10.03.2019.
9. Terehow E. V. Entwicklung des ökonomisch-ökologischen potentials von boden nachtagebaulicher entstehung zu nachhaltiger bewirtschaftung technogenerlandschaften / E. V. Terehow // *Економічний форум*. - 2014. - № 2. - С. 78-86.
10. Terehow E. V. Feststellung der ökonomisch zweckmässigen ordnungsfolge der ausnutzung und der wiedernutzbarmachung von grundflächen in den tagebauen / E. V. Terehow // *Економічний форум*. - 2015. - № 3. - С. 245-253.
11. Dr. Matthias Schlotmann, Gudrun Schmidt Neue Lebensräume für Pionierarten am Beispiel des Kieselerde-Abbaus bei Neuburg an der Donau – Tagebaue als Chance für den Arten- und Biotopschutz. 6. Mai 2015 [Elektronische Ressource] – Zugangsweg: <https://www.bkri.de/2015/05/06/neue-lebensraeume-fuer-pionierarten-am-beispiel-des-kieselerde-abbaus-bei-neuburg-an-der-donau-tagebaue-als-chance-fuer-den-arten-und-biotopschutz>. Zuletzt aufgerufen am 15.03.2019.
12. Boden des Jahres 2019: Kippenboden – der Boden rekultivierter Tagebaue https://www.bmel.de/DE/Landwirtschaft/Pflanzenbau/Boden/_Texte/Boden2019.html 18-03-2019. Zuletzt aufgerufen am 15.03.2019.
13. Agnes Mitterer und Karlheinz Schaile Tagebaue als Chance für den Naturschutz: Management von Lebensräumen für Pionierarten am Beispiel des Kieselerde-Abbaus bei Neuburg an der Donau. *ANLIEGEN NATUR* 36(2), 2014: 29–35.
14. Nachhaltige Rohstoffnutzung in Baden-Württemberg Industrieverband Steine und Erden Baden-Württemberg e.V. (ISTE) Bearbeitung und Beratung der zweiten Auflage 2012: [Elektronische Ressource] – Zugangsweg: https://www.iste.de/source/xx_PDF-Dateien/nabu-igbau-iste_060712.pdf. Zuletzt aufgerufen am 15.03.2019.
15. Biologische Vielfalt [Elektronische Ressource] – Zugangsweg: http://sportplatzdschungel.de/?page_id=70. Zuletzt aufgerufen am 15.03.2019.
16. HeidelbergCement AG (Hrsg.) (2010): Förderung der biologischen Vielfalt in den Abbaustätten von HeidelbergCement. 2. Auflage. Bearbeitet durch: Dr. Michael Rademacher, Dr. Ulrich Tränkle, Dr. Friederike Hübner, Hans Offenwanger und Stefanie Kaufmann.

Рецензент д.е.н, професор Вагонова О.Г.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 005.932

Вахович І.М., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Камінська І.М., к.е.н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Гарасюк А.В., магістрант

Луцький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ У ЛОГІСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті вдосконалено методичні підходи до аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства. Визначено об'єкт, суб'єкти, мету, предмет і завдання аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства. Запропоновано етапи аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства. Визначено систему показників аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства.

Ключові слова: фінансовий потік, логістична система, підприємство, фінансові потоки в логістичній діяльності підприємства, аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства.

Vakhovitch I., Kaminska I., Harasiuk A.

METHODICAL APPROACHES TO ANALYSIS OF FINANCIAL FLOWS OF LOGISTIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

The methodical approaches to analysis of financial flows of logistic activity of the enterprise are improved in the article. The object, subjects, purpose, object and tasks of the analysis of financial flows of logistic activity of the enterprise are determined. The stages of the analysis of financial flows of logistic activity of the enterprise are offered. The system of indicators of the analysis of financial flows of the logistic activity of the enterprise is determined.

Keywords: financial flow, logistics system, enterprise, financial flows of the logistic activity of the enterprise, analysis of financial flows in the enterprise logistic activity of the enterprise.

Вахович И.М., Каминская И.Н., Гарасюк А.В.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ФИНАНСОВЫХ ПОТОКОВ В ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье усовершенствованы методические подходы к анализу финансовых потоков в логистической деятельности предприятия. Определены объект, субъекты, цели, предмет и задачи анализа финансовых потоков в логистической деятельности предприятия. Предложено этапы анализа финансовых потоков в логистической деятельности предприятия. Определена система показателей анализа финансовых потоков в логистической деятельности предприятия.

Ключевые слова: финансовый поток, логистическая система, предприятие, финансовые потоки в логистической деятельности предприятия, анализ финансовых потоков в логистической деятельности предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Управління фінансовими потоками в логістичній діяльності є однією із управлінських функцій на підприємстві, яка безпосередньо впливає на кінцеві результати діяльності суб'єкта господарювання в цілому, адже спрямовує його виробничо-господарську діяльність на оптимізацію фінансового обслуговування товарних й інформаційних потоків, підвищення якості й ефективності їх руху. Зауважимо, що управління фінансовими потоками в логістичній діяльності підприємства базується на якісному, ґрунтовному, комплексному, своєчасному, систематичному і всебічному відповідному аналізі. Це пояснюється тим, що виявити потенційні можливості оптимізації фінансових потоків і нарощення

фінансових результатів від логістичної чи будь-якої іншої діяльності підприємства можливо лише на підставі аналізу. Таким чином, аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є надзвичайно вагомим інструментом прийняття господарських рішень і саме тому жоден власник і керівник підприємства не повинен ним нехтувати.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В останнє десятиліття в економічній та фінансовій науках активно досліджуються питання сутності та змісту фінансового потоку на різних рівнях, методичні підходи до його аналізу й напрямів вдосконалення управління.

Сучасні дослідження науковців щодо фінансових потоків можна згрупувати залежно від об'єктів їх наукових пошуків. Так, підходи науковців щодо розкриття сутності фінансових потоків можна систематизувати за трьома напрямками [1]:

1-й підхід – фінансові потоки на макро- та мікрорівнях (в управлінні економічними процесами);

2-й підхід – фінансові потоки на мікрорівні (в управлінні фінансами підприємств);

3-й підхід – фінансові потоки в макро- та мікрологістичних системах (в управлінні логістичними системами).

Дослідженню проблематики управління фінансовими потоками підприємства в сучасних умовах ринкової економіки, приділяється значна увага як вітчизняними так і іноземними науковцями, оскільки сьогодні суб'єкти господарювання вимушені самостійно віднаходити джерела формування своїх фінансових ресурсів, забезпечувати ефективність їх використання з метою максимізації фінансового результату. Разом з тим, питання управління фінансовими потоками в логістичній системі підприємства недостатньо висвітлені.

Окремі теоретичні засади дослідження фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства досліджено такими вченими: Г.Азаренкова, Г.Баранець, О.Бондаренко, Ю.Волинчук, І.Голофаєва, А.Гордієнко, К.Дерюгіна, О.Єрмошкіна, І.Квятковська, В.Концева, А.Кравцова, І.Кривов'язюк, Є.Крикавський, Ю.Ланков, В.Лукінський, Л.Мороз, В.Сергєєв та іншими. Проте, меншої уваги науковці приділяють дослідженню методичних підходів до аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства та не існує єдиного комплексного методичного інструментарію здійснення такого виду аналізу. Окремі напрацювання в даному напрямі висвітлюють такі науковці, як О.Бондаренко, Ю.Волинчук, Д.Новіков, В.Сергєєв, С.Чекмарьова та інші. Таким чином, доцільним вбачається подальша розробка, узагальнення існуючих та вдосконалення методичних засад аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства.

Цілі статті. Основні цілі статті полягають в комплексному і системному дослідженні методичних підходів до аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства та їх удосконаленні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Базуючись на дослідженнях науковців [1; 2; 3; 4, с. 34; 5, с. 356; 6, с. 159; 7, с. 249; 8; 9, с. 122; 10, с. 113; 11, с. 110; 12, с. 205–206; 13, с. 67; 14, с. 156; 15, с. 102–106; 16, с. 10; 17, с. 81; 18, с. 5; 19, с. 925; 20, с. 9; 21, с. 20], поглиблюючи їх та удосконалюючи, вважаємо, що *фінансові потоки в логістичній діяльності підприємства* – це цілеспрямований рух фінансових ресурсів за сферами закупівлі, виробництва, складування, транспортування і збуту, пов'язаний з формуванням у певному часовому періоді товарно-матеріальних, інформаційних та інших потоків як в межах логістичної системи так і за її межами.

На нашу думку, *аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства* – це комплексне аналітичне дослідження забезпеченості логістичної системи фінансовими ресурсами, оптимальності й ефективності їх формування, розміщення, розподілу та використання, а також напрямів і швидкості їх руху під час здійснення виробничо-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Об'єктом аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є

фінансові потоки в логістичній системі суб'єкта господарювання, їх параметри, що визначають величину, структуру та особливості трансформації.

Суб'єктами аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства (користувачами результатами аналізу) є власники та керівництво суб'єкта господарювання.

Основною метою аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є надання логічної, чіткої, об'єктивної, достовірної й своєчасної інформації щодо поточної ситуації, проблем і недоліків у напрямі управління фінансовими ресурсами в логістичній системі підприємства, здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства, а також виявлення шляхів подолання проблемних моментів та формування бази для розробки обґрунтованих рішень щодо оптимізації таких потоків та поліпшення фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання.

Предметом аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є аналітичне дослідження обсягів, напрямів, швидкості, динаміки руху потоків фінансових ресурсів, ефективності їх розподілу, розміщення та використання у логістичній системі суб'єкта господарювання у конкретному періоді.

Основними завданнями аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є:

- дослідження динаміки, стану та ефективності використання фінансових ресурсів підприємства, як елементів фінансового потоку;
- встановлення місця виникнення логістичних витрат, їх обсягів та динаміки;
- з'ясування забезпеченості підприємства запасами, оптимальності їх формування і використання;
- виявлення структури фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства;
- дослідження джерел формування фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства;
- з'ясування факторів впливу на фінансові потоки в логістичній діяльності підприємства;
- дослідження ліквідності фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства;
- з'ясування рівня витрат на збут;
- дослідження віддачі та рентабельності фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства;
- дослідження достатності фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства та їх впливу на загальний фінансовий стан підприємства.

Перелічені завдання визначають те, що аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є важливим інструментом з'ясування поточної ситуації та шляхів її поліпшення в майбутньому.

Інформаційною основою такого аналізу є річна і періодична бухгалтерська звітність, а також внутрішня звітність підприємства.

Аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства, вважаємо, повинен відповідати сукупності таких вимог: 1) об'єктивність; 2) своєчасність; 3) чіткість; 4) простота; 5) зрозумілість результатів; 6) прозорість; 7) якість результатів. Лише дотримання усіх цих вимог зробить аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства реальним інструментом управління такими потоковими процесами.

Критеріями ефективності управління фінансовими потоками в логістичній системі підприємства, на нашу думку, тобто кількісними характеристиками такого процесу є:

- обсяги вхідного і вихідного фінансового потоку в логістичній системі підприємства;
- достатність чистого фінансового потоку в логістичній системі підприємства;
- ліквідність фінансового потоку в логістичній системі підприємства та

платоспроможність суб'єкта господарювання;

–раціональність використання фінансових ресурсів як елементів фінансового потоку;

–самостійність формування фінансових ресурсів у логістичній системі підприємства як елементів фінансового потоку;

–скорочення фінансово-експлуатаційного циклу.

Як уже зазначалось, відсутня єдина і комплексна методика проведення аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства. Пропонуємо аналіз фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства здійснювати за такими етапами (рис. 1):

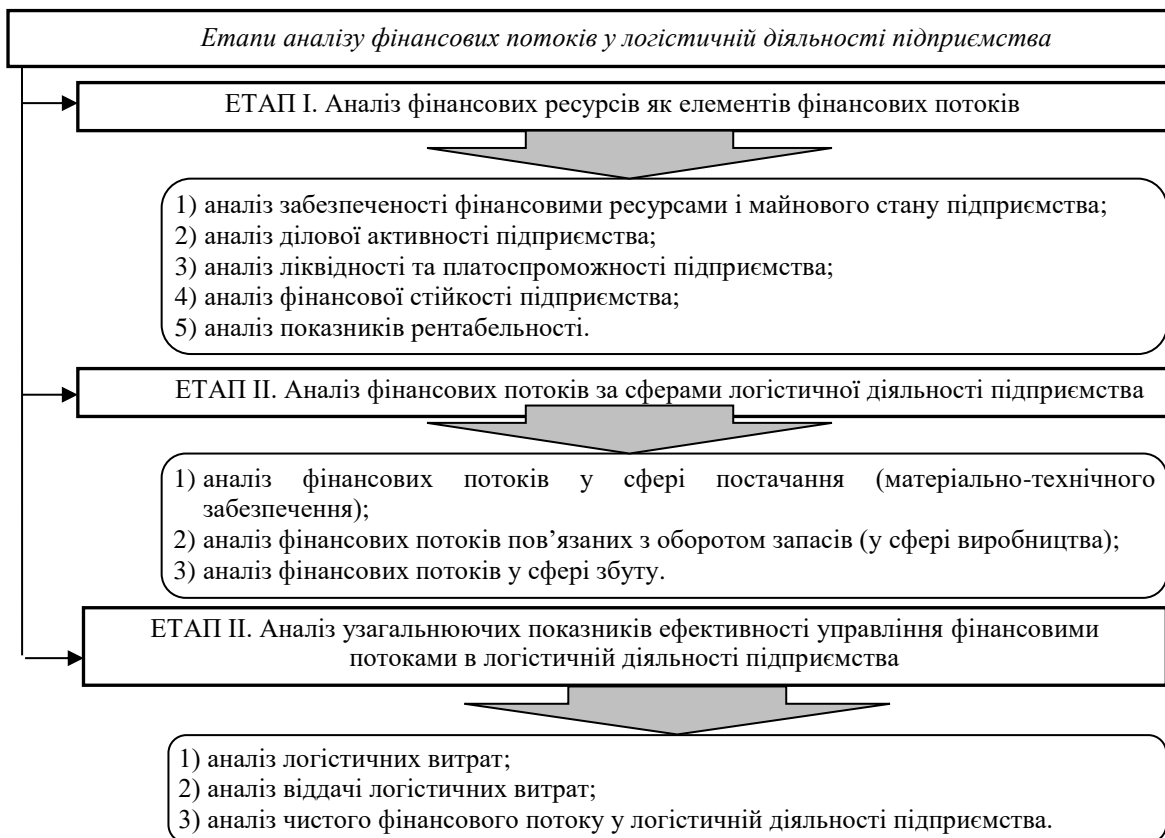

Рис. 1. Етапи аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства

етап I – аналіз фінансових ресурсів підприємства як елементів фінансових потоків у логістичній системі підприємства;

етап II – аналіз фінансових потоків за різними сферами логістичної діяльності:

1) аналіз фінансових потоків у сфері постачання, тобто на вході в логістичну систему підприємства;

2) аналіз фінансових потоків пов'язаних з оборотом запасів, тобто у процесі виробництва;

3) аналіз фінансових потоків у сфері збуту, тобто на виході логістичної системи підприємства;

етап III – аналіз узагальнюючих показників ефективності управління фінансовими потоками у логістичній діяльності підприємства.

Найважливішим моментом в аналізі фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є обґрунтований вибір системи показників.

Щодо першого етапу, запропонованої нами методики, – аналіз фінансових ресурсів

підприємства як елементів фінансових потоків у логістичній системі підприємства, то в фінансовому менеджменті, основним чином, пропонують його проводити із застосуванням показників фінансового стану, що усебічно висвітлюють забезпеченість, ефективність формування і використання фінансових ресурсів, а саме – показники майнового стану, ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності й платоспроможності, рентабельності.

Що стосується показників, використовуваних для аналізу фінансових потоків за різними сферами логістичної діяльності, то запропонований нами їх набір наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні показники аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства

Групи показників	Показники
1. Показники аналізу фінансових потоків підприємства у сфері постачання	1.1. Вихідний фінансовий закупівельний потік, грн.
	1.2. Вихідний фінансовий закупівельний потік за постачальниками групи «А», грн.
	1.3. Вихідний фінансовий закупівельний потік за постачальниками групи «В», грн.
	1.4. Вихідний фінансовий закупівельний потік за постачальниками групи «С», грн.
	1.5. Частка вихідного фінансового закупівельного потоку за постачальниками групи «А», %
	1.6. Частка вихідного фінансового закупівельного потоку за постачальниками групи «В», %
	1.7. Частка вихідного фінансового закупівельного потоку за постачальниками групи «В», %
2. Показники аналізу фінансових потоків підприємства у сфері виробництва, пов'язаних з оборотом запасів	2.1. Коефіцієнт оборотності запасів, обертів
	2.2. Коефіцієнт завантаженості запасів
	2.3. Тривалість одного обороту запасів, днів
	2.4. Коефіцієнт оборотності виробничих запасів, обертів
	2.5. Коефіцієнт завантаженості виробничих запасів
	2.6. Тривалість одного обороту виробничих запасів, днів
	2.7. Коефіцієнт оборотності готової продукції, обертів
	2.8. Коефіцієнт завантаженості готової продукції
	2.9. Тривалість одного обороту готової продукції, днів
	2.10. Коефіцієнт оборотності незавершеного виробництва, обертів
	2.11. Коефіцієнт завантаженості незавершеного виробництва
	2.12. Тривалість одного обороту незавершеного виробництва, днів
	2.13. Тривалість логістичного циклу
	2.14. Питома вага запасів на одну грошову одиницю реалізованої продукції
	2.15. Питома вага виробничих запасів у сфері обігу на одну грошову одиницю реалізованої продукції
3. Показники аналізу фінансових потоків підприємства у сфері збуту	3.1. Витрати на збут, грн.
	3.2. Вхідний фінансовий потік від реалізації продукції, грн.
	3.3. Співвідношення витрат на збут до 1 грн реалізованої продукції, грн./грн.
	3.4. Співвідношення витрат на збут до 1 грн собівартості реалізованої продукції, грн./грн.
	3.5. Віддача витрат на збут, грн./грн.
	3.6. Співвідношення темпів росту витрат на збут і темпів росту собівартості реалізованої продукції
	3.7. Співвідношення темпів росту витрат на збут і темпів росту обсягів реалізованої продукції
4. Узагальнюючі показники ефективності управління фінансовими потоками у логістичній діяльності підприємства	4.1. Сума логістичних витрат у інших операційних витратах, грн.
	4.2. Питома вага логістичних витрат у інших операційних витратах, %
	4.3. Частка логістичних витрат у вихідному фінансовому потоці від операційної діяльності підприємства, %
	4.4. Логістичні витрати на 1 грн реалізованої продукції, грн./грн.
	4.5. Віддача логістичних витрат, грн./грн.
	4.6. Чистий фінансовий потік у логістичній діяльності підприємства, грн.
	4.7. Співвідношення вхідного і вихідного фінансових потоків у логістичній діяльності підприємства, грн./грн.

В результаті аналізу фінансових потоків в логістичній системі підприємства виявляються такі можливості:

- зниження залежності організації від зовнішніх джерел фінансування;
- збалансування вхідних і вихідних фінансових потоків у логістичній діяльності підприємства;
- резерви нарощення чистого фінансового потоку в логістичній системі;

–нарощення фінансових потоків за окремими логістичними процесами і напрямками діяльності підприємства.

Висновки. Отже, підсумовуючи зауважимо, що проведення аналізу фінансових потоків в логістичній діяльності підприємства є визначальною та необхідною умовою результативного функціонування як логістичної системи підприємства, зокрема, так і підприємства в цілому. Результати такого аналізу є базою для прийняття найбільш доцільних, об'єктивно необхідних, раціональних, оптимальних і дієвих управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О. С. Розвиток фінансів підприємств в умовах логістизації економіки : дис. ... доктор. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит [Електронний ресурс] / О. С. Бондаренко ; Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2017. – Режим доступу : <https://www.knteu.kiev.ua/file/Mg==/15e6f75f1162476db3c844d55091d6e8.pdf>.
2. Баранець Г. В. Управління матеріальними та фінансовими потоками підприємства на основі логістичного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ганна Валеріївна Баранець. – Донецьк, 2007. – 22 с.
3. Сумець О. М. Логістика: теорія, ситуації, практичні завдання [Електронний ресурс] / О. М. Сумець, О. Б. Білоцерківський, І. П. Голофаєва. – Режим доступу : <https://pidruchniki.com/72708/logistika/logistika>.
4. Мельникова К. В. Фінансові потоки в логістичних системах : конспект лекцій / К. В. Мельникова. – Харків : ХНЕУ, 2008. – 84 с.
5. Мороз Л. І. Модулювання матеріально-фінансових потоків внутрішньовиробничих логістичних систем з регенерацією / Л. І. Мороз // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : «Проблеми економіки та управління». – Львів : НУ ЛП. – 2009. – №640. – С. 355–361.
6. Волинчук Ю. В. Логістичний підхід до управління фінансовими потоками підприємств / Ю. В. Волинчук, В. І. Іщук // Економічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 8 (29). – Ч. 2. – 2011. – С. 155–165.
7. Голофаєва І. П. Фінансові потоки в логістичній діяльності підприємства [Електронний ресурс] / І. П. Голофаєва // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 248–252. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_8_43.
8. Яблоков І. В. Фінансові потоки в транспортній логістиці [Електронний ресурс] / І. В. Яблоков. – Режим доступу : http://chtei-knteu.cv.ua/herald_en/content/download/archive/2011/v2/NV-2011-V2_50.pdf.
9. Докієнко Л. М. Фінансові потоки в логістичній діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Л. М. Докієнко // Економічний вісник НГУ. – 2012. – №3. – С. 121–126. – Режим доступу : http://ev.nmu.org.ua/docs/2012/3/EV20123_121-126.pdf.
10. Клювак О. В. Сутність фінансових потоків підприємства в аспекті логістики [Електронний ресурс] / О. В. Клювак // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Випуск 2 (112). – С. 113–118. – Режим доступу : [http://ird.gov.ua/sep/sep20152\(112\)/sep20152\(112\)_113_KlyuvakOV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20152(112)/sep20152(112)_113_KlyuvakOV.pdf).
11. Логістика : навчальний посібник / Тридід О. М., Азаренкова Г. М., Мішина С. В., Борисенко І. І. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
12. Фролова Л. В. Логістичне управління підприємством; теоретико-методологічні аспекти : монографія / Л. В. Фролова – Донецьк : ДонДУЕТ ім. Туган-Барановського, 2004. – 162 с.
13. Азаренкова Г. М. Фінансові ресурси та фінансові потоки (теоретичний аналіз) : монографія / Г. М. Азаренкова. – Харків : ПП Яковлева, 2003. – 103 с.
14. Єрмошкіна О. В. Управління фінансовими потоками промислових підприємств: теорія, практика, перспективи : монографія / О. В. Єрмошкіна. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2009. – 479 с.
15. Кравцова А. М. Фінансові ресурси підприємств: механізм формування та використання : монографія / А. М. Кравцова. – Вінниця : Балюк І.Б., 2010. – 220 с.
16. Сваталова Ю. С. Финансовая логистика в управлении холдингами: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (логистика)» ; 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Юлия Сергеевна Сваталова. – Москва, 2012. – 25 с.
17. Новиков А. М. Методология научного исследования [Текст] / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : Либроком. – 280 с.
18. Дерюгина Е. Ю. Развитие моделей и методов управления материальными и финансовыми потоками логистической системы с учетом их взаимосвязи и взаимодействия : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: логистика» / Елена Юрьевна Дерюгина – Санкт-Петербург, 2005. – 18 с.
19. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / Под общ. и научн. ред. проф. В. И. Сергеева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 976 с.
20. Модели и методы теории логистики : Учебное пособие. 2-е изд. / под ред. В. С. Лукинского. – СПб. : Питер, 2007. – 448 с.

УДК [005.591.4:005.591.4]:334.7
Вовк М.О., аспірант
Полтавська державна аграрна академія

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

У статті обґрунтовано актуальність та важливість проведення процесів технологічної реструктуризації суб'єктів господарювання в умовах сучасних соціально-економічних перетворень. Здійснено ретроспективний аналіз підходів до визначення економічної сутності технологічної реструктуризації підприємства. Запропоновано поняття технологічної реструктуризації підприємства розглядати в якості комплексного процесу управління, який полягає в індивідуальному та конструктивному оновленні виробничого потенціалу підприємства, що пов'язано з технологічною трансформацією виробництва та техніко-технологічних засобів на більш сучасні та інноваційно-універсальні складові виробництва.

Ключові слова: адаптація, конкурентоспроможність, реінжиніринг, реорганізація, реструктуризація підприємства, технологічна реструктуризація підприємства, соціально-економічні перетворення, управління.

Vovk M.

ECONOMIC ESSENCE OF THE NOTION OF TECHNOLOGICAL RESTRUCTURING OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES

The article substantiates the relevance and importance of carrying out processes of technological restructuring of economic entities in the conditions of modern socio-economic transformations. A retrospective analysis of approaches to determining the economic essence of technological restructuring of the enterprise was carried out. The concept of technological restructuring of the enterprise was proposed as an integrated management process, which consists in individual and constructive updating of the production enterprise's potential, which was connected with the technological transformation of production and technological means to modern and innovative-universal components of production.

Key words: adaptation, competitiveness, reengineering, reorganization, enterprise restructuring, enterprise's technological restructuring, socio-economic transformation, management.

Vovk H.A.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПЕРЕМЕН

В статье обоснована актуальность и важность проведения процессов технологической реструктуризации субъектов хозяйствования в условиях современных социально-экономических преобразований. Осуществлен ретроспективный анализ подходов к определению экономической сущности технологической реструктуризации предприятия. Предложено понятие технологической реструктуризации предприятия рассматривать в качестве комплексного процесса управления, заключается в индивидуальном и конструктивном обновлении производственного потенциала предприятия, что связано с технологической трансформацией производства и технико-технологических средств на более современные и инновационно-универсальные составляющие производства.

Ключевые слова: адаптация, конкурентоспособность, реинжиниринг, реорганизация, реструктуризация предприятия, технологическая реструктуризация предприятия, социально-экономические преобразования, управления.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Технологічний розвиток підприємств визначається ефективністю відтворення інновацій (продуктових, процесових, управлінських), що матеріалізуються в основних факторах виробництва, в структурі управління та в новій продукції. Ступінь реалізованості технологій визначається

динамічною збалансованістю двох чинників розвитку виробництва:

1) станом і перспективними потребами розвитку виробничих потужностей (процесом відтворення основних фондів);

2) обсягами і джерелами фінансування інновацій та розвитком виробничого потенціалу (інноваційно-інвестиційним процесом). Отже, прогнозування потреб у пріоритетних інноваціях, в інвестиціях на їх впровадження є ключовим моментом стратегічного управління технологічним розвитком підприємства, головною метою якого є поліпшення технологічного процесу, що в кінцевому підсумку впливає на величину випуску продукції та отримання прибутку підприємством [18].

Для забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку, вітчизняні промислові підприємства повинні здійснювати перепланування діяльності, перш за все, у розрізі забезпечення сучасних техніко-технологічних можливостей та реалізовувати відповідні заходи, що зробить їх привабливими для потенційних партнерів та надасть можливість імплементації до виробничої системи країн Європи. В якості ефективного економічного інструменту доцільним є використання стратегічного планування технологічного розвитку промислових підприємств, оскільки реалізація ефективної стратегії технологічного оновлення призводить до отримання значних економічних переваг протягом довготривалого періоду, дозволяє виробляти конкурентоспроможну продукцію [11].

Поняття технологічної реструктуризації досить складне та багатогранне. Саме тому в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення сутності технологічної реструктуризації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження теоретичних аспектів поняття «технологічна реструктуризація підприємств» знайшли відображення у працях науковців, як: В. Божко, Л. Варава, Л. Вірт-Кушнір, К. Гайдук, С. Еш, О. Ізюмська, М. Кула, Г. Кучерук, Ж. Федорова, Л. Федулова, І. Чернявська та ін. Незважаючи на значну кількість наукових розробок в зазначеній переметній області, на сьогоднішній день теоретичним аспектам визначення економічної сутності поняття технологічної реструктуризації підприємства не приділено достатньої уваги. Отже, аналіз наукових праць обумовив необхідність проведення дослідження підходів до визначення економічної сутності даного поняття.

Ціллю статті є визначення економічної сутності поняття технологічної реструктуризації підприємства в умовах трансформаційних змін

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прискорення темпів змін, що виражаються в швидкості розробки і впровадження інновацій, скорочення життєвого циклу товарів, появі нових технологій, зміні організаційних засад управління потребує від підприємств відповідної реакції.

Дж. П. Коттер, провідний фахівець в сфері реструктуризації підприємств, відзначає, що для XXI століття не підійде модель, згідно з якою тривалі періоди стабільності або задоволеності положенням будуть змінюватися короткими проміжками активності [2]. Тому визначення економічної сутності реструктуризації господарюючих суб'єктів, які функціонують в різних соціально-економічних умовах є актуальним та потребує детального аналізу. Проте, необхідно зазначити, що значну увагу в наукових дослідженнях було приділено економічній сутності поняття реструктуризації. При цьому, значно меншої уваги приділено аналізу економічної сутності поняття технологічної реструктуризації підприємства. Хоча із всіх видів реструктуризації підприємства: організаційної, правової, фінансово-економічної, – технологічна реструктуризація відкриває нові можливості для українських виробників.

Реструктуризація та технічне переоснащення промислових підприємств дозволяють вирішувати проблемні питання, пов'язані із збільшенням обсягів

виробництва продукції за рахунок зменшення часу виробничого процесу, збільшення виробничої потужності, підвищення рівня безпеки праці на підприємстві, забезпечення високого рівня якості продукції, появи нових видів продукції тощо [11]. Водночас, в період переходу на використання нової техніки та освоєння нових технологічних процесів тимчасово знижуються показники ефективності всіх підрозділів промислового підприємства. Тому, інновації у сфері технологічних процесів та засобів праці повинні супроводжуватись новими формами організації й управління, поопераційним і подетальним розрахунком економічної ефективності [7].

З метою визначення сутності поняття технологічної реструктуризації необхідно визначити поняття власне реструктуризація. Цей термін часто використовується для позначення явищ: downsizing (укрупнення) – стратегія скорочення розміру підприємства; reengineering (реінжиніринг) – повна реорганізація процесу виробництва.

Терміни стали широко досліджуватися в науковій літературі: з 1980-х років – downsizing, протягом 1990 років – reengineering. Ефекти управлінських моделей, закріплених за кожним з цих понять в сучасних умовах застосовуються досить рідко, проте ці терміни використовуються для позначення операцій реструктуризації підприємств-піонерів при здійсненні корпоративної реструктуризації [1].

Загалом, поняття «реструктуризація» походить від англ. дієслова «to restructure», що в перекладі означає «змінювати структуру». Структура – це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних якостей за умов різноманітних внутрішніх та зовнішніх змін [19].

На законодавчому рівні визначення реструктуризації закріплене у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» реструктуризація підприємства розглядається як здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів [15].

На сьогодні не існує єдиної думки щодо визначення сутності технологічної реструктуризації як економічної категорії. Так, Л. Лобан зазначає, що технологічна реструктуризація являє собою зміну технології виробництва продукції, робіт і надання послуг. Необхідність такої реструктуризації виникає внаслідок зниження попиту на продукцію, вироблену підприємством, в результаті чого, воно має труднощі з реалізацією. У сучасних умовах, технологічна реструктуризація може здійснюватися за наступними напрямками: зміна номенклатури та асортименту продукції, підвищення її якості, впровадження нових технологій, оновлення основних фондів [12].

На думку К. Гайдук та Г. Мерзлікіної, технологічна реструктуризація – інтеграція різних підприємств всередині одного виробничого комплексу, в єдину структуру, з метою створення безперервного технологічного ланцюга для виробництва й реалізації будь-якого виду продукції. При цьому, як правило, вдається знизити собівартість виробленої продукції (в тому числі споживаної на різних стадіях технологічного процесу), прискорити її реалізацію, варіювати в міру необхідності її якістю і технічними характеристиками, а також нормалізувати грошовий оборот між організаціями – ланками технологічного ланцюжка [6].

О. Ізюмська зазначає, що технологічна реструктуризація являє собою складову частину комплексної реструктуризації підприємства, належить до активної, довгострокової реструктуризації. Якщо аналізувати внутрішню структуру процесу реструктуризації підприємства, то техніко-технологічна реструктуризація складається з

реновації, реконструкції, нового будівництва, модернізації обладнання, нових технологій, паливо- та енергозбереження, матеріаломісткості, ресурсної стратегії, автоматизації. Метою техніко-технологічної реструктуризації виробництва є забезпечення своєчасного випуску конкурентоспроможної продукції необхідної якості і в достатній кількості. Через те, що технологічна реструктуризація є складовою частиною комплексної реструктуризації, вона також проходить три етапи: підготовчий, проектний і саме етап технологічної реструктуризації [9].

На першому етапі визначається реальна конкурентоспроможність техніко-технологічної бази підприємства, тобто оцінюються внутрішні можливості підприємства, параметри виконання виробничої програми (енергомісткість, вартість сировини, тривалість процесів, їхня структура, технічний рівень активів, стан і склад устаткування, використання та відтворення активів, технічна оснащеність праці).

На другому, проектному етапі – визначаються технологічні потреби, встановлюються параметри активів, оптимальні для задоволення майбутніх потреб у продукції підприємства, тобто здійснюється оцінка технологічних процесів, визначаються «вузькі місця» та заходи для їх усунення.

На третьому етапі технологічна реструктуризація здійснюється у трьох формах: впровадження нових технологій чи окремих технологічних процесів (автоматизація, паливо- та енергозбереження, матеріаломісткість); поліпшення загального стану активів (ремонт, модернізація, нове будівництво); ліквідація «зайвих» активів.

Ю. Малиновський та Д. Цьвок зазначають, що техніко-технологічне реструктурування охоплює модернізацію або заміну застарілих основних фондів, впровадження нових технологічних процесів, інвестування заходів, спрямованих на ефективніше використання виробничих потужностей та інших ресурсів підприємства. Закриття (ліквідація) підрозділів і навіть підприємств може розглядатися як складова частина такого виду реструктуризації. Ширше визначення техніко-технологічної реструктуризації може передбачати регіональне переміщення виробничих потужностей для використання певних стратегічних переваг, які проявляються у нижчому рівні оплати праці, вищій кваліфікації персоналу, перспективному ринку, кращій інфраструктурі та інших чинниках, які можливо використати при зміні місця розташування бізнесу. Цей вид реструктуризації істотно не підвищує ефективність господарювання, якщо він не супроводжується додатковими змінами в організації, менеджменті, розробкою маркетингової й товарної політики, а також без впровадження політики стимулювання конкурентоспроможності виробництва [13].

На думку В. Фалович, сутність технологічної і виробничої реструктуризації полягає у: скороченні зайвих основних і обігових коштів; продаж непотрібних соціальних активів; придбанні сучасної техніки й обладнання; упровадженні нових методів виробництва, економічно ефективних і проєкологічних; освоєнні нових напрямів діяльності; розробленні нових або вдосконаленні існуючих продуктів; підвищенні якості продукції; зміні профілю виробництва; підвищенні безпеки праці на виробництві; ліквідації зайвих будівель, приміщень тощо.

С. Мехович та О. Захарченков наголошують на тому, що технологічний реінжиніринг слід розглядати як ефективний механізм санації проблемних підприємств на основі радикальної зміни використовуваних технологій. Його слід здійснювати в комплексі з інноваційним інжинірингом, організаційним перепроєктування виробничих відносин і системи управління, соціальним реінжинірингом, реінжинірингом бізнес-процесів та логістичним реінжинірингом. Основною метою технологічного реінжинірингу є інноваційно-технологічний прорив на пріоритетних напрямках сучасного промислового виробництва. Фактично мова йде про цілеспрямовані інноваційні перетворення у виробничо-технологічній сфері [14].

В. Божко та І. Кашеева акцентують увагу на тому, що технічну реструктуризацію пов'язують із забезпеченням такого стану підприємства, за якого воно досягає відповідного рівня виробничого потенціалу, технологій, «ноу-хау», управлінських навичок, кваліфікації персоналу, ефективних систем постачання й логістики, тобто всього того, що дає підприємству змогу виходити на ринок з ефективною та конкурентоспроможною продукцією [3].

Л. Вірт-Кушнір акцентує увагу на тому, що техніко-технологічна відсталість багатьох виробництв, відсутність інвестиційних можливостей, високий рівень концентрації виробництва зумовлюють невідповідність технологій, обсягів та структури активів підприємств вимогам зовнішнього середовища і потребам продукції. В процесі технологічної реструктуризації, тобто реструктуризації, яка спрямована на зміни у виробничо-господарській сфері підприємства, необхідне впровадження технічних інновацій, тобто нової техніки, яка раніше не застосовувалася в даній галузі, нових видів продукції; технологічних інновацій – нових технологій виробництва або вдосконалення вже існуючих; інформаційних – інновацій, що змінюють форми організації інформаційних потоків; конструкторських – інновацій спрямованих на зміну конструкцій інженерного об'єкта [5].

Німецький вчений І. Діхтер, Шнайдер, пропонує при розробленні стратегії технологічного розвитку підприємств враховувати технологічні наступні умови:

1) перервність технологічного розвитку та динаміку зміни технологій: на ринку відбуваються технологічні стрибки, тобто здійснюється турбулентність технологічного розвитку, що являє собою підвищений та важко оцінюваний ризик, і до того ж технологічні ноу-хау застарівають настільки ж швидко, як і виробниче обладнання;

2) злиття традиційно розмежованих технологічних сфер (концепція СІМ – комп'ютерне інтегроване виробництво, що передбачає комплексне використання виробничої, транспортної, комунікаційної, комп'ютерної, робототехніки тощо);

3) зростання складності технологій, що викликане зокрема збільшенням обсягу технологічних інновацій, зростаючим злиттям різних за напрямками діяльності підприємств та організацій [7].

М. Кула дотримується погляду, що техніко-технологічне переоснащення охоплює модернізацію або заміну застарілих основних фондів, впровадження нових технологічних процесів, інвестування заходів, спрямованих на більш ефективне використання виробничих потужностей та інших ресурсів підприємства. Закриття підрозділів і навіть підприємств може розглядатися як складова частина такого виду переоснащення. Більш широке визначення техніко-технологічного переоснащення може включати переміщення виробничих потужностей для використання певних стратегічних переваг, які проявляються у нижчому рівні оплати праці, вищій кваліфікації персоналу, перспективному ринку, кращій інфраструктурі та інших чинниках, які можливо використовувати при зміні місця розташування бізнесу [10].

Дещо інше визначення надає Ж. Федорова, технологічне оновлення виробництва – це дуже складний та ємний процес. На основі широкого підходу до технології воно визначає оновлення одиничних технологій та зв'язків між ними, а також технологічну модернізацію у різних її формах прояву [17].

Л. Варава та Г. Кравченко зазначають, що виробнича реструктуризація, має на меті реалізацію техніко-технологічних перетворень, а саме удосконалення методів і технологій ведення виробничої діяльності, як варіант, модернізації або заміни фізично та морально зношеного обладнання. Таким чином, виробнича реструктуризація покликана підвищити техніко-технологічний рівень виробництва за рахунок впровадження у виробничий процес ресурсозберігаючих технологій, збільшити коефіцієнт використання виробничих потужностей підприємства, оптимізувати рівень та структуру виробничих

витрат [4].

Реструктуризація виробництва на думку С. Еш передбачає, що на основі зробленого аналізу витрат та їх структури, розробляються пропозиції щодо їх зниження, особливо в частині постійних витрат. Змінні витрати можна знизити за рахунок ліквідації застарілої технології та виведення із виробництва нерентабельних видів продукції, продажу частини основних фондів, зайвого обладнання, окремих підрозділів підприємства, впровадження прогресивних технологій, які спроможні диверсифікувати виробничу діяльність, визначають рівень ділового ризику. Метою реструктуризації виробництва є забезпечення вчасного випуску конкурентоспроможної продукції необхідної якості і в достатній кількості, зумовлених потребами ринку. Її глибина залежить від масштабу і характеру змін у структурі продукції, яку виробляє або планує виробляти підприємство [8].

І. Чернявська дотримується погляду, що технологічні фактори призводять до впровадження нових технологій у кожен сферу діяльності. Комп'ютери забезпечили можливість високошвидкісної обробки даних і вирішення складних виробничих проблем. Нові машини й процеси революціонізують способи виробництва. Інформаційні технології й автоматизація впливають не лише на технічні, але і на соціальні умови праці. У сфері виробництва для вітчизняних підприємств пропонує:

- моніторинг наявних виробництв підприємства і закриття неефективних та технічно відсталих виробництв;
- скорочення кількості виробничих ланок (виробництв, цехів, ділянок);
- визначення «стратегічного ядра» підприємства (найбільш важливих, технічно оснащених виробництв) і концентрація зусиль на покращення їх діяльності [20].

Аналіз поняття «технологічна реструктуризація» підприємства наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз змістовного складу поняття технологічна реструктуризація підприємства [узагальнено автором на основі 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 20].

№	Складові поняття технологічної реструктуризації	Автори													
		В. Божко та І. Капцева [3]	Л. Варава та Г. Кравченко [4]	Л. Вірт-Кушнір [5]	К. Гайдук [6]	І. Діхтер, Шнайдер [7]	С. Еш. [8]	О. Ізюмська [9]	М. Кула [10]	Г. Кучерук [11]	Л. Лобан [12]	Ю. Малиновський та Д. Цвюк [13]	С. Мехович [14]	В. Фалович [16]	І. Чернявська [20]
1	Зміна технологій виробництва, або вдосконалення вже існуючих			+				+				+			
2	Інтеграція різних підприємств всередині одного виробничого комплексу в єдину структуру				+									+	
3	Модернізація або заміна застарілих основних фондів	+	+	+		+	+	+	+	+	+				+
4	Впровадження нових технологічних процесів	+	+						+		+				+
5	Закриття підрозділів виробництва (допоміжних видів діяльності)						+		+		+			+	+
6	Придбання сучасної техніки й обладнання					+								+	
7	Упровадження нових методів виробництва					+									
8	Підвищення якості продукції				+					+				+	
9	Підвищення безпеки праці на виробництві													+	

Висновки. З результатів аналізу етимології терміну технологічна реструктуризація доцільно відзначити, що переважна більшість науковців виокремлюють наступні її складові: модернізація або зміна застарілих основних фондів; впровадження нових технологічних процесів; зміна технологій виробництва, або вдосконалення вже існуючих; закриття підрозділів виробництва та допоміжних видів діяльності;

підвищення якості продукції.

Значно меншої уваги науковці приділяли підвищенню безпеки праці на виробництві; упровадження нових методів виробництва, інтеграції різних підприємств всередині одного виробничого комплексу в єдину структуру.

Аналіз широкого кола поглядів різних науковців дає можливість стверджувати, що поняття «технологічна реструктуризація підприємства» є багатоаспектним та широким поняттям. Виходячи з цього доцільним буде визначати поняття «технологічна реструктуризація підприємства» як комплексний процес управління, який полягає в індивідуальному та конструктивному оновленні виробничого потенціалу підприємства, що пов'язано з технологічною трансформацією виробництва та техніко-технологічних засобів на більш сучасні та інноваційно-універсальні складові виробництва. Технологічну реструктуризацію не можна впроваджувати фрагментарно її необхідно виконувати комплексно, тому що цей процес управління – це сукупність взаємопов'язаних технологічних елементів виробництва, які спрямовані на ефективну зміну ефективного виробництва за для подальшого ефективного функціонування підприємства в умовах трансформаційних змін.

Обґрунтування методичних основ для забезпечення ефективної реалізації технологічної реструктуризації на підприємстві є актуальним науковим завданням, яке характеризується значною прикладною цінністю його подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Bowman E. H. Corporate restructuring: reconfiguring the firm. *Strategic Management Journal*. 1993. vol.14, Special Issue. pp. 5-14.
2. Cotter G. P. In front changes. *Translation from English*. 2003. 256 p.
3. Божко В.П., Кашеева І.О. В чем секрет успешной реорганизации. *Бизнес Информ*. 2012. № 8. С. 181-183.
4. Варава Л.М., Кравченко Г.В. Реструктуризація гірничо-збагачувальних підприємств як інструмент підвищення рівня їх конкурентоспроможності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 2. С. 18-20.
5. Вірт-Кушнір Л.І. Інноваційна складова реструктуризації промислових підприємств. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2004. Випуск 80. С. 125-133.
6. Гайдук К. Функциональная реструктуризация коммерческих организаций. *Международный журнал «Проблемы теории и практики управления»*. № 2 / 02. Режим доступу: http://vasilieva.narod.ru/15_2_02.htm.
7. Дихтер И.Г., Шнайдер. *Технологический маркетинг*. Москва, 2003. 478 с.
8. Еш С.М. Реструктуризация підприємств харчової промисловості як елемент системи антикризового управління. Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3609/1/2007.pdf>.
9. Ізюмська О.С. Організаційно-управлінська і техніко-технологічна реструктуризація підприємств. *Научно-технічний збірник*. №52. Режим доступу: <http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/3912/3891>.
10. Кула М.В. Організаційно-економічний механізм реалізації стратегії техніко-технологічного переоснащення виробничої бази машинобудівного підприємства. Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No1/248-253.pdf>
11. Кучерук Г.Ю. Напрямки технологічного оновлення промислових підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. №1 (15). С. 127.
12. Лобан Л.А. Реструктуризация как адаптация предприятия к внешней бреде. *Вестник Белорусского государственного экономического университета*. 1998. № 2. С. 65-74.
13. Малиновський Ю.В. Реструктуризація як метод підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26221/1/25-166-172.pdf>
14. Мехович С.А. Концептуальна основа проведення технологічного реінжинірингу на машинобудівних підприємствах. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2012_4_179_185.pdf
15. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992, № 2343-ХІІ. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
16. Фалович В.А. Реструктуризація ланцюга поставок у контексті розвитку його емерджентних властивостей. *Науковий журнал «Бізнес-інформ»*. Режим доступу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-2_0-pages-196_202.pdf
17. Федорова Ж.О. Аналіз та оцінка факторів, що сприяють технологічному оновленню виробництва підприємств машинобудування. *Вестник НТУ «ХПИ»*. 2010. № 59. С. 274.
18. Федулова Л.І. Стратегія технологічного розвитку: мікроекономічний підхід. Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/109_0.pdf
19. *Філософський енциклопедичний словник* [уклад. В.І. Шинкарука та ін.]. Київ. 2002. 742 с.
20. Чернявська І.М. Механізми впливу організаційно-управлінської трансформації на розвиток промислових підприємств. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 2. С. 200-212.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 65.014.1

Галич О.А., к.е.н., доцент

Николаєнко А.В., здобувач вищої освіти СВО «Магістр»

Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті визначено важливість та актуальність стратегічного планування для розвитку вітчизняних підприємств в умовах трансформаційної економіки. Розглянуто сутність та ключові періоди розвитку стратегічного планування, його особливості. Запропоновано модель стратегічного планування у вигляді замкнутого циклу з прямим і зворотнім зв'язком, яка передбачає проходження послідовних етапів, кожен з яких являє собою логічну послідовність заходів і кроків, що забезпечують динаміку стратегічного розвитку підприємства.

Ключові слова: етапи планування, модель стратегічного планування, процес розвитку підприємства, стратегічне планування, стратегічне управління, стратегія, тактика.

Halych O., Nikolayenko A.

FEATURES OF FORMING ENTERPRISE'S STRATEGIC PLANNING MODEL DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION ECONOMY

The article determines the importance and relevance of strategic planning for the development of domestic enterprises in a transformational economy. The essence and key periods of development of strategic planning, its features were considered. A strategic planning model in the form of a closed loop with a direct and an inverse relationship, which involves the passage of successive stages, each of which represents a logical sequence of measures and steps providing the dynamics of strategic development of the enterprise, was proposed.

Key words: planning stages, strategic planning model, enterprise development process, strategic planning, strategic management, strategy, tactics.

Галич О.А., Николаєнко А.В.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье определено важность и актуальность стратегического планирования для развития отечественных предприятий в условиях трансформационной экономики. Рассмотрено сущность и ключевые периоды развития стратегического планирования, его особенности. Предложено модель стратегического планирования в виде замкнутого цикла с прямой и обратной связью, которая предусматривает прохождение последовательных этапов, каждый из которых представляет собой логическую последовательность мероприятий и шагов, обеспечивающих динамику стратегического развития предприятия.

Ключевые слова: этапы планирования, модель стратегического планирования, процесс развития предприятия, стратегическое планирование, стратегическое управление, стратегия, тактика.

Постановка проблеми у загальному вигляді з її важливими науковими та практичними завданнями. Функціонування в умовах ринкової економіки ставить перед вітчизняними підприємствами безліч стратегічних завдань організаційно-економічного характеру, успішне вирішення яких формує можливість ефективного розвитку в довгостроковій перспективі. Отже, значимість формування моделі стратегічного планування не викликає суперечок, оскільки саме в рамках процесу планування підприємство має можливість якісно оптимізувати рішення щодо розвитку, максимізації прибутку, розширення ринків збуту, підвищення конкурентоспроможності продукції тощо. Разом з тим, стратегічне планування не статичний процес, спрямований на вирішення існуючих завдань. Подібно загальноекономічних змін, існують тенденції

зміни методів, моделей та інструментарію стратегічного планування, обумовлені змінами в науково-технічній, соціальній сферах тощо. Відповідно, сучасний процес стратегічного планування ускладнюється, а плани стають більш насиченими комплексом показників з чітким визначенням заходів, з конкретизацією термінів та виконавцям, з обов'язковою ув'язкою з тактичними середньостроковими і короткостроковими планами. Так, відхід від традиційної раціональної системи стратегічного управління висуває на перший план необхідність розробки адаптивної та відповідної сучасним умовам моделі стратегічного планування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В умовах глобалізації світової економіки, посилення конкуренції на внутрішніх ринках завдання вибору правильного шляху розвитку підприємства в довгостроковій перспективі є дуже актуальною. Питанням, пов'язаними із теорією стратегічного управління та дослідженням процесів стратегічного планування присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема: Агеєвої М., Агаркової О., Ансофа І., Весніна В., Владикіна О., Горемікіна В., Градова А., Дойля П., Іванова Є., Карлофа Б. та інших. Незважаючи на велику кількість існуючих методик стратегічного планування націлених на вирішення окремих завдань, що виникають в процесі вибору стратегії розвитку і планування економічної діяльності підприємства, в літературі практично відсутній універсальний підхід, який об'єднує весь комплекс вирішуваних завдань в єдину модель процесу стратегічного планування підприємства.

Цілі статті. Фрагментарність досліджень зазначеного предметного поля та окреслена наукова проблема визначила мету, яка полягає в розробці найбільш оптимальної моделі стратегічного планування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зарубіжна і вітчизняна практика господарювання в умовах нестабільності ринкової кон'юнктури, обумовленої динамізмом зовнішнього середовища, трансформує підходи до стратегічного планування, адаптуючи їх до нових умов. Стратегія розвитку підприємства реалізується за допомогою стратегічного планування, що передбачає розробку планів, програм, бюджетів, процедур на підприємстві. Стратегічні заходи не мають ні тимчасового, ні вартісного обмеження. Ці заходи, перенесені зі стратегії в стратегічний план, повинні містити час їх реалізації та вартість. Стратегічне планування, що є підсистемою стратегічного управління, являє собою спосіб постановки і реалізації конкретних цілей і завдань, процес моделювання ефективної діяльності підприємства на певний період в умовах невизначеності ринкового середовища відповідно до можливостей підприємства. Його результатом є стратегічне рішення в формі плану, системи правил, принципів, пріоритетів [1-10].

На основі аналізу теоретичної і практичної сутності стратегічного планування виділено ключові періоди його розвитку [5]:

- 1) період стрімкого збільшення популярності стратегічного планування, під час якого переважна частина суб'єктів економічного сектора активно застосовувала його методи (кінець 1960-х – 1978 роки);
- 2) етап практично повної відмови від стратегічного планування (80-ті роки минулого століття), що почався в зв'язку з кризовими процесами в економіці, які не були вчасно прогнозовані фахівцями;
- 3) період поступового повернення стратегічного планування, однак вже на іншому якісному рівні, з урахуванням недоліків попередніх ранніх періодів;
- 4) стадія переходу від довгострокових стратегій до короткострокових, зниження обсягів реінжинірингу та реструктуризація організацій (кінець 1980-х років);
- 5) етап повернення до повноцінного стратегічного планування, формування новітніх моделей стратегічного планування (середина 90-х років – теперішній час). В умовах сьогодення, керівники більшості підприємств стали усвідомлювати роль планування. Однак, відродження системи стратегічного планування відбувається в напрямку пріоритетності його операційної складової.

На думку Ансофа І., стратегічне планування – процес розробки стратегії і основних методів їх здійснення [2].

Веснін В. стверджує, що стратегічне планування – адаптивний процес, в результаті якого відбувається регулярне коригування рішень, оформлених у вигляді планів, а також перегляд систем заходів щодо виконання цих планів на основі безперервного контролю та оцінки змін, що відбуваються в діяльності підприємства [3].

Агеєва І.М. вважає стратегічне планування як систему всього різноманіття видів планової діяльності на підприємстві. Воно може бути довгостроковим, середньостроковим, оперативним і функціональним. Змістом стратегічного планування є процес моделювання майбутнього, відповідно до якого повинні бути визначені мета та сформульована концепція довгострокового розвитку [1].

Вишневська Н.М. зазначає, що стратегічне планування на мікрорівні є основою взаємодії безлічі внутрішніх і зовнішніх економічних процесів, факторів і явищ [4].

Таким чином, стратегічне планування розглядається як інтегральний процес підготовки і прийняття рішень; формулювання цілей і певних шляхів їх досягнення; дослідження наслідків вже прийнятих або неприйнятих рішень; процес розробки цілей і напрямів їх досягнення тощо [5, 7, 9, 10].

На основі вищезазначеного доцільно виділити особливості стратегічного планування, які полягають у:

по-перше, стратегічний план формує перспективний напрямок розвитку діяльності підприємства, визначає основні види діяльності, дозволяє взаємопов'язати в єдину систему всі основні напрямки діяльності, а також краще зрозуміти структуру потреби, процеси планування, просування та збуту продукції;

по-друге, стратегічне планування встановлює кожному підрозділу підприємства конкретні та чіткі цілі, які узгоджуються із загальною стратегією розвитку організації;

по-третє, забезпечує координацію зусиль функціональних служб підприємства;

по-четверте, стратегічний план визначає дії на довгостроковий період;

по-п'яте, створює основу для розподілу обмежених економічних ресурсів;

по-шосте, демонструє можливість практичного застосування основних функцій планування, організації, управління, контролю і оцінки діяльності підприємства як єдиної системи сучасного менеджменту [9].

Виходячи із зазначеного, класичний процес стратегічного планування розвитку підприємства передбачає послідовне проходження етапів відображених на рис. 1.

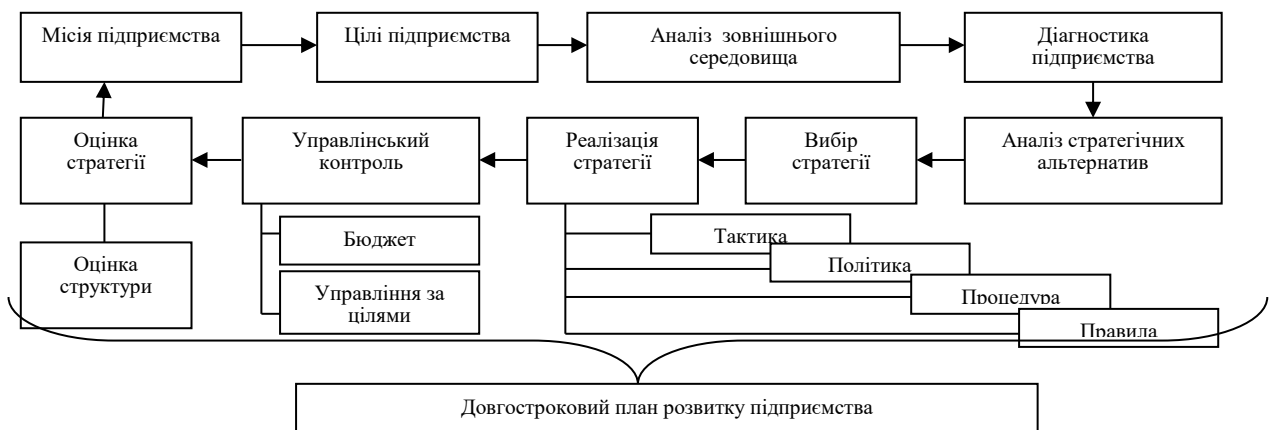

Рис. 1. Класична модель процесу стратегічного планування розвитку підприємства [розроблено авторами на основі 1, 5, 7, 10]

Вищезазначене дає можливість запропонувати модель стратегічного планування у

вигляді замкнутого циклу з прямим і зворотнім зв'язком, яка передбачає проходження послідовних етапів, кожен з яких являє собою логічну послідовність заходів і кроків, що забезпечують динаміку стратегічного розвитку підприємства (рис. 2):

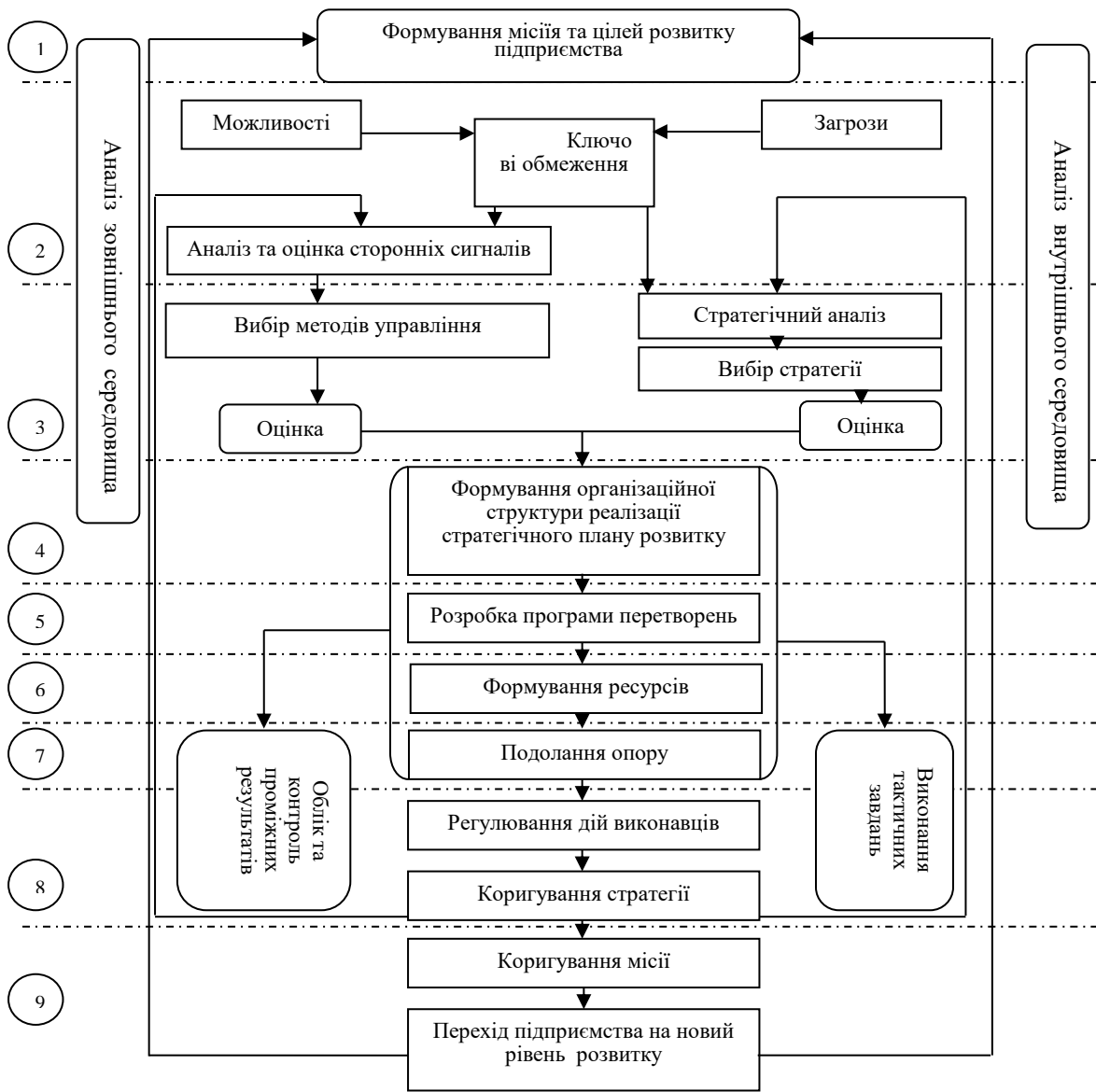

Рис. 2. Модель стратегічного планування розвитком підприємства на сонові замкнутого циклу стратегічного управління [розроблено авторами на основі 1, 4, 5]

- 1 етап – формалізоване бачення місії та цілей бізнесу;
- 2 етап – аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкту господарювання;
- 3 етап – стратегічний аналіз та оцінка обраної стратегії;
- 4 етап – оптимізація організаційно-управлінської структури;
- 5 етап – розробка програми дій та складання графіка робіт;
- 6 етап – розподіл ресурсів та формування бюджету;
- 7 етап – зміна управлінських стереотипів, подолання організаційного опору;
- 8 етап – управління реалізацією управлінського рішення;
- 9 етап – перехід на новий рівень розвитку бізнесу.

Застосування жорстких схем стратегічного планування, подібних до пропонованої,

на думку відомого дослідника даної проблематики Карлофа Б. [10], може бути цілком виправдано в сучасних ринкових обставин – відсутності економічної та політичної стабільності, відсутності професіоналів стратегічного управління серед персоналу підприємства, досвід сутності досвіду стратегічного планування, а також в ряді інших випадків [5].

Використовуючи пропоновану модель разом з ключовими елементами інформаційного механізму технологічної та інтелектуальної підтримки дозволять:

визначити довгострокову стратегію розвитку, основні цілі та завдання розвитку підприємства;

створити стратегічні господарські підрозділи на підприємстві;

здійснити ситуаційний аналіз та вибір напряму економічного розвитку підприємства;

розробити основну стратегію маркетингу та стратегію укрупнення планування виробництва продукції;

сформувати тактику та здійснити уточнене планування способів і засобів досягнення поставлених завдань;

провести контроль та оцінку основних результатів, коректування вибраної стратегії та способів її реалізації.

Висновки. Таким чином, пропонована модель стратегічного планування основана на логічно-вибудованій послідовності дій та заходів, дозволить сучасним вітчизняним бізнес-системам перейти на якісно новий рівень взаємин внутрішнього середовища підприємства з мінливим і невизначеним зовнішнім середовищем, тим самим створюючи умови для прийняття керівником обґрунтованих стратегічних управлінських рішень. Щоб процес був максимально ефективним, необхідне комплексне застосування основних видів управлінської діяльності, таких як розподіл ресурсів, адаптація до зовнішнього середовища, внутрішня координація та організаційне стратегічне передбачення. Тільки комплексне використання даних видів управлінської діяльності дозволить підприємству систематизувати процес планування, і як наслідок, отримати очікуваний результат. Тому перспективами подальших досліджень стане визначення впливу ефективності стратегічного планування на фінансовий результат діяльності суб'єкту господарювання.

Список використаних джерел:

1. Агеева І.М., Агаркова О. В. Планування розвитку підприємства на основі розробки стратегічного набору. *Економіка харчової промисловості*. 2018. № 2. С. 60-68.
2. Ансофф І. *Новая корпоративная стратегия*. Санкт-Петербург, 1999. 416 с.
3. Веснин В.Р., Кафидов В.В. *Стратегическое управление*. Санкт-Петербург, 2009. 256 с.
4. Вишнеvsька Н.М. Основні етапи стратегічного планування діяльності підприємства. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2018. № 1. С. 3-6.
5. Владыкин А.А. Стратегическое планирование как основной элемент инновационного механизма управления изменениями на предприятии в ходе реализации проекта при выборе управленческих решений. *Инновационная экономика*. 2014. С. 133-147.
6. Горемыкин В.А. *Экономическая стратегия предприятия*. Москва, 2007. 544 с.
7. Градов А.П. *Экономическая стратегия фирмы*. Санкт-Петербург, 2000. 589 с.
8. Дойль П. *Маркетинг, менеджмент и стратегии*. Санкт-Петербург, 2007. 544 с.
9. Иванов Е.А. Сущность и основные составляющие стратегического планирования. *Российское предпринимательство*. 2011. Том 12. № 7. С. 40-45.
10. Карлофф Б. *Деловая стратегия: концепция, содержание, символы*. Москва, 1991. 239 с.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

UDK 332.12(477)

Zabedyuk M., Ph.D, Associate Professor

Lutsk National Technical University

EFFICIENCY OF THE ACTIVITY OF AN ENTERPRISE: FACTORS OF INFLUENCE AND EVALUATION

The article is devoted to the study of existing approaches to the concept of "efficiency". The factors influencing the efficiency of the enterprise activity are considered. The main directions, methodical approaches and a system of indicators for assessing the efficiency of enterprises activity are highlighted. The problems, which impede the efficiency of the activity of enterprises in modern economic conditions, are determined.

Keywords: efficiency, enterprise, efficiency of an enterprise, methods, performance indicators.

Забедюк М.С.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ОЦІНКА

Стаття присвячена дослідженню існуючих підходів до поняття «ефективність». Розглянуто фактори впливу на ефективність діяльності підприємства. Виділено основні напрями, методичні підходи та систему показників оцінки ефективності діяльності підприємств. Визначено проблеми, які перешкоджають забезпеченню ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: ефективність, підприємство, ефективність діяльності підприємства, методи, показники ефективності.

Забедюк М.С.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ И ОЦЕНКА

Статья посвящена исследованию существующих подходов к понятию «эффективность». Рассмотрены факторы, влияющие на эффективность деятельности предприятия. Выделены основные направления, методические подходы и система показателей оценки эффективности деятельности предприятий. Определены проблемы, которые препятствуют обеспечению эффективности деятельности предприятий в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: эффективность, предприятие, эффективность деятельности предприятия, методы, показатели эффективности.

Problem setting and its relationship with important scientific and practical tasks.

Under market conditions, only efficient functioning of economic entities can ensure their competitiveness both locally and globally. Rigid competition requires companies to improve their efficiency, improve the quality of products and services, expand the range, and enhance the business activity in general. Therefore, the main task, which is to ensure the success of the operation of the enterprise, is to find ways to increase the efficiency of its activities.

Recent research and publications analysis. The theoretical and applied foundations of efficiency of activity of an enterprise were studied in the work of such scholars as K. Adams, M. Afanasyev, L. Boltyansky, A. Goncharov, E. Gradoboyev, E. Dolan, K. Eklund, G. Emerson, F. Quesnay, A. Kutsenko, D. Lindsay, M. Meskon, V. Pareto, V. Petti, S. Poklonsky, D. Ricardo, N. Rusak, J. Surmin, O. Shnipko, O. Yaschenko and others.

However, further research on the essence of the notion of efficiency, factors of influence, trends and methods for evaluating the efficiency of enterprises is worthy.

The purpose of the article is in-depth study of the problems of the efficiency of enterprises in modern economic conditions.

The main results and their rationale. According to scientists, economic efficiency is a state of affairs, in which it is impossible to make any change that would more fully satisfy the desire of one person without interfering with the satisfaction of the desires of another person. In turn, efficiency in production is characterized by a situation in which it is impossible to produce a greater quantity of one product at the existing level of knowledge and given quantity of productive resources, without sacrificing the opportunity to make some other product [1].

Researches can distinguish the following main approaches to the interpretation of the concept of efficiency:

– *Cost oriented*, the essence of which is to determine the efficiency as the ratio of the result or the effect of any activity and costs of its implementation;

– *Resource oriented*, which characterizes the efficiency of using units of enterprise resources: financial, material, labor.

Kutsenko A. treats the concept of "efficiency" as the degree to which the objectives of the subject are met. Herewith, he proposes target, systemic and selective approaches in studying efficiency:

1. *Targeted approach*, in which the efficiency is defined as the ability of the subject to achieve certain goals through the rational actions of its components. Typically, goals of enterprises can be expressed in the form of certain economic indicators, the achievement of which the enterprise tries to provide in the process of activity in a variety of ways. Depending on the conditions and requirements of the environment, the capabilities of the enterprise, the interests of its staff the achievement of desired results of the enterprise differs in time, complexity and cost.

2. *System approach* is a passive approach, by which the enterprise focuses on survival through adaptation to the external environment.

3. *Selective approach* in which the efficiency of an enterprise cannot be assessed on the basis of pre-defined criteria or system characteristics. In this approach it is envisaged to provide a minimum level of satisfaction of all the needs of the components of the organization, the motives for the activities and the objectives of which are different [2].

Also, there is an approach by which the efficiency of an enterprise is considered comprehensively, taking into account the following criteria:

– Satisfaction of the needs of stakeholders (main participants of the program or project, their expectations and needs);

– Stakeholder input (what the enterprise wants and needs from stakeholders on a mutually beneficial basis);

– Innovative strategies (which innovative strategies need to be developed in order to meet the wishes and needs of stakeholders, while taking into account own interests);

– Processes (which business processes need to be adjusted to implement strategies);

– Opportunities (which capabilities are needed to manage business processes) [3].

Summarizing the above, we propose to consider *the efficiency of activity of an enterprise* as the entity's ability to achieve its goal in terms of the optimal balance of results and costs, taking into account the influence of internal and external factors.

At the next stage, it is necessary to study the factors that influence the efficiency of an enterprise. Factors enhancing the efficiency of the enterprise are the qualitative features that

lead to the growth of potential and are characterized by the possibility of positive changes, the availability of necessary resources and the conditions of their use.

It should be noted that the factors affecting the efficiency of the enterprise is a lot, so it is necessary to allocate them according to certain criteria.

Also, it is necessary to consider objectively and subjectively determined factors that influence the indicators of the success of the operation of economic entities. Factors that affect the efficiency of an enterprise can be divided into general, specific, special, structural-organizational, intensive, extensive, sectorial and territorial (Fig. 1).

Taking into account a set of factors allows to analyze and predict their impact on the functional subsystems of an enterprise and to form the directions of increasing of efficiency of an enterprise.

It should be noted that the need to assess the efficiency of an enterprise occurs in different situations. Depending on the purpose of the assessment, those or other approaches and techniques are used. Let us consider the main directions of evaluating the efficiency of an enterprise:

1. Evaluating the efficiency of an enterprise in order to form and implement an optimal enterprise management strategy. In this case, mainly, the efficiency of using enterprise resources is investigated.

2. Evaluating the efficiency of an enterprise to determine its attractiveness as an investment object. In this case, the assessment is carried out either by the enterprise, or by a potential investor or an independent organization.

It should be noted that investors, while assessing the efficiency of an enterprise, pursue the following objectives:

- The choice of the investment object or the decision on the appropriateness of investing in this or that object. In this case, the approaches and methods of valuation depend on the type of investor (individual, institutional, strategic, portfolio);

- Determining the value of the investment object;

- Determining the expected return on investment.

3. Evaluating the efficiency of an enterprise at the macro level. In this case, the state may act as an interested party. At the same time, the goals of assessing the efficiency of the entity may be:

- Determining the appropriateness and way of supporting the enterprise. This situation may arise when an entity of any form of ownership works inefficiently, but implements important social functions (social protection, solves the problem of employment, social management, produces strategically important products, social and communicative functions).

- Determining the appropriateness of privatization of a state enterprise;

- Determining economic entities those are harmful to the public interest (foreign economic activity, monopoly activity).

Analysis and evaluation of the efficiency of an enterprise is one of the necessary conditions and factors for its further development. On the other hand, studies have shown the versatility and complexity of the concept of efficiency. Therefore, it should be noted that the efficiency of an enterprise cannot be determined by one indicator, but requires an integrated approach.

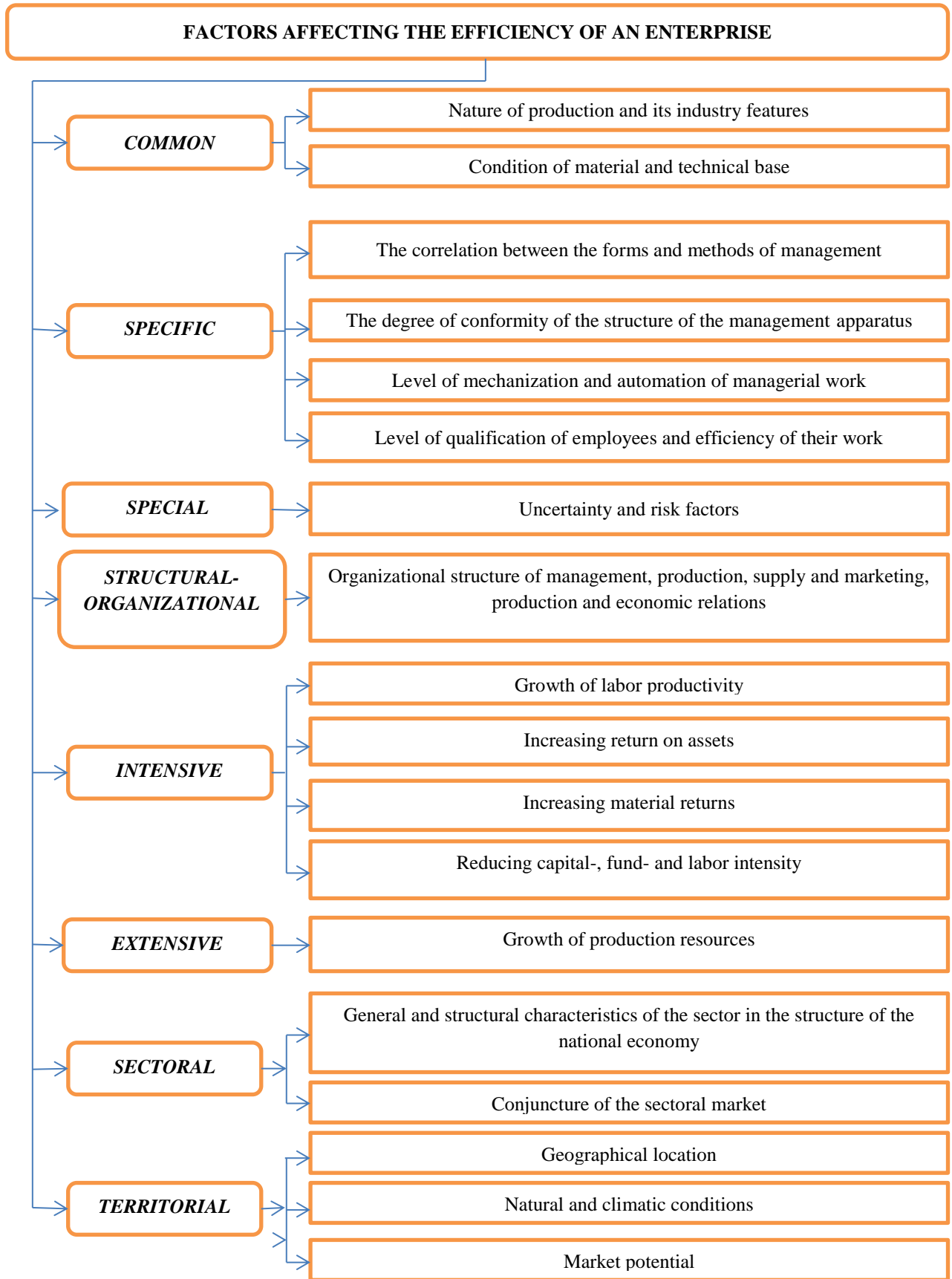

Fig.1. Factors affecting the efficiency of an enterprise

In the process of forming a system of indicators of the efficiency of an economic entity, the following principles should be taking into account:

- Ensuring the organic relationship of the criterion and system of specific performance indicators;
- Display of efficiency of use of all kinds of resources used in the activity;
- The possibility of applying performance indicators to managing various levels of production at an enterprise (activities in an organization);
- Implementation the stimulating function by the leading indicators in the process of using existing reserves of growth in production efficiency [4].

Fig. 2 shows the system of performance indicators of the enterprise, formed on the basis of these principles.

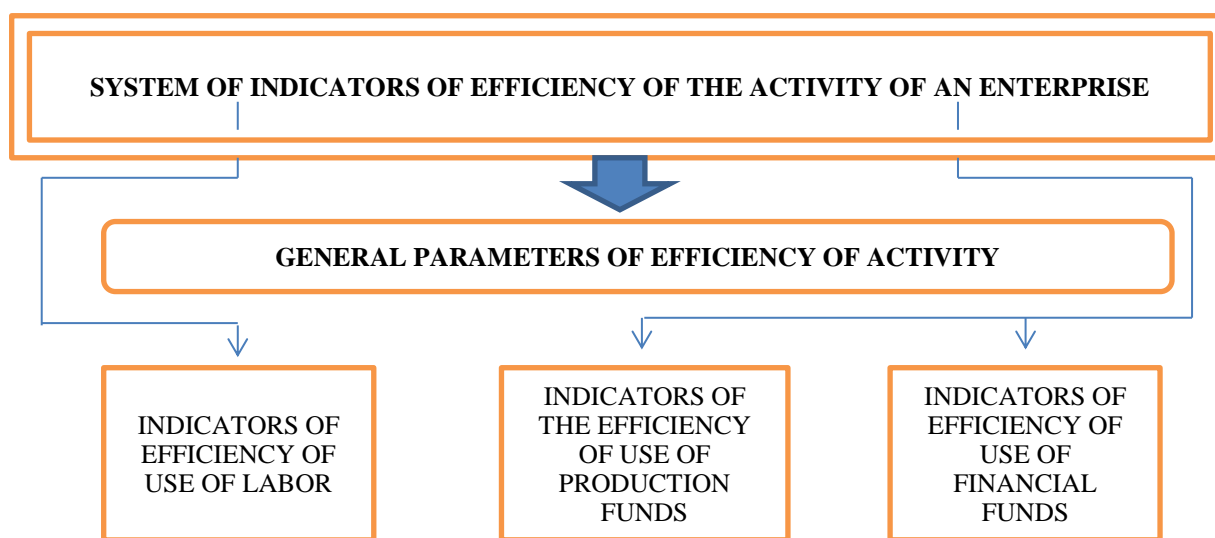

Fig.2. The system of indicators used in the assessment the efficiency of an enterprise

Using the system of indicators allows us to carry out a comprehensive analysis and evaluation of the efficiency of an enterprise, analyze the results of economic activity and form ways to increase the efficiency of an enterprise.

In addition, it should be noted that the following methodical approaches are used to assess efficiency:

1. *The traditional approach* based on the Dupont model. In this approach, an assessment of efficiency is carried out on the basis of two groups of indicators: generalizing indicators of the first level, which characterize the efficiency of the enterprise as a whole, comparing the performance indicators with the cost of all resources, and second-level indicators that assess the efficiency of the use of certain types of resources of the enterprise.

2. *A multifactorial approach*. In this approach, aggregated performance indices are used to assess the company's performance. However, this approach is not widely used in practice due to the complexity of the interpretation of indices.

3. Evaluating the efficiency of an enterprise based on the concept of "*Performance Management*". This approach uses the system of indicators (Balancea Scorecard (BSC)), which includes financial and non-financial indicators, which enable a comprehensive assessment of the value of the enterprise and the efficiency of its activities. Indicators of profitability are used in this system as secondary, and the main indicator is economic value added (EVA).

It should be noted that in today's economic conditions there are the following problems that impede the efficiency of enterprises:

- Inefficiency of the management system;
- Imperfection of the logistics system;
- Shabbiness of fixed assets;
- Inappropriate use of resources;
- Production of non-competitive on the world markets products;
- Low level of innovation activity, etc.

Taking into account these problems, it should be noted that only directing efforts to overcome them both at the enterprise level and at the state level will increase the efficiency of business entities.

Conclusions. The main directions of increasing the efficiency of enterprises should be improvement of state regulation of business entities; improvement of the reproductive structure of capital investments; increasing the efficiency of organization of production and labor at enterprises; implementation and development of innovative activity of the enterprise; development and implementation of systems of motivation of labor, etc.

References:

1. Dolan E. J. and Lindsay D. (1992), *Market: microeconomic model*, Autocomplex, Printing House, S.- Pb.
2. Kutsenko A.V. (2008), *Organizational and Economic Mechanism for Managing the Efficiency of the Enterprise of the Consumer Cooperative Enterprise of Ukraine*, RVV PUSKU, Poltava.
3. Afanasyev M.V. and Goncharov A.D. (2003), *Business Economics*, VD "INZHEK", Kharkiv.
4. Boltyanskaya L.O., Andreeva L.O and Lysak O.I. (2015), *Enterprise Economics*, Oldi-Plus, Kherson.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 338.24:338.43

Зеленко О.М., здобувач

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ УПРАВЛІННЯ ЗАГОТІВЕЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ

Діяльність суб'єктів малого підприємництва у сільському господарстві характеризується обмеженістю їх ресурсного потенціалу, у тому числі кадрового, що суттєво обмежує їх можливості у забезпеченні належного функціонування відділу (структурного підрозділу) із спеціалізацією на логістиці, зокрема у заготівельній діяльності. Необхідною є орієнтація будь-якого сільськогосподарського підприємства, не зважаючи на розміри та організаційну структуру, на ефективну командну роботу відносно реалізації заготівельних функцій за принципами логістичних підходів на засадах використання синергетичного ефекту від об'єднання зусиль підприємств.

Ключові слова: методика, управління, заготівельна діяльність, сільськогосподарське підприємство, логістика.

Zelenko O.

METHOD ANALYSIS OF MANAGEMENT PUTTING ACTIVITY IN AGRICULTURAL ENTERPRISES BASED ON LOGISTIC APPROACH

Activity of small business entities in agriculture is characterized by a limited capacity of their resources, including personnel, which significantly limits their ability to ensure the proper functioning of the department (structural unit) with specialization in logistics, in particular, in procurement activities. It is necessary to orient any agricultural enterprise, regardless of size and organizational structure, for effective team work in relation to the implementation of procurement functions in accordance with the principles of logistic approaches on the basis of using the synergistic effect of combining the efforts of enterprises.

Key words: method, management, harvesting activity, agricultural enterprise, logistics.

Zelenko O.M.

МЕТОДИКА АНАЛИЗА УПРАВЛЕНИЕ ЗАГОТОВИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Деятельность субъектов малого предпринимательства в сельском хозяйстве характеризуется ограниченностью их ресурсного потенциала, в том числе кадрового, что существенно ограничивает их возможности в обеспечении надлежащего функционирования отдела (структурного подразделения) со специализацией на логистике, в частности в заготовительной деятельности. Необходима ориентация любого сельскохозяйственного предприятия, несмотря на размеры и организационную структуру, на эффективную командную работу относительно реализации заготовительных функций по принципам логистических подходов на основе использования синергетического эффекта от объединения усилий предприятий.

Ключевые слова: методика, управления, заготовительная деятельность, сельскохозяйственное предприятие, логистика.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Узагальнення досвіду численних і, як виявилось, неоднозначних за наслідками реформ, які відбувалися в економіці сільського господарства за радянських часів, а тим більше впродовж трансформаційних перетворень у незалежній Україні, свідчить про те, що управлінські рішення та впливи або сприяють зростанню ринкової вартості бізнесу, або, навпаки, гальмують його капіталізацію [1].

Природно, що процедура аналізу має відповідати засадничим критеріям: науковості, об'єктивності, спадковості тощо. На думку, В.Н. Парсяк та О.П. Кириченко, щоб не применшувати значення жодного з виділених критеріїв, доцільно зупинитися детально на комплексності, виходячи з ключової ролі, яку вона відіграє у дослідженні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Особливості управління в сільському господарстві досить широко висвітлені в економічній літературі, зокрема у працях вітчизняних науковців: О. Березіна, В. Зіновчука, М. Маліка, В. Парсяк, О. Кириченко. Дослідженням розвитку та становлення логістики в Україні приділяли увагу такі вчені: О. Величко, А. Гаджинський, Є. Крикавський, М. Окландер. Особливої уваги заслуговують результати дослідження заготівельної діяльності з позиції споживчої кооперації В. Бондаренко, О. Морчишинець. Особливостям заготівельної логістики присвятили свої роботи М. Замланова, А. Кальченко.

Опрацювання великої кількості друкованих та електронних матеріалів дало змогу виявити: для розв'язання аналітичних завдань, що постають у нашому дослідженні, існує чимало методів. Найбільш поширені – регресійно-кореляційний, побудови рядів динаміки, моделювання, експертних оцінок тощо. Кожному притаманні певні переваги, але і вони не позбавлені недоліків, які необхідно враховувати, аби бути певними у вірогідності висновків та рекомендацій, отриманих за їхньою допомогою.

Цілі статті. Ідентифікувати специфічні особливості логістичної діяльності в сільському господарстві що допоможе адаптувати елементи управління логістикою до умов сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Методика є конкретизацією методу, доведенням його до інструкції, алгоритму, чіткого опису способу існування. Щоб забезпечити комплексність при здійсненні аналізу управління заготівельною діяльністю сільськогосподарських підприємств потрібно правильно підібрати методику аналізу, яка буде мати вигляд метод-міксу у якому будуть враховані специфіка саме сільського господарства, організаційно-правові форми господарюючих суб'єктів тощо.

Оскільки визначення стану заготівельної діяльності сільськогосподарських підприємств не піддається повній математичній формалізації, прийнятними, на наш погляд, є методи експертних оцінок (включаючи бальні оцінки). Що ж до потреб аналітичної роботи – то це метод відносних показників-індексів і метод середніх

величин. Вибір на їх користь обумовлений тим, що середня величина є узагальнюючим показником, вираженням сутності ряду параметрів в одному числі. Найбільшої популярності серед фахівців, які цікавляться економічними об'єктами, набула середня арифметична величина. Причини цього наступні: її складно звинуватити у запрограмованій суб'єктивності; вона елементарно розраховується (тим більше із застосуванням електронних таблиць); середня загального статистичного ряду легко виводиться із середніх елементарних рядів, що утворюють зведений ряд; вона схильна до коливань у невеликому інтервалі при застосуванні до вибіркового даних. А використання індексів обумовлено тим, що вони одночасно визначають і порядок величин членів ряду, і динаміку змін.

Сьогодні розвиток методології підприємницької логістики відбувається у тісному взаємозв'язку з розвитком методології логістичного підходу. У цілому поняття «логістика» та «логістичний підхід» виокремлюються в працях багатьох сучасних дослідників, а в деяких – принципово розрізняються або навіть протиставляються. Так, А.М. Гаджинський стверджує, що загальноприйнятого визначення, яке відображало б особливості логістики, поки що не опрацьовано. Тому дослідник пропонує більшу увагу зосереджувати на особливостях логістичного підходу до управління матеріальними потоками як на макро-, так і на макрорівнях [2, с. 26]. У цьому контексті М.А. Окландер вважає, що найбільш поширеною помилкою є ототожнення логістики з логістичним підходом. Логістика є управлінням матеріальним потоком, у той час як логістичний підхід – це універсальний інструмент вирішення різноманітних проблем. Крім того, логістичний підхід розглядається ним як окрема загальнонаукова методологія. Такий підхід передбачає оптимізацію роботи системи, а не її складових частин, і доводить, що ефективність функцій, які оцінюються автономно від взаємопов'язаних видів діяльності, істотно відрізняється від ефективності тих самих функцій, що розглядаються як невід'ємна частина єдиного процесу [3, с. 50-51].

О. Величко, у своєму дослідженні зазначає, що, сам логістичний підхід, як і сучасна підприємницька логістика, за своєю природою проявляється у трьох ключових аспектах: загальному, диференційованому та інтегрованому. При цьому первинною основою всіх логістичних підходів є не системна інтеграція, а раціоналізація.

Опрацювання управлінських рішень в аграрному менеджменті здійснюється за допомогою різних методів і прийомів, серед яких засоби раціоналістичної логістики займають особливе місце [4].

Засобами раціоналістичної логістики в агробізнесі є перш за все формалізовані логістичні методи і моделі підготовки окремих рішень в системі менеджменту аграрних підприємств.

Процес підготовки таких рішень ґрунтується на системній методології, яка включає низку методичних підходів і прийомів (рис. 1).

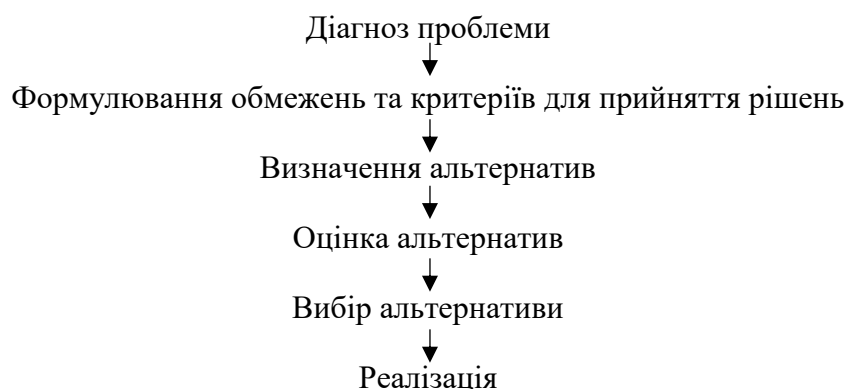

Рис. 1. Етапи раціонального вирішення проблем у менеджменті

Джерело: [5]

Між тим у системі сторонньої логістики (Party Logistics) диференційований логістичний підхід частіше проявляється на нижчих, тоді як інтегрований – на вищих рівнях PL. Багатоаспектність у логістичних підходах формує і багатоаспектність в системі методології підприємницької логістики. Поняття «методологія» сьогодні вживається у декількох змістових значеннях. Наприклад, в одному із визначень методологія – це вчення про методи, принципи, підходи до пізнання й перетворення світу, сукупність прийомів дослідження у будь-якій науці.

Логістика вітчизняних сільськогосподарських підприємств досить складна, й часто не достатньо ефективна. Це пояснюється надто великим потоком поставок і продажів товарно-матеріальних запасів. За допомогою даних логістичних потоків, організації пов'язані із зовнішніми системами. Так, на досліджуваних сільськогосподарських підприємствах можна виділити процеси просування, маніпулювання, зберігання, транспортування і підтримки запасів. Можна стверджувати, що абсолютно у кожного із них існує сьогодні потреба в удосконаленні заготівельної діяльності (а саме системи управління запасами) на основі логістичного підходу.

Логістична концепція ERP (англ. Enterprise Resource Planning – планування ресурсів підприємства) дає змогу спланувати внутрішні потоки на сільськогосподарському підприємстві і більш раціонально здійснювати інвестиції у розвиток логістичної інфраструктури, виробництво нових товарів, на які існує попит на ринку [6].

Водночас, специфіка управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах передбачає необхідність адекватного оцінювання рівня ефективності логістичних процесів заготівельної діяльності «на вході» (постачання і підготовки сировини, матеріалів для наступних ланок виробничого процесу), що представляє собою акумуляцію вичерпаних даних, тобто збору, обробки, зберігання та поширення інформації з метою підтримки прийняття управлінських рішень.

Важливими критеріями, якими вимірюється ефективність управління логістичними процесами в контексті здійснення заготівельної діяльності сільськогосподарськими підприємствами, є наступні:

- 1) швидше;
- 2) краще;
- 3) дешевше.

Виходячи з цього, ми бачимо сенс у тому, щоб говорити про виокремлення двох ключових критеріїв (наприклад, «дешевше» й «краще», або «дешевше» й «швидше») і формування відповідно до цього КРІ-системи (з англ. Key Performance Indicators – ключових індикаторів ефективності). КРІ або метрика логістики – це вимірювання продуктивності, що використовується менеджерами з логістики для відстеження, візуалізації та оптимізації усіх відповідних логістичних процесів в досить ефективний і прозорий спосіб [7].

Таким чином, розроблена система показників може бути основою для коректного проведення оцінювання ефективності управління логістичними процесами на сільськогосподарських підприємствах, а саме в розрізі заготівельної логістики.

Враховуючи особливості діяльності суб'єктів малого підприємництва у сільському господарстві, важливо наголосити на обмеженості їх ресурсного потенціалу, у тому числі кадрового, що суттєво обмежує їх можливості у забезпеченні належного функціонування відділу (структурного підрозділу) із спеціалізацією на логістиці, зокрема у заготівельній діяльності. Проте, необхідно виокремити важливість цих процесів та необхідність орієнтованості будь-якого сільськогосподарського підприємства, не зважаючи на розміри та організаційну структуру, на ефективну командну роботу відносно реалізації заготівельних функцій за принципами логістичних підходів на засадах використання

синергетичного ефекту від об'єднання зусиль підприємств (детальніше на цьому ми зупинимося у наступному розділі дисертації). У тому зв'язку, у контексті дослідження, будемо фокусувати увагу на професійний командний підхід із чітко розподіленим функціоналом.

Основним призначенням використання системи КРІ-показників у заготівельній логістиці повинен бути моніторинг, контролювання та оцінювання ефективності роботи логістичної системи в цілому. Адже відповідь на питання про конкурентоспроможність логістики на підприємстві лежить саме в оцінці ефективності її роботи. Водночас важливість самого процесу оцінювання підкреслюється не тільки стейкхолдерами (власниками, директорами, керівниками підприємств), але й безпосередньо логістичним персоналом фірми. Для менеджерів-логістів основним параметром мотивації часто служить саме ефективність, а не результативність роботи.

Практичний інструментарій розподілу ключових логістичних індикаторів пропонуємо здійснювати на основі управлінської концепції «4Е» яка матиме наступний вигляд (Рис. 2).

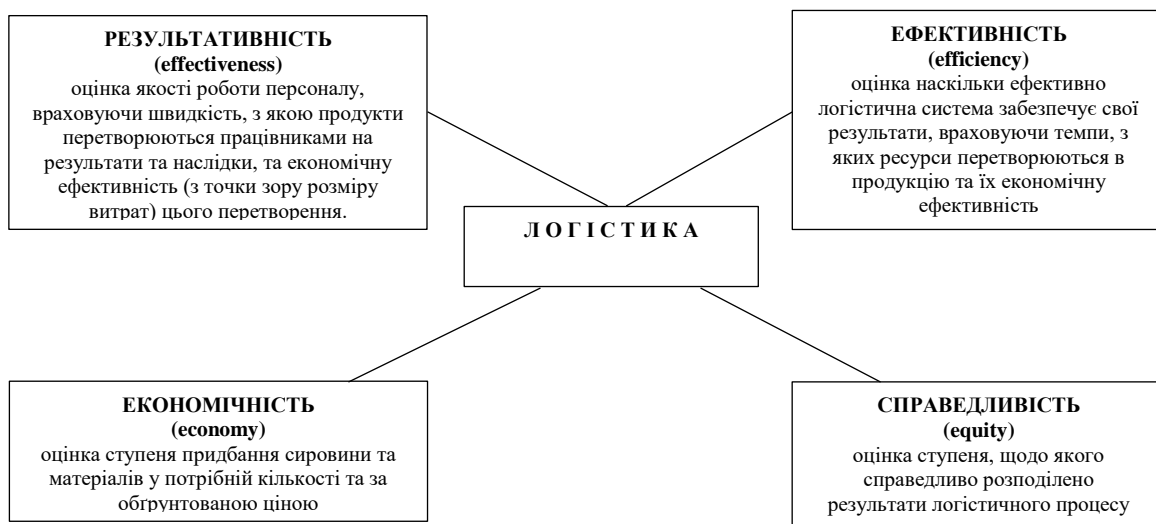

Рис. 2. Модель «4Е» для розподілу ключових логістичних індикаторів (показників)
* модифіковано автором на основі [8]

Результативність: слід оцінити якість роботи персоналу, враховуючи швидкість, з якою продукти перетворюються працівниками на результати та наслідки, та економічну ефективність (з точки зору розміру витрат) цього перетворення.

Ефективність: слід оцінити наскільки ефективно логістична система забезпечує свої результати, враховуючи темпи, з яких ресурси перетворюються в продукцію та їх економічну ефективність.

Економічність: слід оцінити ступінь придбання сировини та матеріалів у потрібній кількості та за обґрунтованою ціною.

Справедливість: слід оцінити ступінь, щодо якого справедливо розподілено результати логістичного процесу.

Світова практика свідчить, що з метою оцінювання ефективності логістики за допомогою КРІ-показників доцільно виділити 4 напрямки (етапи):

- внутрішня оцінка (аналізування відносної динаміки ключових показників);
- зовнішня експертна оцінка (наприклад, за допомогою логістичного аудиту);
- бенчмаркінг (за допомогою еталонного підприємства-партнера);

– відкриті галузеві стандарти, референтні моделі та бази даних.

Поліпшення динаміки логістичних показників, наприклад, за рівнем наданого логістичного сервісу або % логістичних витрат в собівартості продукції, є очевидною демонстрацією підвищення ефективності роботи логістичного підрозділу. Найбільш часто застосовується практичний інструментарій у внутрішній оцінці і носить назву «каскадування» (рис. 3).

Відділ логістики сільськогосподарського підприємства повинен інтегрувати та координувати весь ланцюг поставок компанії, але на практиці менеджерам з логістики рідко керівництво надає такий широкий фронт діяльності. Показники потрібно вибудовувати за принципом «піраміди», де «вершина» – це місія підприємства, а з точки зору оптимізації витрат – це максимальний рівень рентабельності компанії в цілому. Якщо логістам довіряють невелику ділянку «фронту», то «вершиною» може бути показник – % логістичних витрат в ціні товару. Але це фрагментарна логістика, яку важко назвати ефективною. З «вершини» далі не складно визначити ключові показники для логістичних бізнес-процесів та операцій всіх нижніх рівнів. Як правило, таких рівнів має бути близько 5-6, не більше.

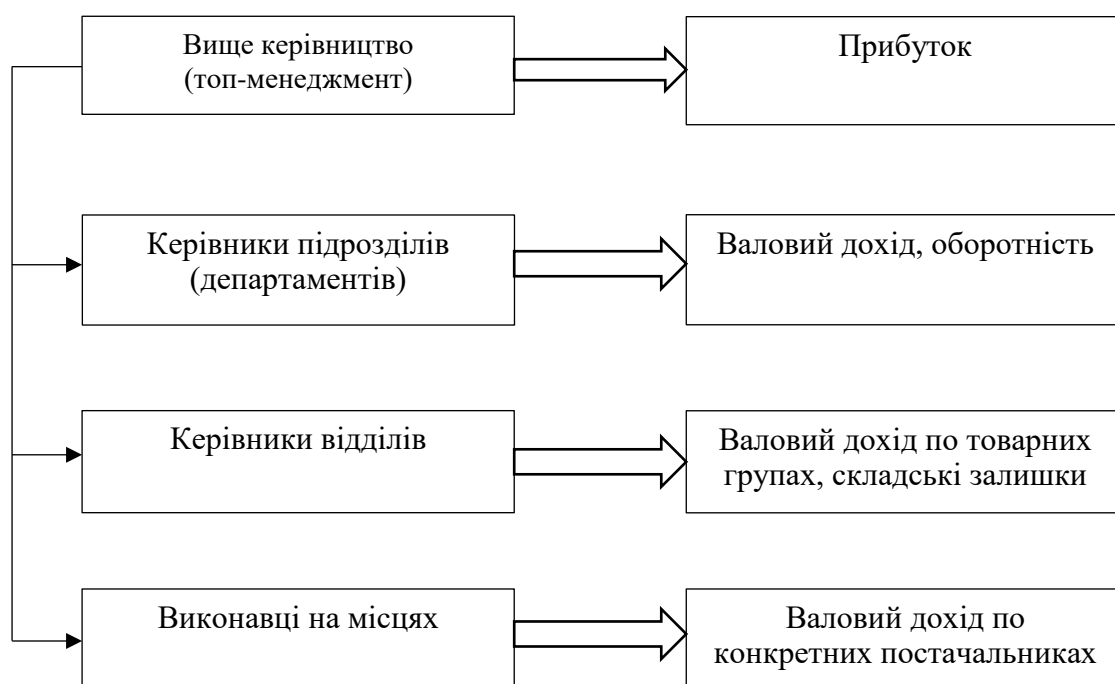

Рис. 3. Приклад формування ключових логістичних індикаторів згідно «каскадного» принципу на с/г підприємствах

* Модифіковано автором

Якщо існуюча позитивна динаміка логістичних показників все ж не призводить до створення стійкої конкурентної переваги і, можливо, логістика у конкурентів ефективніша, то в такому випадку зазвичай аналіз ефективності декомпозиціюється на функціональні напрямки логістики: склад, транспорт і управління запасами.

Більш детальне вивчення бізнес-процесів, пошук прихованої неефективності відбувається вже за допомогою КРІ-показників другого рівня, кількість яких не обмежується тільки 5-6 найменуваннями. Для об'єктивного вивчення ситуації та неупередженої оцінки, доцільніше запрошувати зовнішніх фахівців-консультантів і проводити логістичний аудит. Процедура особливо корисна, коли функціональні

експерти дають свій висновок за окремими логістичними напрямками. Роль керівника підрозділу логістики полягає в акумуляції зроблених висновків з урахуванням існуючих організаційних вимог та обмежень.

Очевидно, проведений логістичний аудит дасть істотне збільшення ефективності функціонування усіх логістичних процесів і виведе показники ефективності логістики підприємства на більш високий рівень. Але, тим не менш, набору цільових КРІ-показників «кращої практики» отримано не буде. Такий перелік показників «для порівняння» може бути сформований в результаті проведення процедури бенчмаркінгу, наприклад, з аналогічним підприємством з ближнього чи далекого зарубіжжя, що не є прямим конкурентом. Обмін інформацією, досвідом і знаннями з підприємствами-партнерами має бути взаємовигідним і двостороннім. В результаті кожен з учасників отримує чітку оцінку-порівняння цифрових значень показників ефективності, параметрів логістичних процесів та оцінку ефективності логістики в цілому.

Подібною діяльністю в галузевих масштабах для сторонніх організацій можуть займатися національні аграрні асоціації, логістичні асоціації. Вони пропонують підприємствам взяти участь в міжгалузевому конкурсі щодо кращого управління складськими ресурсами. За основу системи ключових показників можуть братися кращі значення параметрів систем управління складськими ресурсами компаній-учасників конкурсу. У результаті кожен з конкурсантів може оцінити як ефективність своєї складської логістики в цілому, щодо інших компаній галузі, так і за окремими елементами організації складу.

Референтні моделі. Оцінка ефективності може бути інтегрована в ERP-систему підприємства, яка вже впроваджена або лише впроваджується на підприємстві. У відомих на ринку IT-продуктах корпоративні або референтні моделі основних бізнес-процесів мають розроблену систему оцінювання ефективності їх роботи та можливість здійснення прогнозів.

Повертаючись до взаємозв'язку оцінювання ефективності роботи логістики з мотивуванням логістичного персоналу, наведемо варіант методики формування матеріальної складової мотивації за допомогою ідеології КРІ-показників (табл. 1).

Таблиця 1

Основна сукупність КРІ для відділу складської логістики сільськогосподарських підприємств та характерний розподіл вагомостей для мотивування менеджерів

№	Показники відділу складської логістики	Рекомендації	Вагомість
1	Кількість «ідеальних» відвантажень	Показує кількість відвантажень, за якими не було складено акту розбіжностей. Вимірюється у %	33
2	Рівень доступності запасів	Показує повноту виконання замовлення і вимірюється у %	25
3	Загальна тривалість логістичних циклів	Середній час формування замовлення. Вимірюється у годинах, днях	22
4	Продуктивність складського (заготівельного) господарства	Обсяг вихідного логістичного потоку зі складу співвідноситься з часом аналізованого періоду (напр., 30 днів) і кількістю осіб, що задіяні у формуванні логістичного потоку	12
5	Операційні витрати	Загальні операційні витрати слід порівняти з валовою реалізацією протягом досліджуваного періоду	8

Джерело: сформовано на основі [9]

Висновки. Специфіка управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах передбачає необхідність адекватного оцінювання рівня ефективності логістичних процесів заготівельної діяльності «на вході» (постачання і підготовки сировини, матеріалів для наступних ланок виробничого процесу), що

представляє собою акумуляцію вичерпних даних, тобто збору, обробки, зберігання та поширення інформації з метою підтримки прийняття управлінських рішень.

На основі дослідження теоретико-методичних підходів щодо використання інструментарію для оцінювання ефективності управління, удосконалено методику аналізу управління заготівельною діяльністю сільськогосподарських підприємств, що передбачає введення розробленої системи показників оцінювання ефективності управління – ключових індикаторів ефективності (КРІ).

Проведене дослідження підтверджує доцільність розробки на сільськогосподарському підприємстві системи логістичних показників КРІ і її взаємозв'язку з мотиваційними інструментами, що забезпечить покращення заготівельної діяльності та загальних фінансових результатів. Правильне формування переліку КРІ залежить від компетентностей менеджерів з логістики.

Список використаних джерел:

1. Парсяк В. Н. *Формування корпоративних відносин в системі молодого підприємництва*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. : спец. 08. 06. 01 – економіка, організація і управління підприємствами / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». Київ, 2004. – 26 с.
 2. Гаджинский А.М. *Логистика*. Москва, 2005. 432 с.
 3. Окландер М.А. *Контуры экономической логистики*. Київ, 2000. 174 с.
 4. Величко О. П. *Розвиток логістики в системі менеджменту підприємств аграрної сфери економіки*: дис. докт. ек. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. Дніпропетровськ, 2016. 566 с.
 5. Маркетингові аспекти управління інноваційним розвитком: фундаментальні засади та зв'язок сучасної підприємницької логістики і концепції SCM: монографія / наук. ред. д.е.н., професор С.М. Ілляшенко. Суми, 2014. С. 280–294.
 6. Лебедева А.В. Маркетинговая логистика. *Вестник молодых ученых Самарского государственного экономического университета*. – 2015. № 2 (32). С. 207–211.
 7. KPI EXAMPLES FOR THE LOGISTICS INDUSTRY. [Електр.ресурс]. – Режим доступу: <https://www.datapine.com/kpi-examples-and-templates/logistics>.
 8. BEAM Exchange. Assessing value for money. [Електр.ресурс]. – Режим доступу: <https://beamexchange.org/guidance/monitoring-overview/assessing-value-money/4e-approach-vfm/>.
- Ключові показники ефективності логістики. [Електр.ресурс]. – Режим доступу: <http://acris.com.ua/ua/stati/klyuchevye-pokazateli-effektivnosti-logistiki>

Рецензент д.е.н., професор Черчик Л.М.

УДК 33:338.24

Карлова О.А., д.е.н., професор

Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТИМУЛЮЮЧОГО ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЛЯ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасні наукові дослідження засвідчують, що незважаючи на те, що проблемі тарифоутворення для комунальних підприємств приділялася значна увага, невирішених питань залишається багато. Проблеми їх стабільного розвитку та функціонування є актуальними, так як саме господарські одиниці виконують функції, що формують реальний сектор економіки. Метою роботи є узагальнення результатів дослідження наукових праць з питань розвитку комунальних підприємств, тому актуальними є задачі розвитку методичних основ тарифоутворення на підприємствах, а також формування організаційного механізму загального моніторингу економічного стану підприємств системи життєзабезпечення.

Завданнями, які спрямовані на поліпшення якості комунальних послуг і реформування підприємств систем життєзабезпечення, є активізація створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та ефективної системи надання якісних комунальних послуг та енергозбереження в житлово-комунальному господарстві в циклі теплопостачання з метою зменшення його вартості.

Спеціалістам-практикам галузі потрібна модель розрахунку, що вирішує ці проблеми і дозволяє визначити шукані величини у взаємозв'язку зі стандартами вартості науково-обґрунтованої моделі визначення платоспроможності населення міста. В її основу має бути покладений принцип розподілу населення за рівнями доходів з виділенням частки кожної групи в загальній масі населення, що бере участь в процесі споживання та оплати житлово-комунальних послуг.

Розрахунок платоспроможності здійснюється за групами населення, об'єднаними в залежності від їх щомісячного середньодушового доходу. На основі цього розрахунку можуть бути досліджені та прогнозовані можливі потреби в субсидіях, абсолютна величина отримання коштів за надані послуги, можливості подальшого збільшення платежів і необхідні компенсаційні заходи. Реалізація цих моделей чітко встановлює міру відповідальності виконавців, які беруть участь у створенні та реалізації цілісної системи управління комунальним господарством.

У контексті кризової економіки та розвитку місцевого самоврядування слід визначити і розглядати весь комплекс проблем, пов'язаних з формуванням тарифів на комунальні підприємства та розвиток міста, як важливу частину системи забезпечення населення якісними послугами.

Ключові слова: тариф, комунальні послуги, якість, платоспроможність, управління, сфера послуг

Karlova O.

METHODOLOGICAL BASES OF STIMULATING TARIFF REGULATION FOR UTILITY ENTERPRISES

Modern scientific research shows that although the problem of tariff setting for utilities has received considerable attention, there are many unresolved issues. The problems of their stable development and functioning are relevant, as economic units perform functions, form the real sector of the economy. The aim of the work is to summarize the results of research of scientific works on the development of utilities, therefore, the urgent tasks are to develop the methodological foundations of tariff setting at enterprises, as well as the formation of an organizational mechanism for the overall monitoring of the economic condition of life-support enterprises.

The tasks aimed at improving the quality of public services and reforming enterprises of life-support systems are to intensify the creation of associations of co-owners of apartment buildings and an effective system of providing quality utilities and energy conservation in the housing and utilities sector in the heat supply cycle in order to reduce its cost.

Practitioners of the industry need a calculation model that solves these problems and allows you to determine the desired values in conjunction with the cost standards of a scientifically based model for determining the solvency of the population of the city. It should be based on the principle of distribution of the population according to income levels with the allocation of the share of each group in the total mass of the population participating in the process of consumption and payment for housing and communal services.

The calculation of solvency is carried out by population groups, combined depending, on their monthly average per capita income. On the basis of this calculation, the projected possible needs for subsidies, the absolute value of receiving funds for the services provided, the possibilities for further increase in payments and the necessary compensatory measures can be investigated. The implementation of these models clearly establishes the measure of responsibility of the performers involved in the creation and implementation of an integrated system of management of public utilities.

In the context of the crisis economy and the development of local self-government, the whole complex of problems related to the formation of tariffs for utility companies and the development of the city should, be identified and considered as an important part of the system of providing population with quality services.

Key words: tariff, utilities, quality, solvency, management, service sector

Карлова Е.А.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТИМУЛИРУЮЩЕГО ТАРИФНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЛЯ КОММУНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Современные научные исследования показывают, что несмотря на то, что проблеме тарифообразования для коммунальных предприятий уделялось значительное внимание, нерешенных вопросов остается много. Проблемы их стабильного развития и функционирования актуальны, так как хозяйственные единицы выполняют функции, формируют реальный сектор экономики. Целью работы является обобщение результатов исследования научных трудов по вопросам развития коммунальных предприятий, поэтому актуальными являются задачи развития методических основ тарифообразования на предприятиях, а также формирования организационного механизма общего мониторинга экономического состояния предприятий системы жизнеобеспечения.

Задачами, которые направлены на улучшение качества коммунальных услуг и реформирования предприятий систем жизнеобеспечения, является активизация создания объединений совладельцев многоквартирных домов и эффективной системы предоставления качественных коммунальных услуг и энергосбережения в жилищно-коммунальном хозяйстве в цикле теплоснабжения с целью уменьшения его стоимости.

Специалистам-практикам отрасли нужна модель расчета, что решает эти проблемы и позволяет определить искомые величины во взаимосвязи со стандартами стоимости научно-обоснованной модели определения платежеспособности населения города. В ее основу должен быть положен принцип распределения населения по уровням доходов с выделением доли каждой группы в общей массе населения, участвующего в процессе потребления и оплаты жилищно-коммунальных услуг.

Расчет платежеспособности осуществляется по группам населения, объединенными в зависимости от их ежемесячного среднедушевого дохода. На основе этого расчета могут быть исследованы и прогнозируемые возможные потребности в субсидиях, абсолютная величина получения средств за предоставленные услуги, возможности дальнейшего увеличения платежей и необходимые компенсационные меры. Реализация этих моделей четко устанавливает меру ответственности исполнителей, участвующих в создании и реализации целостной системы управления коммунальным хозяйством.

В условиях кризиса экономики и развития местного самоуправления весь комплекс проблем, связанных с формированием тарифов для коммунальных предприятий и развитием города, должен быть определен и рассмотрен как важная часть системы обеспечения населения качественными услугами.

Ключевые слова: тариф, коммунальные услуги, качество, платежеспособность, управления, сфера услуг

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку України все більшою мірою загострюється питання необхідності суспільства в раціональному управлінні розвитком підприємств систем життєзабезпечення, орієнтованих на економічні та соціальні інтереси населення. Проблеми їх стабільного розвитку та функціонування є актуальними, так як саме господарські одиниці виконують функції, що формують реальний сектор економіки. У більшості робіт за даною тематикою при освітленні окремих аспектів моніторингового дослідження головною проблемою є відсутність єдиних принципів його здійснення, що складають основу для формування теоретико-методичних положень економічного моніторингу формування тарифів на комунальних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що незважаючи на те, що проблемі тарифоутворення для комунальних підприємств приділялася значна увага, невирішених питань залишається багато. Це такі питання як: необхідність удосконалення та приведення у відповідність з Конституцією України законодавчих актів, що регулюють розвиток та функціонування підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення, газопостачання та інших складових системи життєзабезпечення міст, формування комунальної власності, недостатнє використання розроблених комплексних довгострокових програм та планування ефективності сталого розвитку підприємств.

Проблемам стабілізації та розвитку комунальних підприємств присвячені наукові праці українських вчених, В. Бабаєва, О. Димченко, М. Кизима, Т. Качали та інших [1, 2, 4].

Цілі статті. Метою роботи є узагальнення результатів дослідження наукових праць з питань розвитку комунальних підприємств, тому актуальними є задачі розвитку методичних основ тарифоутворення на підприємствах, а також формування організаційного механізму загального моніторингу економічного стану підприємств системи життєзабезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інформаційною базою роботи є статистичні матеріали Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Державного управління статистики України та Головного управління статистики у Харківській області, постанови, розпорядження й аналітичні дані інших вітчизняних міністерств і відомств, результати безпосередньо авторських досліджень, економічна та науково-технічна література [3, 5, 6, 7, 10 - 13].

З кінця 2017 року в Україні відбуваються позитивні кардинальні зміни в тарифоутворенні на підприємствах комунального господарства. Наприклад, згідно з статтею 4 Закону «Про житлово-комунальні послуги», за органами місцевого

самоврядування закріплено повноваження щодо встановлення цін/тарифів на комунальні послуги (постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення, поводження з побутовими відходами). Отже, з 10.06.2018 р. органи місцевого самоврядування не мають повноважень щодо встановлення (у тому числі і за результатами коригування) тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій [13].

Підприємства комунального господарства є галуззю економіки, яка забезпечує населення якісними та своєчасними послугами, необхідними для його комфортного проживання та відтворення продуктивних сил, що підтверджують результати досліджень [8, 9]. Згідно з матеріалами [8, 9], більш як 80% населення України незадоволено якістю та вартістю послуг підприємств комунального господарства.

Рис. 1. Пріоритети розвитку підприємств комунального господарства

SWOT-аналіз, проведений на базі матеріалів Харківської обласної держадміністрації [12], дав змогу виявити сильні та слабкі сторони, які, на думку автора дослідження, стимулюватимуть або стримуватимуть розвиток підприємств комунального господарства (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області

<i>SWOT-аналіз сталого соціального розвитку</i>	
Переваги (сильні сторони)	Недоліки (слабкі сторони)
Розгалужена мережа медичних закладів загального профілю та спеціалізованих медичних установ Наявність наукових медичних установ АМН України Достатньо високий рівень кваліфікації медичного персоналу Низький рівень офіційного безробіття Наявність галузей з виробництва електроенергії та тепла, власного видобутку природного газу та поступова їх модернізація Наявність значних земельних ресурсів – переважно чорноземів Наявність галузі з переробки сільськогосподарської продукції та випуску продуктів харчування Розгалужена система учбових та шкільних закладів Наявність наукових установ НАН України	Від’ємне сальдо природного приросту населення Високий рівень захворюваності населення, в першу чергу онкологічними та серцево-судинними хворобами Високий рівень дитячої смертності Низький рівень середньої заробітної плати та мінімального розміру пенсій Незадовільна якість та висока вартість житлово-комунальних послуг Значний знос основних фондів і висока енергоємність житлово-комунальної галузі Зниження рівня початкової та середньої освіти Зниження рівня вищої освіти та її невідповідність реальним потребам економіки Слабка матеріально-технічна база наукових та учбових установ і шкільних закладів Недостатня забезпеченість населення житлом

Продовження таблиці 1

Можливості	Загрози
<p>Запровадження системи первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини</p> <p>Розвиток державно-приватного партнерства в соціальній сфері</p> <p>Державна цілеспрямована політика в сфері зайнятості населення</p> <p>Реформування сфери житлово-комунального господарства та зниження його енергоємності</p> <p>Цільова державна підтримка пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки</p>	<p>Високий рівень зовнішньої міграції населення</p> <p>Недостатнє та неефективне державне фінансування системи охорони здоров'я, освіти, науки та житлово-комунального господарства</p> <p>Великий дефіцит державного бюджету та пенсійного фонду</p> <p>Низька якість та ефективність державного управління</p> <p>Високий рівень корупції</p>
<i>SWOT-аналіз сталого економічного розвитку</i>	
Переваги (сильні сторони)	Недоліки (слабкі сторони)
<p>Значні земельні ресурси – переважно чорноземи</p> <p>Значні поклади бурого та кам'яного вугілля</p> <p>Приграничне розташування з країнами СНД (Росією, Білоруссю)</p> <p>Високий науково-освітній потенціал</p> <p>Розгалужена фінансово-кредитна система</p>	<p>Занепад тваринницької галузі та незабезпеченість населення деякими видами сільськогосподарської продукції (молоком, м'ясом, плодами та ягодами)</p> <p>Перехід у сільському господарстві від індустріального виробництва до дрібнотоварного</p> <p>Висока частка домінуючого паливно-енергетичного ресурсу в загальному споживанні</p> <p>Висока енергоємність ВРП</p> <p>Низька частка машинобудування у промисловому виробництві</p> <p>Безповоротна втрата окремих виробництв та галузей машинобудування</p> <p>Високий рівень не завантаженості виробничих потужностей та зносу основних засобів у промисловості</p> <p>Незадовільний стан інфраструктури, в першу чергу автомобільних доріг</p> <p>Недостатні обсяги інвестицій в основний капітал</p> <p>Значна частка прямих іноземних інвестицій у загальному їх обсязі</p> <p>Низький рівень покриття експортом імпорту</p> <p>Висока питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі</p> <p>Висока питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту в загальному обсязі товарів</p>
Можливості	Загрози
<p>Державна цілеспрямована політика підтримки високотехнологічних галузей економіки</p> <p>Ефективна державна політика підтримки вітчизняного товаровиробника</p> <p>Зміна суспільно-економічних відносин на селі</p> <p>Посилення вимог до якості імпортованої продовольчої продукції</p> <p>Ефективна державна політика енергозбереження</p> <p>Реформування дозвільної системи</p> <p>Прийняття податкового кодексу та подальше його удосконалення</p> <p>Реформування системи державного управління</p> <p>Ефективна державна політика боротьби з корупцією</p>	<p>Зміна технологічного укладу в економіках провідних країн світу</p> <p>Прискорення науково-технічного прогресу в світі</p> <p>Зростання фінансової нестійкості світової економіки</p> <p>Високий тягар та рівень складності податків</p> <p>Низька кредитоспроможність країни та висока вимогідність її дефолту</p> <p>Політична нестабільність в країні</p> <p>Низька якість та ефективність державного управління</p> <p>Значне від'ємне сальдо поточного рахунку платіжного балансу</p> <p>Високий дефіцит державного бюджету</p> <p>Високий зовнішній борг держави та корпоративного сектору</p>
<i>SWOT-аналіз стійкого екологічного розвитку</i>	
Переваги (сильні сторони)	Недоліки (слабкі сторони)
<p>Наявність об'єктів природно-заповідного фонду</p> <p>Зниження індексу забруднення атмосфери за рахунок зменшення викидів промисловими підприємствами</p> <p>Зменшення забруднення зворотних вод за рахунок зниження викидів промисловими підприємствами</p>	<p>Значні накопичені обсяги відходів I – III класів небезпеки</p> <p>Висока забрудненість атмосферного повітря, в першу чергу пересувними джерелами</p> <p>Висока забрудненість зворотних вод у загальному водовідведенні</p>
Можливості	Загрози
<p>Збільшення лісних масивів</p> <p>Впровадження схеми роздільного збору та сортування ТПВ</p> <p>Будівництво підприємства по комплексній переробці відходів</p> <p>Створення державною системою стимулювання розподільного збору, сортування та комплексної переробки ТПВ</p> <p>Запровадження ефективної державної екологічної політики</p>	<p>Зміна клімату та глобальне потепління</p> <p>Скорочення лісних масивів</p> <p>Забруднення атмосфери на земній кулі</p> <p>Збільшення автомобільного парку та автомобільних перевезень</p>

*Складено за матеріалами [6, с. 63-73]

Таким чином, завданнями, які спрямовані на поліпшення якості комунальних послуг і реформування підприємств систем життєзабезпечення, є такі:

✓ Активізація створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та ефективної системи надання якісних житлово-комунальних послуг.

✓ Енергозбереження в житлово-комунальному господарстві в циклі теплопостачання з метою зменшення його вартості.

Для вирішення поставлених вище завдань необхідно реалізувати такі заходи:

1. Впровадження інноваційних проектів

2. Реалізація програми модернізації комунальної теплоенергетики

Розвиток регіонів України в останні роки зіткнувся з низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовили його розбалансований, асиметричний та диспропорційний характер. Основою цього стала невизначеність стратегічних пріоритетів регіонального розвитку у кризовий та посткризовий періоди, неготовність регіонів до неухильно зростаючого конкурентного тиску на внутрішньому та зовнішніх ринках у боротьбі за матеріальні, фінансові та людські ресурси, можливість ефективного використання геополітичного розташування регіональних систем та комплексів. Тактичні прорахунки регіонального розвитку України (у короткостроковому та середньостроковому періоді) обумовлені переважно відсутністю чітко означених, науково обґрунтованих економічних і соціальних стратегічних пріоритетів, неврахуванням особливостей довгострокових тенденцій регіонального розвитку, що формуються та діють на посткризовому етапі модернізації економіки [2, 3].

Спеціалістам-практикам галузі потрібна модель розрахунку, що вирішує ці проблеми і дозволяє визначити шукані величини у взаємозв'язку зі стандартами вартості (соціальною нормою площі житла, рівнем оплати витрат підприємств ЖКГ населенням: відсотком платежів громадян за житлово-комунальні послуги в сукупному сімейному доході і вартістю ЖКП за 1 кв. м загальної площі) [2, с. 157].

На нашу думку необхідно створення науково-обґрунтованої моделі визначення платоспроможності населення міста. В її основу має бути покладений принцип розподілу населення за рівнями доходів з виділенням частки кожної групи в загальній масі населення, що бере участь в процесі споживання та оплати житлово-комунальних послуг. Розрахунок платоспроможності здійснюється за групами населення, об'єднаними в залежності від їх щомісячного середньодушового доходу. Пред'явлений населенню до оплати тариф за послуги ЖКГ визначається за формулою:

$$T = C \cdot V \quad (1)$$

де C – вартість ЖКП на одну людину в місяць по соціальній нормі;

V – встановлюваний рівень (у %) оплати населенням наданих житлово-комунальних послуг по відношенню до рівня витрат на утримання і ремонт житла, а також комунальні послуги на відповідний період часу в даному місті.

$$C = N \cdot P, \quad (2)$$

де N – соціальна норма площі житла;

P – затвердження економічного обґрунтування вартості ЖКП на 1 кв. м.

На основі цього розрахунку можуть бути досліджені та прогнозовані можливі потреби в субсидіях, абсолютна величина отримання коштів за надані ЖКП, можливості подальшого збільшення платежів і необхідні компенсаційні заходи. Реалізація цих

моделей чітко встановлює міру відповідальності виконавців, які беруть участь у створенні та реалізації цілісної системи управління ЖКГ.

Інноваційна модель розвитку підприємств сфери обслуговування передбачає реалізацію стратегічних підходів, що забезпечують підвищення її ефективності, згортання дотацій з одночасним створенням альтернативних недержавних джерел фінансування її розвитку, заснування системи рахунків соціального характеру з метою надання державної адресної допомоги малозабезпеченим категоріям громадян.

Для аналізу соціально-економічної ефективності функціонування об'єктів сфери послуг необхідно проаналізувати ті умови та фактори, які визначають ефективність їхньої роботи на державному, регіональному та мікрорівні. Так як система управління функціонально-просторовим розвитком сфери послуг представляє собою спеціально організовану сукупність політико-ідеологічних, правових та економічних дій на умови, пріоритети і обмежені перетворення окремих міських підсистем з метою усунення протиріч і забезпечення на цій основі комплексного і збалансованого розвитку.

Щоб визначити ефективність функціонування об'єктів сфери послуг регіону як самостійних господарюючих ланок, необхідно проаналізувати статистичні дані з роботи підприємств житлово-комунального господарства, установ сфери соціального захисту, приділити увагу даним щодо трудових та інших ресурсів регіону, які забезпечують ефективне та безперебійне виконання основних функцій об'єктів. Моніторинг показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та обсягами фінансування за 2016–2018 роки, вказує на орієнтацію державної політики на побудову «конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки...»[10, 11].

Дотримання стратегічних цілей забезпечення високої якості життя громадян і підвищення конкурентоспроможності економіки сприяє процесу інтеграції держави у світове співтовариство. На думку авторів дослідження, створення та розвиток комунальних послуг відповідає реалізації цих завдань. Розвиток реального сектора економіки шляхом удосконалення та розвитку об'єктів систем життєзабезпечення дозволить більш ефективно розглянути проблеми, пов'язаних з вирішенням питань розвитком підприємств комунального господарства та виконання короткострокових та довгострокових цілей розвитку. Динаміка показників свідчить, що скорочення частки доходів бюджету у відсотках до ВВП, а також значна потреба в ресурсах для проведення реформ в усіх сферах, розвиток інфраструктури та підвищення якості адміністративних і соціальних послуг сприяють створенню умов для складення бюджету на дефіцитній основі. Аналіз свідчить про те, що рівень дефіциту державного бюджету у відсотках до ВВП має тенденцію поступового скорочення. Також державою передбачається постійне динамічне зменшення видатків на перелічені галузі. Тому можна говорити про перехід підприємств і організацій до сфери приватного володіння та самостійного фінансування, намагання держави зберегти фінансові ресурси. Стабільною є динаміка лише у сфері житлово-комунального господарства через те, що більшість будівель і споруд перебувають у державній власності та вимагають постійного фінансування.

В Україні відсутній чіткий механізм функціонування сфери послуг, що допомагає створити комфортні умови проживання населення, можливості для відтворення продуктивних сил. Особливе місце в серед шляхів підвищення ефективності сфери послуг є якість системи життєзабезпечення міста, використання інноваційних технологій, формування інвестиційної привабливості. Управління сферою послуг спирається на прогностичні оцінки, моніторингові дослідження, широке використання досягнень правової інформатики й засобів обчислювальної техніки, ґрунтується на концептуальному сприйнятті міського життя як єдиного соціального організму. До того

ж концептуальний, системний підхід у рішенні основних проблем сфери послуг в умовах соціально орієнтованої економіки зростає. Адже цей підхід базується на сполученні багатьох областей наукового знання, практичних наробітків, евристичних здатностей і містить у собі не тільки заяви про наміри, але й поглиблену систему наукових принципів і методів дослідження й дії.

Важливий інтерес представляє проблема оптимізації управління соціально-економічними процесами в сфері послуг, покликана відобразити ринковий стан керованих об'єктів з урахуванням їх специфіки в конкретній ситуації й формування, по суті, нового законодавства. При визначенні складу, функцій сфери послуг, її загальних та специфічних завдань, що вирішуються на рівні територіальної громади в умовах кризової регіональної економіки і розвитку місцевого самоврядування, слід визначити весь комплекс проблем, пов'язаних з формуванням тарифів для підприємств комунального господарства, розвитком міста, та розглядати їх як важливу частину системи забезпечення населення якісними послугами.

Висновки. Отже, доцільно використовувати досвід міжнародної практики, зокрема країн ЄС, для прискорення реалізації проектів розвитку підприємств комунального господарства, що, у свою чергу, сприятиме отриманню максимальної віддачі для всіх категорій споживачів послуг; упровадити практику фінансування більшості інфраструктурних підприємств на засадах співпраці та дольової участі територіальних громад. Реалізація подібних програм потребує спільних зусиль влади, інвесторів, донорів та активної участі інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бабаєв В.М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти: Монографія.-Х.: Видавництво ХарРІ НАДУ, 2004.-188 с.
2. Димченко О.В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління: монографія / О. В. Димченко; Харк.нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 356 с.
3. Карлова О.А. Визначення ступеню підготовленості та елементів стратегії управління міського комплексу до інноваційних змін //Науковий вісник БДФЕУ. Економічні науки (27) 2014. – С. 383-391.
4. Літвінов О.С., Капталан С.М. Сутність та види механізмів в економіці / О.С. Літвінов, С.М. Капталан // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – Вип. 6 (11). – С.146-149.
5. Програма підвищення рівня та покращення якості життя Харківської області на період до 2015 року/ С.П.Кушнар'єв, В.С. Пономаренко, М.О. Кизим та ін. – Х., 2004. – 263с.
6. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року: Монографія. - Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2008.- 352 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/teplovodopostachannya-ta-vodovidvedennya/>
8. A European Union Strategy for Sustainable Development // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu/indexen.htm>
9. Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renewed Strategy // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu/index>
10. Офіційний сайт Головного управління статистики Харківської області: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>
11. Офіційний сайт Державного управління статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
12. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>
13. Закон України від 24.06.04 р. № 1875-VII «Про житлово-комунальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>

УДК 658.009.12(075.8)

Лупак Р.Л., д.е.н., доцент

Юсипович О.І., к.е.н., доцент

Лаба Г.Р., студент

Львівський торговельно-економічний університет

КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ УСПІХУ ЯК СИСТЕМНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено передумови утвердження системного мислення щодо важливості раціонального вибору та нагромадження підприємствами ключових факторів успіху за умови вирішення завдань відносно забезпечення конкурентоспроможності. Охарактеризовано наукові твердження про сутність та концептуальне значення ключових факторів успіху в системі управління конкурентоспроможністю підприємства. Представлено перелік ключових факторів успіху за рівнями забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Узагальнено стратегічні орієнтири підприємств у політиці набуття та реалізації ключових факторів успіху.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, ключовий фактор успіху, забезпечення, система.

Lupak R., Yusypovych O., Laba G.

KEY SUCCESS FACTORS AS A SYSTEMIC CONDITION FOR ENTERPRISE COMPETITIVENESS

The article defines the preconditions for the establishment of systematic thinking about the importance of rational choice and the accumulation by enterprises of key success factors in the context of meeting the challenges of ensuring competitiveness. The scientific statements about the essence and conceptual importance of the key factors of success in the enterprise competitiveness management system are characterized. A list of key success factors in terms of levels of enterprises competitiveness is presented. The enterprises strategic guidelines are summarized in the policy of acquiring and implementing key success factors.

Key words: enterprise competitiveness, key factor of success, provision, system.

Лупак Р. Л., Юсипович А. И., Лаба Г. Р.

КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ УСПЕХА КАК СИСТЕМНОЕ УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье определены предпосылки утверждения системного мышления о важности рационального выбора и накопления предприятиями ключевых факторов успеха при решении задач по обеспечению конкурентоспособности. Охарактеризованы научные утверждения о сущности и концептуальное значение ключевых факторов успеха в системе управления конкурентоспособностью предприятия. Представлен перечень ключевых факторов успеха по уровням обеспечения конкурентоспособности предприятий. Сделано обзор стратегические ориентиров предприятий в политике приобретения и реализации ключевых факторов успеха.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, ключевой фактор успеха, обеспечение, система.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Трансформація ринкових відносин суттєво змінює економічну, інформаційну, інституційну та інші сфери функціонування підприємств. Відповідно важливим завданням економічного зростання підприємства є набуття таких переваг, що дозволяють забезпечити та отримувати високі конкурентні позиції на ринку. При цьому, переваги підприємства варто розглядати стосовно тих факторів успіху, що прямим чином визначають рівень ефективності та конкурентоспроможності.

В умовах посилення конкуренції необхідність визначення методологічної бази у вирішенні таких завдань лише посилюється, зокрема важливо щодо ключових факторів

успіху встановити концептуальну сутність, рівні та умови ефективного відтворення, характеристики удосконалення та заміщення тощо. Водночас, формування відповідних наукових висновків варто розглядати як проєкцію щодо визначення стратегічних основ діяльності підприємств, необ'єктивний вибір яких часто стає головною загрозою втрати конкурентних позицій у ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам забезпечення конкурентоспроможності підприємств присвячені дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Т. Васильців, О. Власюк, І. Должанський, О. Ляш, Я. Качмарик, Ф. Котлер, А. Мазаракі, М. Портер, Р. Фатхутдінов, З. Шершньова, А. Юданов. Результати досліджень І. Бабець, З. Варналія, З. Герасимчук, А. Двігун, А. Мельник, А. Мокія, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, М. Якубовського є вагомим теоретико-прикладним базисом обґрунтування значення ключових факторів успіху в діяльності підприємств. Попри сформований методологічний базис формування ключових факторів успіху, в умовах постійного розвитку ринкових відносин підприємства потребують концептуально-стратегічних рекомендацій щодо удосконалення процедур системного використання таких факторів у процесі забезпечення конкурентоспроможності.

Цілі статті. Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних положень ключових факторів успіху як системної умови забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сутнісні твердження науковців щодо ключових факторів успіху підтверджують неповне визначення концептуальних положень системи набуття та реалізації, яка є основною у досягненні необхідного рівня конкурентоспроможності підприємства. Так, на думку авторів праці за редакцією О. Власюка, ключові фактори успіху підприємства – це конкурентні переваги підприємства в ринковому середовищі, що забезпечують його фінансово-економічну прибутковість та зовнішню інвестиційну активність [1, с. 55–61; 6, с. 12–16]. Означені аспекти в значній мірі відображають цільову функцію господарської діяльності підприємств – досягнення необхідного рівня ефективності, водночас, не враховується низка інших факторів (інноваційні, інституційні, соціальні та ін.), що визначають рівень конкурентоспроможності.

Я. Качмарик та П. Куцик ключові фактори успіху підприємства характеризують як систему чинників для певної сфери діяльності, що приносять підприємству переваги над іншими аналогічними суб'єктами. При цьому відмічають їх постійну динамічність, високу залежність у формуванні відносно інтенсивності конкуренції та життєвого циклу підприємства [3, с. 77–80]. Варто погодитися з науковцями щодо виділених ознак ключових факторів успіху, але розглядати їх як базовими у діяльності підприємства, вважаємо, недоцільно. Зокрема, підприємства, що володіють прогресивними факторами успіху, котрі неможливо сформувані конкурентам, не потребують їх постійного заміщення і, відповідно, окремі ознаки не мають практичного значення.

На думку Т. Васильціва ключові фактори успіху є елементом перспективного покращення конкурентних позицій підприємства [7, с. 9]. Безперечно, що вдале визначення факторів успіху є сучасною необхідністю у діяльності підприємства та відмова від їх прогнозування істотно перешкоджає конкурентоспроможності. Важливо, щоб вибір ключових переваг відбувався із широким залученням усіх сторін збоку підприємства та передбачав додаткові отримання консультацій від державних органів влади за умови його функціонування в межах окремого сектору внутрішнього ринку.

В окремих припущеннях науковців ключові фактори успіху розглядаються як підтвердження здатності підприємства швидко реагувати на вимоги споживачів, використовувати прогресивні технологічні та інші інновації у господарській діяльності, формувати у достатньому обсязі ресурси для вирішення стратегічних завдань тощо [4, с. 205–210; 5, с. 281–301]. Варто погодитися з тим, що ключові фактори успіху

підтверджують рівень ефективності окремих операцій та не стосуються усієї системи господарської діяльності підприємства. Зокрема, не варто розраховувати на швидке вирішення стратегічних завдань при оволодінні факторами, які успішно визначають ефективність управлінських рішень. Такий висновок обґрунтовується високою мінливістю як внутрішнього стану підприємства (залежністю від професійних якостей персоналу, сформованості фінансового капіталу, інноваційної та інвестиційної активності) так і зовнішнього середовища (стабільності економіки, прозорості та ясності інституційних відносин, ступеня доступу до ринку капіталу).

Вважаємо, що ключові фактори успіху підприємства варто розглядати як здатність його у коротко та довгостроковій перспективі перемагати у конкурентній боротьбі з прямими та опосередкованими конкурентами відносно діючих правил і норм у ринковому середовищі.

Відмітимо, що основною функцією ключових факторів успіху є визначення перспективних напрямів розвитку в стратегічному періоді. Водночас, кожен з відповідних факторів доцільно структурувати з метою обґрунтування рівнів системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові фактори успіху за рівнями забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Рівні	Фактори
Торгово-технологічний	оптимальне співвідношення ціни та якості, товарна пропозиція відповідно до потреб ринку, стійка асортиментна політика, мінімальні витрати реалізації продукції, повне виконання замовлення покупців, своєчасний розрахунок з постачальниками товарів
Управлінський	професійно-кваліфікаційний рівень персоналу, забезпечення умов високопродуктивної праці, якісне стратегічне управління рентабельністю використання ресурсного потенціалу, наявність системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, швидка реакція на зміни в ринковому середовищі, сформована корпоративна культура, якісне оцінювання товарних залишків
Маркетинговий	дослідження кон'юнктури ринку, раціональний вибір ринкових сегментів, підтримання зв'язків із споживачами, гарантійне обслуговування, використання прогресивних (нетрадиційних) методів стимулювання продажу товарів на ринку, врахування сезонного та ажіотажного попиту, надання додаткових послуг
Ринковий	досвід роботи та імідж (сформованість бренду), інтеграція у сфери соціального відтворення капіталу, співробітництво з суб'єктами зовнішнього інвестиційного та інноваційного середовища
Економічно-ресурсний	ефективне використання ресурсного потенціалу, інноваційний та технологічний розвиток, фінансова маневреність та незалежність, своєчасність сплати податків, обов'язкових платежів та розрахунків за отриманими кредитами, вигідне місце розташування

Високі темпи зростання ринку підтверджують важливість адаптації підприємства до торгово-технологічних, управлінських, маркетингових, ринкових та економічно-ресурсних змін. Найбільш оптимальною є система ключових факторів успіху, яка побудована саме за такими сферами, адже дозволяє підприємствам раціонально згрупувати усі переваги на ринку. Все це дозволяє раціонально сформувати місію конкурентоспроможності підприємства: модернізація торгово-технологічного процесу, реалізація інноваційних підходів до розвитку мережі об'єктів торгівлі (торгово-технологічні фактори успіху); формування цілісної інституційної системи забезпечення конкурентоспроможності (управлінські фактори успіху); забезпечення та підтримання високого рівня лояльності споживача (маркетингові фактори успіху); формування коопераційних об'єднань, забезпечення вертикально-горизонтальної інтеграції (ринкові фактори успіху); впровадження прогресивних технологічних способів ведення господарської діяльності (економічно-ресурсні фактори успіху).

Об'єктивно, що для налагодження виробництва конкурентоспроможної продукції насамперед необхідно техніко-технологічно забезпечити господарські процеси. За такого напрямку на підприємствах оновлюють матеріально-технічну базу,

впроваджують нові технології, посилюють комерційний захист та якість використання об'єктів інтелектуальної власності. Тут важливо державним інституціям забезпечити повну ресурсну підтримку місцевим підприємствам, яка дозволить подолати існуючий техніко-технологічний розрив з товаровиробниками інших країн. При цьому успіх ресурсного інструмента підтверджуватиметься стійким характером впровадження інновацій, рівнем ефективності наявних технологій, сформованістю довготривалих стимулів до техніко-технологічного розвитку.

Використання конкурентного потенціалу на підприємствах потребує організаційної налагодженості, стратегічної і тактичної спланованості та переорієнтації системи управління. Тому застосування організаційно-економічного інструментарію має скеровуватися на проведення системних змін, які стосуються управління фінансово-інвестиційними процесами, інтелектуально-кадровим та матеріально-технічним забезпеченням та іншими сферами життєдіяльності підприємств.

Також вітчизняним товаровиробникам необхідно подбати про маркетингово-логістичний розвиток, що підтверджуватиметься забезпеченням та підтриманням високого рівня лояльності споживачів. У цьому напрямі підприємствам варто сконцентрувати зусилля на підвищення диференціації форм і методів стимулювання продажу товарів, покращання логістичних комунікацій зі споживачами та постачальниками, розширення участі в розвитку маркетингової інфраструктури цільового сегмента ринку. Водночас для досягнення за такими напрямками достатнього рівня ефективності товаровиробникам необхідно заручитися підтримкою органів місцевого самоврядування, робота яких стосуватиметься активної популяризації їхніх товарів (послуг) на ринку, пошуку нових сфер реалізації товарної пропозиції, розширення участі у реалізації загальнонаціональних та регіональних програм.

Відомо, що головним засобом забезпечення конкурентних позицій підприємств на ринку є здатність раціонально сформулювати та представити товарну пропозицію. Її важливими характеристиками є інноваційність, технологічність, асортиментна широта, диференційованість, споживча цінність тощо. При цьому досить складно підтримувати таку відповідність підприємствам в міру різних методичних пояснень чи трактувань, граничних обмежень до рівнів якості товарів.

Усе більше значення у зміцненні конкурентних позицій підприємств належить інтелектуально-кадровому забезпеченню, у контексті якого важливо вірно обрати матеріальні засоби мотивації праці, комерціалізації та охорони інтелектуальної власності, посилення контролю та відповідальності персоналу. Утім, про високу прогресивність та ефективність використання таких засобів на вітчизняних підприємствах не доводиться стверджувати. Тут вирішальне значення слід надати соціально-психологічному інструментарію при підвищенні ефективності праці, формуванні високої мотивації праці та достатнього рівня якості трудового життя.

Вітчизняні підприємства здебільшого спроможні забезпечити комплекс передумов задля підтримки необхідних темпів економічного розвитку та зниження негативного впливу фінансово-економічних і комерційних ризиків. У цьому проявляється й важливість посилення фінансової складової конкурентоспроможності, у результаті чого оптимально розподіляються сформовані ресурси, ефективно використовується оборотний капітал, забезпечується своєчасне його реінвестування, активізується інвестиційно-інноваційна діяльність та зростає ділова активність. Зокрема, ці завдання суб'єкти господарської діяльності можуть вирішити через формування внутрішніх стандартів управління грошовими потоками, реалізацію інвестиційних програм, системне впровадження нововведень тощо.

Безсумнівно, що в конкурентному середовищі підприємствам варто оцінювати ступінь ефективності використання внутрішніх ресурсів та обсяги наявних фінансово-

інвестиційних резервів. Це необхідно, щоб раціонально підійти до формування внутрішніх фондів інвестиційного забезпечення конкурентоспроможності. Так, їх наповнення може стосуватися отриманого прибутку, частину якого спрямовується на інвестиційні цілі; амортизаційних відрахувань, які раціонально розподіляються, не порушуючи стабільності фінансово-економічних результатів; страхових відшкодувань та іммобілізації оборотних активів; окремих видів поточної заборгованості, які забезпечують раціональне використання фінансових витрат.

Висновки. Ключові фактори успіху є ознакою ефективного функціонування та конкурентоспроможні підприємства за якою можна стверджувати про системну модернізацію бізнес-процесів та капіталізацію фінансово-інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності, покращання взаємовигідної співпраці з контрагентами та опосередкованими конкурентами, розширення участі в реалізації програм соціально-економічного розвитку територій функціонування, проектах міжгалузевого та міжрегіонального співробітництва.

Варто зазначити, що зміцнення конкурентних позицій підприємств може відбуватися за різними напрямками і при цьому використовуватимуться різні інструменти й засоби. Тому планові припущення у розробленні та реалізації конкурентної політики для вітчизняних підприємств повинні орієнтуватися головним чином на налагодження та розвиток тісних взаємозв'язків з органами державної влади на регіональному та місцевому рівнях. Тут важливо сформуванню взаємну залежність, яка б дозволяла вирішувати обопільні стратегічні завдання, що визначає перспективи наступних досліджень системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Список використаних джерел:

1. *Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації* : монографія / за заг. ред. О. С. Власюка. Київ, 2017. 384 с.
2. *Дисбаланси та механізми розвитку внутрішнього ринку України в умовах воєнних дій на Донбасі* : аналіт. доп. / В. І. Волошин та ін. Львів, 2015. 84 с.
3. Качмарик Я. Д., Куцик П. О., Лупак Р. Л. *Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства* : монографія. Львів, 2012. 208 с.
4. Лупак Р. Л., Васильців Т. Г. *Конкурентоспроможність підприємства* : навч. посіб. Львів, 2016. 484 с.
5. *Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі* : монографія / за ред. П. О. Куцика, Т. Г. Васильціва. Львів, 2016. 426 с.
6. *System transformations of the national economy: challenges and expectations* : collective monograph / edited by O. Vlasjuk and other. Bydgoszcz, Poland, 2016. Vol. 1. 242 p.
7. Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. Strategic approaches to the effective use of intangible assets as a condition for strengthening the competitiveness of enterprises. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14), ч. 2. С. 8–15.

УДК 65.012.23

Полінкевич О.М., д.е.н., професор

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗМІН ПРИ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено дослідження підходів до оцінювання ефективності змін при реінжинірингу бізнес-процесів підприємств. Запропоновано використовувати систему показників, яка поєднує вимір таких змін, як соціально-психологічні, виробничо-технологічні, фінансово-економічні, інтелектуально-кадрові, структурно-адміністративні. Визначено перелік якісних та кількісних показників, що оцінюють ефективність змін у кожній із груп. Доведено, що їхня кількість повинна коливатися від десяти до двадцяти п'яти.

Ключові слова: процесно-орієнтований підхід, зміни, ефективність, реінжиніринг бізнес-процесів, показники оцінювання.

Polinkevych O.

EFFICIENCY OF CHANGES IN BUSINESS PROCESSES REPRESENTATION OF ENTERPRISES

The article analyzes approaches to assessing the effectiveness of changes in the reengineering of business processes of enterprises. It is proposed to use a system of indicators, which combines the measurement of such changes as socio-psychological, production-technological, financial-economic, intellectual-personnel, structural and administrative. A list of qualitative and quantitative indicators that assess the effectiveness of changes in each of the groups is determined. It is proved that their number should vary from ten to twenty five.

Key words: process-oriented approach, changes, efficiency, reengineering of business processes, evaluation indicators.

Полинкевич О.Н.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИЗМЕНЕНИЙ ПРИ РЕИНЖИНИРИНГЕ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КОМПАНИЙ

В статье проведено исследование подходов к оценке эффективности изменений при реинжиниринга бизнес-процессов предприятий. Предложено использовать систему показателей, которая сочетает измерение таких изменений, как социально-психологические, производственно-технологические, финансово-экономические, интеллектуально-кадровые, структурно-административные. Определен перечень качественных и количественных показателей, оценивающих эффективность изменений в каждой из групп. Доказано, что их количество должно колебаться от десяти до двадцати пяти.

Ключевые слова: процессно-ориентированный подход, изменения, эффективность, реинжиниринг бизнес-процессов, показатели оценки.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливим науковими та практичними завданнями. Поява нових підходів до управління підприємствами сприяє застосуванню відповідного інструментарію, який спрямований на довгострокове функціонування підприємства. Він базується на процесно-орієнтованому підході, а також управлінні змінами. Відповідно до цього, підприємство є системою, яка функціонує як сукупність взаємозв'язаних процеси та змін, які визначають ефективність підприємницької системи та її взаємозв'язки із зовнішнім середовищем. Кожна підприємницька система у зовнішньому середовищі відрізняється одна від одної. Відмінностями є реакція на зміни та швидкість адаптації до зовнішнього середовища. Головною перевагою такого підходу є орієнтація на рівень задоволення потреб клієнтів продукції або послуг. За цих умов варто управляти розвитком підприємства через реінжиніринг бізнес-процесів. У теорії та практиці поширеною є думка щодо ефективності і доцільності процесно-орієнтованого підходу в управлінні. Проте він має низку недоліків, серед яких: слабкий зв'язок між підрозділами, націленість на проміжний результат, відсутність відповідальних за кінцевий результат осіб, низька оперативність робіт, неефективність інформаційної підтримки, значна складність автоматизації й інтеграції для систем управління [6, с. 264].

В умовах неоіндустріального суспільства зовнішнє оточення підприємства не є статичною одиницею, а динамічною. Реакцією на зміни слугують реструктуризація підприємства та реінжиніринг бізнес-процесів. Метою таких змін є підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємства з використанням інноваційної складової. Перш ніж розпочати перепроєктування функціональних змін на підприємстві, необхідно осмислити алгоритм кожної з процедур та надати оцінку кінцевому результату. Тобто, поняття ефективності реінжинірингу бізнес-процесів є важливим з погляду забезпечення сталого та випереджального розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Необхідність проведення реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах розглядається багатьма вченими, серед яких: Хаммер Чампи Дж., Андерсен Б., Уллах Ф., Робсон Харрінгтон Дж. Тощо.

Зокрема, Охріменко О. розглянула методичні підходи до оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів виробництва на основі потенціалу підприємства [8]. Проаналізувала сутнісні характеристики елементів останнього крізь призму розвитку організаційних, технічних та технологічних процедур. Зазначила, що вартість бізнес-процесу встановлюється через загальні витрати. Проаналізувала потенціал покращень, підтримала думку Солдатова В., що потенціал ефективності формується як різниця потенціалу результативності та собівартості [11, с. 238].

Лошак Т.В., Ладанюк А.П. визначили різницю між вдосконаленням та реінжинірингом, де вказали, що при вдосконаленні рівень змін є нарощувальний, а при реінжинірингу радикальний. Частота змін при вдосконаленні є неперервним або одноразовим, а при реінжинірингу лише одноразовим [7, с. 176]. Визначено чотири компоненти бізнес-системи: бізнес-процеси, роботи та структури, системи управління та оцінок, переконання та цінності [7, с. 177]. Вказали, що успішність функціонування підприємства залежить від узгодження всіх чотирьох компонентів бізнес-системи. Основним показником ефективності є прибуток, який має бути максимальним [7, с. 178].

Іпполітова І.Я. визначила систему показників, через які оцінюється ефективність реінжинірингу. До неї віднесено: кількісні (тривалість бізнес-процесу, витрати на бізнес-процес, кількість помилок, собівартість продукції, обсяги реалізації, чистий прибуток, частка ринку, продуктивність праці, завантаження виробництва, рентабельність підприємства) та якісні (організаційна структура, задоволеність клієнтів, мотивація персоналу, організація праці, ефективність управління) показники [7, с. 268]. Зазначено, що цей підхід визначає, наскільки підприємство наблизилося до бажаної моделі функціонування. Це дасть змогу створити новий набір цінностей для підприємства, реалізувати його стратегічні цілі, підвищити конкурентоспроможність та збільшити ефективність його функціонування [6, с. 269].

Гончаренко І.М. зазначив, що для оцінки ефективності реінжинірингу підприємств використовуються показники, які відображають зміну якісних, вартісних, часових параметрів бізнес-процесів, а також підвищення рівня їх результативності та керованості. Встановлено, що базовими показниками як окремих процесів, так і всієї системи є результативність, ефективність та гнучкість [3]. Зазначено, що якщо якісно проведено реінжиніринг, то він має можливість знижувати рівень затрат підприємства на 60–70 %, кількість помилок на 40–70 %. Якщо підприємство має більш ніж 20 % бізнес-процесів, що підлягають реінжинірингу – це є ознакою його неефективності [10].

Цілі статті. Метою статті є розробка методичного підходу до оцінювання ефективності змін при реінжинірингу бізнес-процесів підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оцінка ефективності реінжинірингу бізнес-процесів спрямована на ключові об'єкти, які виступають базою для порівняння та формують поняття ефективності. Ними можуть виступати бізнес-лінії, підприємство (бізнес-система), економічний потенціал підприємства, бізнес-потенціал, виробничий потенціал, потенціал покращення тощо. На думку Хлебнікова Д.В., оцінка ефективності реінжинірингу залежить від цілей, що були сформульовані керівництвом у межах відповідної програми. Виокремлюють два основних завдання, вирішення яких є першочерговим [12]:

1. Зміна бізнес-системи відповідно до очікувань власників (прибутковість бізнес-системи; системні очікування, які визначають конфігурацію та інфраструктуру бізнес-системи; морально-етичні очікування, що визначають поведінку бізнес-системи стосовно оточуючого та внутрішнього соціального середовища);

2. Зростання вартості бізнес-системи, тобто її ринкова капіталізація, приведена вартість чистих грошових потоків або вартісна порівнянність з аналогічною угодою з продажу-купівлі чи створення підприємства, де враховується ринок, інфраструктура, клієнти тощо.

Отже, основні критерії оцінки ефективності змін при реінжинірингу бізнес-процесів мають бути орієнтовані на вимоги клієнтів та власників, оскільки вони формують ринкову вартість підприємства.

Система індикаторів, які дозволяють визначити результативність бізнес-процесів до та після реінжинірингу, повинна містити показники прибутковості, ефективності, вартості процесу, продуктивності, тривалості тощо [5].

Подемо систему оцінки ефективності змін при реінжинірингу бізнес-процесів підприємства на рис. 1

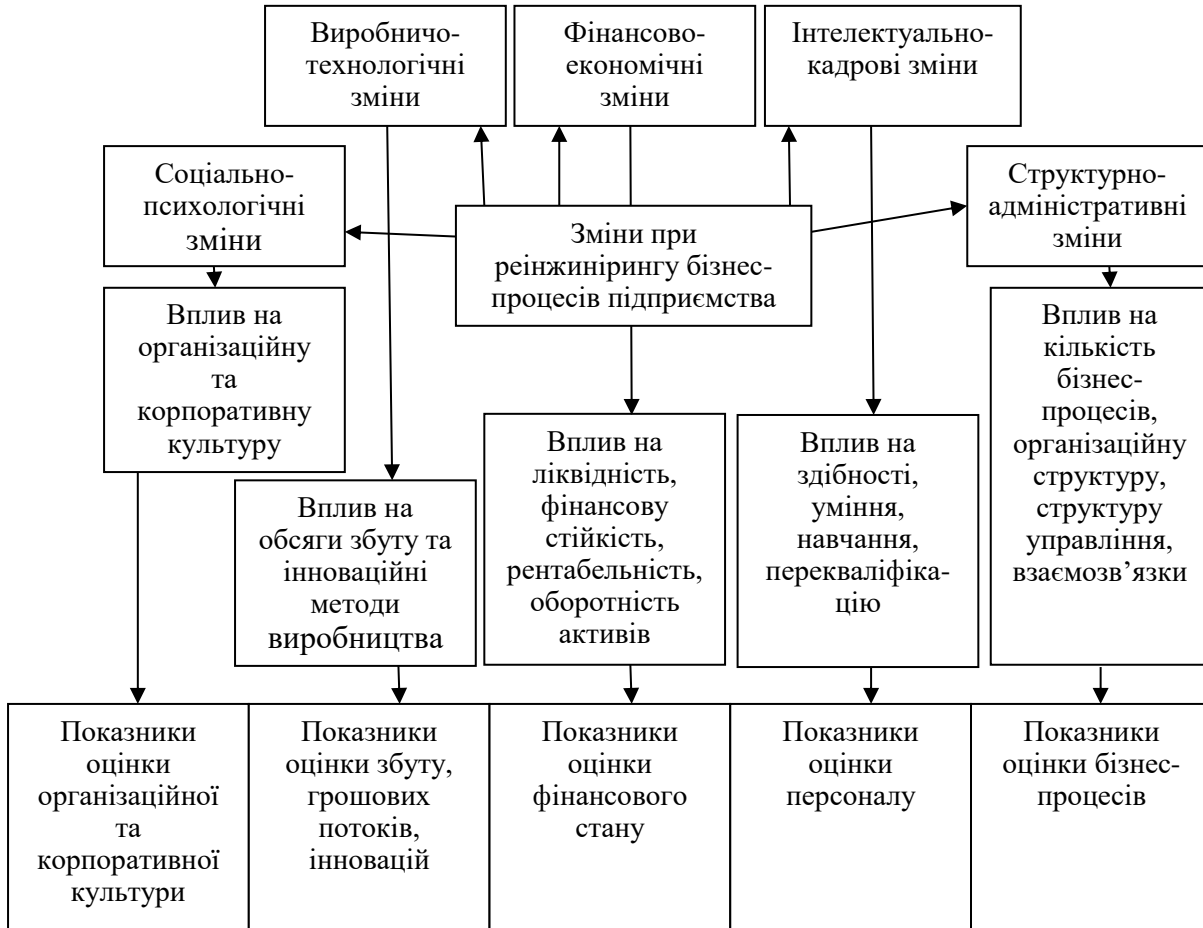

Рис. 1. Взаємозв'язок змін при реінжинірингу бізнес-процесів підприємства та показників оцінювання (розроблено автором)

Сукупність всіх показників варто розділити на дві групи: якісні та кількісні. Відповідно до цього їхня кількість не повинна перевищувати за кожною групою двох–п'яти. Система показників повинна бути не менша 10 і не більша 25. Причому варто розробляти відносні показники, які зважені на кількість працюючих або бізнес-процес.

До показників, які оцінюють організаційну та корпоративну структури пропонуємо включити якісний (наявність корпоративного кодексу) та кількісний (кількість проведених благодійних заходів протягом року на один бізнес-процес) показники. Оцінка збуту, грошових потоків та інновацій проводиться через такі якісні (наявність розроблених інновацій одним бізнес-процесом, наявність використаних інновацій одним бізнес-процесом) та кількісні (величина грошового потоку на одного працівника, величина грошового потоку на один бізнес-процес) показники. Показники фінансового стану містять якісні (наявність щорічного обов'язкового аудиту) та кількісні (коефіцієнт Бівера, коефіцієнт покриття, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт рентабельності

активів, коефіцієнт оборотності активів) показники. До показників оцінки персоналу належать якісні (наявність центрів навчання та перенавчання) та кількісні (коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт перепідготовки фахівців) показники. Оцінка бізнес-процесів буде проводитися за такими якісними (використання реінжинірингу процесів) та кількісними (зміна величини витрат через скорочення бізнес-процесів) показниками.

Висновки. Тобто, оцінка змін при реінжинірингу бізнес-процесів повинна відбуватися за такими групами змін, як соціально-психологічні, виробничо-технологічні, фінансово-економічні, інтелектуально-кадрові, структурно-адміністративні. Кожна група чинить вплив на діяльність підприємства. Показники, які оцінюють ефективність змін умовно поділяються на дві групи: кількісні та якісні. Причому всі вони мають коригуватися на кількість бізнес-процесів та чисельність працівників. Зазначено, що кількість показників повинна коливатися від 10 до 25. Це є оптимальним розміром, який дозволить комплексно оцінити ефективність змін при реінжинірингу бізнес-процесів підприємств.

Список використаних джерел:

1. Hammer M. and Champy J. Reengineering the Corporation: Reengineering the Corporation: Manifesto for Business Revolution? New York: HarperCollins, 1993. 272 p.
2. Polinkevych O., Kamiński R. Corporate image in behavioral of business entities. *Innovative Marketing*. 2018. V.14, Issue 1. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/im.14\(1\).2018.04](http://dx.doi.org/10.21511/im.14(1).2018.04).
3. Асташова Ю.В., Демченко А.И. Показатели процесса в системе менеджмента качества. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2005. № 1. С. 86–97.
4. Гончаренко І.М. До питання ефективності реінжинірингу бізнес-процесів невиробничих підприємств України. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2906/1/20161102_410.pdf
5. Журавлева И. О. Методология реинжиниринга бизнес-процессов на основе системного подхода. *Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал*. 2006. № 3–4. С. 131–134.
6. Іпполітова І.Я. Ефективність здійснення реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві. *Глобальні та національні*. 2016. Вип. 13. С. 264–270.
7. Лошак Т.В., Ладанюк А.П. Ефективність реінжинірингу бізнес-процесів харчових виробництв. *ААЭКС*. 2006. № 1. С. 175–179.
8. Охріменко О. Оцінка ефективності реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С.236–242:
9. Процесне та соціально-компетентне управління інноваційним розвитком підприємницьких систем : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. О.М. Полінкевич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 352 с.
10. Реинжиниринг бизнес-процессов. Курс МВА // Под. ред. Абдикеева Н.М., Данько Т.П., Ильдеменова С.В., Киселева А.Д. М.: Эксмо, 2007. 592 с.
11. Солдатов В. Оптимизация бизнеса на основании оценки потенциала. URL: http://www.finansy.ru/st/post_1319517412.html.
12. Хлебников Д. В. Подход к реструктуризации предприятий. URL: http://gaap.ru/articles/podkhod_k_restrukturizatsii_predpriyatij.

УДК 65.012.23:338.45

Помаз О.М., к.е.н., доцент

Писаренко О.В., здобувач вищої освіти СВО «Магістр»

Полтавська державна аграрна академія

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто суть процесного підходу до управління підприємством. Проаналізовано переваги та недоліки підходів до управління підприємствами. Визначено цілі використання процесного підходу до управління підприємством.

Ключові слова: управління підприємством, процес, процесний підхід до управління підприємством, переваги процесного підходу.

Pomaz O., Pisarenko O.

PROCESS APPROACH TO ENTERPRISE MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

The article deals with the essence of the process approach to enterprise management. The advantages and disadvantages of approaches to enterprise management are analyzed. The goals of the process approach to enterprise management are determined.

Key words: enterprise management, process, process approach to enterprise management, benefits of process approach.

Помаз А.М., Писаренко О.В.

ПРОЦЕССНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ПРЕДПРИЯТИЕМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрено суть процессного подхода к управлению предприятием. Проанализированы преимущества и недостатки подходов к управлению предприятиями. Определены цели использования процессного подхода к управлению предприятием.

Ключевые слова: управления предприятием, процесс, процессный подход к управлению предприятием, преимущества процессного подхода.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток ринкових відносин вимагає від підприємств постійного підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції на основі використання досягнень науково-технічного прогресу, передового вітчизняного та міжнародного досвіду, ефективних форм господарювання та управління, а також раціонального розподілу і використання ресурсів. Особливого значення набувають питання управління підприємствами в частині розробки і реалізації комплексу заходів, що підвищують їх адаптаційні можливості в швидкоплинних умовах макроекономічного середовища. У сучасних умовах розвитку економіки процесний підхід до управління підприємством, суть якого полягає в побудові системи бізнес-процесів і управління ними для досягнення максимальної результативності діяльності, є одним із найбільш прогресивних і ефективних. У рамках процесного підходу діяльність будь-якого підприємства розглядається у вигляді сукупності взаємопов'язаних бізнес-процесів, а управління ним здійснюється через управління окремими процесами.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питаннями процесного підходу до управління підприємствами займалися та займаються багато науковців та дослідників: О.В. Востряков, П.Б. Галушко, М.Я. Гвоздь, В.І. Мицько, І.В. Кононова, Ю.В. Пинда та багато інших. Вітчизняні і закордонні дослідники зробили великий внесок у дослідження процесного підходу до управління підприємствами та його складових, вивчаючи ці поняття і як окремі, і як взаємопов'язані.

Цілі статті. Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних аспектів процесного підходу до управління підприємствами, а також визначення його переваг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління як процес відображає прагнення інтегрувати всі види діяльності за рішенням управлінських проблем в єдиний ланцюг. Управління при цьому показує як динамічно змінюються у просторі та часі, пов'язані

між собою управлінські функції, метою яких є вирішення проблем і завдань підприємства [4].

Складне і динамічне зовнішнє середовище вимагає від підприємств постійного вдосконалення своїх систем управління. При цьому можливі різні варіанти організації менеджменту. Останнім часом для створення ефективної системи управління підприємством досить широко використовується процесний підхід.

Незважаючи на те, що використання процесно-орієнтованого управління веде до покращення якості продукції та послуг, усунення «вузьких» місць, підприємство при його впровадженні стикається з певними конфліктами. Проекти з впровадження процесного підходу до управління підприємством пов'язані з певними ризиками. Вони пов'язані з неминучою зміною внутрішньої ситуації в компанії, навичок роботи, що склалися, способу мислення персоналу і топ-менеджерів. Пройти через це досить складно, але необхідно, щоб гарантувати подальше ефективне функціонування процесів. Незважаючи на складність переходу до процесного підходу в управлінні вітчизняними підприємствами, він необхідний для ефективного функціонування і підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах.

Підприємство – це система, усередині якої відбувається безліч взаємозв'язаних процесів, які своїм функціонуванням визначають стан усієї організаційної системи. Але стани, в яких перебуває система, викликані певними діями в результаті процесу. У свою чергу стани викликають подальші дії, що знаходяться в логічно послідовному ланцюзі процесу. Задіяні в процесі ресурси перетворюються і знаходять іншу форму.

Процесний підхід – це розгляд усієї діяльності підприємства як мережі взаємодіючих процесів, що протікають усередині організаційної структури підприємства і реалізують мету її існування [1].

Вперше поняття процесно-орієнтованого підходу запропонували прихильники школи адміністративного управління, які намагалися описати функції керівника. Однак, ці функції розглядають автори як незалежну одна від одної. На противагу цьому сучасний процесно-орієнтований підхід розглядає функції управління як взаємопов'язані функції із наявною інформаційною взаємодією [3].

Процесний підхід в управлінні набуває все більшої популярності, головною перевагою якого є пряма орієнтація на замовника продукції або послуг. Поштовхом для впровадження процесного підходу стало вичерпування можливостей конкуренції за рахунок зниження виробничих витрат, застосування нових технологій виробництва, а отже, необхідності зменшення ціни продукту за рахунок зменшення адміністративних витрат [2].

Основою процесного підходу до управління підприємствами є принцип регулювання послідовності операцій, які виконуються. Організація процесів є, по суті, інструментом для здійснення контролю, координації тимчасових і просторових аспектів виконання завдань (хто, що, коли і як робить). При цьому під процесом розуміється завершена послідовність операцій, які логічно взаємопов'язані між собою і необхідні для обробки економічно значимого об'єкта.

Процесний підхід характеризується більшою здатністю до вдосконалення менеджменту, що вкрай важливо в умовах зростаючої конкуренції, з якою постійно стикаються організації, та розширює можливості організацій у розвитку бізнесу [5].

Поряд із процесним підходом до управління підприємствами науковці виділяють функціональний, системний, ситуаційний та традиційний підходи. Переваги та недоліки підходів до управління підприємствами подано у таблиці 1.

Переваги та недоліки підходів до управління підприємствами [3]

	Характеристика підходу	
	Позитивні сторони (переваги)	Негативні сторони (недоліки)
Процесний підхід	<p>високий рівень якості управління підприємством, оскільки явно проглядається відповідальний за результати кожного кроку бізнес-процесу;</p> <p>мінімізація функцій, що контролюються, узгоджень за рахунок відповідальності за прийняття рішень менеджера проекту або окремого виконавця;</p> <p>оптимізація централізованого та децентралізованого підходів;</p> <p>зниження ризику субоптимізації при управлінні цілісним процесом, що проходить крізь безліч відділів;</p> <p>відхід від фрагментарної відповідальності під час призначення менеджерів, відповідальних за процес;</p> <p>урахування динамічного характеру розвитку організації;</p> <p>істотне скорочення витрат на управління, що досягається за рахунок виключення дублювання функцій й зайвих ланок управління;</p> <p>впровадження горизонтальних структур управління з незначною ієрархією, основою яких є бізнес-процеси.</p>	<p>високий рівень фінансування при переході на процесний підхід до управління;</p> <p>труднощі, пов'язані зі сприйняттям працівниками нового підходу до управління;</p> <p>складність реалізації процесного підходу, яка полягає в тому, що з'являється необхідність документального оформлення кожного процесу;</p> <p>недостатність відображення процесним підходом взаємозв'язку між елементами управління, зміни в організації в цілому, в реалізації її мети у зв'язку зі змінами в якомусь елементі організації;</p> <p>обов'язки та критерії успішності управління мають сенс лише в контексті конкретного процесу;</p> <p>зниження можливості професійного зростання та звуження компетенції робітників.</p>
Функціональний підхід	<p>управління здійснюється сукупністю підрозділів; підрозділи спеціалізуються на виконанні конкретного виду робіт;</p> <p>узгодженість усіх операцій;</p> <p>високий рівень професіоналізму працівників;</p> <p>хороша взаємозамінність всередині кожного підрозділу;</p> <p>набуття нової якості системою менеджменту підприємства;</p> <p>отримання механізму найшвидшої реакції на зміни умов господарювання;</p> <p>чіткий розподіл функцій дає можливість створити стійко працююче підприємство;</p> <p>зростання якості управління основною діяльністю.</p>	<p>обмежені зони відповідальності:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відсутність відповідального за весь процес; – проблеми на стиках між функціональними підрозділами; – окремі функціональні елементи можуть бути виконані відмінно, а кінцевий результат всього процесу – незадовільний; <p>надмірний рівень бюрократії (погоджень, контролю, делегування повноважень і т.д.);</p> <p>працівники зосереджені на процесі виконання роботи, а не на кінцевому результаті;</p> <p>велика кількість узгоджень, що збільшує термін виконання роботи до одержання кінцевого результату.</p>
Ситуаційний підхід	<p>досягнення мети підприємства в даних умовах часу;</p> <p>визначення умов формування концепції підприємства щодо розвитку системи управління;</p> <p>врахування конкретного набору обставин, що впливають на підприємство в даний час;</p> <p>знаходження оптимальних рішень у конкретних ситуаціях;</p> <p>суттєва економія часу, коли потрібно оперативно прийняти рішення.</p>	<p>орієнтація виключно на стандартні завдання;</p> <p>відсутність стратегічного планування;</p> <p>складність формування критеріїв оцінки ефективності управління враховуючи широкий спектр ситуацій, що виникають на підприємстві, у зв'язку з чим звужується керованість управлінського процесу;</p> <p>управління виконується на рівні ситуації, коли вона керує процесом, а не процес ситуацією.</p>
Системний підхід	<p>визначення цілей та критеріїв управління економічною стійкістю підприємства;</p> <p>підпорядкування встановлених критеріїв загальній меті функціонування підприємства;</p> <p>розгляд усіх елементів системи у взаємозв'язку;</p> <p>застосування на різних рівнях – від якогось підрозділу до всього підприємства. У кожному випадку об'єкт управління розглядається як цілісна система;</p> <p>спрямування на слабо структуровані проблеми, пошук оптимального варіанта їх вирішення.</p>	<p>слабка орієнтація на формування іміджу працівників, що веде до демотивації;</p> <p>недостатнє залучення лінійних керівників і співробітників до розробки та реалізації концепцій управління;</p> <p>ігнорування змін в ціннісних орієнтаціях людей, байдуже ставлення до цілей діяльності різних груп;</p> <p>використання дорогих технологій, автоматизованих систем управління.</p>
Традиційний підхід	<p>вивчається і вдосконалюється набутий досвід;</p> <p>розвиток навиків та вмінь, набутих в повсякденній діяльності;</p> <p>рівномірний поступальний розвиток усіх елементів виробництва і досягнення загальних цілей.</p>	<p>підхід придушує ініціативу;</p> <p>протидіє новаторству;</p> <p>не сприяє розвитку підприємства.</p>

Дані таблиці демонструють переваги та недоліки кожного із підходів до управління підприємствами. Однак, особливої уваги у сучасних умовах господарювання

заслугує саме процесний підхід.

Переваги процесного підходу до управління для підприємств проявляються у зниженні операційних витрат, скороченні витрат часу на виконання процедур і підвищенні точності їх виконання, підвищенні швидкості реакції на зміни, покращенні використання основних фондів, підвищенні почуття відповідальності співробітників. Робота, організована навколо процесів, підвищує керованість бізнесу та ефективність клієнто-орієнтованого підходу, стандартизує метрики кінцевих продуктів, а також сприяє правильному розподілу сил.

Об'єктом управління при процесному підході є процес, під яким розуміють: логічну послідовність дій, протяжну в часі, що призводить до послідовної зміни проміжних станів системи, в якій цей процес протікає, і що перетворює вихідні (вхідні) ресурси в кінцеві (вихідні);

сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих видів діяльності, яка перетворює входи на виходи.

логічний, послідовний, взаємозв'язаний набір заходів, який споживає ресурси постачальника, створює цінність і видає результат споживачеві.

Цілі використання процесного підходу можуть бути різні. Фахівці виділяють три основні: для досягнення цілей підприємства пов'язаних з:

оптимізацією своєї діяльності;

організацією раціонального документообігу, складання положень про підрозділи та посадових інструкцій, що закріплюють оптимальну організацію роботи підприємства;

кардинальними змінами в організації роботи підприємства і суттєвими змінами у підсумкових показниках.

Варто зазначити, що головна перевага процесного підходу полягає у створенні безперервного управління, яке забезпечує оптимальний взаємозв'язок як між окремими бізнес-процесами в рамках підприємства, так і їх комбінацією і взаємодією. Процесний підхід до управління – управлінський інструмент, який не тільки знижує непродуктивні витрати, а й підвищує якість продукції, а також дозволяє мати повну інформацію про поточні бізнес-процеси та ухвалювати своєчасні і стратегічно правильні рішення.

Отже, останнім часом процесний підхід до управління підприємством стає все більш популярним. До нього проявляють інтерес керівники різних рівнів. Багато підприємств використовують його як інструмент для аналізу результативності та оптимізації своєї діяльності. І, як наслідок, на ринку праці спостерігається збільшення попиту на фахівців в області моделювання бізнес-процесів.

Висновки. Таким чином, процесний підхід був розроблений і застосовується з метою створення горизонтальних зв'язків у підприємстві. Структурні підрозділи підприємства розглядаються як учасники ланцюга взаємопов'язаних процесів. Підрозділи і співробітники, які задіяні в одному процесі, можуть самостійно координувати роботу в рамках процесу і вирішувати виникаючі проблеми без участі вищого керівництва. Від співробітників необхідна постійна спільна робота, незважаючи на те, що вони можуть відноситися до різних структурних підрозділів.

У сучасних умовах впровадження процесно-орієнтованого підходу до управління підприємствами здатне забезпечити стабільний і гармонійний розвиток виробництва, чіткість у взаємодії підрозділів, своєчасне надання керівництву інформації, необхідної для ефективного контролю і прийняття управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шканова О.М. *Менеджмент в організації*. Київ, 2004. 407 с.
2. Востряков О.В., Галушко П.Б. *Обмеження і перешкоди впровадження процесного підходу в управлінні компанією*. Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2011_50/statti/24.pdf.
3. Гвоздь М.Я., Мицько В.І. Проблеми та переваги використання процесного підходу до управління машинобудівними підприємствами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика*. 2014. № 811. С. 56-62.
4. Кононова І.В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах. *Прометей*. 2013. № 1. С. 146-151.
5. Пинда Ю.В. Процесний менеджмент як можливий напрямок зміцнення конкурентоспроможності будівельних підприємств. *Ефективна економіка*. 2010. № 12. Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_12_38.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 330.341.1:331.108.2
Рудь Н.Т., д.е.н., професор
Луцький НТУ

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, УПРАВЛІННЯ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ

У статті досліджено процес формування інноваційних здібностей персоналу, зміст поняття «інноваційний потенціал персоналу» і його складові. Виділено складові елементи: комунікативний, інтелектуальний, природний, підприємницький і мотиваційний. Показано, що інноваційний потенціал персоналу – складна категорія та залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів. Виявлено фактори впливу на формування, розвиток і використання інноваційного потенціалу персоналу. Проаналізовані методичні підходи до оцінки інноваційного потенціалу персоналу. Вдосконалена методика його оцінки.

Ключові слова: інноваційний потенціал, персонал, здібність, задатки, можливості, бажання, управління, методика, оцінка.

Рудь Н.Т.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ, УПРАВЛЕНИЕ И МЕТОДЫ ОЦЕНКИ

В статье исследован процесс формирования инновационных способностей персонала, содержание понятия «инновационный потенциал персонала» и его составляющие. Выделены составляющие элементы: коммуникативный, интеллектуальный, природный, предпринимательский и мотивационный. Показано, что инновационный потенциал персонала – сложная категория и зависит от внутренних и внешних факторов. Выявлены факторы влияния на формирование, развитие и использование инновационного потенциала персонала. Проанализированы методические подходы к оценке инновационного потенциала персонала. Усовершенствована методика его оценки.

Ключевые слова: инновационный потенциал, персонал, способность, возможности, желание, управление, методика, оценка.

Rud N.

INNOVATIVE POTENTIAL OF PERSONNEL OF THE ENTERPRISE: ESSENCE, MANAGEMENT AND METHODS OF EVALUATION

In the article the process of formation of innovative abilities of personnel, the content of the concept of “innovative potential of personnel” and its components are explored. Elemental components are selected: communicative, intellectual, natural, entrepreneurial and motivational. It is shown that the innovative potential of the personnel is a complicated category and depends on internal and external factors. The factors of influence on formation, development and use of innovative potential of the personnel are revealed. The methodical approaches to the estimation of innovative potential of the personnel are analyzed. Improved methods for its evaluation.

Key words: innovative potential, personnel, ability, possibilities, desires, management, methodology, estimation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасну конкуренцію на ринку можна уявити як конкуренцію ідей, створених працівниками конкретних підприємств. Доказано, що інтелектуальні і творчі здібності працівників не завжди взаємообумовлені: людина може бути творчою особистістю за своєю природою і, не маючи інтелектуальної бази, створювати інновації.

Для того, щоб підприємство швидко розвивалося, було конкурентоздатним, виходило на нові ринки збуту, краще задовольняло потреби споживача і нарощувало прибуток необхідно постійно вносити зміни у свою діяльність. Проте це не є можливим

без освоєння інновацій. Для розвитку інноваційного потенціалу підприємства в умовах ринкової економіки необхідною умовою є висококваліфіковані працівники. Як відомо, інноваційний розвиток може забезпечити лише висококваліфікований персонал підприємства. Враховуючи сказане, дане питання є актуальним і потребує ретельного вивчення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми класифікації, управління та оцінки потенціалу персоналу підприємства знаходяться в центрі уваги багатьох вчених. Пошук інноваційних підходів до системи управління персоналом, формування інноваційного потенціалу, можливості його оцінки знайшли відображення в роботах таких вчених як: М. В. Адаменко, В. П. Горшенін, Є. В. Гасенко, А. М. Гришук, І.О. Есаулова, Н. Є. Леванова, А.А. Меркушева, І.П. Мігус, І. О. Продан, Є.С. Судакова, А.М. Турило, Н. Р. Хадасевич, С. А. Черненко та інших. Незважаючи на інтерес до даної тематики, питання інноваційного потенціалу персоналу все ж залишаються відкритими і потребують подальшого дослідження.

Мета статті – дослідження процесу формування інноваційних здібностей персоналу, систематизація змісту категорії «інноваційний потенціал персоналу», аналіз його складових, вивчення факторів впливу на інноваційний потенціал персоналу та особливостей управління ним, розробка методики оцінки інноваційного потенціалу персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Найбільш важливим елементом продуктивних сил і головним джерелом розвитку є персонал підприємства, його майстерність та мотивація до діяльності.

Інноваційний потенціал персоналу (ІПП) як об'єкт дослідження розглядається в науці з таких позицій [1, с. 230]:

- 1) як комплекс особливих характеристик людини, необхідних для інноваційної діяльності;
- 2) як сукупність установок і моделей поведінки, що приводять до досягнення інноваційних цілей організації;
- 3) як динамічний процес саморозвитку людини, що приводить до формування інноваційних здібностей.

Інноваційні здібності персоналу, як трактує Горшенін В.П. [2, с. 138], – це задатки, знання та вміння працівників вирішувати завдання ефективного використання наявних ресурсів для інноваційного розвитку підприємства, а інноваційні можливості – умови реалізації інноваційних здібностей персоналу, що визначаються наявністю у підприємства відповідних ресурсів. Здібності необхідно розглядати не як одну індивідуально-психологічну особливість особистості, а як комплекс таких особливостей, властивостей, якостей, які проявляються в успішній та результативній діяльності людини. Оскільки персоналом є всі працівники підприємства, що працюють на ньому за умови укладення трудового договору (контракту) із роботодавцем, то інноваційні здібності персоналу доцільно розглядати як сукупність інноваційних здібностей працівників.

При розгляді сутності інноваційних здібностей персоналу особливу увагу необхідно приділяти задаткам, адже це їх біологічна основа. Прояв інноваційних задатків відбивається у схильностях особистості (працівника) до інноваційної діяльності, ініціативності, підвищеній допитливості, бажанні креативно мислити, накопичувати інноваційні знання, вміння, навички. За умови наявності інноваційних задатків та впливу на працівників як на особистостей певних зовнішніх факторів може відбутися розвиток інноваційних здібностей персоналу. Сприйняття працівниками своїх задатків і

готовності до інноваційної діяльності формує у них внутрішню мотивацію, а саме, бажання до саморозвитку і самореалізації.

Формування ІПП залежить від можливостей, які мають окремі працівники, трудові колективи, сформовані команди та підприємство загалом. Зважаючи на це, при розгляді сутності ІПП виникає необхідність з'ясування поняття «інноваційні можливості персоналу» [3, с. 13].

Сутність поняття «інноваційні можливості персоналу» розглядається як сукупність певних умов, сприятливих обставин, ресурсів, джерел тощо, що забезпечують формування, розвиток і використання ІПП підприємства. На відміну від інноваційних задатків, які для формування ІПП підприємства можна вважати внутрішнім джерелом, інноваційні можливості персоналу є, як правило, зовнішніми параметрами. Вони проявляються в підтримці інноваційної поведінки працівника зі сторони керівництва підприємства. Реалізація даних властивостей вимагає створення організаційного середовища, яке активізує внутрішній потенціал працівників і забезпечує залучення потенціалу актину фазу діяльності [4].

Інноваційні здібності персоналу, формування, розвиток і використання яких базуються на задатках, можливостях та бажанні (рис. 1), здатні забезпечити ефективне формування ІПП підприємства. Однак, це можливе лише за умов сприятливого впливу соціально-економічного, політичного, ринкового середовища, активного впливу науково-технологічного прогресу тощо. За умов негативного впливу факторів середовища можна спостерігати як не використання ІПП підприємства, так і його деградацію, «затухання» інноваційних здібностей. Будь-яка людина з моменту народження і до отримання першого робочого місця розвиває свої здібності, оволодіває знаннями, навичками, моделями поведінки та формує власний інтелектуальний потенціал. Отримавши роботу, людина стає працівником підприємства (організації, установи). Відповідно з цього моменту починається формування інноваційного потенціалу працівника [5, с. 35].

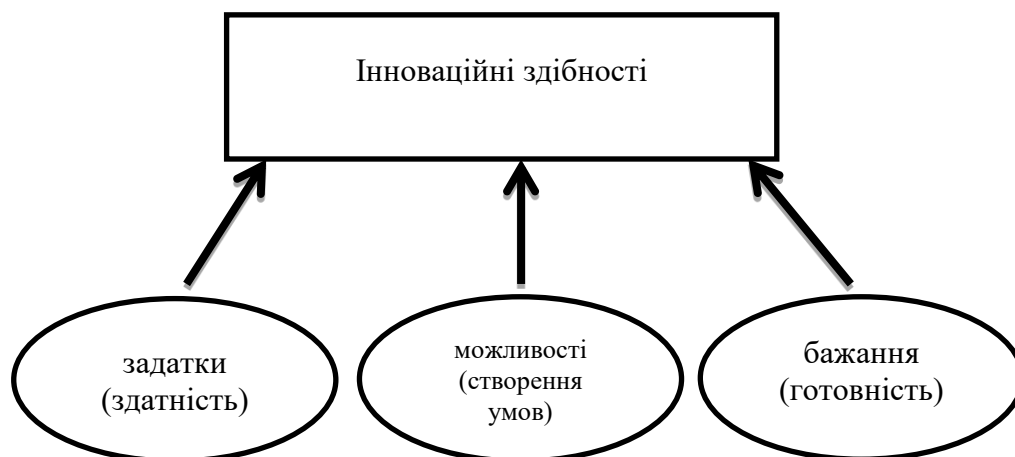

Рис. 1. Формування інноваційних здібностей персоналу (розроблено автором)

Формування і вдосконалення ІПП підприємства відбувається під впливом певних факторів (табл. 1). Дані фактори можна розділити на внутрішні, відносяться до конкретного працівника, і зовнішні, мають відношення безпосередньо до підприємства, на якому працює працівник. Персональні (внутрішні) фактори залежать від особистості працівника, його власних дій, переконань, вони можуть бути як загальними для групи працівників, так і мати індивідуальні особливості. У свою чергу, організаційні (зовнішні) фактори залежать від організаційних процесів підприємства та дій суб'єктів управління.

Вони також можуть бути як єдиними, з погляду наукової методології і схожості практичної реалізації в різних організаціях, так і мати особливості, характерні для конкретних організацій, видів діяльності та ін.

У таблиці 1 показано, що основними компонентами потенціалу працівника за Судаковою Є. С. [6, с. 220] є: психофізіологічна складова, соціально-демографічна, кваліфікаційна і особистісна. Кожна складова потенціалу персоналу має свої джерела, а їх ступінь впливу на трудовий потенціал різний. Психофізіологічний потенціал виражається у здоров'ї конкретного працівника; соціально-демографічний – в його соціальному статусі; кваліфікаційний характеризується професійним рівнем і впливає на інтелектуальні особливості працівника; особистісний покликаний акцентувати увагу на потенційних соціальних та особистих характерних можливостях людини.

Таблиця 1

Фактори впливу на формування і розвиток потенціалу персоналу підприємства

Складові	Показники	Внутрішні фактори	Зовнішні фактори
Психо-фізіологічна складова	Стан здоров'я	Спосіб життя, наявність захворювань, шкідливі звички,	Організація праці, наявність системи охорони праці
	Здатність до праці	Індивідуально-психологічні особливості, функціональний стан	Організація праці: інтенсивність, тривалість, складність праці
	Витривалість	Втомлюваність, фізичний стан	
	Тип нервової системи	Витривалість нервової системи	-
Соціально-демографічна складова	Вік	Календарний вік, біологічний вік	Корпоративна культура: внутрішні вимоги та правова база організації
	Стать	Стать, соціальна само ідентифікація	
	Сімейний стан	Повнота сім'ї, перебування в шлюбі, наявність дітей.	Система матеріальної мотивації
	Матеріальне становище	Житлові умови, наявність майна, обсяг і форми накопичень	
Кваліфікаційна складова	Рівень освіти	Наявність та рівень загальної та спеціальної освіти	Система оцінки, навчання і розвитку персоналу, система кар'єрного росту
	Професіоналізм	Обсяг спеціальних знань, вмінь та трудових навиків, стаж роботи	
	Інтелект	Кругозір, гнучкість мислення, прагнення до розвитку	
	Здібності	Організацій, творчі, інноваційні можливості	
Особистісна складова	Відношення до роботи	Мотивація, дисциплінованість, обсяг та якість виконання робіт	Система мотивації
	Соціалізація	Здатність до праці в колективі, авторитет	Корпоративна культура та вимоги до персоналу, система оцінки, навчання і розвитку персоналу, система кар'єрного росту
	Особливості працівника	Темперамент, характер, особистісна характеристика	
	Ціннісні орієнтації	Особистісні цінності	

Примітка. Складено на основі [6]

Розглянемо підходи до визначення інноваційного потенціалу персоналу підприємства, які наведені у таблиці 2. Аналізуючи таблицю 2, можна відмітити, що Лундвал В., Лега К.А., Горфінкель В.Я. виділяють здатність як основний критерій інноваційності персоналу, але Лундвал В. дає найбільш повне визначення, включаючи необхідні критерії, якими має володіти працівник для здійснення інноваційної діяльності. Проте вказані автори на надають відповідної уваги можливостям та бажанням працівника, які включені до авторського визначення.

Хадасевич Н. Р. [7, с. 137] при формуванні ІПП підприємства за основу приймає надбані здібності людини, які утворюються на основі природних її властивостей, вродженої сили, характеру, таланту тощо. Автор виділяє такі складові ІПП – природний, особистісний, трудовий, інтелектуальний, творчий, підприємницький; зазначає, що вони формуються в процесі розвитку економіки у кожного працівника по мірі його життєдіяльності. На нашу думку, інтелектуальний і творчий потенціал можна об'єднати, а трудовий і особистісний включити у природний, оскільки вони залежать від біологічної природи людини. Доцільним є виділення комунікативного виду, адже налагодження зв'язків з тими, хто може сприяти в реалізації інноваційних ідей, вміння «входження» у колектив та можливість правильної організації роботи команди є визначальним як для керівника, так і для кожного працівника. Важливим є виділення мотиваційної складової, адже зацікавленість персоналу у результатах його діяльності відіграє значну роль у процесі виконання певної роботи та впливає на якість і швидкість виконання поставленого завдання.

Таблиця 2

Визначення змісту інноваційного потенціалу персоналу*

Автор	Зміст
Лундвал В.	Інноваційний потенціал персоналу підприємства – <i>здатність</i> персоналу до позитивно-критичного сприйняття нової <i>інформації</i> , до збільшення загальних і професійних <i>знань</i> , висування нових конкурентоспроможних <i>ідей</i> , знаходження <i>рішень</i> нестандартних завдань, нових <i>методів</i> вирішення традиційних завдань, використання знань для <i>передбачення</i> , практичної матеріалізації нововведень.
Лега К. А.	Інноваційний потенціал персоналу – це міра його <i>готовності</i> до реалізації комплексу завдань забезпечення функціонування підприємства в умовах інноваційної діяльності, а також <i>здатність</i> виконувати інноваційні перетворення.
Горшенін В. П.	Інноваційний потенціал персоналу – інтегруюча сукупність інноваційних <i>здібностей і можливостей</i> персоналу здійснювати сталий розвиток організації на основі науково-технічного прогресу.
Гасенко С. В.	Інноваційний потенціал персоналу – це сукупність <i>знань, навичок, здібностей і особистісних характеристик</i> персоналу, що визначає міру його <i>готовності</i> до сприйняття, впровадженню і <i>продукуванню</i> інновацій, що забезпечують ефективне функціонування організації в умовах інноваційної діяльності
Горфінкель В.Я.	Інноваційний потенціал персоналу – це <i>здатність</i> до сприйняття нової <i>інформації</i> , поглиблення професійних <i>знань</i> , висування нових конкурентоспроможних <i>ідей</i> , пошук <i>рішень</i> нестандартних задач і нових <i>методів</i> вирішення стандартних задач.
Авторське	Інноваційний потенціал персоналу – це <i>здатки, можливості і бажання</i> , які формують <i>здібність</i> працівника до освоєння інновацій, гнучкого <i>реагування</i> на зміни зовнішнього середовища з метою підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Примітка. Складено автором. Виділене курсивом – основні характеристики ІПП

Отже, виділяємо такі складові елементи ІПП підприємства: комунікативний, природний, інтелектуальний, підприємницький, мотиваційний. Розглянемо сутність запропонованих елементів ІПП підприємства.

Комунікативна складова характеризує здатність працівників використовувати специфічні особистісні якості (комунікабельність, гнучкість у спілкуванні, вміння працювати у команді, збирати, обробляти, відтворювати та передавати інформацію тощо), які проявляються при взаємодії та співпраці персоналу під час інноваційного процесу. Реалізація цього потенціалу проявляється у формах спілкування, відповідності комунікативної поведінки працівника вимогам моральних, етичних та інших норм інноваційної діяльності підприємства.

Природна складова обумовлює наявність або відсутність у працівників підприємства природних вроджених інноваційних здібностей і задатків, таких як талант, специфічні відчуття, інтуїція, фізичні та розумові задатки тощо.

Інтелектуальна складова – це здатність працівників підприємства застосовувати свої інтелектуальні здібності (широкий кругозір, глибину, широту та самостійність розуму, схильність до навчання, науково-пізнавальні та аналітичні здібності) у процесі активного продукування, освоєння та використання інновацій. Наявність саме цього потенціалу у поєднанні з творчо-креативним інноваційним потенціалом персоналу забезпечують якість створення та реалізації інноваційної продукції підприємства.

Підприємницька визначає здатність персоналу, що приймає участь в інноваційному процесі, використовувати свої підприємницькі здібності та можливості при освоєнні та використанні інновацій. До цих здібностей відносяться організаторські та лідерські здібності, комерційний хист, вміння «проштовхнути» свою ідею тощо.

Мотиваційна характеризує наявність або відсутність у персоналу підприємства рушійних мотивів та внутрішніх побудників до активної інноваційної діяльності, а також визначає життєві цілі й цінності при продукуванні, освоєнні і використанні інновацій [8, с. 11].

Отже, інноваційний потенціал персоналу визначає здібність працівників використовувати сукупність власних задатків, можливостей і бажання для інноваційного розвитку підприємства.

Основою функціонування будь-якого інноваційного процесу є персонал підприємства, адже саме працівники ініціюють інноваційні ідеї, реалізують проекти та здійснюють контроль за їх виконанням. Зважаючи на це, постають нові вимоги як до управлінських працівників загалом, так і до процесу управління персоналом зокрема. Адаптація підприємства до умов мінливого зовнішнього середовища потребує змін стилів управління та максимальної мобілізації зусиль для побудови інноваційної моделі розвитку підприємства [9, с. 62].

Управління персоналом – це сукупність принципів, методів та засобів цілеспрямованого впливу на працівників підприємства для активізації їх інтелектуальних та фізичних здібностей у процесі виконання трудових функцій для досягнення цілей організації. Управління ППП – цілеспрямований, безперервний, динамічний, постійно і свідомо здійснюваний всіма учасниками системи процес проведення різних процедур, заходів і операцій, спрямованих на зміну рівня інноваційної активності персоналу.

До характерних рис інноваційного управління персоналом належать [9, с. 64]:

- орієнтація на висококваліфікований персонал;
- особливі вимоги до психологічних характеристик працівників;
- невисокий рівень плинності кадрів;
- наявність у персоналу творчих здібностей;
- відповідна система відбору працівників;
- можливість реалізації потреб вищого рівня.

Керівництво підприємства керує процесами інноваційного розвитку, орієнтуючи на це діяльність відповідних підрозділів за допомогою системи організаційно-розпорядчих, економічних та соціально-психологічних методів. Окремі з цих інструментів надають керівникам інформацію, яка характеризує результативність процесу розвитку. Необхідна для управління інформація про зовнішнє середовище і сам об'єкт управління надходить через систему інформаційного забезпечення.

Наявність зворотного зв'язку між системою інформаційного забезпечення і керівництвом підприємства характеризує той факт, що управлінню неминуче властиві елементи адміністрування, тобто вольові настанови керівника. Зворотний зв'язок за

цілями управління показує, що формування й уточнення цілей виконується в процесі управління. Інноваційний розвиток конкретного підприємства впливає на стан ринку в цілому, про це свідчить зворотний зв'язок між зовнішнім середовищем і підприємством.

Отже, із вищесказаного можна зробити висновок, що керівники відіграють дуже важливу роль при здійсненні інноваційної діяльності, саме вони відповідають за освоєння інновацій, за координацію діяльності персоналу підприємства і здійснюють відповідний контроль, тому вони мають відповідати таким критеріям [10, с. 263]:

- активна участь в інноваційних процесах;
- здатність до генерування інноваційних ідей;
- швидке реагування та прийняття рішень в умовах невизначеності й можливих ризиків;
- забезпечення високого рівня продуктивності;
- високий рівень комунікабельності.

З погляду схильності працівників до генерування інноваційних ідей та реалізації інновацій пропонується їх поділ на шість типів [9, с. 64–65].

Перший тип: творчі особи – працівники, що активно розробляють нові ідеї та проекти незалежно від того, наскільки позитивно або ж негативно сприймають їх пропозиції, а також здійснюють стимулюючий вплив на інших працівників у напрямі активізації їх творчості. Такий тип персоналу найбільш рідкісний та цінний для організації, не потребує додаткового стимулювання.

Другий тип – це працівники, які наділені високим творчим потенціалом, активно генерують нові ідеї, займаються творчим процесом незалежно від зовнішніх умов та факторів. Однак недоліком таких працівників є те, що вони або ж не здійснюють активного впливу на інших, або перестають проявляти ініціативу у випадку, якщо їх ідеї не одержали схвального відгуку керівництва.

Третій тип – особи, здатні до творчості, однак починають проявляти активність лише у випадку цілеспрямованого впливу на них з використанням економічних та неекономічних інструментів мотивації.

Четвертий тип представлений суб'єктами, що не мають здібностей до творчої діяльності та не проявляються як креативні за жодних умов, проте добре управляють колективом.

Працівники, що мають приховані здібності до новаторства, належать до п'ятого типу зазвичай вони не підозрюють про свої можливості та проявляють їх лише під впливом активного зовнішнього стимулювання. Для представників такого типу важливе значення має виявлення їх потенціалу з використанням новітніх методів атестації та оцінювання персоналу, а відтак стимулювання і розвиток новаторських здібностей.

Останній шостий тип представлений суб'єктами, що не мають здібностей до творчої діяльності та не проявляються як креативні за жодних умов.

Розподіл працівників підприємства за типами, згідно з вищенаведеною класифікацією, дасть підприємствам змогу максимально використовувати потенціал та можливості працівників у напрямі активізації інноваційної діяльності.

Управління персоналом має мати системний характер, тобто містити сукупність взаємопов'язаних елементів, серед яких [11, с. 47]: відбір персоналу; соціальна адаптація працівників; активізація праці; атестація та оцінка персоналу; управління конфліктами; управління кар'єрою працівників; безперервний розвиток персоналу; управління знаннями. Необхідно вміти оцінювати працівників в кожній із відмічених підсистем і приймати відповідні рішення.

Успішне керівництво людьми залежить від уміння бачити і застосовувати потенціал людей в організації. Оцінка ПП підприємства має велике значення для формування команд при розробці і освоєнні прогресивних технологій, нових видів

продукції. Процес оцінки потенціалу та компетенції людей складається із чотирьох критеріїв [10]:

- 1) хто оцінює (експерт): важливо знати наскільки він підготовлений до цього процесу;
- 2) кого оцінюють (окремих працівників): важливо знати про силу впливу особистості самого оцінюваного на результати оцінки;
- 3) показники оцінки: знаходження точного масштабу для оцінки;
- 4) методи оцінювання: вибір не тільки інструменту, але і системне його використання.

На основі поєднання цих чотирьох елементів та в їх структурованій взаємодії між собою і полягає один із секретів професіоналізму в управлінні талантами. Тільки в цьому випадку є шанс залучити в організацію висококваліфікованих людей, утримувати результативних співробітників, розвивати лояльність у знавців своєї справи і оточити себе гідними членами команди.

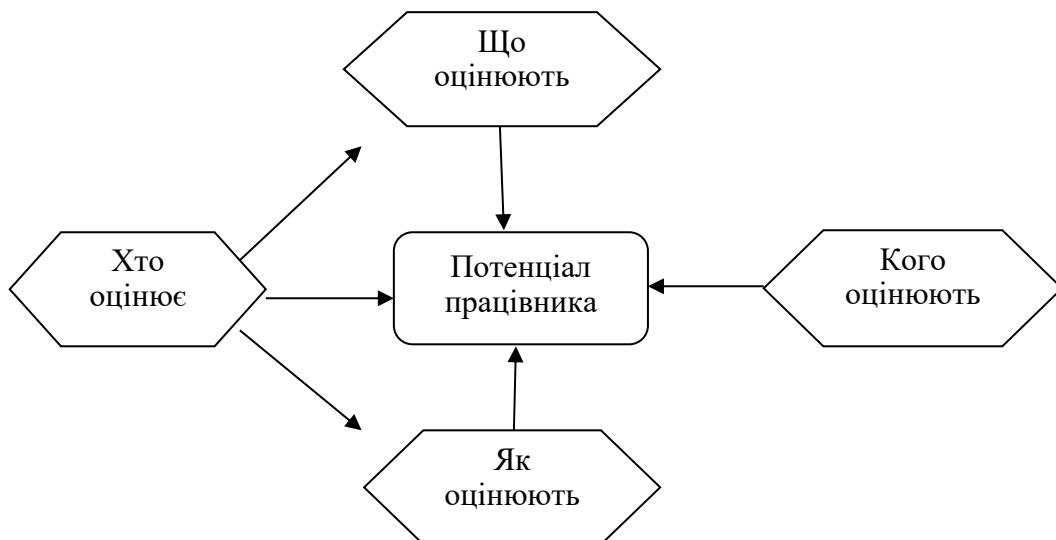

Рис. 2. Чотири елементи оцінки потенціалу працівника (на основі [10])

Значного поширення набула система оцінки персоналу за допомогою балів. Головна ідея цієї оцінки – кількісно виразити за допомогою балів найсуттєвіші характеристики як працівника, так і роботи, яку він виконує. Для характеристики працівника кількісній оцінці підлягають його професійно-кваліфікаційний рівень (K_n) і ділові якості (D_n), що створюють необхідні передумови для виконання відповідних функціональних обов'язків.

За ознаки, що характеризують роботу, взято складність функцій (C_ϕ) і конкретно досягнутий результат (P_p). Ці ознаки тісно взаємозв'язані. Так, оцінка поточних результатів роботи підтверджує оцінку ділових якостей. Корелюють між собою професійно-кваліфікаційний рівень працівника і складність його роботи. Для комплексної оцінки персоналу доцільно означені характеристики розглядати в сукупності. Комплексна оцінка конкретного працівника (K_{np}) розраховується за формулою:

$$K_{np} = 0,5 * K_n * D_n + C_\phi * P_p$$

Чим вищою є комплексна оцінка конкретного працівника тим більший його потенціал [4, с. 194].

Існують різні підходи до визначення критеріїв оцінки персоналу. Для кожного підприємства є своя індивідуальна низка критеріїв, необхідних для оцінки персоналу, проте Подвербних О. і Гасенко Є. надають найбільш повний перелік врахування факторів впливу на персонал. Критерії оцінки персоналу, запропоновані у праці Подвербних О. і Гасенко Є. [13, с. 24] такі:

1) інтелектуальна готовність до інноваційної діяльності: стан освіти і самоосвіти співробітника; рівень професійних знань, навичок і вмінь; рівень загального інтелекту;

2) мотиваційні якості працівника: готовність до подолання перешкод, стресостійкість; готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень та їх результат;

3) комунікативні якості працівника: робота з інформацією та обмін знаннями; формування бази знань організації; здатність залучення людей в групову діяльність;

4) інноваційна активність працівника: володіння інформацією про галузеві НДДКР і участь у генеруванні нових ідей; пошук і реалізація шляху практичного втілення ідей;

5) особистісні якості працівника-новатора: ставлення до змін; готовність сприймати і використовувати нові можливості; ініціативність; гнучкість мислення.

Мігус І. П. та Черненко С. А. [11, с. 359] вважають, що оцінка персоналу підприємства здійснюється на всіх етапах управління та тісно пов'язана з такими функціями управління персоналом як підбір та розміщення персоналу, мотивація, навчання, розвиток, контроль.

Система оцінки персоналу в умовах певного підприємства матиме низку відмінних особливостей, оскільки вона має відображати та враховувати цілі підприємства, стан навколишнього середовища, організаційну структуру, традиції й культуру підприємства, характеристики персоналу.

Зазвичай оцінка персоналу проводиться за трьома напрямками:

1) оцінка кваліфікації співробітника – виявлення характеристики еталона та порівняння з певною людиною;

2) аналіз результатів роботи – оцінка якості виконаних робіт;

3) аналіз співробітника як особистості – виявлення особистісних характеристик та порівняння з ідеальними для цього місця.

Для оцінки ІПП підприємства рекомендується використовувати методику, в основу якої покладена оцінка чотирьох факторів активності персоналу: інтелектуальний ресурс, інноваційна сприйнятливість, організаційно-управлінський ресурс і соціально-психологічний клімат [14, с. 204–206]. Аналогічно можна оцінити складові ІПП: психофізіологічну, соціально-демографічну, кваліфікаційну і особистісну (табл. 1), або комунікативну, природну, інтелектуальну, підприємницьку, мотиваційну складові, запропоновані нами; або інтелектуальну, мотиваційну, комунікативну, інноваційну і особистісну, запропоновані Подвербних О. і Гасенко Є.

Рекомендується експертна оцінка вимірювання показників:

1) адаптація розробленої методики до особливостей конкретного підприємства – уточнення складових ІПП і показників оцінки;

2) для кожного показника розробляється шкала (може бути п'ятибальна, десятибальна), в якій визначаються кількісні показники для його точної оцінки;

2) експрес-оцінка інноваційної активності персоналу з мінімальними витратами праці і часу – для кожного з показників можливі три значення: «0» – ні; «0,5» – частково і «1» – так. Нами запропоновано три значення на відміну від методики Леванової Н. [14, с. 204–206], а саме: «0,5» – частково, що дасть можливість більш точної оцінки величини ІПП.

Використання перерахованих варіантів можна застосовувати при оцінюванні кожної із груп факторів. Розглянемо вдосконалену нами методику Леванової Н. Для

оцінки інноваційної сприйнятливості та соціально-психологічного клімату проводиться опитування співробітників на основі розроблених анкет; інтелектуального та організаційно-управлінського ресурсу – використовується метод експертних оцінок (табл. 3).

Таблиця 3

Методика оцінки інноваційного потенціалу персоналу*

Найменування показника	Значення показника	Спосіб отримання даних
1. Фактор «Інтелектуальний ресурс»		
1.1. Наявність на підприємстві науково-дослідних підрозділів	0; 0,5; 1,0	Експертна оцінка
1.2. Динаміка і кількість придбаних ліцензій та патентів	0; 0,5; 1,0	
1.3. Забезпеченість фінансовими ресурсами	0; 0,5; 1,0	
1.4. Забезпеченість інформацією і знаннями	0; 0,5; 1,0	
1.5. Технічна і технологічна оснащеність на підприємстві	0; 0,5; 1,0	
2. Фактор «Інноваційна сприйнятливість»		
2.1. Позитивне/негативне сприйняття інновацій працівниками	0; 0,5; 1,0	Опитування працівників
2.2. Позитивне/негативне сприйняття працівниками інформації	0; 0,5; 1,0	
2.3. Внутрішня готовність працівників до інновацій	0; 0,5; 1,0	
2.4. Самовдосконалення працівників з ціллю прийняття інновацій	0; 0,5; 1,0	
3. Фактор «Організаційно-управлінський ресурс»		
3.1. Організаційна структура (робота в цільових командах)	0; 0,5; 1,0	Експертна оцінка
3.2. Наявність на підприємстві взаємозв'язку між підрозділами з просування інноваційних ідей	0; 0,5; 1,0	
3.3. Розвиток системи управління	0; 0,5; 1,0	
3.4. Наявність системи заохочування і мотивації творчого потенціалу працівника	0; 0,5; 1,0	
4. Фактор «Соціально-психологічний клімат»		
4.1. Наявність командного духу на підприємстві	0; 0,5; 1,0	Опитування працівників
4.2. Наявність комплексу внутрішньо фірмового маркетингу	0; 0,5; 1,0	
4.3. Наявність форм і цінностей поведінки для кожного підрозділу	0; 0,5; 1,0	
4.4. Наявність поваги та визнання зі сторони керівництва	0; 0,5; 1,0	
4.5. Участь у прийнятті управлінських рішень	0; 0,5; 1,0	
4.6. Підтримка корисних (некорисних) для підприємства ідей	0; 0,5; 1,0	
4.7. Відповідальний підхід до виконання роботи	0; 0,5; 1,0	
4.8. Активна участь в інноваційній діяльності підприємства	0; 0,5; 1,0	

Примітка. Вдосконалено автором на основі [14]. Значення показника 0 – ні; 0,5 – частково; 1,0 – так.

На основі одержаної інформації розраховується інтегральний показник, як середньозважена величина чотирьох факторів з урахуванням ваги кожного. Вага кожного фактора визначається експертним шляхом.

$$W_1 + W_2 + W_3 + W_4 = 1,$$

де W_1 – вага показника «Інтелектуальний ресурс»;

W_2 – вага показника «Інноваційна сприйнятливість»;

W_3 – вага показника «Організаційно-управлінський ресурс»;

W_4 – вага показника «Соціально-психологічний клімат».

Значення кожного фактору оцінки ІПП являє собою середнєарифметичне оцінок, представлених експертами і співробітниками в ході опитування за показниками, складовими даного фактору. Може бути доцільним і врахування значимості кожного показника фактору, визначеного експертним методом. Інтегральний показник має прямувати до одиниці. Значення нижче 0,5 слід прийняти за критичне для підприємства. При зіставленні нормативного та фактичного значення можна оцінити ІПП підприємства, виявити слабкі місця в його розвитку, прийняти коригуючі управлінські

рішення в області ведення бізнесу, визначити пріоритетні напрямки для підвищення конкурентоспроможності.

Висновки. Дослідження ІПП дозволяє одержати інформацію про його стан, виявити проблемні області в розвитку інноваційних компетенцій працівників, розробити програми навчання і розвитку персоналу і тим самим концентрувати зусилля та ресурси організації (в тому числі і фінансові) на формуванні механізмів підвищення ефективності ІПП. Значення ІПП можливо включити в систему оцінки інноваційного потенціалу підприємства.

Список використаних джерел:

1. Меркушева А.А. Инновационный потенциал персонала предприятия как объект исследования. Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки. 2016. №3. С.230–237.
2. Горшенин В. П. Управление инновационным потенциалом персонала корпорации: монография. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2006. 287 с.
3. Адаменко М. В. Інноваційні здібності та можливості працівників як важливі складові інноваційного потенціалу персоналу підприємства. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №4. С. 12–14.
4. Veities A. G., Calvo J.L. A study on the factors influencing the innovation activities of the Spanish big firm. Technology and Investment. 2011. №2. P. 8–19.
5. Гришук А. М. Інноваційне управління діяльністю підприємства. Науковий вісник. 2012. №1. С. 34–38.
6. Судакова Є. С. Особенности формирования и развития потенциала персонала. Science Time. 2014. №4 (4). С. 215–223.
7. Хадасевич Н. Р. Формирование инновационного потенциала персонала организации: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Сургут, 2008. 152 с.
8. Турило А. М., Адаменко М. В. Класифікація інноваційного потенціалу персоналу підприємства. Проблеми економіки. 2013. №2. С. 10–14.
9. Продан І. О. Становлення системи управління персоналом підприємства на інноваційних засадах. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 61–66.
10. Эсаулова И. А. Инновационный потенциал персонала как источник динамических возможностей организации. Вестник НГУЭУ. 2015. № 2. С. 262–271.
11. Мігус І. П., Черненко С. А. Сучасні підходи до оцінки персоналу суб'єктів господарювання з позицій економічної безпеки. Бізнес Інформ. 2013. № 10. С. 357–363.
12. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: навчальний посібник. Київ, «Кондор». 2008. 296 с.
13. Подвербных О. Е., Гасенко Е. В. Оценка уровня развития инновационного потенциала персонала организации. Известия Иркутской государственной экономической академии. 2012. №4. С. 21–24.
14. Леванова Н. Е. Разработка методики оценки инновационной активности персонала организации. Молодой ученый. 2011. №5. Т.1. С. 203–206.

УДК 338.24: 65.012.34

Федірець О.В. к.е.н. доцент,

Гордівська А.С., Дековець К.О. здобувачі вищої освіти СВО «Магістр»

Полтавська державна аграрна академія

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ВИРОБНИЦТВА

Статтю присвячено комплексному аналізу теоретичних та практичних аспектів управління матеріально-технічним забезпеченням виробництва. Тема дослідження розкрита на основі проведених досліджень щодо головних чинників, що впливають на матеріально-технічне забезпечення в аграрних підприємствах України.

Актуальність дослідження визначається тим, що матеріально-технічне забезпечення відіграє ключову роль в забезпеченні успішної діяльності підприємств. Також встановлено, що матеріально-технічне забезпечення є одним з інструментів, що робить підприємство конкурентоспроможним в умовах розвитку сучасної економіки, а матеріально-технічні ресурси складають основу діяльності будь-якого підприємства. На підставі проведених досліджень запропоновано для аграрних підприємств основні підходи до формування механізму матеріально-технічного забезпечення.

Ключові слова: матеріально-технічне забезпечення, аграрне підприємство, матеріально-технічна база, ефективність управління, основні засоби.

Fedirets O., Hordivska A., Dekovets K.

FACTORS OF INFLUENCE ON MATERIAL-TECHNICAL SUPPLY MANUFACTURE MANAGEMENT

The article is devoted to the complex analysis of theoretical and practical aspects of management of material and technical provision of production. The research topics are disclosed on the basis of research on the main factors affecting material and technical supply in agrarian enterprises of Ukraine.

The relevance of the study is determined by the fact that logistics plays a key role in ensuring the success of enterprises. It has also been established that logistics is one of the tools that makes the enterprise competitive in the development of the modern economy, and material and technical resources form the basis of the activities of any enterprise. On the basis of the conducted researches, the main approaches to the formation of the logistic mechanism were proposed for agrarian enterprises.

Key words: material and technical support, agrarian enterprise, material and technical base, management efficiency, fixed assets.

Федирец О.В., Гордовская А.С., Дековец Е.О.

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА УПРАВЛЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВА

Статья посвящена комплексному анализу теоретических и практических аспектов управления материально-техническим обеспечением производства. Тема исследования раскрыта на основе проведенных исследований относительно главных факторов, влияющих на материально-техническое обеспечение в аграрных предприятиях Украины. Актуальность исследования определяется тем, что материально-техническое обеспечение играет ключевую роль в обеспечении успешной деятельности предприятий. Также установлено, что материально-техническое обеспечение является одним из инструментов, что делает предприятие конкурентоспособным в условиях развития современной экономики, а материально-технические ресурсы составляют основу деятельности любого предприятия. На основании проведенных исследований предложено для аграрных предприятий основные подходы к формированию механизма материально-технического обеспечения.

Ключевые слова: материально-техническое обеспечение, аграрное предприятие, материально-техническая база, эффективность управления, основные средства.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з найважливіших проблем ринкового розвитку сільськогосподарських підприємств є їх матеріально-технічне забезпечення. Без цього неможливе досягнення високого рівня продуктивності праці, виробництво продукції з низькою собівартістю. Абсолютна більшість аграрних підприємств не мають у своєму розпорядженні достатньої кількості техніки, а та, що є, застаріла. Наслідком цього є порушення технологій виробництва продукції в сільському господарстві.

Тому одним із пріоритетів національної аграрної політики слід вважати технічне оновлення і матеріальне забезпечення сільського господарства в складі його підприємств та особистих селянських господарств. Адже матеріально-технічне забезпечення аграрного сектору України в умовах сучасності досягло тієї критичної межі, за якої, навіть при умові існуючої динаміки та невживанні кардинальних заходів стосовно її покращення, уже в найближчий час буде йти розмова про порушення технологічних процесів в тваринництві і рослинництві підприємства, про суттєву екстенсивність виробництва в сільському господарстві взагалі. Тому пошук шляхів забезпечення підприємств та ефективного використання їх матеріально-технічних засобів є досить актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженнями організаційно-економічних проблем формування матеріально-технічних

засобів сільськогосподарських підприємств, процесом їх розвитку та вивченням сучасного стану займалось і займається велика кількість вчених економістів-аграрників: С. П. Азізов, В. Г. Андрійчук, Білоусько, А. М. Головка, М. І. Грицишин, В. В. Іванишин, П. М. Макаренко, К. М. Мельник, В. І. Перебийніс, Г. М. Підлісецький, П. Т. Саблук, В. Б. Шкляр та інші.

Незважаючи на широке коло питань, які вивчалися вітчизняними та зарубіжними економістами, ряд із них у зв'язку із поглибленням ринкових відносин на селі потребують удосконалення та розвитку. Зокрема потрібно систематизувати принципи взаємовідносин між суб'єктами споживання матеріально-технічних засобів, вивчити сучасний стан забезпечення і використання сільськогосподарської техніки в різних формах господарювання на селі, оцінити ефективність використання матеріальних ресурсів та розглянути можливі організаційні напрями формування і управління використанням матеріально-технічних засобів сільського господарства, які складаються по мірі розвитку і концентрації аграрного виробництва. Все це визначає актуальність теми, напрям і структуру досліджень.

Цілі статті. Мета статі полягає у формуванні цілісного та ефективного механізму реалізації стратегічних рішень на основі теоретико-методологічних відомостей стратегічного планування та використання системи збалансованих показників з метою стабілізації діяльності і одержання необхідного поштовху для подальшого розвитку аграрного сектору країни

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління матеріально-технічним забезпеченням підприємства відіграє велику роль у прибутковості підприємства. За сучасних умов господарювання надзвичайно важливими є ефективність і оптимальність кожного процесу, що відбувається на підприємстві. Так, поряд з виробничими, збутовими, маркетинговими та іншими процесами надзвичайно великий вплив на ефективність діяльності підприємства справляє матеріально-технічне забезпечення. Від матеріально-технічного забезпечення залежать своєчасність, ритмічність, якість та ефективність операційної діяльності.

Самою головною складністю, яка виникає при вирішенні задач управління матеріально-технічного забезпечення підприємства, є розрив напрацьованих у процесі функціонування планової економіки зв'язків, принципові відмінності в задачах вибору ресурсів, визначення оптимальних постачальників, забезпечення сервісного обслуговування тощо [12, с. 6].

Матеріально-технічне забезпечення – це процес забезпечення підприємства необхідними видами матеріально-технічних ресурсів у встановлений термін і в обсягах, необхідних для нормальної роботи. Матеріально-технічне забезпечення включає організаційно-економічні заходи щодо виявлення потреб у матеріально-технічних ресурсах; їхньому пошуку, придбанню, своєчасному завезенню, зберіганню й ощадливому використанню; регулюванню матеріальних запасів, підготовці матеріалів до виробничого споживання, доставці їх у цехи, на ділянки й робочі місця [4, с. 6].

Працівники відділу матеріально-технічного забезпечення повинні обирати найбільш економічну форму товарообороту, оптимізувати запаси, знижувати транспортно-заготівельні і складські витрати.

Основним завданням підприємства з організації та управління матеріально-технічним постачанням є своєчасне, безперервне і комплексне забезпечення ресурсами відповідно до встановлених планових завдань [7, с. 7].

Підприємства під час своєї роботи застосовують транзитну та складську форми постачання. При транзитній формі постачання підприємства одержують сировину та матеріали безпосередньо від підприємств-виробників. Застосування цієї форми

економічно виправдане в тих випадках, коли потреба в матеріалах та сировині на даний час дорівнює транзитній нормі або більша за неї [1, с. 60].

Складська форма постачання дає змогу отримувати матеріали у раціональній кількості, збільшує маневреність матеріалами, дає змогу концентрувати на складах запаси матеріалів багатьох організацій з малою інтенсивністю їх використання. Крім цього, застосування цієї форми набагато спрощує управлінську роботу, пов'язану із постачанням.

Основними функціями матеріально-технічного забезпечення є зовнішні та внутрішні.

Зовнішні функції визначають взаємовідносини підприємства з постачальниками, постачальницько-збутовими організаціями, органами державного управління. Внутрішні функції характеризують взаємодію служби забезпечення з виробничими цехами, підрозділами апарату управління виробництвом [5, с. 124].

Основними завданнями матеріально-технічного забезпечення є:

- визначення перспективної і поточної потреби в матеріальних ресурсах,
- сировині та обладнанні;
- розробка матеріальних балансів;
- розміщення замовлень, вживання оперативних заходів щодо їх реалізації;
- встановлення рівня якості матеріальних ресурсів відповідно до їх стандартів, оптимального співвідношення між засобами виробництва;
- вибір постачальників та підтримка з ними зв'язків.

Забезпечуючи міжгалузеві зв'язки по поставках продукції, структури матеріально-технічного забезпечення сприяють скороченню часу виробництва, підвищенню його ефективності та якості продукції за рахунок ритмічного, своєчасного забезпечення підприємств економічними партіями різних видів сировини, матеріалів та обладнання [11, с. 128].

Отже, можна зробити висновок, що матеріально-технічне забезпечення є одним з інструментів, що робить підприємство конкурентоспроможним в умовах розвитку сучасної економіки, а матеріально-технічні ресурси складають основу діяльності будь-якого підприємства. Основними завданнями матеріально-технічного забезпечення є забезпечення безперервного, комплексного, економічного постачання виробництва матеріалами та сировиною, їх пошук, купівля, застосовування прогресивних шляхів та засобів доставки з метою прискорення та здешевлення процесу обміну, збереження, раціональне та економічне використання.

Одним із провідних елементів організації виробництва в сільськогосподарських підприємствах є матеріально-технічне їх забезпечення.

Техніко-технологічне переозброєння кожного підприємства і сільського господарства в цілому є основним напрямком підвищення ефективності використання трудових, земельних ресурсів, комплексної механізації та автоматизації технологічних процесів, інтенсифікації виробництва і на цій основі підвищення урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, обсягів та якості продукції, рентабельності та прибутковості виробництва [1, с. 24].

Головний елемент матеріально-технічної бази виробництва – основні виробничі засоби в натурально-речовій (будівлі, виробничі споруди, обладнання, машини, транспортні засоби, залізниці, інструмент та ін.; у сільському господарстві – багаторічні насадження, робоча, продуктивна худоба) і вартісній формах (рис. 1).

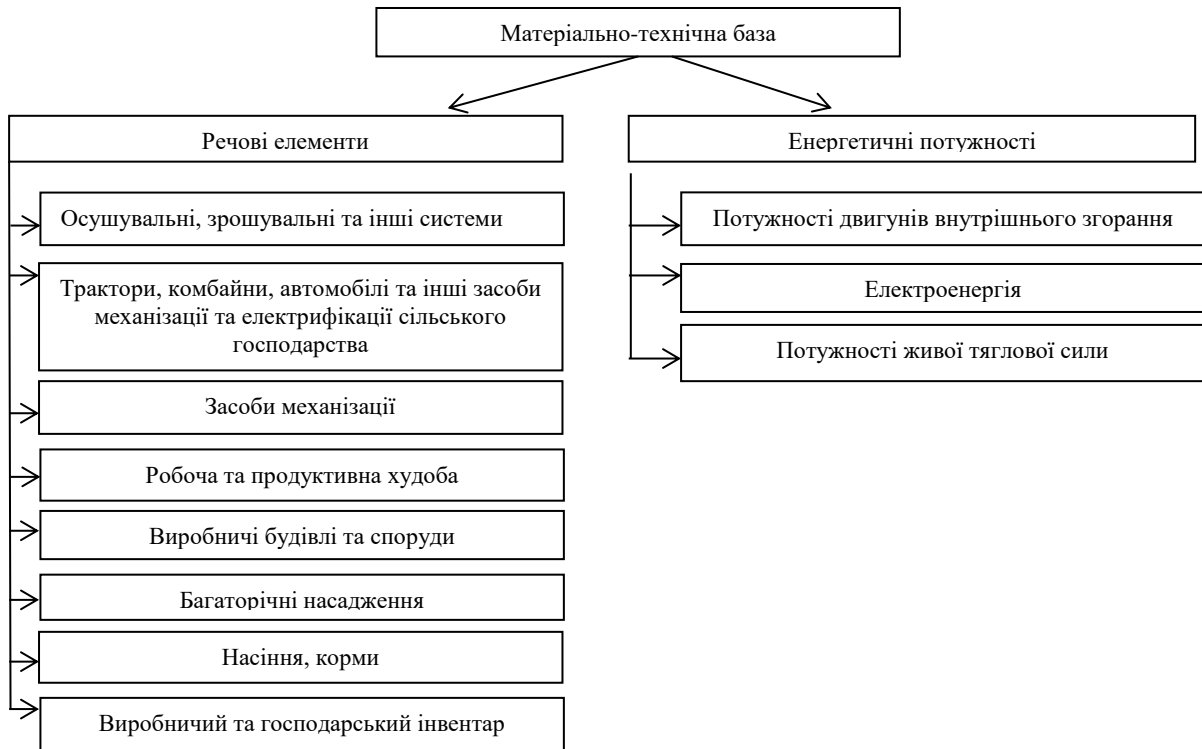

Рис. 1 Складові матеріально-технічної бази підприємства [2; 8]

Основний капітал (основні засоби) як важливий складовий елемент продуктивних сил функціонує в процесі виробництва в певній матеріально-речовій формі, яка і є матеріально-технічною базою [10, с. 86]. Складові матеріально-технічної бази мають різне цільове призначення, тому за їх функціональною роллю в процесі виробництва виділяють три групи засобів праці.

Перша група – це засоби праці, що безпосередньо самі виробляють продукцію і тому найактивніше впливають на процес виробництва [2, с. 281]. До них відносять продуктивну худобу і багаторічні культурні насадження в плодоносному віці.

Друга група – засоби праці, що сприяють підвищенню продуктивності праці. За їх допомогою здійснюється комплексна механізація та автоматизація виробництва і як наслідок – знижується трудомісткість продукції, відбувається умовне вивільнення працівників. До них відносять: робочі і силові машини, транспортні засоби, комбайновий парк, автоматичні лінії, засоби механізації тваринницьких приміщень, різні прилади й устаткування тощо [5, с. 99-100].

Більшість цих матеріально-речових елементів їх відтворюється за межами аграрного сектора, а тому ступінь їх впливу визначається темпами розвитку науково-технічного прогресу в галузях промисловості.

Третя група – засоби, що створюють сприятливі умови для нормального виробничого процесу [2, с. 282]. Це – тваринницькі приміщення, складські приміщення, споруди, літні табори для утримання худоби тощо.

Загалом система матеріально-технічного забезпечення – це сукупність підприємств-виробників матеріально-технічних ресурсів, торгово-посередницьких організацій, сервісних підрозділів, формувань з машино-використання та державних органів, що регулюють відносини у сфері техніко-технологічного забезпечення (тобто сільськогосподарські і переробні підприємства різних форм власності) [9, с. 5].

Отже, це система відносин між учасниками матеріально-технічного забезпечення, які забезпечують формування і використання матеріально-технічних засобів суб'єктами сфери агропромислового комплексу.

Діяльність цієї системи має бути спрямована на відтворення і розвиток матеріально-технічної бази, комплексну механізацію і автоматизацію технологічних процесів, відновлення і збереження родючості ґрунту в сільському господарстві на основі вітчизняного машинобудування та виробництва матеріальних ресурсів.

Система матеріально-технічного забезпечення діє за схемами: “завод – аграрне підприємство”; “завод – постачальник (дилер) – аграрне підприємство”; “завод – агротехнічна сервісна структура – аграрне підприємство” [6, с. 9].

Матеріально-технічного забезпечення безпосередньо впливає на промисловість з метою поліпшення використання матеріальних ресурсів, впровадження у сільськогосподарське виробництво прогресивних матеріалів та ефективних технологічних рішень.

Економічне значення матеріально-технічного забезпечення підприємства полягає в тому [45, с. 6], щоб забезпечити:

1) безперервне забезпечення підприємства необхідними матеріально-технічними засобами;

2) оптимізацію господарських зв'язків між споживачем та постачальником;

3) створення економічно обґрунтованих матеріальних запасів;

4) застосування прогресивних шляхів та засобів надходження ресурсів з метою прискорення матеріально-технічного забезпечення;

5) економічне і ефективне використання засобів у виробництві.

Матеріально-технічне забезпечення як система здійснюється на основі таких принципів [2, с. 605-606]:

– спрямування цінової, фінансово-кредитної і податкової політики держави на відновлення і підтримку платоспроможності підприємств агропромислового комплексу для досягнення розширеного відтворення основних засобів виробництва;

– забезпечення однакових економічних умов у взаємовідносинах споживачів матеріально-технічних ресурсів із структурами їх виробництва, постачання, технічного обслуговування та надання виробничих послуг;

– рівноправність розвитку всіх форм власності і господарювання;

– вільний вибір структурами системи сфери діяльності;

– вільний вибір товаровиробниками постачальників техніки, обладнання, матеріальних ресурсів і технологій, а також сервісних структур;

– створення умов для розвитку конкуренції в усіх ланках системи;

– дотримання гарантій і відповідальності партнерів агропромислового комплексу за високу якість технічних засобів та наданих послуг, термінів і умов їх поставок, своєчасність взаєморозрахунків;

– створення умов для забезпечення мінімальної кількості посередників у ланцюзі виробник-споживач.

Основними завданнями матеріально-технічного забезпечення є [8, с. 82]:

1) визначення перспективної і поточної потреби в матеріальних ресурсах, сировині та обладнанні;

2) розробка матеріальних балансів;

3) розміщення замовлень, вживання оперативних заходів щодо їх реалізації;

4) встановлення рівня якості матеріальних ресурсів у відповідності до їх стандартів, оптимального співвідношення між засобами виробництва;

5) вибір постачальників та підтримка з ними зв'язків.

Механізм функціонування системи спрямовується на повне оснащення агропромислового комплексу засобами механізації, хімізації та енергетичними ресурсами, номенклатура, якість, надійність і кількість яких відповідає досягненням науково-технічного прогресу, забезпечує своєчасне виконання всіх технологічних

процесів виробництва продукції з найменшими витратами праці і коштів.

Виробничими структурами у системі матеріально-технічного забезпечення є заводи сільськогосподарського, продовольчого і торгового машинобудування, хімічні підприємства, торговельно-посередницькі організації, підприємства з ремонту і технічного обслуговування машин і обладнання, машинно-технологічні формування з надання виробничих послуг, центри випробування техніки, конструкторські та науково-дослідні установи [11, с. 147]. У межах свого регіону і сфери діяльності вони вивчають попит, купівельну спроможність споживачів, умови реалізації товарів, терміни поставок і на основі зібраної інформації налагоджують виробництво та реалізацію продукції.

Система матеріально-технічного забезпечення агропромислового комплексу в умовах ринку має включати в себе дві групи продукції виробничо-технічного призначення [11, с. 130]:

- 1) продукція, яка вільно реалізується (понад 80 % загального обсягу);
- 2) продукція, що розподіляється централізовано (близько 20 % загального обсягу).

Адаптація діючої системи матеріально-технічного забезпечення агропромислового комплексу в ринкову інфраструктуру може здійснюватися за такими основними принципами:

- 1) економічна рівність постачальницько-посередницьких формувань;
- 2) демонополізація сфери обігу, створення умов для конкуренції;
- 3) використання різних форм власності, організаційних структур і видів господарської діяльності постачальницько-посередницьких формувань та надання їм самостійності;
- 4) підвищення економічної заінтересованості працівників постачальницько-посередницьких формувань у збільшенні видів і підвищенні якості наданих послуг.

В умовах ринку постачання матеріально-технічних ресурсів здійснюється різноманітними формами і методами: через товарно-сировинні біржі; аукціони, конкурси; оптові закупки; закупки малими партіями; закупки відповідно до потреби; за замовленнями; за рахунок власного виробництва; за прямими договорами машинно-тракторні станції, ремонтно-технічні станції, машинно-технологічні станції, лізинг, вторинний ринок техніки [9; с. 16]. Усі вони мають свої особливості, переваги і недоліки, які необхідно враховувати з метою економії коштів і часу.

Дефіцит фінансових ресурсів у сільському господарстві є наслідком істотного послаблення його матеріально-технічної бази, руйнування економічних основ оновлення і розвитку. Нестача фінансових ресурсів на рівні сільськогосподарських підприємств означає, що зменшуються парк сільськогосподарських машин, закупівля запасних частин, внаслідок чого не здійснюються в належних обсягах капітальні й відновлювальні ремонти.

Складна сільськогосподарська техніка вітчизняного виробництва реалізується товаровиробникам через фірмові технічні центри, які створюються безпосередньо підприємствами-виробниками техніки на базі спеціалізованих ремонтних майстерень та при підприємствах-виготовлювачах цієї техніки. Фірмовий регіональний технічний центр при необхідності створює мережу районних філій на існуючій базі районного агротехнічного сервісу. Тобто основою системи забезпечення сільськогосподарських підприємств технікою має стати схема “завод – фірмовий центр – сільськогосподарський товаровиробник”, яка передбачає придбання, гарантійне обслуговування і ремонт складної техніки. Фірмові технічні центри та їх філії повинні забезпечувати передпродажну підготовку, гарантійне та післягарантійне технічне обслуговування і ремонт сільськогосподарської техніки [10, с. 210-211].

Сільськогосподарська техніка може також реалізовуватися безпосередньо підприємствами-виробниками через існуючу мережу районних сервісних формувань або

підприємствами з матеріально-технічного постачання [3, с. 11].

Районні сервісні формування будуть здійснювати технічне обслуговування і поточний ремонт техніки, а також виконуватимуть сільськогосподарські й інші трудові роботи за замовленням сільськогосподарських товаровиробників.

Створений таким чином ринок техніки дозволить забезпечити необхідні умови експлуатації, обслуговування та ремонту вітчизняної сільськогосподарської техніки, підвищити її надійність та ефективність.

Висновки. Отже, не викликає сумніву, що матеріально-технічне забезпечення товаровиробників АПК має першочергове значення в формуванні конкурентоспроможного аграрно-промислового виробництва, спрямованого на вирішення політичних, економічних, соціальних завдань та забезпечення продовольчої безпеки країни. Саме це викликає необхідність визначити зміст поняття матеріально-технічного забезпечення товаровиробників АПК, належного правового впорядкування цієї діяльності.

Для його визначення, на нашу думку, необхідно навести основні його ознаки та принципи. При цьому слід відзначити, що матеріально-технічне забезпечення сільського господарства залежить від особливостей сільськогосподарського виробництва, яке тісно пов'язано з обробіткою землі, обумовлених сезонністю сільськогосподарських робіт, кліматичними та економічними умовами.

Список використаних джерел:

1. Агафонов Н. И. *Эффективное использование сельскохозяйственной техники*. Москва, 2012. 62 с.
2. Андрійчук В. Г. *Економіка аграрних підприємств*. Київ, 2002. 624 с.
3. Величко Т. Г. *Розвиток матеріально-технічного забезпечення підприємств АПК*: автореф. дис. ... канд. екон. Наук / НУБіП України. Сімферополь, 2009. 20 с.
4. Демко А. А. Технічний сервіс АПК – реальність і потреба. *Пропозиція*. 2015. № 5. С. 6-8.
5. Зрібняк Л. Я. *Організація і планування виробництва на сільськогосподарських підприємствах*. Київ, 2009. 350 с.
6. Льошенко В. О. *Організація і удосконалення ринку матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників*: автореф. дис. ... канд. екон. наук / ДДАУ. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.
7. Масло І. П. Проблеми та перспективи розвитку механізації та електрифікації сільського господарства України // *Вісник аграрної науки*. 2010. № 8. С. 5-9.
8. Мельник І. І., Тивоненко І. Г., Фришев С. Г., Бабій В. П., Бондар С. М. *Основи інженерного менеджменту*. Київ, 2006. 525 с.
9. Остапенко Т. М. *Формування матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств*: автореф. дис. ... канд. екон. наук / ЛНАУ. Луганськ, 2008. 20 с.
10. Підлісецький Г. М. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства. *Економіка України*. 2008. № 11. С. 81-87.
11. Саблук П. Т. *Формування виробничого потенціалу та ринку засобів виробництва*. Київ, 2000. 264 с.
12. Яковенко В. Я. Перспективні напрямки технічного переоснащення агропромислового комплексу. *Техніка АПК*. 2010. № 5. С. 6-7.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 331.101.3

Шубала І. В. к.е.н., доцент

Гура І.С., Гура О.С., студенти магістратури

Луцький національний технічний університет

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано загальні напрями вдосконалення системи мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: персонал, мотивація, система мотивації, стимули, підприємство.

Шубала І.В., Гура І.О., Гура О.О.

НАПРАВЛЕННЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье обоснованы общие направления совершенствования системы мотивации персонала на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: персонал, мотивация, система мотивации, стимулы, предприятие.

Shubala I., Gura I., Gura O.

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE ENTERPRISE STAFF MOTIVATION SYSTEM

The article substantiates the general directions of improvement of the system of motivation of personnel at domestic enterprises.

Key words: personnel, motivation, system of motivation, incentives, enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективність праці на кожному робочому місці визначає рівень економічної ефективності функціонування підприємства загалом. Серед різних чинників, що зосереджуються на активізації зусиль персоналу підприємства спрямованих на підвищення результативності їх діяльності є мотивація праці. В Україні на сучасному етапі розвитку проблема мотивації набуває важливого значення, тому що вирішення цього питання, можливе лише за умови створення правильних мотиваційних систем, які будуть стимулювати працівників до ефективного функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню питань, пов'язаних з мотивацією персоналу підприємства приділяють увагу багато вітчизняних вчених, таких як: Биба В., Дикань Н., Дуда С., Занюк С., Зеленько Г., Колот А., Крушельницька О., Мельникова К., Мочерний С., Мушкін І., Продиус О., Стрельбицький П., Труш Ю., Швець А. [1-14] та багато інших, а також зарубіжних вчених, зокрема: Маслоу, Мак-Клелланд, Гецберг, Портер-Лоулер, Врум та ін. Однак, процес формування нових та вдосконалення існуючих систем мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах потребує подальшого наукового дослідження, що в може стати основою для розробки нових дієвих методів та інструментів мотивації персоналу.

Цілі статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні загальних напрямів вдосконалення системи мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Мотивація формує процес особистого психологічного стану людини, який визначає поведінку, створює активність та мотивує її. З іншого боку, мотивація виступає як бажання працівника задовольнити свої потреби, тобто це поєднання внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які мотивують людину до діяльності і дають їй мету для досягнення певних цілей.

Традиційно мотивація в Україні зазвичай зводиться до оплати праці: підвищення заробітної плати, бонусів, премії, надбавок, доплат, пільг тощо, але у більшості випадків такі методи малоефективні. Тому при створенні систем мотивації велику увагу слід приділити вивченню зарубіжного досвіду мотивації. Запровадження зарубіжних моделей мотивації праці дозволить українським підприємствам створювати високий кадровий потенціал, який володітиме новітніми методами мотивації працівників.

Створення ефективної системи мотивації працівників є важливим завданням для кожного керівника, адже це безпосередньо впливає на продуктивність робочої сили, а продуктивність підприємства залежить від рентабельності та конкурентоспроможності

компанії. Тому основним завданням мотивації праці є формування у працівників бажання працювати ще краще для того щоб отримати кращі результати, а відповідно й певну винагороду за це.

Вчені виділяють дві теорії мотивації: змістовні та процесуальні. Дані теорії мають основний вплив на управління персоналом та мотивацію праці в цілому.

Змістові теорії мотивації ґрунтуються на внутрішніх спонуканнях людини, її потребах та пов'язаних з ними чинниками, що визначають поведінку людей та направляють її діяльність в потрібний напрямок. Відомими вченими, які були прихильниками дані теорії є: А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд, Ф. Герцберг.

Процесуальні теорії аналізують, як люди поділяють свої зусилля на досягнення різних цілей і як вони вибирають певний тип поведінки. Ці теорії не заперечують існування потреб, але вважають, що поведінку людини визначають не тільки вони. Відповідно до процесуальних теорій поведінка людини – це функція її сприйняття та сподівання, яка пов'язана з конкретною ситуацією. Такі теорії вивчають поведінку людини на підприємстві та направлення її зусиль на досягнення поставлених перед нею цілей. Вченими, які вивчали і підтримували процесуальні теорії є: В. Врум, Дж. Адамс, Л. Портер-Е. Лоулер.

У багатьох розвинених країнах сформувалися свої власні моделі мотивації праці. Можна виділити найбільш відомі моделі мотивації праці такі як: японська, американська, англійська, французька, шведська та німецька.

Зарубіжні вчені дослідили, що найбільш придатними для України моделями є американська, англійська та французька моделі, тому, що вони поєднують різні стимулюючі важелі та полегшують їх використання на підприємствах.

Запроваджуючи американську модель можна орієнтуватися на такі аспекти:

- використовувати нетрадиційну форму оплати праці;
- підвищувати заробітну плату по мірі підвищення працівників по посаді, кваліфікації;
- виплачувати індивідуальні надбавки до заробітної плати працівникам за якісно виконану роботу;
- встановити залежність заробітної плати від результатів діяльності всього колективу, а не тільки окремої особи, для того щоб працівники були зацікавлені у отриманні хороших результатів.

Отже, система мотивації повинна давати поштовх працівникам до творчої активності, давати можливість кожному окремому працівникові проявити себе та показати свої ділові та особисті якості.

Основними труднощами, що виникають при розробці та впровадження системи мотивації персоналу є:

- недостатнє розуміння керівників значення нематеріальної мотивації для підвищення ефективності праці працівників, а відповідно й діяльності підприємства;
- невчасне мотивування працівників, тобто отримавши позитивний результат своєї діяльності працівник не отримує винагороду протягом короткого проміжку часу, що зменшує бажання працівника до подальшої ефективної діяльності;
- відсутність обліку системи мотивації праці та вчасної оцінки її ефективності;
- відсутність інформаційної прозорості та доступності персоналу щодо чинників мотивації, які застосовуються на підприємстві;
- порушення або недостатнє дотримання керівником обіцянок щодо мотивування працівників;
- нестабільність системи мотивації праці.

Система мотивації праці повинна постійно вдосконалюватися та доводитися до відома працівників. Від цього залежатиме, те чи зможе взагалі існувати нова система мотивації на підприємстві.

Керівники повинні використовувати, як матеріальні так і нематеріальні методи мотивації. Ці методи повинні бути простими і зрозумілими для кожного працівника.

Матеріальні методи мотивації включає в себе виплату винагород але вони повинні бути обґрунтовані, тобто сума винагороди повинна бути достатньо великою але виплачуватися рідше, або сума заохочень має бути меншою але виплачувати їх частіше.

До нематеріальних методів мотивації можемо віднести просування по службі. Досвідчений керівник повинен намагатися створити в своїх працівників почуття перспективи та задоволення своєю роботою. Працівники повинні знати, що в саме на цьому підприємстві вони мають умови для їх професійного зростання. Кар'єрний ріст працівників допомагає підприємству заповнювати відкриті вакансії працівниками, які вже розкрили свої знання та здібності. Це також допомагає працівникам, тому що це задовольняє їх бажання до успіху, та самоповаги. Але при такому керівництві повинно бути прийняте при прийнятті рішення про просування кар'єрний ріст керівництво повинне враховувати те, що підвищувати потрібно лише тих працівників, які мають здатність ефективно працювати на новій посаді. Іноді керівники підвищують тих робітників, які добре виконують свої поточні обов'язки, але не справляються з новими обов'язками на новій посаді.

Системи заохочень повинні формувати в працівників відчуття справедливості матеріальних винагород і сприяти підвищенню зацікавленості працівників у поліпшенні не тільки індивідуальної роботи, але і роботи в «ділових стосунках» з іншими співробітниками. Працівники повинні бачити чіткий взаємозв'язок між результатами.

Якщо запроваджена систем викликає суперечки між працівниками чи працівниками та керівництвом, то така система мотивації повинна переглядатися та змінюватися.

Щоб нова система мотивації була ефективною потрібно:

- визначити модель процесу мотивації: потреби -мета-дія-досвід-очікування;
- визначити фактори, що впливають на мотивацію того чи іншого працівника;
- визначити потреби кожного окремого працівника та сформувані такі умови при яких ці потреба будуть задоволені;
- максимально використовувати матеріальні та нематеріальні методи мотивації;
- застосовувати організаційні та психологічні методи мотивації;
- намагатися зробити так, щоб мотивація персоналу носила не тимчасовий, а постійний характер;
- створити умови для розвитку та вдосконалення знань та навиків персоналу.

Мотивація працівників є важливим фактором у вдосконаленні функціонування підприємства та його конкурентоспроможності.

Впровадження різних форм мотивації є необхідною умовою для поліпшення організації управління персоналом, ввівши відповідну структуру управління, через яку оцінюють компетентність своїх працівників.

Персонал виступає таким невичерпним ресурсом, який дозволяє підприємству вижити в складних економічних умовах, досягти конкурентних переваг, підвищити продуктивність.

Система мотивації, яку обирає той чи інший керівник повинна мати взаємодію між керівником та працівником.

Керівники підприємств у своїй діяльності повинні спиратись на досвід зарубіжних країн, брати з них та намагатися впроваджувати ті ж показники, що і у них, але на даному етапі основна увага повинна приділятися рівню оплати праці, її підвищення та

мотиваційної ролі. Вивчення досвіду застосування системи мотивації розвинених країн дає можливість запровадити нові методи мотивації працівників, як матеріальні так і нематеріальні.

Щоб підвищити зацікавленість працівників у своїй роботі та зменшити плинність кадрів, яка пов'язана з низькою заробітною платою на більшості вітчизняних підприємствах, пропонуємо реалізувати такі компоненти системи мотивації:

- ставити перед працівником чітко сформовані та досяжні цілі (детальне пояснення посадових обов'язків працівника, завдань, що ставляться перед ним, та вони повинні відповідати професійній компетенції працівника);

- здійснювати навчання працівників за рахунок підприємства;

- створити прозору систему мотивації та систему оплати праці для працівників;

- передавати управлінські функції працівникам, тобто здійснювати поступове підвищення у посаді;

- публічне визнання та подяка працівникам за сумлінно виконанні обов'язки (присвоєння почесних грамот, дипломів, відзнак) ;

- керівник повинен прислуховуватися до думки працівників та враховувати їхні пропозиції та бажання;

- покращення трудової дисципліни та організації праці в цілому;

- створити дружню атмосферу в колективі та між колективами (підтримка і взаєморозуміння у колективі за допомогою проведення корпоративних заходів таких як: професіональне свято, дні народження, Новий рік, екскурсії тощо);

- вчасно переглядати виробничі норми та нормативи, таким чином покращити контроль нормування праці;

- зменшити надлишок працівників та підвищення їх кваліфікації;

- встановити суми винагороди в залежності від рівня кваліфікації, якості роботи, досвіду;

- встановлення надбавок, премій за сумлінну працю;

- надавати персональні надбавки до посадового окладу;

- індивідуалізація заробітної плати з урахуванням ініціативності та старанності працівника, дотримання ним правил техніки безпеки, поведінки на виробництві, а також з урахуванням складу сім'ї тощо.

- надання безкоштовних путівок на відпочинок для працівника та його сім'ї один раз на рік;

- як додаток до заробітної плати за якісно виконану роботу надавати відзнаки, сертифікати чи подяки;

- надавати додаткові відгули;

- надавати подарунки для дітей співробітників, у тому числі поїздки та екскурсії.

Щоб досягнути кращого результату від впровадження нової мотиваційної системи потрібно дотримуватися таких вимог:

- розмір винагороди працівника повинен відповідати результату його діяльності;

- працівник повинен бути наперед ознайомлений з величиною винагороди за свою діяльність;

- винагорода повинна бути адекватною порівняно з результатом діяльності та мірою витрат праці відповідного працівника;

- винагороду по-можливості повинні отримувати більшість працівників, особливо молоді спеціалісти, щоб у них були стимули до професійного зростання;

- винагорода повинна бути своєчасною;

- винагорода має нести відповідну значущість для кожного працівника;

- правила нарахування винагороди повинні бути прозорими й зрозумілими для кожного працівника й справедливими стосовно них.

Кожне підприємство відповідно до специфіки своєї діяльності, визначених цілей, стратегії та політики повинне самостійно сформувавши свою власну систему мотивації виходячи зі своїх можливостей та перспектив розвитку.

Висновок. Отже, ефективність мотивації персоналу на підприємствах повинна базуватися на зовнішньоекономічних умовах, що здатні впливати на вирішення конкретного питання; зрівнянні системи мотивації з стратегією підприємства, яка насправді є основою для високих результатів діяльності працівників та підприємства в цілому; передбачити ефективний процесу мотивації на підприємстві, що визначається ступенем досягнення економічних та соціальних цілей компанії та працівників, що досягається оптимальним балансом економічних та соціальних інтересів залучених сторін.

В першу чергу, працівник підприємства повинен відчувати свою необхідність для даного підприємства, розуміти своє значення для нього. Добре спланована система мотивації може значно підвищити ефективність роботи персоналу, збільшити обсяги виробництва та підвищити конкурентоспроможність підприємства, оскільки незадоволений працівник не буде якісно виконувати свою роботу, буде розповсюджувати негативну інформацію про підприємство, за що підприємство втрачатиме свою репутацію та престиж у суспільстві.

Таким чином, необхідною умовою забезпечення ефективності використання персоналу підприємства є розробка зрозумілої для усіх працівників мотиваційної системи оплати праці та нематеріального стимулювання, яка б враховувала потреби працівників і спонукала їх до досягнення максимальних результатів праці, підвищуючи результати роботи підприємства загалом.

Список використаних джерел:

1. Бига В.В., Теницька Н.Б. Світовий досвід мотивації працівників та можливості його адаптації до умов підприємств України. *Економіка та суспільство : електронне наук. вид.* Мукачево: МДУ, 2017. Вип. № 10. С. 166–171.
2. Дикань Н. В., Борисенко І.І. *Менеджмент: навч. посібник.* К.: Знання, 2008. 389 с.
3. Дуда С.Т., Кіцак Х.Р. Мотивація та результативність праці персоналу підприємства: їх сутність та взаємозв'язок. *Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць.* Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. Вип. 20(14). С. 188–193.
4. Занюк С. С. *Психологія мотивації : навч. посібник.* К.: Либідь, 2002. 304 с.
5. Зеленько Г.І., Ганжурова Л.Ю. Мотивація як чинник підвищення ефективності праці персоналу підприємства. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки.* 2012. Т. 133. С. 65–71.
6. Колот А. М. *Мотивація персоналу: підручник.* К.: КНЕУ, 2005. 337 с.
7. Крушельницька О.В., Мельничук Д.Л. *Управління персоналом: навч. посібник.* К.: Кондор, 2003. 296 с.
8. Мельникова К.В. Мотивація інноваційно активного персоналу підприємства. *Бізнес Інформ.* 2014. № 4. С. 262–266.
9. Мочерний С.В. *Економічна енциклопедія: в 3 т. [та ін.].* Київ–Тернопіль: Академія, 2000. Т.1. 864 с.
10. Мушкін І. Нематеріальна мотивація продуктивності праці. *Персонал.* 2009. № 4. С. 44–49.
11. Продіус О., Олексів М. Мотивація персоналу як головний фактор підвищення ефективності діяльності підприємства. *Науковий вісник [Одеського національного економічного університету].* 2015. № 12. С. 188–200.
12. Стрельбичський П.А., Стрельбичька О.П. Світовий досвід мотивації праці та можливість його впровадження в Україні. *Вісник Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки.* 2015. Вип. 10. С. 323–333.
13. Труш Ю.Л., Гриценко А.О. Мотивація персоналу на підприємствах у сучасних умовах господарювання. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2016. № 2. С. 98–101.
14. Швець А., Тубальцева Н., Баланенко О. Мотивація як фактор підвищення ефективності відтворювальної діяльності підприємства. *Економіст.* 2015. № 6. С. 13–16.

Рецензент: д.е.н., проф. Шубалий О.М.

УДК 339.9(477)

Вівчар О. І., д.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗУВАННЯ ТА ПРОГНОЗНА ОЦІНКА ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: БЕЗПЕЧНИЙ ВИМІР

Проведено комплексне дослідження сучасного стану фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності держави. Доведено, що існуюча модель розвитку національної економіки України характеризується сильною залежністю від експорту та надмірною орієнтацією на імпорт товарів на основі кумулятивного ефекту сформованих факторів. Обґрунтовано особливості застосування інструментарію економіко-математичного моделювання – методу ковзної середньої, оскільки основним завданням прогнозування в умовах розбалансованості економічних процесів є зниження неминучої невизначеності, яка пов'язана з прийняттям економічних рішень, що орієнтовані на майбутнє. Слід відзначити, економіко-математичне моделювання можна застосовувати для обґрунтування короткострокових і довгострокових періодів як метод прогнозування фінансової результативності.

Ключові слова: зовнішньоторгівельна діяльність, фіскальне регулювання, прогнозування зовнішньоекономічних операцій, економіко-математичне моделювання, метод ковзної середньої.

Vivchar O.

ANALYSIS AND FORECAST EVALUATION OF FISCAL REGULATION AT FOREIGN TRADE: SAFETY MEASUREMENT

The complex study of the current state at fiscal regulation of foreign trade activity the state is carried out. It is proved that the existing model of development the national economy of Ukraine is characterized by a strong dependence on exports and excessive orientation on the import of goods based on the cumulative effect of the factors. The peculiarities of using the tools at economic and mathematical modeling – the method of moving average – are substantiated, since the main task of forecasting in the conditions at economic process imbalances is the reduction of unavoidable uncertainty associated with the adoption of future-oriented economic decisions. It should be noted that economic-mathematical modeling can be used to substantiate short-term and long-term periods as a method of forecasting financial performance.

Keywords: foreign trade activity, fiscal regulation, forecasting of foreign economic operations, economic-mathematical modeling, method of moving average.

Вивчар О.И.

АНАЛИЗ И ПРОГНОЗНЫЕ ОЦЕНКИ ФИСКАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: БЕЗОПАСНЫЙ ИЗМЕРЕНИЕ

Проведено комплексное исследование современного состояния фискального регулирования внешнеторговой деятельности государства. Доказано, что существующая модель развития национальной экономики Украины характеризуется сильной зависимостью от экспорта и чрезмерной ориентацией на импорт товаров на основе кумулятивного эффекта сложившихся факторов. Обоснованы особенности применения инструментария экономико-математического моделирования – метода скользящей средней, поскольку основной задачей прогнозирования в условиях разбалансированности экономических процессов является снижение неизбежной неопределенности, связанной с принятием экономических решений, ориентированных на будущее. Следует отметить, экономико-математическое моделирование можно применять для обоснования краткосрочных и долгосрочных периодов как метод прогнозирования финансовой результативности.

Ключевые слова: внешнеторговая деятельность, фискальное регулирование, прогнозирование внешнеэкономических операций, экономико-математическое моделирование, метод скользящей средней.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку ринкових трансформацій, фіскальному регулюванню зовнішньоторговельної діяльності України характерна неоднозначність та суперечливість, які є одними з причин уповільнення конструктивних напрямків розвитку економіки, неефективного використання власного економічного потенціалу та гальмування соціально-економічних процесів. Зовнішньоторговельна діяльність характеризується особливою складністю, яка полягає в зіткненні різних норм, правил, стандартів фіскального регулювання притаманних різним країнам та необхідності його узгодження економічним інтересам держав.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню стану та динаміки зовнішньоторговельної діяльності в різних країнах світу, форм і методів її регулювання, приділяється значна увага зарубіжних науковців, таких як М. Баскакова, Б. Белесса, С. Дмитрієв, В. Карлаусов, І. Корольов, Є. Леонтьєва, В. Рамзес, А. Федоровський, Р. Шонбергер, А. Суєтін та інші. Серед українських вчених, що досліджують окремі аспекти даного питання, можна виділити В. Величко, О. Вівчар, Р. Сіденко, В. Новицького, А. Філіпенка, А. Фісуна. Зважаючи на ряд наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників в сфері зовнішньоекономічної діяльності, досвід здійснення фіскального регулювання, використання фіскальних інструментів і важелів впливу на зовнішньоторговельну діяльність є ще малодослідженим і на сьогодні залишається актуальним.

Цілі статті. Метою статті є оцінка фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в контексті безпекознавчих умов та обґрунтування сутнісної характеристики економіко-математичного моделювання на основі застосування прогнозної оцінка методом ковзного середнього.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зауважимо те, що фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності є біполярною системою, оскільки будь-які безпосередні або опосередковані зміни в даному регулюванні несуть одним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності сприяння, а іншим навпаки – погіршення їхнього становища на ринку міжнародної торгівлі. В сучасний період ринкових трансформацій в Україні, ми можемо зауважити, зниження потенціалу фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності, що є наслідком перманентного протиріччя. Отже, державі необхідно знайти і вибрати найоптимальнішу стратегію дій в фіскальному регулюванні зовнішньоторговельної діяльності при якій позитивних наслідків було б більше ніж негативних.

Міжнародна торгівля, як важлива форма міжнародних економічних відносин чинить комплексний вплив на національні економіки країн-учасниць торгівлі. При цьому, характер даного впливу для різних країн або навіть у межах різних галузей національної економіки може суттєво різнитись. В ідеалі міжнародна торгівля повинна базуватись на принципі взаємної вигоди, який передбачає, що обмін товарами між країнами здійснюється таким чином, аби максимізувати економічні вигоди учасників торгівлі з одночасним уникненням загроз для економічної безпеки та державного суверенітету торгових партнерів. Але на практиці, в умовах обмеженості ресурсів, недосконалості законодавчих механізмів ринкового регулювання та зростання в світовій економіці ролі приватного інтересу, дуже часто цей принцип не має двостороннього характеру. Фактично, дискримінаційні умови та тіньові механізми у сфері міжнародної торгівлі дуалізують основний принцип її здійснення для учасників торгівлі: для одних країн він залишається незмінним (а в більшості випадків навіть має мультиплікативний ефект), а для інших – перетворюється на принцип економічної необхідності. Тому з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки та

максимальної реалізації її конкурентних переваг на світових товарних ринках необхідно забезпечити максимальну прозорість зовнішньої торгівлі в Україні [3].

Як свідчить світова практика, одним з ефективних варіантів формування конкурентоспроможної національної економіки є її якісна, диверсифікована експортна орієнтація. Національна економіка України потребує серйозних структурних реформ для того, щоб отримати такий статус. В таких умовах місце країни на світовому ринку визначається не лише кількісними показниками, а насамперед якісними характеристиками зовнішньої торгівлі. Традиційно якість торгівлі окремої країни визначають на основі відносної питомої вартості експорту або імпорту та їх асортименту. Швидкість поширення кризових явищ в національній економічній системі та обмеженість інструментів впливу на неї з боку держави вказує на її слабку стійкість до зміни зовнішніх умов. В умовах існуючих структурних співвідношень і стану розвитку інституційного середовища національна економіка залишається уразливою до впливу зовнішніх шоків, механізми поглинання яких поки що недостатньо розвинені [5, 29].

Звертаємо увагу на те, що міжнародна торгівля на сьогодні залишається також одним із основних каналів поширення світових економічних криз. В таких умовах важливим завданням держави є зниження витрат та усунення невизначеностей стосовно торгівельних операцій, максимальне спрощення та збільшення прозорості зовнішньоекономічних відносин. Особливо актуально дане питання постало в Україні, оскільки відповідно до Звіту про залучення країн світу до міжнародної торгівлі, який щорічно публікується Світовим Економічним Форумом, Україна у 2017 році займала 81 місце із 125 країн світу, що входять до даного рейтингу. При цьому варто зауважити, що порівняно з 2016 р. даний показник погіршився на 10 позицій (з 71 місця у 2017 р. до 81 місця у 2016 р.). Особливо загрозливим є те, що падіння даного індикатора продовжилося у 2016 році: за результатами дослідження Україна опустилася на 86 місце із 132 країн, що досліджувались. При цьому основним стримуючим елементом зовнішньоторговельної політики, який зумовив такий рейтинг, була низька ефективність митного адміністрування, відповідно до якої Україна посіла 110 місце у світі з 125 країн, охоплених даним дослідженням у 2017 р. та 116 місце з 132 країн, охоплених дослідженням у 2016 році.

Незважаючи на аргументовану думку професійного світу про те, що сальдо експортних операцій в країні повинно перевищувати, в Україні в жодному із аналізованих років такої тенденції не спостерігається. В оцінці зовнішньоторговельної діяльності напрямки розбіжностей різносторонні та варіюють, скоріше за все, залежно від політичної кон'юнктури в Україні: так під час досліджень українського експорту було виявлено, що у 2017 р. порівняно 2016 р. спостерігалось зниження сум експорту на – 5497,8 млн.дол. та відношення темпів приросту порівнювальних періодів - – 8%. Водночас, аналогічна тенденція спостерігається щодо оцінки імпортних операцій за аналізований період, а саме зменшення на – 7694,2 млн.дол. (– 9 %) та відповідно у загальній оцінці негативне сальдо становило – 13651,9 млн.дол.

Враховуючи той факт, що специфіка функціонування країни полягає в тому, що імпорт є критично важливим фактором макроекономічної стабільності. Висока динамічність подібних економік вимагає максимальної транспарентності та економічної обґрунтованості вхідних потоків товарів і послуг. Як елемент зовнішньоторговельного балансу країни, імпорт вирішальним чином впливає на стабільність національної валюти та стійкість системи державних фінансів малої відкритої економіки. З іншого боку, через непряме оподаткування імпорт стає важливим джерелом бюджетних надходжень, особливо у країнах зі значною часткою споживання імпорту в цілому та критичного імпорту зокрема [6].

З метою розкриття даної проблематики, на нашу думку, є важливим дослідження у розрізі приналежностей до груп країн в контексті зовнішньоторгівельних операцій України за 2005-2017 рр. зокрема Австрії, Європи, Канади, країни колишнього СНД, країни Азії та США. Враховуючи вище описаних показників чітко спостерігається імпорту залежність держави в сфері зовнішньоторгівельних відносин (рис. 1).

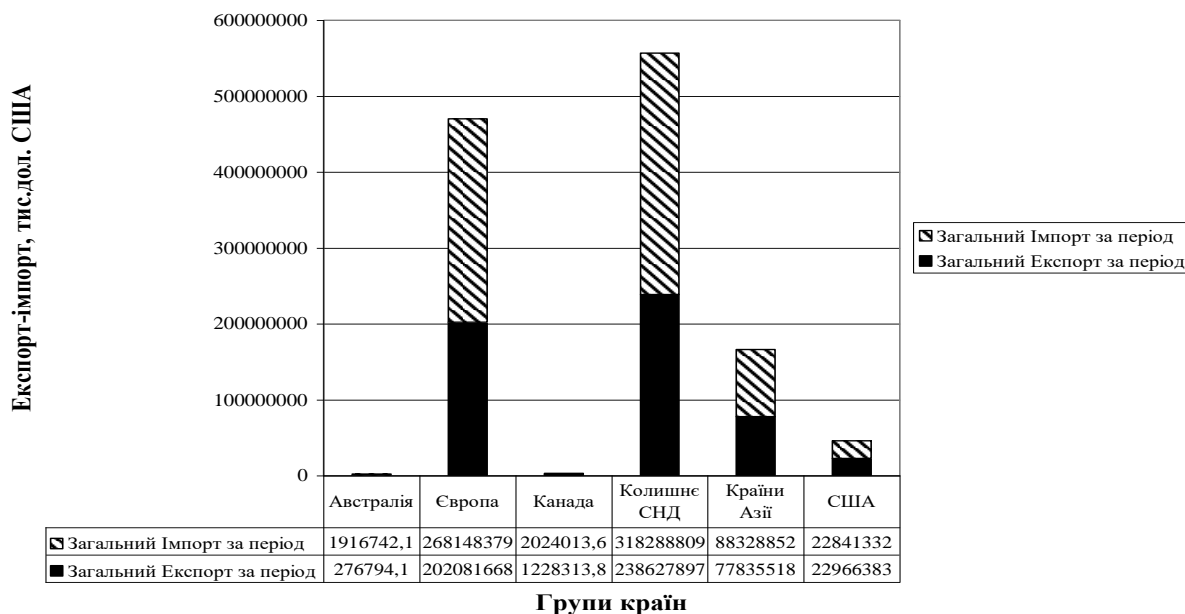

Рис. 1. Зовнішньоторгівельна діяльність України в розрізі приналежностей країн до груп за 2005-2017 роки

[розроблено автором за даними Держкомстату]

На основі систематизації та узагальнення даних згідно рис. 1 видно, що найвищий показник щодо експортної діяльності в розрізі приналежностей до груп країн країни колишнього СНД (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргистан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) в загальній структурі становило – 238627,9 млн.дол., проте навіть за таких умов показник імпорتنих операцій в загальній структурі значно перевищує експорт і за аналізований період 2005-2017 рр. – 318288,8 млн.дол. Досліджуючи дану тенденцію, неможливо поза увагою залишити зовнішньоторгівельну діяльність з країнами Європи (Італія, Франція, Чехія, Польща та ін.) за аналізований період: експорт становить – 202081,7 млн.дол. Аналогічна тенденція спостерігається і з країнами Європи перевищення показника імпорتنих операцій в Україну 268148,4 млн.дол., що також не є позитивним показником зовнішньоторгівельної діяльності національної економіки, оскільки сальдо становить 66066,7 млн.дол. Використовуючи проведені розрахунки з 2005-2017 рр. згідно рис. 1 неможливо не відзначити імпорту залежність щодо країн Азії, яка становила – 88328,8 млн.дол. та експортних операцій – 77835,6 млн.дол. відповідно.

Актуальність дослідження зовнішньоторгівельної діяльності країни зумовлена посиленням дисбалансів світових економічних процесів. Визначення головних ризиків розбалансованості зовнішнього сектору та аналіз їх впливу на динаміку національної економіки дозволять врахувати ефекти зовнішньої невизначеності при прогнозуванні.

Визначальним різновидом формалізованого знакового моделювання зовнішньоекономічних процесів є економіко-математичне моделювання. Математична модель є сукупністю співвідношень (нерівностей, рівнянь, формул, логічних умов), що характеризують процес зміни стану системи залежно від її вхідних сигналів, параметрів, початкових умов і часу. Застосування математичного моделювання в контексті

зовнішньоторгівельної діяльності дасть можливість, по-перше, виокремити і формально описати найбільш визначні, суттєві зв'язки економічних змінних і об'єктів – дослідження будь-якого складного об'єкта припускає високий ступінь абстракції. По-друге, визначимо, що при чітко сформульованих вихідних показниках і співвідношеннях методами дедукції можливо одержувати висновки та результати, еквівалентні досліджуваному об'єкту в тій же мірі, що і виконані передумови. По-третє, оцінити форму і параметри залежностей його змінних, що максимальною мірою відповідні наявним спостереженням, дозволяють індуктивним шляхом отримувати сучасні знання про об'єкт дослідження. Нарешті, по-четверте, точно і компактно викладати положення економічного аналізу, формулювати його поняття і висновки ми можемо лише за умов використання економіко-математичних моделей [2, 94].

Саме тому прогнозування стану зовнішньоекономічної діяльності є важливою складовою для його подальшого розвитку і актуальною темою в сучасних умовах турбулентності економічних процесів. Головним завданням прогнозування в умовах розбалансованості зовнішнього сектору є зниження неминучої невизначеності, яка пов'язана з прийняттям економічних рішень, що орієнтовані на майбутнє. За такого підходу економіко-математичне моделювання може використовуватись для обґрунтування короткострокових і довгострокових періодів як метод прогнозування майбутніх фінансових результатів.

Враховуючи закономірності економічного розвитку, предметом прогнозування зовнішньоекономічних процесів є якісні та кількісні зміни, які можуть мати місце в об'єкті чи процесі через вплив сукупності чинників чи окремих із них у межах періоду прогнозування.

На основі проведених досліджень, можна констатувати, що метою прогнозування зовнішньоекономічної діяльності є:

- визначення можливих напрямків розвитку зовнішньоекономічних ресурсів, що забезпечують їх досягнення;
- визначення найбільш ймовірних і економічно обґрунтованих варіантів довгострокових та поточних планів;
- отримання науково обґрунтованих варіантів тенденцій розвитку показників якості, елементів витрат та інших показників, які використовуються для розроблення перспективних планів;
- обґрунтування напрямків зовнішньоторгівельної політики;
- передбачення наслідків рішень та заходів, що застосовують та функціонують в умовах дисбалансу світових економічних процесів.

Наступним етапом прагматики оцінки прогнозування зовнішньоторгівельної діяльності є правильний вибір моделі. Для попереднього вибору моделей застосовують метод характеристик середніх приростів, який є найбільш універсальним і забезпечує вибір моделей із широкого класу функцій. За цим методом послідовність значень показника згладжується методом простої ковзної середньої [2, 98].

Слід зазначити, що термін “ковзне середнє” використовується тому, що нове середнє обчислюється і застосовується в якості прогнозу кожен раз, коли в розпорядженні виявляється нове спостереження. Даний метод застосовується для характеристики тенденції розвитку досліджуваної статистичної сукупності і заснований на розрахунку середніх рівнів ряду за визначений період.

Послідовність визначення ковзної середньої:

- встановлюється інтервал чи згладжування число вхідних у нього рівнів. При цьому кожен подальший ущільнений інтервал отримують шляхом поступового зрушення від початкового рівня ряду динаміки на один його рівень. Ущільнений інтервал згладжування як би ковзає по динамічному ряду з кроком, рівним одиниці. За

сформованими укрупненими інтервалами визначають суму значень рівнів, на основі яких розраховуються ковзні середні. Отримані середні належать до середини ущільнених інтервалів. Тому при згладжуванні ковзної середньої технічно зручніше укрупнений інтервал складати з непарного числа рівнів ряду динаміки. При використанні методу ковзної середньої велике значення має вибір періоду або інтервалу ковзання. Він повинен відповідати періоду коливань у даному динамічному ряду.

Якщо при розрахунку середньої враховуються три рівні, ковзна середня називається тричленною, п'ять рівнів – п'ятичленною і т.д. Якщо згладжуються дрібні, безладні коливання рівнів у ряді динаміки, то інтервал (число ковзної середньої) збільшують. Якщо хвилі варто зберегти, число членів зменшують.

– обчислюють перший середній рівень за формулою арифметичної простої:

$$y_1 = \frac{S y_i}{m}, \quad (1)$$

де y_i – i -тий рівень ряду; m – порядок ковзної середньої.

– перший рівень відкидають, а в обчислення середньої включають рівень, що йде за останнім рівнем, який бере участь у першому розрахунку. Процес продовжується, поки в розрахунок у буде включений останній рівень досліджуваного ряду динаміки y_n .

– по ряду динаміки, побудованому із середніх рівнів, виявляють загальну тенденцію розвитку явища.

Ковзні середні є інструментами фінансового аналізу, що згладжують коливання досліджуваної величини шляхом усереднення по деякому історичному періоді. Ковзні середні досліджуються методом усереднення: просте ковзне середнє (Simple Moving Average (SMA)); зважене ковзне середнє (Weighted Moving Average (WMA)); експонентне ковзне середнє (Exponential Moving Average (EMA)); модифіковане експонентне ковзне середнє (Modified Exponential Moving Average) [1, 85].

Оберемо методи обробки динамічного ряду. Найкращим вибором є метод ковзної середньої та її похідних, так як необхідно тільки виконати згладжування, а не розв'язати задачу прогнозу динаміки. Використання цього методу дає хороший результат при значно меншій кількості операцій ділення та множення, тобто тут має місце значна економія ресурсів машинного часу.

Обробимо послідовність такими методами:

– Просте ковзне середнє: існує динамічна послідовність Q з кількістю значень n . Нова послідовність Q_1 з кількістю значень n . Маємо порядок ковзного середнього f . Для розрахунку використаємо формулу:

$$Q_{1i} = \frac{\sum Q_k}{P}, \quad P = \frac{(f-1)}{2}, \quad k \in [i-P; i+P]. \quad (2)$$

– Модифіковане ковзне середнє: існує динамічна послідовність Q з кількістю значень n . Нова послідовність Q_2 з кількістю значень n . Маємо порядок ковзного середнього f . Для розрахунку використаємо формулу:

$$Q_{2i} = \sqrt{\frac{\sum (Q_k \cdot Q_k)}{P}}, \quad P = \frac{(f-1)}{2}, \quad k \in [i-P; i+P]. \quad (3)$$

– Комбінований метод: існує динамічна послідовність Q з кількістю значень n . Розділимо її на рівні групи по m значень. Обчислимо для кожної групи значення Q_z , де z – номер групи. Q_z обчислюється як:

$$Q_z = \sqrt{\frac{\sum (Q_{zi} \cdot Q_{zi})}{m}}. \quad (4)$$

Нова послідовність Q_3 буде формуватися, як множина точок, що лежать на відрізках, які формуються сусідніми опорними точками. Найкращою мірою точності наближення є середнє квадратичне відхилення отриманого ряду від еталонного ряду [1, С. 84-89].

Середнє квадратичне відхилення розраховується за формулою:

$$V_{mid} = \sqrt{\frac{\sum (Q_i - Q_{ki})^2}{n}}, \quad (5)$$

де n – кількість елементів ряду (кількість ітерацій); Q – еталонний ряд;
 Q_k – ряд, що був опрацьований.

Так, з практичної точки зору, метод ковзного середнього використовують для рядів, які мають лінійний тренд, а метод експоненційного згладжування використовують у тих випадках, коли прогнозування здійснюється на підставі рядів динаміки, в яких тренд несталий чи в яких тренда немає [4, 165].

На даному етапі досліджень проведемо прогноз експортних операцій застосовуючи метод ковзного середнього з 2019-2020рр. та основні результати подамо у вигляді рис. 2.

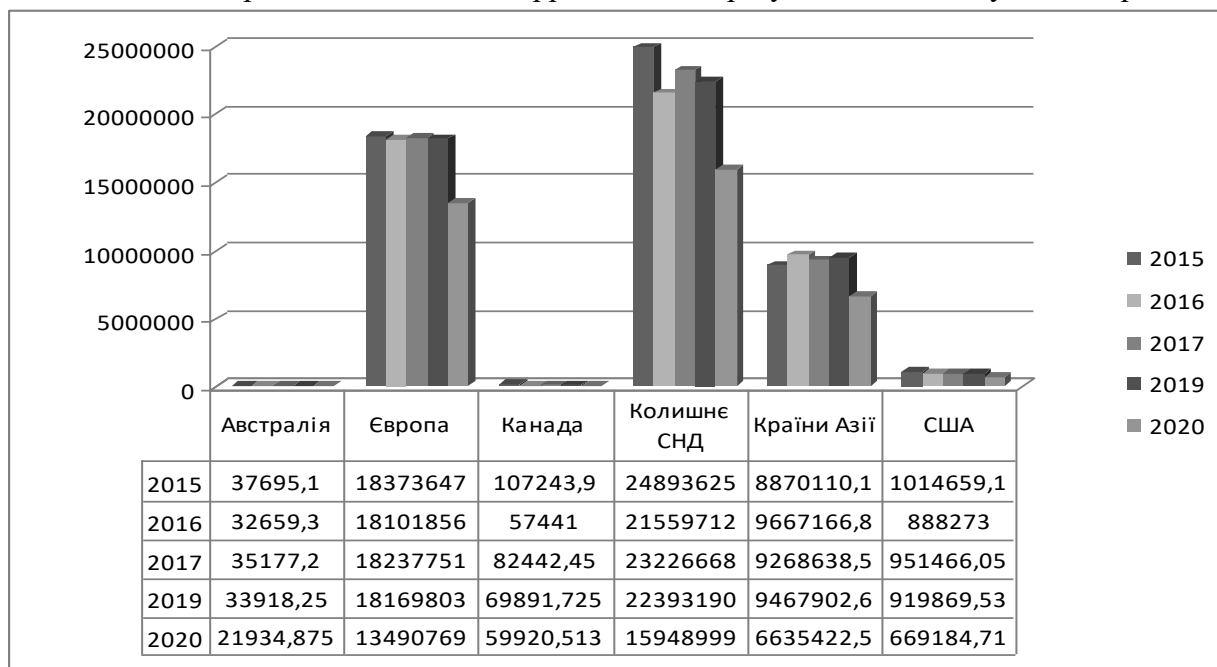

Рис. 2. Аналіз зовнішньоторгівельної діяльності за 2015-2017 рр. та прогнозна оцінка методом ковзного середнього експортних операцій по групах країн (2019-2020 рр.)

[авторське дослідження]

На основі прогнозування та аналізування даних, згідно вище описаних результатів досліджень встановлено, що експортна діяльність з країнами Колишнього СНД у 2020 р. порівняно з 2019 р. зросте на 8334,5 млн.дол., а ось у 2019 р. знизиться на 6444,2 млн.дол. Також аналогічна тенденція досліджуватиметься і щодо США у 2019 р. спостерігатиметься ріст експортних операцій на 3,6 %, а у 2020 р. знизиться на – 24,7 %. Неможливо поза увагою залишити прогноз щодо країн Європи: 2019 р. незначне зростання експорту продукції на 0,4 %, а у 2020 р. відповідно спад на – 25,5 %.

На основі проведених досліджень встановлено, що метод ковзної середньої застосовується в практиці прогнозування досить часто й практично є найпоширенішим методом виявлення тренда. Зовні він є всього лише суто емпіричним прийомом

попереднього аналізу, в якому переважають арифметичні дії з рівнями динамічного ряду, але осмислення характеру розвитку явища відбувається при визначенні періоду ковзання, оскільки середня, отримана методом ковзання, відображає не чисто арифметичну операцію, а перехід до укрупнених інтервалів часу.

Виходячи з викладеного, занепокоєння викликає закріплення структури товарного експорту України в останні роки. Незважаючи на те, що національні стратегічні пріоритети направлені на стимулювання інноваційної моделі розвитку, а реалії свідчать про те, що економіка та її зовнішньоекономічна складова мають характерні ознаки сировинного ведення господарчого механізму, а державна підтримка концентрується на базових галузях. З іншого боку, аналіз підсумків зовнішньоторгівельної діяльності України дає підстави для висновків також про позитивні процеси, а саме:

- стійкість основних галузей промисловості стосовно негативного впливу підвищення цін на енергоносії, що свідчить про наявність певних ресурсів їх конкурентоспроможності;

- суттєва активізація експортоорієнтованих підприємств України, які використовують наявні можливості для доступу на ринки інших країн світу – надмірна політизованість торговельно-економічних відносин у межах СНД, а також надмірна бюрократизованість, внутрішні суперечності в межах Європейського союзу, спонукали українські підприємства до пошуку інших ринків збуту, передусім, країн Азії, які динамічно розвиваються, а також країн Америки;

- певне зростання частки високотехнологічної продукції в структурі імпорту України; внаслідок стрімкого економічного зростання в країнах СНД похвалилась робота підприємств машинобудівної галузі, які почали відновлювати кооперацію з колишніми партнерами України, таким чином, стимулюючи зростання експорту продукції вітчизняного машинобудування.

В таких умовах прогнозна конфігурація на основі застосування ковзного середнього свідчить, що за відсутності системних заходів щодо покращення бізнес-клімату в країні, активізації залучення прямих інвестицій та протидії відпливу капіталу за межі національної економіки будь-які тимчасові заходи лише поглиблюватимуть структурні передумови для погіршення зовнішньоекономічної діяльності у середньостроковій перспективі.

В умовах розбалансованості зовнішнього сектору є передумовою погіршення умов торгівлі, ускладнення доступу до капіталів та втечі капіталів у середньостроковій перспективі пріоритетами зменшення уразливості національної економіки є формування сприятливого макроекономічного середовища для розгортання процесів імпортозаміщення, мобілізація капіталів контрольованих іноземних корпорацій резидентів України, активізація залучення капіталів, які не контролюються резидентами України, та регулювання трансфертного ціноутворення у зовнішньоекономічній діяльності.

Наявний у держави арсенал інструментів зовнішньоторгівельної політики дозволяє цілеспрямовано впливати на формування структури і напрямків розвитку національної економіки. В умовах посилення інтеграційних процесів, слід відзначити, що існуюча модель розвитку національної економіки України характеризується сильною залежністю від експорту та надмірною орієнтацією на імпорт товарів. Це пояснюється кумулятивним ефектом наступних факторів:

- відсутністю конкурентоспроможних (не тільки на світовому, а й на національному ринку) вітчизняних товарів (значна енерговитратність та низький рівень продуктивності праці, що сукупно обмежує використання переваг України у міжнародному розподілі праці);

– неефективна митно-тарифна та податкова політика, які залишилися поза межами циклічного регулювання національної економіки;

– відсутність суспільних інститутів та стратегії органічної диверсифікації експортного потенціалу нашої економіки;

– відсутністю структурних реформ, що призвело до повної неготовності українського бізнесу працювати в умовах СОТ;

– збільшення соціального навантаження на державний бюджет, що автоматично підігріває внутрішній споживчий попит, який національна економіка не може задовольнити товарами власного виробництва;

– неконтрольована кредитна політика комерційних банків, які, як правило, спрямовували залучені та позичені кошти іноземних кредиторів на кредитування споживчого сектору;

– фактична жорсткість номінального обмінного курсу гривні, який законодавчо визначається як гнучкий.

Висновки. Отже, проведений аналіз дає можливість стверджувати, що Україна сформувалася як країна з експортно-орієнтованою і імпоротно-залежною економікою, яка надзвичайно чутлива до імпульсів світового ринку. Цей факт однозначно підтверджується стрімким падінням макроекономічних показників національної економіки при зменшенні попиту на український експорт та ускладненню умов зовнішнього фінансування. Варто зауважити, що розрахунки та порівняння, проведені, не претендують на виключну точність. Але масштаби невідповідностей та потенційні суми проведення експортно-імпорتنих операцій викликають серйозне занепокоєння і не можуть бути списані на дрібні статистичні неточності, обумовлені різними методологіями обліку товарів у зовнішньоторговельній діяльності.

З огляду на це, аналіз достовірності статистики зовнішньої торгівлі, підвищення транспарентності та простоти митної системи України є важливим та невідкладним викликом для вищого державного керівництва, професіоналів та академічної спільноти. Бізнесу і владі потрібно направляти максимальні зусилля на підвищення якості експортованої продукції. Тільки таким чином можна якісно зорієнтувати нашу економіку на експортний варіант розвитку. В іншому випадку Україна перейде на екзогеннозалежну рентну модель розвитку економіки, яка характеризуватиметься посиленням сировинної спрямованості виробництва та підвищеною залежністю від іноземних технологій і капіталів.

Список використаних джерел:

1. Азамат М. М. Дослідження підсистеми прийому інформації з урахуванням методів згладжування. *Вісник ДонНУЕТ. Інтелектуальний аналіз даних і системи моніторингу*. Донецьк, 2015. № 3 (55). С. 84–89.
2. Валінкевич Н. В. Побудова оптимальної моделі прогнозування модернізаційних зрушень у виробництві продукції підприємств. *Вісник Житомирського державного технічного університету. Економічні науки*. 2014. № 2 (68). С. 94–101.
3. Вівчар О. І. Особливості ідентифікації методів оцінки ринкової вартості бізнесу при діагностиці його економічної безпеки. *Вісник Наука молода*. Випуск 18. Тернопіль 2012. С. 118–122.
4. Левченко Л. О., Белова Д. С. Огляд методів прогнозування фінансового стану на основі економетричних моделей. *Інформаційні технології в економіці. Управління розвитком складних систем*. 2015. № 5 (14). С. 164–169.
5. Серебрянський Д. М. *Тінюва міжнародна торгівля: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України* : Монографія. Київ, Алерта, 2014. 202 с.
6. Vivchar O., Kolesnikov A. Peculiarities of assessment technologies usage in the management of financial and economic security of enterprises. *Business Economics*. Issue 4 (2), (October). Volume 51. "Palgrave Macmillan Ltd.", 2016. Pages 393–398.

UDC 336.025:351.863

Poltorak A., PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Mykolayiv National Agrarian University

PRINCIPLES OF BUILDING A SYSTEM OF ENSURING STATE'S FINANCIAL SECURITY

The article is devoted to the systematization of the principles of building a system of ensuring state's financial security. A set of principles for building a system of ensuring the state's financial security is presented, which includes the principles of: openness of power; responsibility and accountability; subsidiarity; development and adaptation; multiple models; integrative levels; bifurcations; coherence and subordination; efficiency; international cooperation and integration; developmental inclusiveness. The expediency of expanding the presented set of principles for building a system of ensuring state's financial security by the principle of behaviorism is substantiated, compliance with which will help to highlight the relationship between the psychology of the social organism that makes decisions in the field of ensuring the state's financial security and decisions of state management, summarizing the reasons for making wrong management decisions financial security in the presence of real scenarios of development of the financial system and adequate predictive indicators, as well as improve the efficiency of maintenance of the state's financial security.

Key words: financial security; economic security; principles of financial security; behavioral finances.

Полторак А.С.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена систематизації принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави. Узагальнено комплекс принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, до складу якого включено принципи: відкритості влади; відповідальності та підзвітності; субсидіарності; розвитку та адаптації; множинності моделей; інтегративних рівнів; біфуркації; узгодженості та підпорядкованості; ефективності; міжнародної співпраці та інтеграції; інклюзивності розвитку. Обґрунтовано доцільність розширення представленого комплексу принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави принципом біхевіористичності, дотримання якого сприятиме виділенню взаємозв'язку між психологією соціального організму, що приймає рішення у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, та рішеннями державного менеджменту, узагальненню причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників, а також підвищенню ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека; економічна безпека; принципи фінансової безпеки; біхевіористичні фінанси.

Полторак А.С.

ПРИНЦИПЫ ПОСТРОЕНИЯ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Статья посвящена систематизации принципов построения системы обеспечения финансовой безопасности государства. Представлено комплекс принципов построения системы обеспечения финансовой безопасности государства, в состав которого включены принципы: открытости власти; ответственности и подотчетности; субсидиарности; развития и адаптации; множественности моделей; интегративных уровней; бифуркации; согласованности и подчиненности; эффективности; международного сотрудничества и интеграции; инклюзивности развития. Обосновано целесообразность расширения представленного комплекса принципов построения системы обеспечения финансовой безопасности государства принципом бихевиористичности, соблюдение которого будет способствовать выделению взаимосвязи между психологией социального организма, который принимает решение в сфере обеспечения финансовой безопасности государства, и решениями государственного менеджмента, обобщению причин принятия неверных управленческих решений в процессе обеспечения финансовой безопасности в условиях наличия реальных сценариев развития финансовой системы и адекватных прогнозных показателей, а также повышению эффективности системы обеспечения финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая безопасность; экономическая безопасность; принципы финансовой безопасности; бихевиористические финансы.

Statement of the problem. The level of the state's financial security significantly affects: the efficiency of the functioning of all spheres of the economy; welfare of society and exacerbation of social issues; financial, innovative, investment and scientific potential of the state; intensification of labor and student migration; level of debt dependence of the state. Under these conditions, the process of building a system for ensuring the country's financial security, adhering to the principles of assessing its vulnerability and security are indisputable issues. The understanding of the system of principles plays an important role in the methodology of the study of problems of strengthening the state's financial security.

Analysis of recent research and publications. The problem of systematization of the principles of the provision and assessment of the vulnerability of the financial security of the state is actively investigated by domestic and foreign scientists, including O. Baranovsky [3], O. Pidhomniy [8], L. Zveruk [5], M. Yermoshenko, K. Goryachev [4], A. Zayko [9], V. Palamarchuk, T. Manukyan [10] and others.

According to M. Yermoshenko and K. Goryacheva [4, p. 59] the separation and observance of the principles of financial security formation is a prerequisite for effective security of the financial and credit sector. So, the authors of the system of such principles include:

- legislative approval of national interests of the financial security of the state;
- importance of developing a state financial security strategy, which may consist of a concept of financial security and a separate program of action;
- formation of a set of clear criteria for the financial sector in terms of ensuring its security;
- definition and systematic adjustment (depending on changes in external and internal conditions) of priorities and directions of state policy in the field of financial security;
- execution of the powers and functions of the entities of the financial security system, application of liability for the violations;
- definition of threshold (critical, optimal) values of indicators of the state of financial security and their systematic comparison with available data;
- systematic analysis of indicators of financial security.

– legal formulation and structural formation of the system of financial security [4, p. 59]. Zveruk L. observes [5, p. 134] that the formation of a system for the prevention of threats to the financial sector, characterized by efficiency, should be based on the following principles:

- operational independence and accountability in the performance of the powers of the state regulatory and control body;
- legislative approval of the sphere of responsibility of bodies operating in the field of financial security;
- availability of resources for the performance of duties and clearly defined powers (including supervision, investigation, inspection) to the financial regulatory authority [5, p. 134].

Setting objectives. The aim of the work is to systematize and expand the complex of principles of building a system of ensuring state's financial security.

The main part. In accordance with clause 3.2 of the Law of Ukraine dated June 21, 2018, No. 2469-VIII "On National Security of Ukraine" [12], the main principles defining the formation of state policy in the areas of national security are:

- transparency, rule of law, legality, accountability and observance of the principles of democratic civilian control over the functioning of the security sector;
- development of the security sector as a key tool for implementing the state policy in the areas of national security;
- compliance with international legal standards, participation of Ukraine in intergovernmental systems and programs for the maintenance of security and peace.

In our opinion, the system of principles for the formation of financial security is comprehensively substantiated in the work of O. Baranovsky [3]. Thus, the author considers the following principles to be important: substantiation; justice and equality; the availability and effectiveness of the conflict resolution mechanism and the law enforcement mechanism in the field of financial security; complexity; ensuring balance of financial interests; transparency; succession; the need for integration; the priority of contractual measures in resolving financial conflicts; the priority of the social component of financial security compared to the technical one; acceptable risk; legality; controllability; the presumption of responsibility for violating the financial interests of citizens; multidimensionality; indivisibility; mutual responsibility; adequacy and timeliness of measures aimed at protecting national interests; evolution; sequence; non-interference in the internal affairs of the state; compatibility; variability; stability and reliability [3].

In 1975 B. Mandelbrot proposed the concept of "fractal" for the determination of irregular self-similar structures [6; 7]. According to O. Pidhomnyi [8; p. 90-91], the main characteristic feature of fractals is the geometric complexity of the relief. In modern financial science, the methodological principle of fractality is also used. So, in the field of financial security research, this idea should be used in the process of research on the similarity and incoherence of conflicts, the search for common levers of influence on financial security at different levels.

It should be noted that with regard to the description of the processes of strengthening financial security in economic science, there are models that should be used for multilevel financial security processes (for example, mathematical models of game theory) [1; 2], respectively, these models correspond to the fractal principle, whereas in models intended solely for the description of processes of a certain level of financial security (for example, the hypothesis of rational expectations), the fractal characteristics of the research system are not expressed.

We believe that processes occurring in the financial system should be regarded as fractal, that is, those with feedback (in which output characteristics are functionally and nonlinearly related to the input). In our opinion, models that are consistent with the principle of fractality have a higher potential in the process of studying financial security issues.

On the basis of the analysis of scientific positions of scientists in relation to the principles of the state's financial security [3; 4; 5; 8; 11; 12] in the table 1 presents an author's view on a set of principles for the construction and functioning of the state financial security system.

Table 1

Principles for building a system for ensuring the financial security of the state*

Principle	Essence	Consequences of compliance
Principle of openness of power (combines transparency, accessibility, sensitivity)	In aggregate, the principle of openness of government involves communication between the state and the public in the field of financial security, information availability and external control over the rule of law.	Provides effective implementation of functions: 1. Protection of the interests of society. 2. Fighting corruption.
Principle of responsibility and accountability	The principle implies that managerial processes clearly define the roles and responsibilities of legislative and executive bodies that are systematically reviewed by other bodies	Improvement of the decision-making process aimed at ensuring the financial security of the state
Principle of subsidiarity	The principle implies that a higher level of organizational structure in the system of ensuring the financial security of the state interferes in the action of the lower level solely on the condition that the latter does not perform its functions	Providing a flexible approach, expanding the capabilities of regional authorities.
Principle of development and adaptation	The principle stipulates that the system of ensuring financial security of the state should be constantly developed and refined, adapting to changes in the environment	Increasing the efficiency of the distribution of managerial functions, the flexibility of organizational structures, the speed of reactions to change

Продовження таблиці 1

1	2	3
Principle of multiplicity of models	The principle provides for the possibility of different points of view on existing problems in the field of financial security of the state, the construction of various models for predicting a change in the state of financial security of the state, which has the right to exist.	Increasing participation contributes to raising the level of trust in the result and the institutions that are actively involved in it.
Principle of integrative levels	The principle implies that the financial security of the state consists of hierarchically located subsystems, between which subordination is established. With the complication of the structure there are additional properties	Increasing the effectiveness of the system of ensuring the financial security of the state as a complex multilevel structure
Principle of bifurcation	The principle of bifurcation implies that the level of financial security of a state can change significantly with minor changes in certain of its subsystems or factors of influence	
Principle of coherence and subordination	The principle stipulates that the applicable methods of ensuring financial security must be consistent with each other and be subject to the national interests of the state in the financial sector	Promoting clarity and consistency of actions and policies in the field of ensuring financial security of the state
Principle of effectiveness	The principle stipulates that measures aimed at ensuring the financial security of the state must be timely, effective, consistent with the strategic goal and the current task.	Maintaining a relationship between the resources spent and the results obtained.
Principle of international cooperation and integration	The principle implies compliance with international legal standards, as well as the expansion of state participation in intergovernmental systems, security programs.	Adaptation of foreign experience in the field of providing financial security to domestic conditions.
Principle of inclusiveness of development	The principle implies that most members of the state's society feel the result of strengthening the state of financial security	Transforming the strengthening of financial security into social progress
The principle of behaviorism	The state of financial security is also determined by the peculiarities of a social organism that makes decisions in the process of securing a level of financial security.	Isolation of the relationship between the psychology of a social organism and decisions of the state management in the field of financial security.

*Source: generalized on the basis of [3; 4; 5; 8; 11; 12] and supplemented by the author

In our opinion, in the process of building the system of ensuring financial security of the state, it is necessary to take into account the principle of behavioral welfare, the essence of which is that the state of financial security and a complex of preventive measures for its strengthening are largely determined by the peculiarities of a social organism that makes decisions in the process of ensuring a level of financial security, namely: psychological, moral, mental, emotional factors; interpersonal communications; the level of gender balance; mental models of participants in social groups, their personal paradigms.

Conclusions and suggestions. The conducted research makes the following conclusions:

1. Principles of construction of a system for ensuring financial security of the state are the main and indisputable statements, general requirements for the process of building a financial security system, formulated as the primary characteristics that underlie the existing set of facts and are responsible for the functioning of the system without which its appointment will not be done.

2. The complex of principles of construction of a system of providing financial security of the state, including: openness of power (combines transparency, accessibility, sensitivity), is generalized. responsibility and accountability; subsidiarity; development and adaptation; multiplicity of models; integrative levels; bifurcations; coherence and subordination; efficiency; international cooperation and integration; inclusive development; behaviorism.

3. The expediency of expanding the presented set of principles of construction of the system of providing financial security of the state is a principle of behavioral behavior, its observance will help to highlight the relationship between the psychology of the social organism and the decisions of the state management in the field of financial security, the generalization of the reasons for making incorrect management decisions in the process of securing financial security in the presence of real scenarios of the development of the financial system and adequate predictive indicators, as well as improving the efficiency of the security system financial security of the state.

Список використаних джерел:

1. Atamanyuk I., Kondratenko Y., Sirenko N. Management of an agricultural enterprise on the basis of its economic state forecasting. *Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych*. 2014. № XV/2014 (2). pp. 7-16.
 2. Shebanin V., Atamanyuk I., Kondratenko Y., Volosyuk Y. Development of the Mathematical Model of the Informational Resource of a Distance Learning System. In: Chertov O., Mylovanov T., Kondratenko Y., Kasprzyk J., Kreinovich V., Stefanuk V. (eds) Recent Developments in Data Science and Intelligent Analysis of Information. ICDSIAI 2018. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 836. pp 199-205. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-97885-7_20.
 3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. : КНТЕУ, 2004. 759 с.
 4. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
 5. Зверук Л. А. Фінансова безпека – основа стабільного розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 131–135.
 6. Мандельброт Б. Фракталы, случай и финансы. Москва-Ижевск : НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2004. 256 с.
 7. Мандельброт Б., Хадсон Р. Л. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах. М. : “Вильямс”, 2006. 390 с.
 8. Підхонний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 455 с.
 9. Полторак А. С., Зайко А. О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агроевіт*. 2018. № 21. С. 65–71. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.21.65.
 10. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю., Манукян Т. А. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44–49. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44.
 11. Полторак А.С. Системна таксономія фінансової безпеки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. Вип. 3. С. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99).
 12. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page> (дата звернення: 23.02.2019).
- Рецензент д.е.н., професор Потриваєва Н.В.*

УДК: 346.9

Романченко Ю.О., к.е.н., доцент

Бігун Н.В., Збарська Л.А., здобувачі вищої освіти СВО «Магістр»

Полтавська державна аграрна академія

КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ КОШТОРИСУ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Визначено економічну сутність контролю в державному секторі. Висвітлено методику та техніку проведення контролю виконання кошторису бюджетної установи. Розкрито необхідність контролю бюджетних асигнувань, а також виконання видаткової частини кошторису з точки зору цільового використання бюджетних ресурсів та економії державних ресурсів. Досліджено стан та результати проведення контролю в державному секторі економіки.

Ключові слова: контроль, кошторис доходів і видатків, нецільові витрати, бюджетні асигнування, касові видатки, фактичні видатки, видатки на оплату праці.

Romanchenko Y., Bygun N., Zbarskaya L.

CONTROL OF THE ESTIMATE OF REVENUE AND EXPENDITURE OF BUDGET ORGANIZATIONS

The economic essence of control in the public sector is determined. The methodology and technique for conducting control over the implementation of budget estimates of a budget institution are highlighted. The necessity of control of budgetary allocations, as well as performance of the expenditure part of the budget from the point of view of the targeted use of budgetary resources and saving of state resources, is disclosed. The state and results of control in the state sector of economy are researched.

Keywords: control, estimate of incomes and expenditures, non-targeted expenses, budget allocations, cash expenses, actual expenditures, labor costs.

Романченко Ю. А., Бигун Н. В., Збарский Л. А.

КОНТРОЛЬ ИСПОЛНЕНИЯ СМЕТЫ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ БЮДЖЕТНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Определена экономическая сущность контроля в государственном секторе. Освещены методика и технику проведения контроля исполнения сметы бюджетного учреждения. Раскрыта необходимость контроля бюджетных ассигнований, а также выполнение расходной части сметы с точки зрения целевого использования бюджетных ресурсов и экономии государственных ресурсов. Исследовано состояние и результаты проведения контроля в государственном секторе экономики.

Ключевые слова: смета доходов и расходов, нецелевые расходы, бюджетные ассигнования, кассовые расходы, фактические расходы, расходы на оплату труда.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з науковими та практичними завданнями. В умовах сьогодення бюджетні установи отримують недостатнє бюджетне фінансування, що зумовлює необхідність не тільки планувати та контролювати виконання кошторису, але й управляти результатами його виконання. Одним із ефективних напрямів удосконалення системи управління бюджетними установами є впровадження системи внутрішнього контролю, яка позитивно зарекомендувала себе в країнах з європейським вектором розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Еволюцію формування теоретичних основ фінансового контролю у бюджетній сфері досліджують у своїх працях вчені: І. К. Дрозд, В. О. Шевчук, Н. С. Вітвицька. Проте залишається актуальним питання напрацювання методичної бази внутрішнього контролю та аудиту діяльності бюджетних установ як нової управлінської форми контролю, яка використовується у багатьох європейських країнах.

Цілі статті. Основними завданнями публікації є визначення етапів контролю за виконанням кошторису доходів і видатків бюджетних установ. Актуальності не втрачають дослідження факторів, що впливають на формування доходів бюджетних установ, а також дотримання цільового використання коштів за призначенням.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У вітчизняному правовому полі існує невизначеність щодо трактування понять «зовнішній контроль» і «внутрішній контроль». Відповідно до базових документів Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI) [5], поняття «зовнішній контроль» передбачає виключно діяльність вищого органу фінансового контролю в системі державних органів з будь-якого контролю, який є зовнішнім стосовно системи органів виконавчої влади, оскільки зазначений орган не належить до такої системи. Інші органи державної влади, які здійснюють контрольні функції, згідно із зазначеними базовими документами належать до системи внутрішнього контролю.

Основним завданням у діяльності органів Державної аудиторської служби України упродовж 2018 року, як і у попередні роки, була реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю та здійснення відповідних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення

економії бюджетних коштів.

Здійснюючи контроль дотримання чинного законодавства при складанні та затвердженні кошторисів доходів та видатків бюджетних установ контролери керуються Порядком складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ, затвердженим постановою КМУ № 228 від 28.02.2002 р. [2].

Для здійснення контролю за відповідністю асигнувань, визначених у кошторисах, планах асигнувань загального фонду бюджету, планах надання кредитів із загального фонду бюджету, планах спеціального фонду, планах використання бюджетних коштів, помісячних планах використання бюджетних коштів розпорядників, асигнуванням, затвердженим розписами відповідних бюджетів, органи Державного казначейства проводять реєстрацію та ведуть облік зведених кошторисів, планів асигнувань загального фонду бюджету, планів надання кредитів із загального фонду бюджету, планів спеціального фонду, планів використання бюджетних коштів, помісячних планів використання бюджетних коштів розпорядників вищого рівня у розрізі розпорядників нижчого рівня та одержувачів. При здійсненні контролю за правильністю складання і виконання кошторисів бюджетних установ перевіряють основні документи:

- кошторис бюджетної установи, розрахунки до загального та спеціального фонду кошторису, план асигнувань загального фонду бюджету, план спеціального фонду бюджету, лімітні довідки про бюджетні асигнування, довідки про внесення змін до кошторисів та плану асигнувань;

- картка аналітичного обліку готівкових операцій; картка аналітичного обліку касових видатків, картка аналітичного обліку фактичних видатків, картка аналітичного обліку отриманих асигнувань, книга обліку асигнувань та прийнятих зобов'язань;

В ході ревізії цього питання необхідно з'ясувати наявність затвердженого у встановленому порядку кошторису, плану асигнувань загального фонду бюджету та плану спеціального фонду бюджету.

Контролер повинен перевірити відповідність суми надходжень, затвердженої в кошторисі за загальним фондом, даним лімітної довідки про бюджетні асигнування, доведеної розпорядником вищого рівня чи відповідним фінансовим органом. Крім того, необхідно вивчити питання обґрунтованості обсягів надходжень до спеціального фонду кошторису. Для цього необхідно проаналізувати відповідні розрахунки до доходної частини спеціального фонду кошторису, які мають складатись бюджетною установою за кожним джерелом доходів.

За відсутності відповідних розрахунків чи недостатності в них даних необхідно запросити та перевірити інші документи, які б підтверджували заплановані в кошторисі обсяги надходжень до спеціального фонду. За основу цих розрахунків повинні братись такі показники як: обсяг надання тих чи інших платних послуг, а також інші розрахункові показники; розмір плати в розрахунку на одиницю показника, який повинен встановлюватися відповідно до законодавства; прогнозне надходження зборів (обов'язкових платежів) до спеціального фонду бюджету; прогнозний обсяг повернення коштів до бюджету, що мають цільове призначення.

Під час перевірки формування показників, на підставі яких визначаються надходження планового періоду, обов'язково необхідно врахувати рівень їх фактичного виконання за останній звітний рік, а також очікуваного виконання в планових періодах. Водночас, слід врахувати, що відповідні показники повинні наводитися в обсязі, зазначеному в розрахунку, і повністю відповідати показникам бухгалтерської звітності за відповідні періоди.

Необхідно обов'язково дослідити обґрунтованість потреби бюджетної установи у передбачених кошторисом розмірах асигнувань в розрізі кожного коду економічної

класифікації видатків за загальним та спеціальним фондами видаткової частини кошторису. Для цього необхідно перевірити чи підтверджені заплановані в кошторисі обсяги видатків розрахунками щодо потреби в асигнуваннях, які мають складатись бюджетною установою за відповідними кодами. У разі відсутності таких розрахунків чи недостатності в них даних, необхідно запросити та проаналізувати інші документи, які б обґрунтовували відповідну потребу в асигнуваннях.

Перевірити чи забезпечено бюджетними асигнуваннями першочергові видатки. Наприклад, видатки на оплату праці з нарахуваннями, комунальні послуги тощо. Наприклад, під час перевірки обґрунтованості розрахунків асигнувань на оплату праці необхідно перевірити чи правильно визначено фонд оплати праці у відповідності до штатного розпису, чи враховано при цьому нові законодавчі акти, якими передбачається підвищення посадових окладів, ставок протягом року, чи в вірному розмірі розраховано суми утримання до державних фондів тощо. При перевірці розрахунків асигнувань на оплату комунальних послуг звертається увага на рівень споживання та асигнування минулого бюджетного року, наявність орендарів, які повинні відшкодувати установі спожиті ними комунальні послуги, враховується підвищення цін та тарифів, наявність дебіторської та кредиторської заборгованості [4].

При цьому слід врахувати, що установою повинен забезпечуватись режим економії коштів і матеріальних цінностей та до кошторисів можуть включатись тільки видатки, передбачені законодавством, необхідність яких обумовлена характером діяльності установи. Видатки на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень тощо, які не є першочерговими, можуть передбачатись лише за умови забезпечення коштами невідкладних витрат та відсутності заборгованості.

Необхідно перевірити дотримання законодавства в ході внесення змін до кошторису. В першу чергу, пересвідчитися у наявності об'єктивної потреби щодо внесених бюджетною установою змін до кошторису в частині перерозподілу, збільшення або зменшення асигнувань; збільшення чи зменшення запланованих обсягів надходжень до спеціального фонду.

Дослідити чи внесено зміни до кошторису у всіх необхідних для цього випадках (за наявності об'єктивної потреби в цих змінах), перевірити своєчасність таких змін.

В ході ревізії цього питання, необхідно звернути увагу на те, що:

- установи мають право використовувати протягом поточного року залишки коштів на рахунках спеціального фонду на початок року для здійснення видатків, передбачених у кошторисах на поточний рік;

- зміни до спеціального фонду кошторису повинні вноситись у разі, коли загальний обсяг фактичних надходжень до цього фонду разом з обсягом залишків коштів на його рахунках на початок року буде більший, ніж відповідні надходження, враховані у кошторисі на відповідний рік;

- в спеціальному фонді кошторису уточнений обсяг видатків або надання кредитів з бюджету повинен дорівнювати сумі уточненого обсягу доходів і залишків коштів на початок року;

- у разі коли фактичний обсяг власних надходжень бюджетних установ менший від планованих показників, врахованих у спеціальному фонді кошторису, розпорядники зобов'язані за два тижні до кінця бюджетного періоду внести зміни до спеціального фонду кошторису у частині зменшення надходжень і видатків з урахуванням очікуваного виконання спеціального фонду кошторису у певному бюджетному періоді.

Наступним кроком в роботі контролера є дослідження чи обсяг касових видатків за спеціальним фондом не перевищує загальний обсяг затверджених в кошторисі надходжень з урахуванням залишків коштів на початок року, а також передбачений кошторисом обсяг видатків за цим фондом, як в загальній сумі, так і в розрізі кодів.

Перевірити чи не здійснювалися перевитрати коштів спеціального фонду з одних джерел надходжень за рахунок інших, тобто чи не допускались факти нецільового використання бюджетних коштів.

Для цього сума касових видатків, відображена у звітах про виконання спеціального фонду кошторису, порівнюються з сумою затверджених в кошторисі видатків в цілому та за кожним кодом окремо, а також сумою фактичних надходжень до спеціального фонду.

Водночас, для з'ясування достовірності відповідних даних у зазначених звітах щодо касових видатків в розрізі кодів необхідно звірити їх значення з даними карток аналітичного обліку касових видатків та карток аналітичного обліку готівкових операцій.

Перевірити правильність відображення у звітах про виконання кошторису за загальним та спеціальним фондами сум фактичних видатків в розрізі кожного коду.

Для цього необхідно порівняти дані Звіту про надходження та використання коштів загального фонду, відповідних звітів про виконання спеціального фонду кошторису з даними карток аналітичного обліку фактичних видатків, які ведуться в розрізі кодів економічної класифікації видатків за загальним і спеціальним фондом.

Водночас доцільно порівняти суми затверджених в кошторисі асигнувань та проведені касові видатки з сумою проведених фактичних видатків за відповідним кодом економічної класифікації.

При аналізі відхилення проведених бюджетною установою видатків контролеру необхідно мати на увазі:

1. Якщо фактичні витрати перевищують кошторисні призначення – це свідчить про невжиття з боку керівника установи необхідних заходів щодо приведення видатків у відповідність до бюджетних асигнувань. У цьому випадку суму перевищення слід кваліфікувати як інші фінансові порушення. Однак в кожному окремому випадку таких відхилень слід з'ясувати причини і фактори, що вплинули на них. Тут можуть бути і такі, які не залежать від діяльності установи. Крім того, причиною перевищення фактичних видатків над кошторисними призначеннями може бути використання наявних на початок звітної періоду товарно-матеріальних цінностей, резервів або дебіторської заборгованості.

2. Якщо фактичні видатки менші за кошторисні призначення – це може свідчити про економне та раціональне використання бюджетних коштів. Проте таке відхилення може також свідчити про планування зайвих асигнувань. Економія фактичних видатків може бути пов'язана також з невиконанням плану щодо розвитку чи утримання мережі, штатів та контингенту, непроведенням видатків, які негативно впливають на діяльність установи. Разом з тим у складі фактичних видатків все одно можуть бути видатки, без яких можна було обійтися, та такі, які суперечать вимогам законів, Указів Президента, постановам Уряду України, іншим документам нормативно-правового характеру. У такому випадку також доцільно проаналізувати зміни у розрахунках, що відбулися за звітний період, та обґрунтованість накопичення матеріальних запасів.

3. Якщо фактичні видатки перевищують касові – це вказує на погашення дебіторської заборгованості, що обліковувалась на початок звітної періоду, або про утворення кредиторської заборгованості на кінець звітної періоду. Крім того, по статтях видатків на харчування, медикаменти, капітальний ремонт, придбання обладнання, м'якого інвентарю, перевищення фактичних видатків над касовими може утворитися внаслідок списання у звітному періоді майна, яке було придбано раніше.

4. Якщо фактичні видатки менші за касові – це може свідчити про погашення кредиторської заборгованості, що обліковувалась на початок звітної періоду, або про утворення (внаслідок здійснення попередньої оплати) дебіторської заборгованості на

кінець звітної періоду. В останньому випадку необхідно пересвідчитися в доцільності і законності таких авансових платежів.

5. Якщо касові видатки перевищують кошторисні призначення – це вказує на порушення кошторисної дисципліни та/або нецільове використання бюджетних коштів, або (як мінімум) зайве отримання чи відволікання бюджетних коштів. У таких випадках необхідно з'ясувати, за рахунок яких статей видатків проведено такі витрати, як це вплинуло на діяльність установи, якість обслуговування населення, підопічних, учнів тощо. Необхідно детально вивчити причини допущених перевитрат, одержати вичерпні пояснення посадових осіб, оскільки такі порушення можуть тягти за собою кримінальну відповідальність.

6. Якщо касові видатки менші кошторисних призначень – це може свідчити про завищення кошторисних призначень, а також про порушення фінансової дисципліни, оскільки в умовах недостатнього фінансування повинні, в першу чергу, проводитися видатки на соціальні потреби, розрахунки за енергоносії, як цього документи нормативно-правового характеру [4].

Загалом у звітному році завершено понад 1,6 тисяч ревізій та перевірок, за результатами яких:

- охоплено контролем понад 386,2 млрд грн фінансових та матеріальних ресурсів;
- виявлено порушень фінансово бюджетного законодавства, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, на загальну суму понад 2,2 млрд грн, а саме: недоотримано фінансових ресурсів – на 955,0 млн грн; встановлено незаконних, нецільових витрат та недостач – на майже 1,3 млрд грн;
- забезпечено відшкодування втрат загалом на суму 960,3 млн грн (або 42,7 % з виявлених), а саме: – надійшло недоотриманих ресурсів – понад 286,0 млн грн;
- відшкодовано та поновлено незаконних, нецільових витрат фінансових ресурсів та недостач – на 674,3 млн грн;
- направлено майже 1,7 тис. інформацій для прийняття управлінських рішень [3].

Висновки. Контроль допомагає швидко виявити недоліки, істотні порушення та зловживання, які пов'язані з управлінням та використанням державних коштів, особливо при формуванні та використанні доходів, що отримують бюджетні установи. Державний контроль є об'єктивним, адже висока якість його проведення створює умови для ефективного реалізації всіх без винятку функцій управління, в якому зацікавленні курівники установ та їх працівники.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Порядок складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ, затвердженим постановою Кабінету міністрів України від 28 лютого 2002 р. № 228. Київ: Кабінет міністрів України. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Публічний звіт про діяльність державної аудиторської служби України за 2018 рік. Київ: Державна аудиторська служба України. Режим доступу: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=146550>
4. Романченко Ю.О. *Фінансовий контроль в бюджетних та фінансових установах*. 2014. 345 с.
5. International Organisation of Supreme Audit Institutions (INTOSAI). Режим доступу : <http://www.intosai.org/about-us.html>.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657

Тлущкевич Н.В., к.е.н., доцент

Нужна О.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

БЮДЖЕТУВАННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ОБЛІКОВІЙ СИСТЕМІ

Охарактеризовано значення бюджетування при формуванні управлінської облікової системи. Розглянуті підходи до визначення сутності поняття «бюджетування». Запропоновано класифікацію бюджетів для різних рівнів управління. Обґрунтовано необхідність застосування в управлінській обліковій системі короткострокових бюджетів з відповідним їх складом. Визначені етапи організації процесу бюджетування. Розглянута методика складання бюджетів та проведення контролю за їх виконанням

Ключові слова: бюджет, бюджетування, контроль, планування, управління, управлінська облікова система.

Tluchkevych N., Nuzhna O.

BUDGETING IN MANAGEMENT ACCOUNTING SYSTEM

The importance of budgeting for a management accounting system is studied. The approaches to the definition of “budgeting” are considered. The classification of budgets for different levels of management is proposed. The necessity of short-term budgets for a management accounting system is substantiated. The stages of organization of the budgeting process are determined. The method of budgeting and budget control is discussed.

Keywords: a budget, budgeting, control, planning, management, a management accounting system.

Тлущкевич Н.В., Нужная О.А.

БЮДЖЕТИРОВАНИЕ В УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ УЧЕТНОЙ СИСТЕМЕ

Охарактеризовано значение бюджетирования при формировании управленческой учетной системы. Рассмотрены подходы к определению сущности понятия «бюджетирование». Предложена классификация бюджетов для различных уровней управления. Обоснована необходимость применения в управленческой учетной системе краткосрочных бюджетов с соответствующим их составом. Определены этапы организации процесса бюджетирования. Рассмотрена методика составления бюджетов и проведение контроля за их выполнением.

Ключевые слова: бюджет, бюджетирование, контроль, планирование, управление, управленческая учетная система.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Процес планування діяльності підприємства є однією із складових частин управління в цілому, від якого залежать майбутні результати роботи. Реалізація ефективних управлінських рішень можлива за наявності відповідного інформаційного забезпечення системи управління, джерелом якого виступає управлінський облік. Успішність і стабільність діяльності суб'єктів господарювання залежить від регулювання системи управлінського обліку, що є поєднанням бюджетування (планування), обліку, аналізу та контролю для інформаційного забезпечення потреб менеджменту за центрами відповідальності та підприємству в цілому.

Бюджетування дозволяє оцінити технологічні особливості виробництва, види продукції, собівартість продукції, відповідно до яких буде вестися управлінський облік та проводити аналіз відхилень, контролювати норми витрачання ресурсів і грошових коштів. За допомогою бюджетування керівництво має можливість заздалегідь знайти оптимальне співвідношення в розподілі виробничих і фінансових ресурсів між окремими підрозділами, а також видами діяльності. Тобто, бюджети охоплюють всі господарські

процеси підприємства, зокрема постачання, виробництво, реалізацію, управління фінансовими потоками тощо. Інакше кажучи, система бюджетів дає керівництву можливість побудувати цілісну картину майбутньої роботи підприємства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням теорії та практики бюджетування як складової обліку і управління, займалися зарубіжні і вітчизняні вчені. Вагомий внесок у розробку теоретичних, методичних та прикладних аспектів бюджетування здійснили такі зарубіжні науковці як: Р. Аккоф, Е.Дж. Долан, К. Друрі, В. Майер, М. Мескон, Б. Райан, Дж. Сінкі, Ф. Тейлор, Дж. Фостер, Р. Хизрич, Д. Хан, Ч. Хорнгрен, Джай К. Шим та інші.

Дослідженню системи бюджетування значну увагу приділили у своїх публікаціях вітчизняні вчені та економісти-практики, зокрема: Т. Бень, М. Білик, Ф. Бутинець, Ю. Волинчук, С. Голов, А. Данкевич, Т. Долішня, С. Додонов, Н. Каришин, С. Ковтун, О. Кузьмін, Л. Нападівська, Т. Наконечний, Т. Неклюдова, В. Нелеп, С. Онищенко, С. Орленко, Г. Партин, М. Пушкар, І. Сколотій, Л. Швайка, Ю. Шумило та інші.

Дослідниками системи бюджетування є такі російські вчені як: І. Балабанов, Т. Безрукова, В. Бочаров, О. Волкова, О. Дугельний, В. Івашкевич, Т. Карпова, В. Комаров, Е. Мухіна, Л. Попова, Т. Сизова, Е. Харитоновна, В. Хруцький, Н. Шимширт, А. Шеремет та інші. Зазначеними проблемами займалися і польські економісти Едіта Дуда-Пехачек та Едвард Новак.

Цілі статті. Метою написання статті є обґрунтування основних положень процесу бюджетування з метою ефективного його застосування в практиці управлінської облікової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективна організація планування на підприємстві є формуванням цілісної системи, що містить такі види планування: стратегічне; бізнес-планування; бюджетування. Бюджетування, деталізує фінансову частину бізнес-плану, що покликана забезпечити такий потік ресурсів, який створить прийнятний рівень витрат для одержання достатнього рівня прибутку.

Ідеї бюджетування набули значного поширення у країнах Західної Європи, США, Японії ще у 60-х рр. ХХ століття. В Україні, як і в інших країнах колишнього СРСР процес бюджетування на мікрорівні розвинений доволі слабо. Визначення бюджету як інструменту фінансового управління вперше дав представник італійської школи фінансів Ф. Вілла в 1850 р., який під бюджетом розумів вихідний кошторис, який перед початком планового періоду дає інформацію про очікувані надходження і витрати, рух капіталу, і всі результати ділової активності підприємства [3, с. 99].

У зарубіжній практиці оперативне фінансове планування ототожнюють, як правило, з поняттям «бюджетування», що походить від англійського терміна «budgeting»[12]. Бюджетування як система має достатньо глибокі історичні корені. Походження бюджетування пов'язують з виникненням в період пізнього середньовіччя камеральної бухгалтерії, основна мета якої полягала у визначенні ходу виробництва та кінцевих результатів на підставі попередньо складеного кошторису (бюджету), що в кінцевому випадку забезпечило б легкість контролю. Бюджетування є однією з підсистем управлінського обліку, що широко використовується в європейській практиці [13].

Бюджетування через систему бюджетів дозволяє визначити ключові проблеми суб'єктів господарської діяльності ще до одержання фактичних результатів та завчасно підготуватися до них й до зміни зовнішніх ситуацій. З цього приводу Р. Хизрич та М. Пітерс висловили думку, що найпоширенішою причиною банкрутств є не брак коштів, а нездатність підприємства правильно спланувати свою діяльність [17, с. 45].

Процес підготовки бюджетів на основі оцінки майбутніх результатів операцій за різними альтернативними рішеннями називають бюджетуванням. Щодо визначення цього поняття також існує чимало думок. Під бюджетуванням розуміють елемент системи управління; процес розробки бюджетів; планування діяльності підприємства; частину планування і управління підприємством; процес прийняття управлінських рішень [1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 18, 21, 23].

На думку російських вчених О.П. Дугельного та В.Ф. Комарова, бюджетування сприймається не як технологія планування, а як технологія управління господарською діяльністю підприємства, в рамках якої виконуються функції планування, обліку, контролю, аналізу і регулювання. Впровадження цих технологій на підприємстві вимагає: визначення складу бюджетних форм, а також сукупності планових показників і методів їх розрахунків для кожної форми бюджету; побудови системи обліку у розрізі прийнятої на підприємстві сукупності бюджетних форм; розробки методів контролю й аналізу виконання бюджетів; запровадження регламентів розгляду та коректування бюджетів посадовими особами та керівними органами підприємства, включаючи процедури прийняття рішень по регулюванню відхилень, виявлених за результатами аналізу фактичного виконання бюджетів [7, с. 165].

Польський вчений Едіта Дуда-Пехачек вважає бюджетування технічним прийомом (елементом) управлінського обліку, який полегшує прийняття довготермінових рішень у підприємствах, а, одночасно, вимагає застосування правильних методик оцінки ефективності інвестиційних проектів [24, с. 5]. Відомий польський економіст Едвард Новак у своїй монографії [25] досліджує історію й параметри обліку за центрами відповідальності та порядок оцінки виконання бюджетів [7, с. 165].

Найбільш широке розуміння бюджетування полягає в визначенні його як складової управлінського обліку та підсистеми управління підприємством.

У цілому бюджетування можна розглядати як процес планування руху грошових потоків при формуванні результатів роботи суб'єкта господарювання та як своєрідну технологію, що дозволить на основі сценаріїв подій сформуванню набір альтернативних варіантів управлінських рішень та вибору одного з них.

Отже, бюджетування з точки зору системи управління підприємством засновано на реалізації функцій управління, таких як планування, облік, контроль, аналіз, координація, мотивація та організація. Бюджетування забезпечує реалізацію цих функцій через систему формування бюджетів, контролю та аналізу відхилень від них, координації центрів фінансової відповідальності з метою виконання загального бюджету підприємства та прийняття управлінських рішень.

Бюджети розробляються, як цілому для підприємства, так і для окремих структурних підрозділів або функціональних сфер діяльності суб'єкта господарювання.

При розробці бюджетів необхідно враховувати основні зовнішні та внутрішні (обмежувальні) фактори, що впливають на їх види, форму та зміст. До зовнішніх факторів можна віднести: продукцію; ресурси; конкурентів і постачальників; покупців; кадри; економіка (ставки податків, процентні ставки); законодавчі органи та їх нормативні акти тощо. До внутрішніх факторів відносяться: цілі діяльності підприємства, які передбачені статутними документами; відсутність грошових коштів, висококваліфікованих кадрів, сучасного обладнання тощо.

При застосуванні бюджетного планування в управлінській обліковій системі повинні використовуватися як елементи методу бухгалтерського обліку, зокрема рахунки, документація, звітність і калькуляція, так і різні економічні методи: розрахунково-аналітичний, нормативний, балансовий, оптимізація (багатоваріантність), статистичні методи (експертна оцінка, моделювання). Крім того, при розробці бюджету слід застосовувати і ситуаційний аналіз, що дозволяє оцінювати ризики і визначати оптимальний варіант дій.

За допомогою бюджетів керівництво підприємства може приймати та прогнозувати поточні і стратегічні управлінські рішення і, відповідно, впливати на зміну фінансових

результатів за рахунок внесення відповідних коригувань у складові (етапи) технічних процесів виробництва і реалізації продукції (р., п.). Несприятливі ситуації потрібно передбачати ще до їх виникнення і знаходити шляхи попередження та мінімізації їх негативних наслідків. При цьому, можливість вчасного реагування на уникнення негативних наслідків і покращання загальних результатів залежать від частоти складання бюджетів. Так, слушну думку висловив Р. Акофф: “Мудрість – це здібність передбачати віддалені наслідки дій, які здійснюються, готовність пожертвувати тимчасовою вигодою заради більших благ у майбутньому та вміння керувати тим, що піддається керуванню, та не засмучуватися через те, що не кероване” [11, с. 84]. Отже, від результатів бюджетування залежать майбутні результати роботи підприємства, тобто, рішення впливає на результат.

В управлінській обліковій системі слід застосовувати таку класифікацію бюджетів, яка відповідає інформаційним потребам різних рівнів управління. Зокрема, слід виділяти бюджети за:

- 1) часом складання і виконання: довгострокові бюджети; короткострокові бюджети;
- 2) рівнем відповідальності: функціональні бюджети (по структурних підрозділах); зведений (загальний) бюджет (по підприємству в цілому);
- 3) призначенням: операційні бюджети; фінансові бюджети;
- 4) методикою складання: статичні бюджети; безперервні бюджети; оперативні бюджети; спеціальні бюджети.

При цьому, переважно для потреб управлінського обліку слід застосовувати саме короткострокові бюджети. Загальна схема формування короткострокових бюджетів в управлінській обліковій системі та прийняття на їх основі управлінських рішень подана на рис. 1.

До складу операційних (поточних) бюджетів входять: бюджет реалізації, бюджет виробництва, бюджет запасів (придбання і використання), бюджети прямих витрат, бюджет загально виробничих витрат, бюджет собівартості виготовленої та реалізованої продукції, бюджети адміністративних витрат, витрат на збут і інших витрат, бюджет інших доходів, бюджет фінансових результатів. Додатково до бюджетів реалізації продукції і придбання запасів необхідно складати графіки погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Оперативні бюджети складаються при необхідності впливу в процесі виробництва продукції (р., п.) на окремі його етапи. До них можуть відноситись: технологічні бюджети – відповідно до технології виробництва продукції (р., п.); бюджети матеріальних витрат - забезпечення матеріальними ресурсами в розрізі різних видів запасів; бюджети трудових витрат - забезпечення трудовими ресурсами тощо.

Спеціальні бюджети залежать від поставлених завдань, до їх складу можуть входити: додатковий бюджет - складається для операцій (їх зміни), які не включені у загальний бюджет (визначення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів для здійснення відповідних заходів); гнучкий бюджет – складається для декількох рівнів діяльності з метою вибору найкращого; прирістний бюджет - складається на основі індексації даних попередніх бюджетів; модифікований (специфічний) бюджет - складається при плануванні специфічних умов виробництва і реалізації (перевищення собівартості над ціною; високі обсяги виробництва і реалізації тощо).

Для раціонального поєднання короткотермінового та оперативного бюджетування підприємство повинне розробляти бюджет на місяць, що в результаті стає складовою частиною квартального (річного) бюджету і є основним робочим документом для управління поточною діяльністю. При цьому, квартальний бюджет складається по місяцях, річний (зведений) - за кварталами в кінці року на наступний рік з урахуванням бюджетних даних для планового року.

При складанні зведеного бюджету враховуються позитивні і негативні результати місячного (квартального) бюджету та можливість їх передбачення і уникнення.

Використання бюджетування на практиці в першу чергу залежить від специфіки самої галузі та внутрішніх організаційних особливостей роботи кожного суб'єкта господарювання, а тому його процес буде носити індивідуальний (власний) характер для кожного з них.

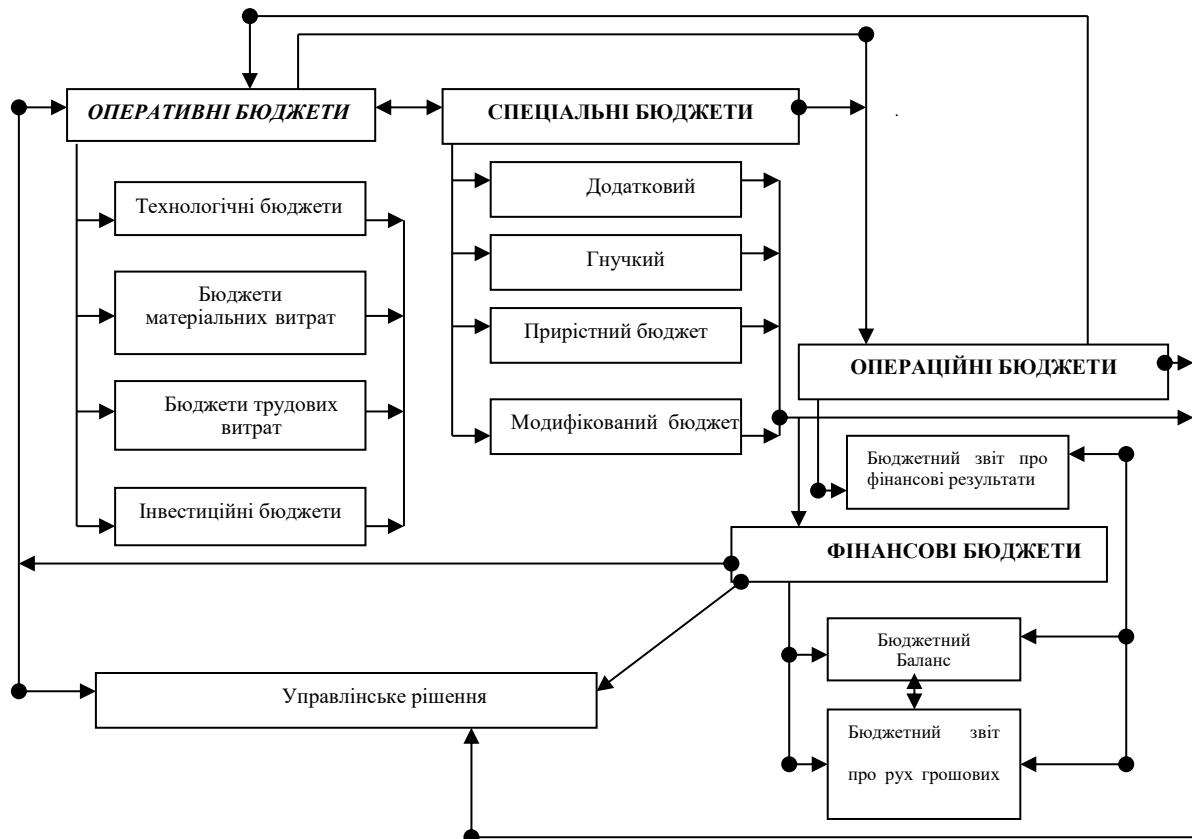

Рис. 1. Схема формування короткострокових бюджетів в управлінській обліковій системі та прийняття на їх основі управлінських рішень

Джерело: розроблено автором

Організація процесу бюджетування повинна бути поступовою та включати декілька взаємопов'язаних етапів:

1. підготовчий етап - аналіз існуючої організаційної структури; вивчення технології виробництва продукції (р.п.); виділення центрів відповідальності та розподіл обов'язків між ними;

2. методичний етап – визначення цілей бюджетування; визначення видів бюджетів та періодичності їх складання; встановлення методики складання бюджетів та контролю за їх виконанням;

3. технічний етап – визначення та розробка форм бюджетів за об'єктами їх складання; розробка форм документування результатів бюджетування та контролю за його виконанням (форми внутрішньої звітності); встановлення періодичності й послідовності бюджетування і контролю та заповнення форм звітності (звіт про виконання бюджету); вибір програмного забезпечення;

4. організаційний етап - виділення спеціалізованого підрозділу (відділу), який буде займатися бюджетуванням та розподіл обов'язків між працівниками центрів відповідальності і відділом, встановлення взаємозв'язків між ними й іншими службами підприємства; встановлення необхідних джерел інформації; розробка внутрішніх інструктивних та методичних матеріалів щодо організації процесу бюджетування та контролю за його здійсненням (положення про бюджетування).

Бюджетування розглядається, як двосторонній потік інформації, а саме: нисхідний і висхідний. При цьому, можна виділити такі підходи до організації процесу бюджетування: згори вниз, коли виконуються вказівки від вищого керівництва до нижчого; знизу вгору, коли рішення приймаються керівниками нижчих рівнів управління і подаються до затвердження вищим рівням управління; комбінований – бюджети складаються із взаємоузгодженістю рішень керівників вищих і нижчих рівнів управління.

При впровадженні бюджетування у практику управлінського обліку підприємств, проблемою виступає саме відсутність інформаційного забезпечення (інструктивного матеріалу) щодо організації та методики складання бюджетів як по структурних підрозділах, так і по підприємству в цілому. Тому, на мікрорівні доцільно розробляти внутрішнє Положення про бюджетування доходів, витрат і фінансових результатів підприємства, яке відобразить особливості його здійснення на підприємстві.

У процесі бюджетування особливе значення відіграє людський фактор, від якого залежить ефективність його проведення та своєчасність прийняття управлінських рішень. Завдання зі складання бюджетів повинні бути покладені на працівника відповідного відділу (для підприємства) або керівника центру відповідальності (для підрозділів).

При бюджетуванні необхідно визначитися із відповідною методикою складання бюджетів, вибір якої залежить від специфіки роботи підприємства і стратегії його розвитку. Так, при розробці короткострокових бюджетів можна використовувати такі варіанти: щоразу бюджетування починати із так званого “нового листа”, при цьому не враховуватимуться попередні результати діяльності підприємства і бюджетування, що дозволяє уникнути помилок минулих періодів; використовувати при бюджетуванні на поточний період дані попередніх періодів та виявлені відхилення, із відповідним їх коригуванням залежно від технології виробництва та перспектив діяльності підприємства в майбутньому бюджетному періоді; бюджетування від наступного – використовувати дані діючого на підприємстві довгострокового стратегічного плану.

Ефективність процесу бюджетування характеризується результатами контролю за його виконанням. Контроль здійснюється з метою перевірки виконання загального бюджету, порівняння фактичних показників з плановими, виявлення відхилень, причин та їх винуватців, якщо такі мають місце, а також вживання заходів для їх уникнення або попередження на майбутнє. Контроль за виконанням бюджетів поділяється на:

1) попередній, який виконується в процесі складання функціональних бюджетів і загального бюджету;

2) поточний, проводиться в ході виконання бюджетів з метою виявлення відхилень, їх причин та винуватців, попередження й уникнення їх в наступних періодах та внесення відповідних коригувань до загального бюджету;

3) завершальний (наступний), проводиться після завершення звітного та бюджетного періодів, результати відображаються у внутрішній звітності.

Висновки. Бюджетування виступає основним засобом забезпечення управління необхідною інформацією про технологічні і господарські процеси, які у поєднанні з іншою інформацією дозволяють надавати своєчасну оцінку результатів діяльності підприємства, вчасно реагувати на зміни у його роботі, уникати їх в майбутньому та приймати поточні і стратегічні управлінські рішення

Застосування методики бюджетування в управлінській обліковій системі на всіх рівнях управління повинно враховувати специфіку функціонування економічних суб'єктів відповідної галузі економіки та сприяти раціональному управлінню матеріальними, трудовими і грошовими ресурсами, витратами, доходами і фінансовими результатами для прийняття оперативних і альтернативних управлінських рішень,

ефективного управління бізнесом та досягнення стратегічних цілей економічних суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Волинчук Ю.В. Бюджетування, як інструмент управління фінансово-економічними результатами підприємства. *Збірник наукових праць «Економічні науки»*. Серія «Облік і фінанси». 2014. Вип.11 (41). Ч.3. С. 17-27.
2. Волкова О.Н. *Управленческий учет*. Москва, 2006. 472 с.
3. Додонов С.В. Ретроспективний аналіз теоретичного визначення «бюджетування». Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/98.pdf>
4. Долішня Т.І. Бюджетування, як один з інструментів ефективного формування та управління витратами *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2011. № 7. С. 179-183.
5. Дугельный А.П., Комаров В.Ф. *Бюджетное управление предприятием*. Москва, 2004. 432 с.
6. Дюкарева Х. Принципи бюджетування в системі управлінського обліку. *Вісник КНЕУ*. 2007. №2. С. 89-91.
7. Каришин Н. Бюджетування в системі бухгалтерського обліку. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1(26). С. 164-169.
8. Ковтун С. *Бюджетирование на современном предприятии или как эффективно управлять финансами*. Харьков, 2005. 340 с.
9. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. *Бюджетування в системі управління організацією: теоретичні та прикладні засади (монографія)*. Київ, 2007. 234 с.
10. Мухина Е.Р. Теоретические аспекты бюджетирования как элемента ресурсного обеспечения управленческого учета. *Вестник Пермского университета. Серия «Экономика»*. 2014. Вып. 1 (20). С. 70–76.
11. Наконечний Т.С. Про планування сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2002. №12. С.84-89.
12. Неклюдова Т.М. Сутність та принципи організації бюджетування в банку. *Регіональна економіка*. 2009. №2. С.103-112.
13. Нечипорук Н.В. Бюджетування в управлінському обліку бюджетних установ: проблеми та рішення. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9\(2\)_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9(2)_48).
14. Орленко С.С. Система бюджетування як інструмент ефективного управління фінансовою діяльністю підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. №10. С.62-67.
15. Сколотій І.В. Формування системи управлінського обліку в аграрних підприємствах. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва*. Серія «Економічні науки». 2017. №3. С. 174-183.
16. Томчук В.В. Бюджет грошових потоків, як складова процесу бюджетування на сільськогосподарських підприємствах. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 1. С. 206-221.
17. Хизрич Р., Питерс М. *Предпринимательство, или Как завести собственное дело и добиться успеха.: Вып. 2: Создание и развитие собственного предприятия / пер. с англ. В. С. Загашвили*. Москва, 1992.
18. Хруцкий В.Е., Сизова Т.В. *Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового плана*. Москва, 2002. 400с.
19. Хруцкий В.Е. *Системы бюджетирования. Семь шагов по эффективной постановке бюджетирования*. Москва, 2007, 176 с.
20. Швайка Л.А. *Планування діяльності підприємств*. Львів, 2004. 268с.
21. Шим Джай К., Сигел Джозл Г. *Основы коммерческого бюджетирования*. Санкт-Петербург, 2001. 496 с.
22. Шимширт Н.Д. *Современная теория и практика финансового менеджмента на предприятии*. Томск, 2011. 348 с.
23. Шумило Ю.О. Бюджетування як важливий елемент операційного планування. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 7. С.105-111.

Рецензент д.е.н., професор Голян В.А.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 331.522.4

Дзямулич М.І., к.е.н., доцент

Чиж О.М., к.е.н., доцент

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті Розглянуто вплив демографічних та економічних процесів на існування системи солідарного пенсійного забезпечення в Україні. Обґрунтовано необхідність формування недержавних пенсійних страхових фондів як другого рівня пенсійної системи. Пропонуються методи забезпечення фінансової стійкості недержавних пенсійних страхових організації в аспекті реалізації довгострокових боргових зобов'язань держави на фінансовому ринку.

Ключові слова: пенсійне страхування, пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди.

M. Dziamulych, N. Chizh, O. Potiomkina

NECESSARY FORMATION BY SYSTEMS OF NON-HOLDING PENSION INSURANCE IN UKRAINE

The article examines the impact of demographic and economic processes on the existence of a system of solidarity pension provision in Ukraine. The necessity of formation of non-state pension insurance funds as the second level of the pension system is substantiated. The methods of providing financial stability of non-state pension insurance organizations in the aspect of realization of long-term debt obligations of the state in the financial market are offered.

Keywords: pensions insurance, pensions accident, indefinite pensions insurance.

Н.И. Дзямулич, Н.М. Чиж, Е.В. Потемкина

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрено влияние демографических и экономических процессов на существование системы солидарного пенсионного обеспечения в Украине. Обоснована необходимость формирования негосударственных пенсионных страховых фондов как второго уровня пенсионной системы. Предлагаются методы обеспечения финансовой устойчивости негосударственных пенсионных страховых организации в аспекте реализации долгосрочных долговых обязательств государства на финансовом рынке.

Ключевые слова: пенсионное страхование, пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Гіпертрофовані диспропорції на вітчизняному ринку праці, які виражаються у значному рівні безробіття, масовій декваліфікації трудових ресурсів, неадекватному рівні заробітної плати та прискореному соціальному розшаруванні суспільства значно вплинули на систему фінансового забезпечення людського капіталу. Причому це стосується не лише економічно активного населення, але й пенсіонерів. В даному аспекті посилюється необхідність гарантування працівникам належного рівня матеріального достатку після закінчення їх трудової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Прикро, але у вітчизняній науці не досить багато уваги приділяється

необхідності більш глибокого реформування існуючої пенсійної системи. Більшість дослідників, в тому числі С.Осадець, О. Заруба, К. Шелехов, обмежуються лише констатацією факту існування недержавної системи пенсійного забезпечення. В той же час, вирішення питань розвитку людського капіталу та соціального партнерства, висвітлених у працях О. Грішної та А. Колота передбачає формування альтернативних шляхів матеріального забезпечення громадян України після закінчення активної трудової діяльності.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження напрямів трансформації системи пенсійного забезпечення в Україні та обґрунтування необхідності запровадження недержавного пенсійного страхування, як елементу багаторівневої пенсійної системи.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Пенсійна реформа, яка була проведена в Україні протягом 2004-2012 рр., передбачала реформування системи нарахування пенсій, більш справедливого їх розподілу – в залежності від рівня доходів, отримуваних людиною на протязі своєї трудової діяльності тощо. Однак, при цьому незмінним залишився сам механізм формування солідарного пенсійного фонду. Як і раніше, кошти надходять шляхом нарахувань на фонд заробітної плати підприємств та відрахувань із заробітної плати працюючих громадян. Звичайно, що така система є певним чином виправданою, адже за логікою – сьогодні працівник сплачує внески до пенсійного фонду, а завтра буде отримувати пенсію за рахунок нового покоління працівників. Проте саме в даному механізмі і прихована проблема, яка неодмінно виникне в майбутньому і вплине на можливість нормального забезпечення державою пенсійних виплат.

Для того щоб виявити таку проблему варто оцінити демографічні процеси, які спостерігалися в Україні протягом останнього десятиріччя і відбуваються у даний час. Зокрема, протягом 2010-17 рр. працездатного віку виходили і вступили до післяпрацездатної групи нечисленні покоління народжених у роки, наступні після Другої світової війни. Водночас, чисельність працездатних осіб поповнили відносно «потужніші», у порівнянні з останніми, когорта народжених у першій половині 90-х років, що спричинило незначне скорочення чисельності осіб працездатного віку за умови підвищення їхньої частки в даний період. Проте у наступні десять років надходження до солідарного державного пенсійного фонду значно зменшаться у зв'язку із зменшенням чисельності працездатного населення, а навантаження на його ресурси значно зросте у зв'язку із збільшенням чисельності пенсіонерів. Тобто існує можливість виникнення дефіциту коштів для забезпечення пенсійних виплат.

Які ж існують шляхи вирішення даної проблеми? Перший з них, найбільш простий, уже було використано, за прикладом інших країн Центральної та Західної Європи у 2011 році, коли було підвищено планку пенсійного віку. Але, враховуючи той факт, що середня тривалість життя в Україні у 2018 році складала 72,1 року [3], а також постійне зниження доступності медичних послуг для широких мас населення, можна стверджувати, що подальше подібне вирішення зазначеної проблеми є неприпустимим.

Другий метод вирішення проблеми пенсійного забезпечення полягає у законодавчому збільшенні розміру відрахувань до пенсійного фонду. Але знову ж таки, як було вказано вище, чисельність пенсіонерів може зрости в півтора-два рази проти нинішньої. Відповідно, на такий же відсоток зростуть і видатки пенсійного фонду. А значить, що і сума обов'язкових відрахувань суб'єктів господарювання та працюючих громадян збільшиться аналогічним чином. Зважаючи на те, що нині в Україні існують значні проблеми з реальним декларуванням доходів, виплатою заробітної плати «у конвертах» та інших спробах уникнути або зменшити суми таких відрахувань, неважко здогадатися, що цей метод лише посилить небажання підприємств збільшувати свої видатки і призведе до подальшого приховування прибутків громадян, або штучного їх зменшення для офіційних державних органів.

І, нарешті, третій шлях виходу із згаданої ситуації полягає у створенні накопичувальної системи обов'язкового недержавного пенсійного страхування. На наш погляд саме він є найефективнішим у ситуації, що складається. Особливість такого страхування полягає, по-перше, в тому, що кожна людина сама в змозі визначити і регулювати суму періодичних відрахувань з власних доходів. По-друге, світова практика свідчить, що в умовах не надто досконалої державної системи пенсійного забезпечення, виплати недержавних пенсійних фондів значно перевищують розміри державних пенсій. Перевагою такого страхування є те, що у ньому зацікавлені і підприємства-роботодавці, які, укладаючи угоди пенсійного страхування щодо власних працівників значно впливають на зменшення плинності кадрів [2, с. 212]. Щоправда, варто зазначити, що зазвичай держава надає пільги таким підприємствам.

Загалом, створення системи недержавного пенсійного страхування може стати додатковим елементом пенсійної реформи. Суть такого нововведення полягатиме у створенні дворівневої системи пенсійного забезпечення. При цьому на першому рівні повинна знаходитися система солідарного державного пенсійного забезпечення, яка гарантує кожній людині по досягненні пенсійного віку виплату мінімально необхідних коштів для забезпечення своєї життєдіяльності, оплати необхідних послуг тощо. Другий рівень складатимуть недержавні страхові пенсійні фонди, задачею яких є накопичення коштів страхувальників на спеціалізованих рахунках і інвестування їх у ліквідні цінні папери. Виплата відбуватиметься після досягнення пенсійного віку страхувальником і включатиме накопичені на персональному рахунку кошти з врахуванням частки інвестиційного доходу по ним.

Таким чином, введення системи недержавного пенсійного страхування дозволяє досягти дві основні мети:

1. Створити систему додаткового пенсійного забезпечення громадян без введення нових обов'язкових державних відрахувань.
2. виправити існуючі диспропорції в системі матеріального забезпечення непрацюючих громадян.

Безпосереднім прикладом функціонування такої системи недержавного пенсійного забезпечення може бути угорська. Так, підприємства сплачують до солідарного державного пенсійного фонду 22% від фонду заробітної плати, а самі працівники сплачують 1% від власного доходу. До нової модернізованої накопичувальної системи працівники сплачують (крім зазначеного 1%) 6-9% від заробітної плати. Причому мають право самостійно збільшувати обсяг власних відрахувань, доводячи їх до 10% від заробітної плати. Таким чином, за попередніми планами уряду Угорщини уже через 20 років пенсіонери отримуватимуть 2/3 пенсійних виплат із модернізованої накопичувальної системи пенсійного забезпечення і лише 1/3 (при незмінних розмірах відрахувань до і після проведення пенсійної реформи) – з солідарної державної системи пенсійного забезпечення [1, с. 31].

Однак, основною проблемою такого реформування є забезпечення достатньої фінансової стійкості та ліквідності недержавних пенсійних фондів. При цьому, варто відзначити, що основна їх роль полягає не в простому накопиченні коштів працюючих громадян, а у необхідності ефективного їх інвестування. Адже у практиці пенсійного страхування розвинутих країн світу у кінцевій страховій сумі частка інвестиційного доходу по персональному пенсійному рахунку становить не менше 20-25%. Тобто виникає питання: куди саме в Україні можна інвестувати залучені кошти так, щоб мати високу гарантію їх повернення та можливість отримання достатньо високих доходів по інвестиціям?

В даному аспекті досить часто пропонують взяти за приклад Чилійську пенсійну реформу, яка дозволила вирішити обидві зазначені цілі. Однак, не варто забувати, що створення системи недержавного пенсійного страхування в Чилі співпало з роздержавленням багатьох крупних підприємств і пенсійним фондам надавалося першочергове право придбання акцій. Тобто існувала можливість вибору інвестицій у

найбільш ліквідні підприємства, цінні папери яких могли забезпечити отримання високих доходів новоствореними страховими організаціями. В Україні період приватизації пройшов уже досить давно і навряд чи власники крупних пакетів акцій прибуткових підприємств погодяться передати їх частину на потреби фінансування пенсійних фондів.

На нашу думку виходом з такої ситуації може стати налагодження співпраці між державою та приватними пенсійним фондами, які матимуть у своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, залучені у населення в якості страхових платежів. Не секрет, що Україна маючи потребу у додатковому фінансуванні різноманітних проєктів та систематичному покритті дефіциту бюджету користується послугами фінансового ринку, залучаючи кошти методом випуску облігацій. Однак, проблеми, які існують в даній галузі не завжди дозволяють отримати адекватну вигоду від такої діяльності.

Так, реалізація довгострокових боргових зобов'язань на внутрішньому фінансовому ринку немає великих перспектив у зв'язку із невисокою зацікавленістю вітчизняних банків та фінансових посередників у довготермінових інвестиціях. Тому найбільш популярними в даному випадку є короткострокові облігації державної позики з підвищеною відсотковою ставкою, які дають змогу вітчизняним банкам отримати значні прибутки в досить короткий строк (3-9 місяців). Відтак, розміщення довгострокових облігацій доводиться проводити на зовнішніх фінансових ринках, де наша країна не характеризується високою стабільністю. Відповідно, залучити інвесторів вдається, знову ж таки, методом пропозиції високих відсотків по борговим цінним паперам.

На нашу думку досить вигідною була б ситуація, коли залучені від пенсійного страхування кошти можна було б вкладати у державні цінні папери з підвищеною відсотковою ставкою, яка була б меншою від нині існуючих. По-перше, це зменшило б залежність держави від зовнішніх фінансових ринків, а по-друге – дозволило б значно зміцнити фінансову стійкість недержавних пенсійних фондів. Тим більше, що навіть нині держава дозволяє страховим компаніям, що займаються страхуванням життя формувати до 25% свого статутного фонду за рахунок державних довгострокових цінних паперів. Тобто такий статутний фонд не тільки підвищує надійність страховиків, але й приносить їм прибуток, а держава має пряму вигоду від розширення можливостей реалізації власних боргових зобов'язань.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, ми можемо стверджувати наступне:

1. Демографічні процеси, що відбуваються в Україні, уже в найближчому майбутньому можуть призвести до деформації системи солідарного пенсійного забезпечення та неможливості нормального відтворення людських ресурсів в Україні.

2. Найефективнішим шляхом вирішення такої проблеми є створення накопичувальної системи недержавного пенсійного забезпечення.

3. Найбільш оптимальним на нашу думку шляхом реформування системи пенсійного забезпечення є створення національної дворівневої системи пенсійного страхування.

4. Створення системи недержавних пенсійних фондів дозволить вирішити низку як соціальних, так і суто фінансових проблем держави.

Тому, нинішній етап пенсійної реформи, яка відбувається в Україні необхідно продовжувати в аспекті розширення як бази пенсійного забезпечення громадян, так і диференціації послуг пенсійного страхування шляхом створення розгалуженої мережі недержавних пенсійних фондів.

Список використаних джерел:

1. Коробейник Н., Варницький В. Угорщина: перший досвід пенсійної реформи у країнах Східної Європи // Україна: аспекти праці. – 2001. – №3. – с. 30-33.
2. Страхування: Навч. посібник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
3. The human development report 2018: Indicators / N.Y.: United Nations, 2018. – 562 p.

Рецензент д.е.н., професор Шубалий О.М.

UDC 378:364.446(075.8)

Zhuk Oksana, Ph. D, associate professor, Lutsk National Technical University, Ukraine

Sushyk Iryna Ph. D, associate professor, Lutsk National Technical University, Ukraine

Sushyk Oleksandr, Ph. D, associate professor, Lutsk National Technical University, Ukraine

GENDER MAINSTREAMING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS (EXEMPLIFIED BY LUTSK NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY)

The gender aspects of the socially responsible policy of the institution of higher education as exemplified by Lutsk National Technical University (hereinafter Lutsk NTU) are investigated. It is emphasized that the formation of the state gender policy in Ukraine is based on international legal and regulatory documents about equality between men and women, in particular the new Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023. It is highlighted the activity of Lutsk NTU Gender Education Center about the formation of gender parity in teacher-student relationships. It is presented the results of Lutsk NTU gender audit in the framework of the project "Gender mainstreaming in higher educational institutions of Ukraine". As part of study a survey was conducted among students and teachers of Lutsk NTU in order to identify gender stereotypes and clarify the state of gender awareness. The monitoring of Lutsk NTU managerial personnel on the basis of gender was carried out, statistical data about the number of faculty members and students of full-time education on the basis of gender were collected. The emphasis is made on gender disparities in individual groups (departments). The findings are presented as recommendations for selected target groups and university managerial personnel in order to attract attention to issues of gender equality and the formation of the university's gender-sensitive social policy.

Key words: gender mainstreaming, gender sensitivity, gender audit, gender asymmetry, gender parity, student and teacher environment.

Жук О., Сушик І., Сушик О.

ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ЛУЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Досліджено гендерні аспекти соціально відповідальної політики закладу вищої освіти на прикладі Луцького національного технічного університету (далі Луцького НТУ). Відзначено, що формування державної гендерної політики в Україні базується на основі міжнародних нормативно-правових документів щодо рівноправності між жінками і чоловіками, зокрема Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. Висвітлено діяльність центру гендерної освіти Луцького НТУ щодо формування гендерного паритету відносин студентсько-викладацького простору. Презентовано результати гендерного аудиту Луцького НТУ, здійсненого в рамках проекту «Гендерний мейнстрімінг у вищих навчальних закладах України». У ході дослідження проведено анкетування студентів та викладачів Луцького НТУ з метою виявлення гендерних стереотипів і з'ясування стану гендерної обізнаності. Здійснено моніторинг керівного складу Луцького НТУ за гендерною ознакою, зібрано статистичні дані про чисельність професорсько-викладацького складу та студентів денної форми навчання в розрізі факультетів, кафедр за гендерною ознакою. Отримані дані викладені у формі рекомендацій для обраних цільових груп та керівництва університету з метою привернення уваги до питань гендерної рівності та формування гендерночутливої соціальної політики університету.

Ключові слова: гендерний мейнстрімінг, гендерна чутливість, гендерний аудит, гендерна асиметрія, гендерний паритет, студентсько-викладацьке середовище.

Жук О., Сушик І., Сушик А.

ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАВЕДЕНЬ ВИЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ЛУЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА)

Исследовано гендерные аспекты социально ответственной политики заведения высшего образования на примере Луцкого национального технического университета (далее – Луцкого НТУ). Отмечено, что формирование государственной гендерной политики в Украине базируется на основе международных нормативно-правовых документов относительно равноправия между женщинами и мужчинами, в частности Стратегии гендерного равенства Совета Европы на 2018-2023 года. Отражена

деятельность центра гендерного образования Луцкого НТУ относительно формирования гендерного паритета отношений студенческого-преподавательского пространства. Представлены результаты гендерного аудита Луцкого НТУ, осуществленного в рамках проекта «Гендерный мейнстриминг в высших учебных заведениях Украины». В ходе исследования проведено анкетирование студентов и преподавателей Луцкого НТУ с целью выявления гендерных стереотипов и выяснение состояния гендерной осведомленности. Осуществлен мониторинг руководства Луцкого НТУ по гендерному признаку, собранно статистические данные о численности профессорско-преподавательского состава и студентов дневной формы обучения в разрезе факультетов, кафедр по гендерному признаку. Полученные данные изложенные в форме рекомендаций для избранных целевых групп и руководства университета с целью привлечения внимания к вопросам гендерного равенства и формирования гендерночувливой социальной политики университета.

Ключевые слова: гендерный мейнстриминг, гендерная чувствительность, гендерный аудит, гендерная асимметрия, гендерный паритет, студенческо-преподавательское пространство.

The problem is presented in general terms and its connection with important scientific and practical tasks. Ukraine's integration into the European community requires a substantial reorganization of the entire system of state functioning on the basis of new democratic principles. These principles must be free of any form of discrimination, including the gender basis. The national policy of the EU states supports this idea and they proclaim the gender mainstreaming policy as a system strategy for the creation of equal opportunities for men and women, the elimination of gender asymmetry and inequality in all spheres of life.

The Council of Europe adopts strategies for a certain period to implement the declared gender equality policy. In March 2018, the Council of Europe Gender Equality Strategy was established for six years (Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023). The previous strategy was implemented in 2014-2017 through the achievement of five goals. They take into account the issues of multilateral discrimination and the special rights and needs of men and women throughout their lives. The Gender Equality Strategy 2018-2023 adds a new perspective to these goals, due to the current geopolitical situation – the protection of immigrant rights, refugees and girls and women who are seeking asylum.

The member states of the Council of Europe (including Ukraine a member of the Council of Europe since 1995) faced with the problems in the process of implementation of the Strategy in 2014-2017. These problems were connected with the events of global and regional significance. These issues are: a negative reaction to the rights of women, limited participation of women in political life and decision-making process, gender bias and stereotypes, etc. A significant part of these problems can be solved through education and upbringing. After all, the value of concepts such as equality, human rights, non-discrimination is learned in schools and higher education institutions, which should contribute to the formation and dissemination of the worldview of non-violence and gender equality.

Domestic education as a reformed social institution has long remained insufficiently sensitive to gender issues and reproduces the dominant (asymmetric) gender structure at the structural organizational and meaningfully procedural levels (Council of Europe Gender Equality Strategy 2014-2017). The new Strategy of Gender Equality of the Council of Europe 2018-2023 is based on the great legal and political experience of the Council of Europe on gender equality, as well as the achievement of the previous strategy. The introductory part of the document noted that “even if progress is visible and the legal status of women in Europe has undoubtedly improved during recent decades, effective equality between women and men is far from being a reality” (Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023). Gender inequality, the rule of gender stereotypes and violence against women are the problems of the modern world, which are interpreted as “violations of human rights of women and as a major obstacle to gender equality”.

The new Law of Ukraine “On Education” dated September 5, 2017 № 2145-VIII introduces compulsory students’ gaining gender competence – the ability to realize equal rights and opportunities (Law of Ukraine “On Education”, 2017). The implementation of the gender

equality principles in the public consciousness is promoted by the Strategy for the implementation of gender equality in education “Education: Gender Dimension – 2021” (Strategy for the promotion of gender equality and non-discrimination in education “Education: Gender Dimension – 2021”, 2017). This strategy was developed by the Governmental Committee on Social Policy and Humanitarian Development. The above documents confirm that in the last decade, the gender component has been gradually introduced into the system of institutions of higher education and we have already seen the first results. Universities that have participated in gender mainstreaming demonstrate tolerance and social responsibility, they form and promote the values of non-discrimination on a gender basis in teacher-student relationships of their universities.

Taking into account the gender component in the social policy of the institution of higher education at the regional level (for example, Lutsk National Technical University) actualizes the raised topic and contributes to the formation of a gender-sensitive culture and consciousness of the university environment.

Analysis of the latest research in which the problem was initiated. The works of foreign and domestic scientists demonstrate that we need to reform education, taking into account the gender constituent. Thus, the issues of gender socialization in education are substantiated by T. Govorun, O. Kikinezhdi (Hovorun, Kikinezhdi, 2016), T. Golovanova (Golovanova, 2007). The gender component of contemporary Ukrainian society through the socio-philosophical aspect of the vision is actively developed by the Kyiv scientist Y. Strebkova (Strebkova, 2017).

An important scientific and educational work on the implementation of gender approaches in the educational process of higher education institutions is carried out by the Network of centers of gender education. This Network was established in 2012 and renamed into the All-Ukrainian network of gender education centers in 2014 (Svitailo, 2015).

Article targets. The purpose of the study is to find out the state of gender awareness of students and professors of Lutsk NTU, based on the results of the gender audit of Lutsk NTU (2015), in order to create equal opportunities for women and men in all spheres of life of the university.

The study will enable us to identify the strengths and weaknesses in promoting gender equality and contribute to increasing the collective potential of the organization. The obtained research data will direct the work of the university and its structural divisions to harmonize the life of the university with the gender component; to develop recommendations, the list of which will correspond to the specifics of the implementation of gender approaches in the university environment.

Presentation of the main research material with full justification of the received scientific results. Lutsk National Technical University is the center of technical education in Volyn region and ensures training of specialists among 40 specialties. It provides educational services for the population of the region and the neighboring regions for more than fifty years. By maintaining the tradition and history of its higher education, the university is open to innovation in the educational field and is looking for new forms and methods of teaching, scientific and educational activities.

The University's presidency supported the idea of establishing a Gender Education Center (GEC) in Lutsk NTU in 2013 based on the Department of Engineering Pedagogy, Psychology and Ukrainian Studies (now the Department of Humanities, Social Security Services and Law). The tasks of the newly created gender center were: harmonization of gender imbalance (asymmetry) between students of different sections of the technical university; formation of gender parity of teacher student space relations; the strengthening of family values and the preservation of equal opportunities for men and women for the purpose of their self-realization; raising the level of gender culture of the university through research and information and educational activities.

In November 2014, Lutsk NTU Center for Gender Education joined the All-Ukrainian Network of centers of gender education and actively cooperates with them. Creating a Gender Education Center and supporting of gender aspects integration became the requirement of time, the practice of the European level and one of the elements of a socially responsible policy of a higher educational establishment. Participants of the Gender Center participate annually and initiate activities on gender issues.

In the course of 36 months from 2013 to 2015 in Lutsk NTU was implemented the project “Equal opportunities for the acquisition of a profession by young student mothers in higher educational institutions” within the framework of the “Family-friendly University” initiative. The main partner of this project was Sumy State University. Within the framework of the project, in Lutsk NTU a two-day training seminar took place in November 2014. This seminar was devoted to planning and testing the skills necessary for the development and implementation of various forms of the “Family-friendly University” initiative. The participants of the training were representatives of more than ten universities in Volyn, including Kovel Industrial and Economic College of Lutsk NTU, Lubeshiv Technical College of Lutsk NTU, Technical College of Lutsk NTU, Lesya Ukrainka Eastern European National University, College of Technology, Business and Law of Lesya Ukrainka Eastern European National University, Volyn Institute of Postgraduate Education, Lutsk Pedagogical College, Lutsk Open International University of Human Development “Ukraine”.

In 2015, representatives of a Gender Education Center participated in the implementation of the project “Gender Mainstreaming in Higher Educational Institutions of Ukraine”. This project was conducted under the leadership of the main partner – Sumy State University (dated July 1 to October 31, 2015). Fifteen Ukrainian higher education institutions from six regions of Ukraine were involved in the project, which are members of the All-Ukrainian network of centers for gender education.

Lutsk National Technical University became one of the first institutions of higher education, where a gender audit procedure was conducted within the framework of the project “Gender Mainstreaming in Higher Educational Institutions of Ukraine”. The main goal of the project is to promote gender equality and implement gender-sensitive approaches in Ukrainian higher education institutions. The gender audit was carried out by the Center for Gender Education, which operates on the basis of the Department of Engineering Pedagogy, Psychology and Ukrainian Studies, in cooperation with the Laboratory of Psychodiagnostics, Deputy Deans for Educational Work, the Student Self-Government, the Department of Culture and the Arts, volunteer activists.

Gender audit was conducted among Lutsk NTU administration (5 people), the academic council of Lutsk National Technical University (45 people), the student council of Lutsk NTU (15 people), 7 faculties (3460 people), professors (398 people), 35 departments, the Center for Gender Education, the Department of Engineering Pedagogy, Psychology and Ukrainian Studies (11 people), the Laboratory of Psychodiagnostics (3 people).

In the framework of the project, a questionnaire was conducted among the students of Lutsk NTU. There were identified gender stereotypes in order to study the actuality of gender equality issues and ensuring equal opportunities for men and women. The participants of the survey were 175 students (25 people in each of 7 faculties), 65 women, 110 men and 25 teachers – employees of different faculties, among them – 24 women, 4 men.

The monitoring of the teacher student environment and managerial personnel of Lutsk NTU is carried out on a gender basis among the faculties and departments in 2015. The target groups focusing on the recommendations of the study were: the division of the educational department “Business Student Center”, students-masters, student self-government, academic group of students with a gender asymmetry, departments with a gender asymmetric teaching staff. During the research the system of theoretical, empirical and statistical methods was used,

in particular, the comparative-historical method, method of mathematical statistics, tabular and graph-analytical method.

Results A questionnaire of Lutsk NTU students

A questionnaire of Lutsk NTU students (about the identification of gender stereotypes) had the following results, which will be analyzed by separate question blocks.

Table 1.

How important are your personal issues with equal opportunities for men and women?

Answers	number of people	%
1. Yes, it is very important	83	47
2. It is not very important	52	32
3. I don't care. I can't see the problem	36	21
4. Absolutely unimportant	4	2

It is clear from the table that only a half of the interviewed students (47%) consider the issue of equal opportunities for men and women to be very important. Fifty-two respondents (32%) consider such questions not to be so important. Thirty-six respondents (21%) are indifferent to this. For 2% of students this problem is absolutely not important. We may conclude that students are poorly informed about the gender issues subject.

Table 2.

Do you agree with the statement that a woman should do all the housework and her husband earn money?

Answers	number of people	%
1. Yes, I do. It's natural.	78	45
2. No, we should do household chores together.	36	21
3. We can exchange the roles.	22	13
4. Everyone has to do what he/she is good at.	39	22

We may conclude that almost half of respondents – 78 respondents (45%) believe that it is fair (a woman should do all the housework, and a husband should earn money). Only 36 people (21%) believe that all family household chores should be done together. Twenty-two students (13%) answered that these roles can be exchanged. Thirty-nine respondents (22%) believe that everyone has to do what he/she is good at. These answers prove that students have certain gender stereotypes, stereotypes about the distribution of gender roles. A very small percentage of respondents understand that these roles can be exchanged.

Table 3.

Do you agree with the statement that a man is a leader and a woman is an executor?

Answers	number of people	%
1. Yes, I do. He is rational, she is emotional.	33	19
2. No, I don't. We can exchange the roles.	5	3
3. Yes, I do. Because a woman does not have enough time due to her family responsibilities.	66	38
4. Everyone has to do what he/she is good at.	71	40

According to our survey sixty-six respondents (38%) replied affirmatively to the question "Do you agree with the statement that the husband is a leader and the woman is an executor?" (because a woman does not have enough time due to her family responsibilities). Thirty-three respondents (19%) consider men to be rational, capable of leadership and women are more likely to be executives. A very small percentage of people (3%) believe that these roles can be exchanged. At the same time, 71 respondents (40%) are convinced that everyone has to do what he/she is good at. Consequently, the answers demonstrate the stereotypicality of respondents' views about their perceptions of social roles distribution. The biggest obstacle for a woman in

professional realization and career growth is household chores. A very small percentage believes that these roles (male – a leader, female – an executor) can be exchanged.

Table 4.

Do you agree with the statement that women and men are prone to different professions (a woman is a teacher/ a dressmaker/ an accountant; a man is an engineer/ a driver/ a politician)?

Answers	number of people	%
1. Yes, I do. It's natural.	29	17
2. No, I don't. Everything depends on upbringing and skills.	20	11
3. Yes, I do. Because it is effective.	51	29
4. Everyone has to do what he/she is good at.	75	43

We may conclude that almost one third of the respondents consider such a division of men and women to be effective according to the profession and (17%) of the interviewed students agreed with the statement that it is natural. A very small percentage of respondents (11%) did not agree with the proposed statement that both sexes are prone to different professions. They believe the fact that the main thing in choosing a profession is upbringing and skills. These questions demonstrate the stereotypeness about the profession by almost half of respondents (students agreed that men and women's professions have been divided into society, this is natural and effective for their functioning). The other half of students (43%) believe that everyone has to do what he/she is good at. Therefore they do not share the idea that profession depends on the gender.

Consequently, the students' thoughts were distributed almost equally. On the one hand, it indicates the presence of social and professional stereotypes. On the other hand, it shows the readiness of young people to study, master various professions according to skills and upbringing.

Table 5.

During the work or study, did you notice the following manifestations of the difference in attitude towards women and men (no more than 3 variants):

Answers	number of people	%
1. Too lenient attitude towards women / girls;	55	31
2. Too lenient attitude towards men / boys;	13	7
3. Obstacles to the career advancement of women;	21	12
4. Obstacles to the career advancement of men;	10	6
5. The inconvenience for you, both for a woman or a man (specify);	2	1
6. Additional informal duties (to help physically);	18	10
7. Manifestations of sexism (contemptuous jokes / attitudes, courtship, harassment);	17	10
8. Other manifestations of difference in relation to women and men (specify);	-	-
9. I haven't noticed.	39	23

These questions have shown that more attentive attitude in the work is characteristic for both sexes. Respondents notice more attentive attitude for women/girls (31%) and only (7%) men/boys. There are obstacles to the career advancement of women (12%) versus (6%) of men. About 10% of the respondents (17 students) noticed signs of sexism (contemptuous jokes or attitudes, courtship, harassment). Approximately 18 respondents (10%) claim that they have had informal duties during the work or studying process (to help physically). The results show that about 20% of respondents have been faced with sexism and sex discrimination problems. The alarming fact is that one fifth of the polled responded positively to the manifestations of

sexism and discrimination but only two students responded about the inconvenience for themselves (both for a woman or a man).

A questionnaire of teachers (both male and female). Having analysed the similar answers of teachers, we may conclude. Only half of the respondents are concerned about equal opportunities for men and women. This causes some precaution, especially if you notice that 84% of the respondents are women. For 28% of respondents these issues are not important. It is obviously that 20% of respondents have not yet thought about equal opportunities for men and women. About half of the teacher's respondents believe that all household chores should be done together or that everyone has to do what he/she is good at (40% of the answers). The positive sign is that 64% of respondents believe that both a woman and a husband can be a leader and an executor. Although 24% of respondents indicate that women do not have enough time due to their family responsibilities. Other teachers (12%) believe that a man is the best manager because of psychological and physical features. Half of the respondents (56%) tend to believe that every person, regardless of sex, has to do what he/she is good at. However, almost 44% of respondents believe that women and men are prone to different professions and this is more effective.

As we can see, there are stereotypes about the division of occupations into "women" and "men" among the respondents. Obstacles to the career advancement of women at work were noticed by 10 people or 40% of the respondents. This confirms the relevance of the dissemination of gender issues in Ukrainian society (85% of respondents were women). On the other hand, 5 people (20%) have noticed too lenient attitude towards women/girls, two respondents (8%) have met obstacles to career advancement of men. Six respondents (24% of the polled teachers) have met with manifestations of sexism.

The monitoring of the teacher student environment and the managerial personnel of Lutsk National Technical University. The study of the quantitative indicators of the teacher student environment and the managerial personnel of Lutsk NTU made it possible to make up the gender portrait of Lutsk National Technical University (see the Diagram 1-2, the Table 6).

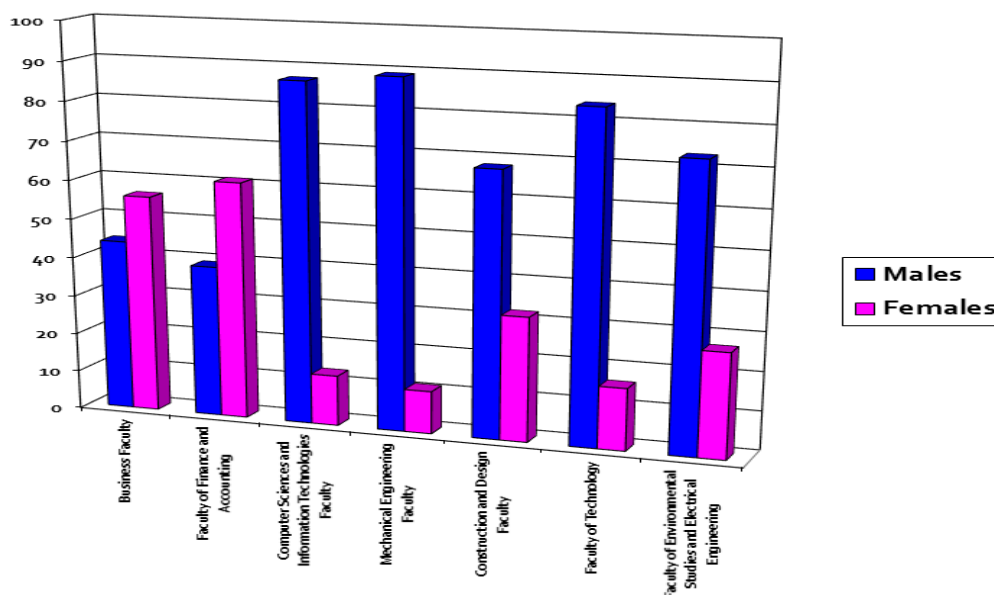

Diagram 1. The distribution of full-time students (I-V courses) at Lutsk NTU by gender in different faculties dated March 2015

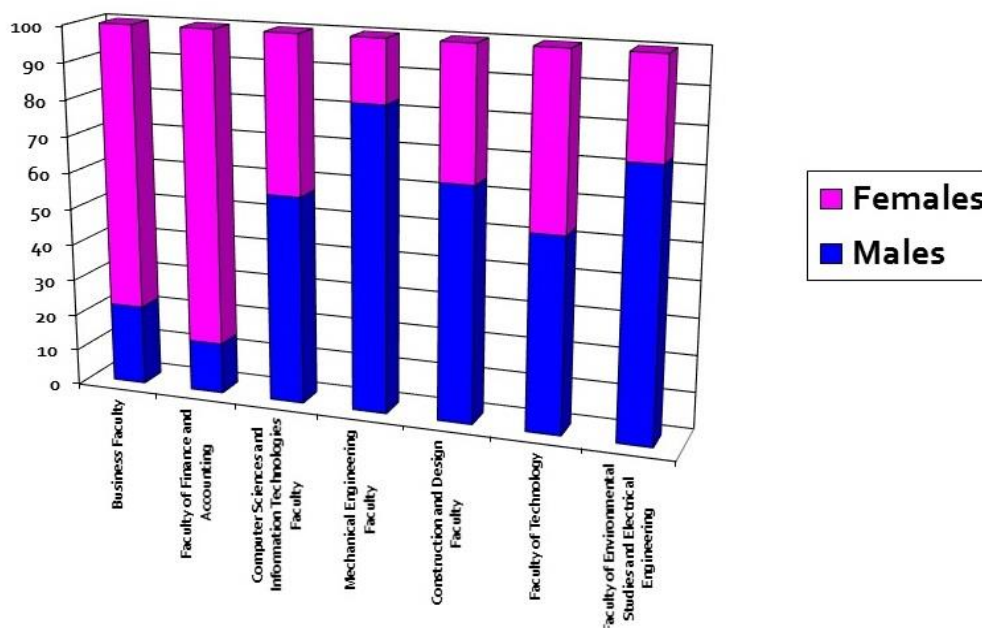

Diagram 2. The distribution of the teaching staff of Lutsk National Technical University by gender in different faculties dated March 2015

Table 6.

Administration of Lutsk NTU by gender dated 2015

females	males	together		
2	3	5	Administration of Lutsk NTU	1
25	22	45	Scientific council of Lutsk NTU	2
8	7	15	Student Council of Lutsk National Technical University	3
2	1	3	Directors of Separate Structural Divisions	4
4	4	8	Deans of the faculties of Lutsk NTU (7 faculties, Faculty of retraining specialists)	5
14	21	35	Heads of departments of Lutsk National Technical University	6
2	3	5	Heads of specialized academic councils	7
94	94	188	Tutors	8
119	121	240	Monitors of student groups	9

The gender audit (questioning and monitoring of the teacher student environment and the Administration of Lutsk NTU) made it possible to make up a gender portrait of Lutsk National Technical University:

- the ratio of men and women at leadership positions at the university is based on the principle of parity, that is rather an exception for technical universities;
- in general, the gender distribution of the teaching staff in 35 departments is close to parity (398 people, including 201 men and women – 197). Although it contrasts sharply at individual chairs and faculties where the overwhelming majority is male or female;
- gender disparity where a predominance of males is characteristic feature of five faculties. The ratio of male students to female students is 89% to 11% at Mechanical Engineering Faculty, 87% to 13% at Computer Sciences and Information Technologies Faculty, 84% to 16% at Faculty of Technology, 73% to 27% at Faculty of Environmental Studies and Electrical Engineering and 68% to 32% at Construction and Design Faculty;
- the situation is different at two faculties of economic specialties where we can see a gender equality or slender advantage of the female sex. Thus, 56% of girls and 44% of boys are

studying at Business Faculty, while 61% of girls and 39% of boys are at Faculty of Finance and Accounting;

- the gender imbalance deepens at the level of individual groups reaching the extreme asymmetry represented by 1-2 persons of the same sex who are in the minority, taking into account the size of the group about 25 people;

- the analysis of respondents' answers showed that most respondents are interested in gender issues and consider them important. Almost 50 % of the polled students expressed a stereotypical vision of the family roles distribution. One third of students (38%) agreed that the lack of time due to family responsibilities prevented a woman from reaching a career progression. A very small percentage of students (3%) believe that these roles can be exchanged.

The study of gender mainstreaming in the activity of Lutsk National Technical University, based on the results of the gender audit of Lutsk NTU and participation in the project “Gender mainstreaming in higher educational institutions of Ukraine”, gave grounds to formulate recommendations on the creation of equal opportunities for women and men in all spheres of university life:

1. Form a students' gender outlook that would raise the level of gender culture of the teacher student environment and counteract any form of gender discomfort or violence.

2. Include compulsory themes about gender issues in the modules of socio-humanitarian disciplines; add to the curricula of Masters certain courses (separate themes within the courses) that would raise the student's awareness of the gender;

3. Deans, tutors should provide favorable conditions for adapting first-year students who are taught in gender asymmetric groups. They should periodically conduct interviews for diagnosing socio-psychological and gender-sensitive climate in groups;

4. Provide university preferences for young female mothers and teachers who combine studying or work with family life (individual curriculum, etc.);

5. Encourage the Student Council representatives to participate in educational events about gender issues. It will form the outlook of the youth, based on respect for equal rights and opportunities of both sexes in various spheres of life.

6. Include in programs of postgraduate education certain courses to eliminate the legal illiteracy about human rights and gender equality.

Recommendations for the target groups of the university:

1. For the “Business Student Center” target group: to focus on overcoming the gender and professional stereotypes; to take into account the gender component when selecting job ads for students; to conduct a gender-balanced selection of students' CVs for practical training in Ukraine and abroad as well as studying on the double diploma program.

2. For the target group of Masters: to add to the curricula of Masters certain courses (separate themes within the courses) that would form the student's gender sensitive world outlook. They will be able to implement gender equality approaches at their workplaces (“Gender Psychology”, “Corporate Culture and Business Etiquette”, “Business communication”, “Gender pedagogy” etc. We should form the themes of Masters Papers of various specialties taking into account a gender perspective; provide university preferences for young female mothers and teachers who combine studying or work with family life (individual curriculum, etc.).

3. For the target group of Student Council representatives: to invite them to participate in gender-based educational events. It will form the outlook of young people based on respect for equal rights and opportunities of both sexes in various spheres of life; to initiate seminars-trainings with Student Council representatives at the faculties (“Women's and men's leadership”, “Female leader in the male's team”, “Women's team leader”, “Creative leader”, “School for political activity for girls”, etc.).

4. For the target group of students with a visible gender asymmetry: the educational work of the technical higher educational establishment is aimed at the harmonization of gender imbalance (asymmetry) between students of different genders; Deans, tutors should provide favorable conditions for adapting first-year students who are taught in gender asymmetric groups (dormitory check-in and hostel accommodation, acquaintance with the university, meetings of friends, creation of regional fraternities/sonorities); tutors should periodically conduct interviews for diagnosing socio-psychological climate in groups, individual interviews with certain students, regardless of sex, who are the quantitative minority of the group.

5. For the target group of departments with a gender asymmetric teaching staff: to increase the teacher's gender awareness through special courses for postgraduate training (practical trainings, seminars, round-table discussions) that will contribute to the formation of gender culture and gender parity of teacher student relations; to conduct diagnostics of gender and age compatibility in departments communities (questionnaire, gender sociometric data) in order to establish a professional-psychological climate between co-workers; to propose the Center for Gender Education the themes of training seminars that would help gender asymmetric teams to find answers to possible socio-demographic problems (age, gender, nationality), vocational competent (level of education, academic honors), socio-psychological character (staff composition, interpersonal relationships, value orientations, labor motivation).

Conclusions. The above mentioned results of the study allowed directing the work of Lutsk National Technical University and its structural divisions to harmonize the life of the university with a gender perspective. As a result, effective communication between the university administration and student self-government bodies was established. It allowed ensuring the inclusion of the entire staff and different departments in the gender audit process and facilitated self-study of the organization. The research and informational work in conducting the gender audit stimulated the analysis and exchange of information between the two sexes and promoted the formation of gender parity of teacher student space relations. The experience gained in conducting the gender audit and its recommendations will further influence the correction of the university's policy in terms of its gender sensitivity and social responsibility.

Further research will be aimed at identifying any forms of sex discrimination in different areas of the university's activities and targeting educational work among students and teachers.

References:

1. Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023 [Electronic Resource], 2018. – 53 pp. – *Research initiatives*. (n.d.). Retrieved October 23, 2018, from MIT, Comparative Media Studies website, <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb>
2. Council of Europe Gender Equality Strategy 2014-2017 [Electronic Resource], 2015. – 22 pp. – *Research initiatives*. (n.d.). Retrieved October 23, 2018, from MIT, Comparative Media Studies website, <https://rm.coe.int/1680590174>
3. Golovanova TP Theory and practice of forming gender students: [monograph] / TP Golovanova. – Zaporozhye: Zaporozhye th. University Press, 2007. – 338 p.
4. Hovorun, T., Kikinezhd, O, 2016. Ghendernyj dyskurs v psykholohichnij nauci ta pedagoghichnij praktyci. [Gender discourse in the psychological science and pedagogical practice]. An annotated bibliography. *Psykholohichnij chasopys*, 3 (1), 41-55. [Elektronnyj resurs]: <https://doi.org/10.31108/1.2016.1.3.4>
5. Rezuljaty inicyatyvy «Univertsytet, druzhnij do sim'ji» ta dosvid realizaciji ghendernoji polityky ukrajinsjkykh univertsytetiv/ za zagh. red. N. Svitajlo. – Sumy: Vydavnyctvo RA «Khoroshye ljudy», 2015. – S. 107-112.
6. Strateghija uprovadzhenja ghendernoji rivnosti ta nedyskryminaciji u sferi osvity [Strategy for the implementation of gender equality and non-discrimination in education] “Osvita: ghendernyj vymir – 2020” / Ghenderna paradyghma osvityjnoho prostoru. № 3-4 (2016). S. 7-22.
7. Strebkova Julija. Doslidzhennja ujavlenj studentstva pro suchasnu ukrajinsjku ljudynu (genderni aspekty). // *Ukrajinoznavchij aljmanakh*. Vypusk 21. – K: «Milenium+», 2017. – 108 s. S. 92-98.
8. Zakon “Pro osvitu” [On Education] (Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380) [Elektronnyj resurs]: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19_t

Рецензент д.е.н., професор д.пед.н., професор Ковальчук О.С.

УДК 338.242

Завадська О.М., к.е.н., ст.. викладач

Луцький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ ТА СУСПІЛЬСТВА

У статті визначено сутність соціального партнерства, яке розглядається як запорука розвитку бізнесу та суспільства.

Визначено, що ефективне соціальне партнерство – це важливий елемент ринку праці та соціальної політики. Проаналізовані існуючі необхідні умови та елементи для формування системи соціального партнерства в Україні на сьогодні.

Ключові слова: соціальне партнерство, бізнес, соціально - корпоративне партнерство, соціальна відповідальність бізнесу, підприємництво.

Завадская Е.Н.

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО КАК ЗАЛОГ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА И ОБЩЕСТВА

В статье определена сущность социального партнерства, которое рассматривается как залог развития бизнеса и общества.

Определено, что эффективное социальное партнерство - это важный элемент рынка труда и социальной политики. Проанализированы существующие необходимые условия и элементы для формирования системы социального партнерства в Украине на сегодня.

Ключевые слова: социальное партнерство, бизнес, социально - корпоративное партнерство, социальная ответственность бизнеса, предпринимательство.

Zavadzka O.

SOCIAL PARTNERSHIP AS A DEVELOPMENT OF BUSINESS AND SOCIETY

The article defines the essence of social partnership, which is considered as a pledge of business and society development.

It is determined that effective social partnership is an important element of the labor market and social policy. Existing necessary conditions and elements for the formation of the social partnership system in Ukraine are analyzed for today.

Key words: social partnership, business, social - corporate partnership, social responsibility of business, entrepreneurship.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогоднішній день соціальне партнерство стає одним із ключових механізмів регулювання соціально-трудових відносин. Це обумовлює необхідність формування й реалізації нових підходів і моделей суспільного розвитку, що базуються на ініціюванні становлення системної соціальної відповідальності на рівні держави, суспільства, бізнесу, інститутів громадянського суспільства, особистості й інших її суб'єктів. Соціальне партнерство є одним з перспективних напрямків розвитку не лише бізнесу чи окремих груп людей, а країни в цілому. Створення інститутів соціального партнерства в прогресивних соціальних системах демонструє успішний, раціональний та орієнтований на людину стійкий розвиток із використанням духовно-моральних і соціокультурних важелів. Тому соціальне партнерство – є ефективним механізмом соціально-економічного розвитку регіонів, що використовується в багатьох країнах для виходу з кризи, розвитку бізнесу та суспільства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Соціальне партнерство є об'єктом особливої уваги дослідників: П. Бадаченко, В.

Жукова, Г. Задорожного, А. Іонова, А. Мурав'їова, А. Рибіна О. Олейникова та ін. Міжнародний досвід співпраці досліджували Т. Балуева, А. Данилов, Й. Даньків, І. Поправка, В. Столбов, А. Ташкінов, Н. Шевелєв та ін. Також проблеми соціального партнерства розглядали О. Вінніков, А. Зінченко, Ю. Лопатинський, М. Саприкіна, О. Янковська, І. Яскал та ін.

Проте, окремі питання соціального партнерства в Україні залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює необхідність глибшого їх вивчення.

Цілі статті. Головною метою даної статті є визначення напрямків розвитку бізнесу під впливом соціального партнерства, дослідити проблеми соціального партнерства бізнесу та визначити напрямки розвитку бізнесу за умов соціального партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасних умовах, коли соціальне партнерство набуває нових рис за ним починає закріплюватися нова економічна роль. В розвинених країнах на регіональному рівні активно здійснюється соціально-економічне партнерство, більш складне за своєю структурою, рівнями взаємодії, різноманітності суб'єктів: розвиваються його форми, удосконалюються механізми та інструменти здійснення, тому соціальне партнерство – це продукт співпраці бізнесу та громад на основі добровільного здійснення принципу соціальної відповідальності, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі бізнесу із суспільством і його участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем [1].

В світі концепція корпоративної соціальної відповідальності з кожним роком набуває все більшої актуальності. Для багатьох міжнародних та вітчизняних компаній вона навіть стає частиною бізнес-стратегії.

Як феномен «соціально-корпоративне партнерство» виникає на стику інтересів бізнесу та громади, приносячи вигоду кожному з них. Загальносвітова тенденція переходу до концепції корпоративної соціальної відповідальності бере свій початок у дев'яностих роках минулого століття. Україна долучилась лише у 2006 році, тому для нас це поняття є ще достатньо новим і потребує додаткового визначення [1].

Бути взірцем соціальної відповідальності й прозорості, а також працювати відповідно до міжнародного та національного законодавства є однією з основних вимог держави до державних підприємств у більшості європейських країн. Оскільки такі підприємства перебувають у колективній власності громадян - вони мають особливу відповідальність і повинні вести бізнес відповідально, а держава, з свого боку має сприяти такому підходу через законодавство. Лідерами серед таких країн, у контексті вимог до державних підприємств є: Фінляндія, Швеція, Великобританія, Нідерланди [2].

Взаємовигідність соціально-корпоративного партнерства є більш ніж очевидною, адже з одного боку компанія формує для себе позитивну репутацію, як партнера, а не просто «викачувача» ресурсів, з іншого боку громада, отримує можливість розв'язувати певні соціальні проблеми за рахунок додаткових фінансів або прямої допомоги від бізнесу, які можуть забезпечити програми соціально-корпоративного партнерства. Таким чином можна визначити основні переваги, які надає концепція соціальної відповідальності бізнесу [3]:

Для бізнесу це:

- спосіб покращити ефективність роботи компанії як у короткостроковому, так і довготривалому періодах;
- ширший доступ до капіталу та ринку;
- більші обсяги продажів та прибутків;
- покращені процеси прийняття рішень та управління ризиками;
- економія операційних витрат, зростання продуктивності та якості;
- ефективна база людських ресурсів, міцна репутація, більша лояльність покупців тощо.

Для суспільства це:

- внесок бізнесу у досягнення цілей сталого розвитку, який передбачає збалансованість економічних, соціальних та екологічних цілей суспільства;

- підвищення рівня життя громадян, рівня екологічної безпеки, ефективності і бережливого використання природних ресурсів;

- успішний розвиток співпраці бізнесу з місцевою спільнотою, тощо.

З огляду на надзвичайну суспільну та економічну користь, що містить у собі соціальна відповідальність бізнесу, не останньою в цьому процесі має бути роль держави. Оскільки питання сталого розвитку належать до сфери діяльності органів державної влади, то саме держава повинна брати активну участь в розробці стандартів соціальної відповідальності бізнесу і заходів зі стимулювання бізнесу до соціально відповідальної діяльності. Вона повинна збалансовувати інтереси сторін соціально-корпоративного партнерства, забезпечуючи дотримання законів і норм права. Адже суттєвою перешкодою на шляху створення цивілізованого соціально-корпоративного партнерства в Україні є поширена корупція, переважання корпоративних інтересів, стійка практика ігнорування, невиконання чинних законів різними суб'єктами.

Розвиток соціально-корпоративного партнерства України перебуває в стадії становлення, тому більшість компаній (як великих, так і середніх) не мають визначеної стратегії соціальної відповідальності бізнесу. Їх діяльність у цій сфері зводиться до точкових добродійних проєктів, чи інших бізнес-процесів із певними соціальними або екологічними перевагами, однак більшість не робить прив'язки таких бізнес-проєктів до власної соціальної відповідальності. Серед основних чинників, які впливають на ведення українськими компаніями соціально відповідального бізнесу, можна виділити такі, як [4]:

- позитивна репутація – створення образу відповідальної української, маркетингові переваги, додаткова промоція.

- власні переконання – часто ініціативи соціальної відповідальності бізнесу походять від основних акціонерів та власників, базуючись на особистих переконаннях та преференціях.

- розширення ринків – залучення у проєкти з іншими групами впливу дозволяє компаніям створювати нові продукти, надавати нові послуги або виходити на нові ринки, які без активної стратегії соціальної відповідальності бізнесу були б закриті для компанії.

- можливість доступу до дешевших фінансових ресурсів – міжнародні фінансові інституції, зокрема Міжнародна Фінансова Корпорація, Європейський Банк Реконструкції та Розвитку надають важливого значення питанням соціальної відповідальності бізнесу. Ведення соціально відповідального бізнесу підвищує можливості компаній в отриманні відносно дешевих кредитних ресурсів для розвитку бізнесу, особливо від міжнародних фінансових інституцій.

- підвищення капіталізації – саме цей чинник є визначальним для більшості компаній з українським капіталом.

На жаль, сфера, яку мали б просувати державні підприємства і стимулювати відповідне законодавство, залишає бажати кращого. Приватні компанії, особливо з міжнародними зв'язками, є набагато активнішими та відкритими до діалогу з громадами. Водночас значна частина вітчизняних компаній достатньо умовно виконують базові вимоги законодавства про сумлінну сплату податків та зборів, не вважаючи себе зобов'язаними до більшого.

На даний момент до двостороннього партнерства бізнесу та громад в Україні слід долучати і «третій сектор», а саме громадські організації. Вони заповняють ті сфери, у яких держава більше не надає послуги, за які вона несла відповідальність раніше або ще не має достатнього інструментарію. Саме громадські організації будуть залучати громадськість до вирішення проблем окремих соціальних груп, підвищувати інформованість суспільства про діяльність компаній, залучаючи до цього процесу

якомога ширше коло людей, а також стануть суб'єктом в реалізації соціальної політики на рівні регіону, надаючи певні соціальні послуги як окремим громадам, так і певним цільовим групам, підвищуючи їх рівень якості життя.

На сьогоднішній день, успішний розвиток соціально-корпоративного партнерства в усіх регіонах України, є одним з пріоритетних напрямків різних галузей.

Висновки. Таким чином, соціальне партнерство виступає важливим механізмом взаємодії суспільства та бізнесу. Система соціального партнерства в Україні є недосконалою і потребує проведення ряду заходів, серед яких: залучення до системи партнерських відносин соціальних груп, які в даний час в неї не включені; реформування чинної нормативно-правової бази з питань соціального партнерства й соціально-трудова відносин, з метою приведення їх у відповідність із нормами міжнародного права; проведення додаткових заходів з боку держави, щодо мотивації роботодавців до участі в соціальному діалозі; проведення заходів по підвищенню поінформованості широких мас суспільства про соціальне партнерство тощо.

Список використаних джерел:

1. С.Ю. Олефіров // Соціальне партнерство як механізм взаємодії громадянського суспільства та влади // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» – № 9, 2013.
2. Г.І. Рибак // Соціальне партнерство – перспективний напрямок розвитку підприємництва та підвищення якості життя населення України // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – № 6, 2015.
3. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2011. – 501 с.
4. Ситник Ю.О. Соціальне партнерство в Україні: особливості становлення і перспективи розвитку / Ю.О. Ситник // Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. – 2009. – №5. – С. 81–89.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 330.46

Кучин С.П., д.е.н., доцент

Луганський національний аграрний університет

ПОЄДНАННЯ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ, ЕКСПЕРТНОГО МЕТОДУ ТА МЕТОДУ ГОЛОВНИХ КОМПОНЕНТ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СТАНУ РОЗВИТКУ ТА РІВНЯ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

З огляду на значимість соціально-культурної сфери для формування умов прискореного соціально-економічного розвитку держави та людського потенціалу, економічні та управлінські відносини в цій царині стають актуальним об'єктом дослідження сучасних науковців. Окремим науковим завданням є аналіз стану безпеки соціально-культурної сфери, а особливо сфери культури як частини соціального середовища держави. У статті запропоновано методологічний підхід до поєднання компаративного аналізу, експертного методу та методу головних компонент при дослідженні стану розвитку та рівня безпеки соціально-культурної сфери України.

Ключові слова: соціальний, культура, економічний, індекс, аналіз, рейтинг, метод, позиціонування.

Kuchyn S.

COMBINATION OF COMPARATIVE ANALYSIS, EXPERT METHOD AND METHOD OF MAIN COMPONENTS IN STUDY OF THE DEVELOPMENT AND SECURITY LEVEL OF THE SOCIAL AND CULTURAL SCIENCE OF UKRAINE

Given the importance of the socio-cultural sphere for the formation of conditions for accelerated socio-economic development of the state and human potential, economic and managerial relations in this area become an actual object of research of modern scholars. A separate scientific task is to analyze the state of safety of the socio-cultural sphere, and especially the sphere of culture as part of the social environment of the state. The article proposes a methodological approach to the combination of comparative analysis, expert method and the method of the main components in the study of the state of development and the level of safety of the socio-cultural sphere

of Ukraine.

Key words: social, culture, economic, index, analysis, rating, method, positioning.

Кучин С.П.

СОЧЕТАНИЕ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛИЗА, ЭКСПЕРТНОГО МЕТОДА И МЕТОДА ГЛАВНЫХ КОМПОНЕНТ ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ СОСТОЯНИЯ РАЗВИТИЯ И УРОВНЯ БЕЗОПАСНОСТИ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ

Учитывая значимость социально-культурной сферы для формирования условий ускоренного социально-экономического развития государства и человеческого потенциала, экономические и управленческие отношения в этой области становятся актуальным объектом исследования современных ученых. Отдельным научным заданием является анализ безопасности социально-культурной сферы, особенно сферы культуры как части социальной сферы государства. В статье предложен методологический подход к сочетанию сравнительного анализа, экспертного метода и метода главных компонент при исследовании состояния развития и уровня безопасности социально-культурной сферы Украины.

Ключевые слова: социальный, культура, экономический, индекс, анализ, рейтинг, метод, позиционирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасному науковому середовищі одним з популярних методів аналітичного дослідження стану різних країн світу за їх економічним та соціальним станом є компаративний аналіз. В основі даного методу лежить позиціонування окремої країни за її економічним чи соціальним станом з подальшим відповідним групуванням країн. В залежності від рейтингової позиції країни та на основі розрахунку ряду міжнародних індексів, які становлять інтерес для дослідника відбувається міждержавне порівняння, що визначає існуючий економічний чи соціальний стан та їх вплив на економічне зростання. За своєю суттю компаративний аналіз має ряд недоліків, до прикладу, якщо статистичні показники які потрібні для розрахунку міжнародних рейтингів чи індикаторів відсутні, то ця країна отримує за вказаним складником нульову позицію, що призводить до зниження її загального рейтингу та спотворює результати. Таким чином, при дослідженні стану розвитку соціально-культурного, економічного середовища певної країни слід застосовувати інші методи, наприклад, метод головних компонент та експертний метод, які створюють умови для ґрунтовного аналізу їх безпекових складових.

Питання безпеки були і залишаються вкрай актуальними, враховуючи прагнення держави до захисту своїх національних інтересів та формування нової формації освічених, всебічно розвинених особистостей як фундаментальної ланки українського суспільства. Занепад сфери культури неминуче призводить до духовної деградації людини, що негативно впливає на розвиток трудового потенціалу країни, стає причиною погіршення якості ділової етики та культури спілкування. Формування відповідних ціннісних орієнтацій в суспільстві та на їх основі забезпечення безпеки держави є одним з пріоритетних напрямів державної безпекової та культурної політики.

Таким чином, поєднання компаративного аналізу, експертного методу та методу головних компонент при дослідженні стану розвитку та рівня безпеки соціально-культурної сфери України є важливим науковим та практичним завданням для сучасної української наукової та практичної спільноти.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасний погляд на вирішення поставленої проблеми подано у працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Методологія оцінювання рівня безпеки експертним методом, методом головних компонент, компаративний аналіз знайшла своє відображення у працях наступних авторів: Белов В. [1], Верхоглядова Н. [2], Весельська Л. [3], Геєць В. [4], Гнатієнко Г. [5], Грабовецький Б. [6], Гражевська Н. [7], Дробот С. [2],

Живко З. [8], Клебанова Т. [4], Кучерук С. [9], Тоузани Т. [12], Черняк О. [4], Чумаков В. [1], Шевчук І. [13] та інші. В наукових роботах наведених авторів започатковані різні аспекти зазначеної проблематики. Слід відзначити, що проблема оцінювання рівня безпеки сфери культури експертним методом залишається малодослідженою у вітчизняній науковій економічній літературі. Статистичні дані, що використано для написання статті, отримано з електронних ресурсів Statista [11] та Державної служби статистики України [10].

Цілі статті. Мета статті – сформувані теоретико-методологічні основи для реалізації підходу до оцінювання стану розвитку та рівня безпеки сфери культури експертним методом, методом головних компонент та за допомогою компаративного аналізу. Під час проведення дослідження нами використовувались наступні методи наукового пізнання: аналіз, синтез, вивчення наукових і статистичних джерел, групування, аналітичний метод, прогнозний метод, табличний метод, експертний метод, графічний метод. Запропонований підхід є основою для проведення аналізу рівня макроекономічної та соціально-демографічної безпеки соціально-культурної сфери. Такий підхід доповнює методологію розв’язання невирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячена стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Світовий досвід дослідження соціально-економічних процесів засвідчує наявність великої кількості різноманітних індексів та рейтингів, які позиціонують країни за економічним та соціальним станом, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні індекси та рейтинги, що використовуються при позиціонують країни світу

За економічним станом	За соціальним станом
Індикатор економічної свободи	Індекс людського розвитку
Індекс сприйняття корупції	Індекс щастя
Рейтинг дефолту	Індекс соціальної глобалізації
Кредитні рейтинги	Індекс бідності
Індекс економічної глобалізації	Індекс суспільства знань
Індекс ЕМВІ	
Індекс SEDA	
Індекс економічного ризику	
Індекс залучення прямих іноземних інвестицій	
Індекс сприйняття корупції	
Індекс мережевої зрілості	

Проаналізуємо сутність декількох згаданих індексів та рейтингів. Так, наприклад, *індекс людського розвитку* відображує рівень бідності, грамотності, освіти, рівень життя населення країни. Цей індекс розраховується ООН та являє собою інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Індекс публікується в рамках програми розвитку ООН у звітах про розвиток людського потенціалу і був розроблений 1990 р. групою економістів на чолі з пакистанцем Махбубом-уль-Хаком. Іншим прикладом індексу, що позиціонують країни за соціальним станом є *індекс щастя*. Індекс розраховується ООН на основі даних Gallup World Poll та враховує показники реального ВВП на душу населення, очікуваної тривалості життя, соціальної підтримки та рівня корупції.

Індекс економічної свободи враховує торгово політику, податкове навантаження, втручання держави в економіку, інвестиційний клімат. Індекс розраховується The Heritage Foundation у партнерстві із The Wall Street Journal та визначає рівень лібералізації взаємодії держави і бізнесу на основі інтегральної оцінки основних чотирьох складових

свободи суб'єктів економічної діяльності: верховенство права; право на приватну власність та свободи від корупції; рівень фіскальної свободи; державні витрати; рівень монетарної, інвестиційної та фінансової свободи; відкритість ринків. *Індекс SEDA* розраховується на основі даних щодо сталого економічного розвитку країни. Складається The Boston Consulting Group. Щоб оцінити основні складові добробуту використовують 10 вимірів соціально-економічного розвитку. SEDA оцінює розвиток за 3-часовими горизонтами: поточний рівень добробуту, науково-технічний прогрес (за останні п'ять років) і довгострокова сталість. SEDA демонструє порівняльну ефективність країни. Методологія SEDA дозволяє порівнювати рівень соціально-економічного розвитку країни за такими параметрами: доходи, економічна стабільність, зайнятість населення, рівність доходів, громадянське суспільство, управління, освіта, охорона здоров'я, довкілля та інфраструктура. *Індекс EMBI* розраховує Інвестиційний банк JP Morgan Chase & Co та являє собою інтегральний показник, що розраховується як середньозважений спред валютних облігацій ринків, що розвиваються до прибутковості облігацій Казначейства США.

Показники, що поєднують соціальний та економічний стан називаються *комплексними*, оскільки вони структурно та максимально повно відображають основні показники усіх сфер і галузей економіки, а також політичні, геополітичні та культурні фактори тощо. Для прикладу, до їх переліку відносять:

- індекс глобальної конкурентоспроможності;
- рейтинг глобалізації;
- індекс конкурентоспроможності;
- індекс легкості ведення бізнесу;
- індекс економічного ризику;
- індекс якості життя;
- загальний індекс глобалізації.

Так, наприклад, *індекс глобальної конкурентоспроможності* (Всесвітній економічний форум, Швейцарія) дає змогу оцінити здатність економіки забезпечувати достатньо високу ефективність ведення бізнесу та стадію економічного розвитку країни. Порівнюють конкурентоспроможність країни за 113 змінними. Базовими вимогами є: якість інституцій, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта. До посилювачів ефективності відносять вищу освіту та професійну підготовку, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічну готовність. Принциповою особливістю є те, що інтегрально цей індекс враховує концепцію стадій економічного розвитку кожної країни. *Індекс конкурентоспроможності країн світу* (Інститут розвитку менеджменту, Швейцарія) включає понад 320 показників, які об'єднані в 4 групи конкурентоспроможності: «Макроекономічні показники» (78 показників: критерії оцінки національної економіки, міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій, зайнятості й цін), «Ефективність уряду» (70 показників: бюджетна, податкова політика, інституційна інфраструктура, регулювання бізнесу, громадські інститути), «Ефективність бізнесу» (67 показників: критерії продуктивності, ринку праці, фінансових ринків, менеджменту, корпоративних цінностей) та «Інфраструктура» (114 показників: базові індикатори інфраструктури, а також коефіцієнти інфраструктури для розвитку технологій, науки, охорони здоров'я, екології й освіти). *Рейтинг глобалізації* (KOF Swiss Economic Institute) дає змогу проранжувати країни, відповідно до їхньої участі у процесах глобалізації, глобальних зв'язків, інтеграції та взаємозалежностей в економічній, соціальній, технологічній, культурній, політичній та екологічній сферах. Індекс розраховує щорічно Швейцарський економічний інститут для 208 країн світу у розрізі трьох складових: економічної, соціальної і політичної. *Індекс легкості ведення бізнесу* (Світовий банк) характеризує легкість і простоту адміністративних процедур малого і середнього підприємництва. Показники щодо розрахунку індексу поділяють на дві групи: перша група – рівень міцності правових інститутів щодо регулювання бізнесу:

кредитування, захист інвесторів, забезпечення виконання договорів, вирішення неплатоспроможності підприємств; друга група – складність і вартість процедур регулювання: реєстрація підприємств, отримання дозволів, реєстрація власності, оподаткування, міжнародна торгівля. *Індекс економічного ризику* (Euromoney) містить реальні розрахунки та результати в 15 категоріях, що в сукупності відносяться до економічного, структурного та політичного ризику. Щоб отримати загальний бал, існують вагові коефіцієнти, за укрупненими категоріями індексу – вагові коефіцієнти такі: політичний ризик – 30%; економічні показники – 30%; структурна оцінка – 10%; кількісне значення боргових показників – 10%; кредитний рейтинг – 10%; відкритість до фінансових ринків та ринків банківських послуг – 10%. У якісній складовій індексу вагомість кожного елементу така: економічний ризик – 43%, політичний ризик – 43%, структурна складова – 14%.

Базуючись на отриманих даних проаналізуємо позиціонування України в світогосподарських процесах на прикладі окремих індексів, що відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Позиціонування України в світогосподарських процесах

Назва індексу	Позиціонування України
Індекс економічної свободи	Протягом останніх шести років лідерами у світовому співтоваристві за цим індексом є Гонконг та Сінгапур. Станом на 2016 рік Україна в порівнянні з 2010 роком не змінила своїх позицій. Однак, значно погіршила свої позиції, порівняно з попередніми роками. До прикладу, у 2015 р. Україна посіла також 162 місце, але у порівнянні до 2014 р знизилась на 7 рейтингових позицій. Ще трагічнішим є падіння при порівнянні 2016 року з 2000 р. – падіння відбулося на 33 рейтингових пункти. Значення загального індексу економічної свободи в 2015 р. становило 46,9 балів, що менше на 2,4 бали від попереднього року та характеризує Україну як деспотичну. Тобто в проміжку між часовими періодами 2014-2016 рр. Україна засвідчує неоднорідність розвитку національної економічної системи в тому числі і в розрізі її функціональних складових.
Індекс економічної глобалізації	Отримані під час дослідження результати показали, що найбільш залученим в глобальні економічні процеси за період 2011-2018 рр. є Сінгапур, котрий займає всі ці роки лідируюче положення. В 2011 р. на другому місці був Люксембург, а вже в 2018 р. – Гонконг. Ірландія в 2011 р. займала третє місце а в 2018 р. навіть не увійшла до п'ятірки лідерів. Слід зазначити, що в 2011 р. до групи лідерів за рівнем глобальних економічних перетворень входила Мальта (4 місце) проте в 2018 р. вона поступилася місцем Бельгії. Щодо України, то за останні 15 років можна простежити суттєві позитивні зрушення глобалізації всіх сфер суспільного життя. Наприклад, у 2000 р. Україна займала 57 місце в рейтингу зі значенням індексу економічної глобалізації на рівні 58,69, а станом на 2015 р. – 42 позицію в рейтингу, натомість в 2018 р. зайняла вже 89 місце.
Індекс людського розвитку	Упродовж 2000-2016 рр. першу трійку за індексом людського розвитку та за рівнем соціально-культурного стану займають Норвегія, Австралія та Швейцарія відповідно. Що ж до України то в 1990 р. вона посідала 45 місце серед 173 країн світу та входила до переліку країн із високим рівнем розвитку. Однак з часом ситуація погіршилася – в 2014 р. Україна посіла 81 місце, а в 2016 році – опустилася на 84 місце.
Індекс щастя	За вищенаведеним індексом в 2010 р. до п'ятірки країн-лідерів із розвинутою системою соціального захисту увійшли Данія, Норвегія, Швейцарія, Нідерланди, Швеція. В 2018 р. ситуація майже не змінилася, до ТОП-5 країн входять все ті ж країни: Фінляндія, Норвегія, Данія, Ісландія, Швейцарія. Наведене засвідчує, що держава забезпечує баланс у соціально-економічному розвитку шляхом виконання перерозподільної функції, через реалізацію бюджетно-податкового механізму та сприяння розвитку культури. Що ж до України, то за індексом щастя ми спостерігаємо негативну тенденцію, у 2010 р. це було 87 місце, а в 2018 р. – 138 місце. Тобто за останні 7 років місце України в цьому рейтингу знизилося на 55 позицій. Це є свідченням катастрофічного погіршення загального соціально-економічного розвитку країни.

Зазначені індекси певною мірою є відображенням результативності державної політики у соціальній та гуманітарній сферах, метою якої в Україні є посилення

соціальної складової економічної політики, підвищення життєвого рівня населення, зниження рівня безробіття; створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, подолання кризових демографічних процесів. Здійснений компаративний аналіз міжнародних інтегральних рейтингів за країнами світу дає змогу визначити існуючий економічний та соціально-культурний стан і обрати вектори соціально-економічного розвитку.

Культурна сфера являє собою узагальнений результат стану багатьох соціальних та культурних компонентів, які загалом формують «людський капітал», котрий включає стан здоров'я, рівень знань, умінь, культури населення, соціальний капітал (система цінностей). Провідною для розвитку національних соціальних систем визнається роль знань, а людина, яка здатна генерувати ідеї і здійснювати інноваційну діяльність, виступає головним ресурсом розвитку держави.

На рівень безпеки сфери культури впливають два індекси: макроекономічна безпека та соціально-демографічна безпека. Обидва індекси з метою перевірки розраховані нами двома методами: методом головних компонент та експертним методом.

При застосуванні методу головних компонент було використано наступні показники: розмір економіки країни (% до ВВП країн ЄС); відношення обсягу ВВП на одну особу в країні до середнього значення в країнах ЄС; відношення обсягу ВВП за ПКС на особу в країні до середнього значення в країнах ЄС; ВВП на душу населення (в тис. дол. США); ВВП на душу населення за ПКС (в тис. дол. США); рівень тінізації економіки (% ВВП); сальдо поточного рахунку платіжного балансу країни (% ВВП); рівень безробіття (%); темп приросту ВВП (%); чисельність наявного населення (% до рівня 1990 р.); очікувана тривалість життя при народженні (роки); частка населення похилого віку в загальній чисельності населення (станом на кінець звітної періоду) (% (коефіцієнт старіння)); співвідношення сумарних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення, по загальних доходах (разів); обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я (% ВВП); обсяг видатків зведеного бюджету на освіту (% ВВП); військові витрати (% від ВВП); рівень злочинності, кількість злочинів на 1000 наявного населення; норма бідності (%).

Алгоритм проведення експертного опитування та обробки результатів експертизи містив такі невід'ємні кроки: постановка завдання, окреслення мети дослідження та її логічне формулювання; встановлення відповідальної особи та координатора проведення експертизи; встановлення групи експертів із числа провідних та компетентних фахівців у галузі дослідження та поставлених задач; розробка анкети із чітко окресленим колом питань та варіантами відповідей як за пріоритетністю, так і за бальною шкалою; економіко-статистична обробка експертного опитування; аналіз результатів експертних оцінок та достовірність проведення анкетування. У контексті поставленої нами задачі, основною метою проведення експертного опитування є встановлення вагових коефіцієнтів першого та другого порядків для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки національного економіки.

Висновки. Таким чином, в ході дослідження до складу інтегрального індексу *макроекономічної безпеки* увійшли такі показники: відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення, рівень тінізації ВВП, рівень безробіття та темп приросту ВВП. Динаміку інтегрального індексу макроекономічної безпеки за 2000-2016 рр. зображено на рисунку 1.

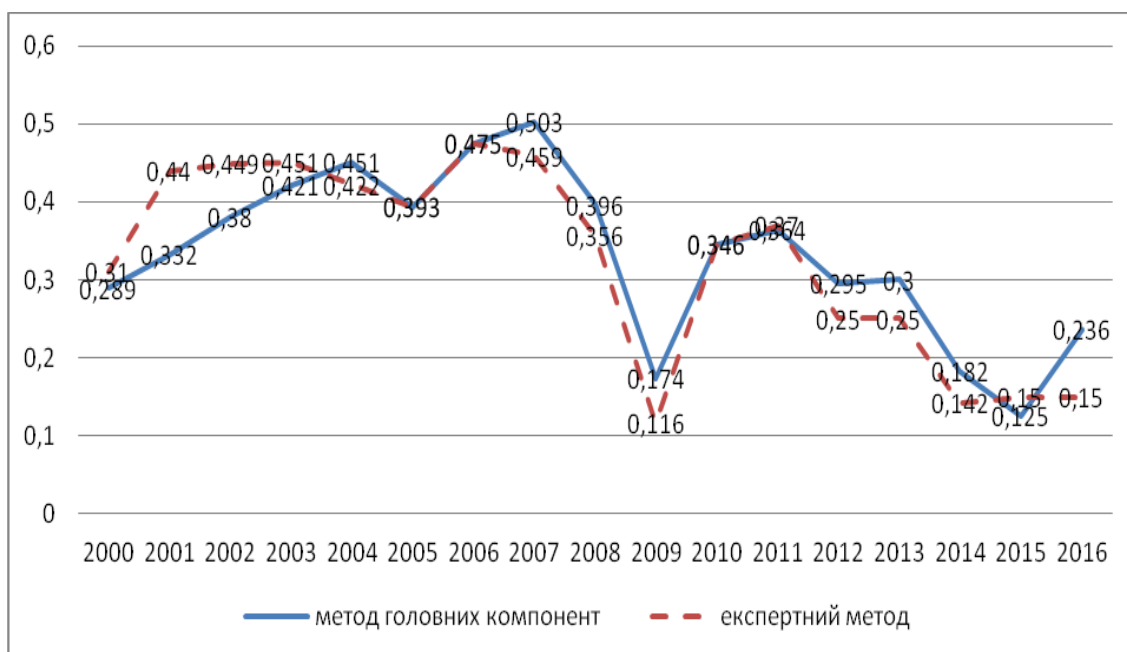

Рис. 1. Динаміка інтегрального індексу макроекономічної безпеки України за 2000-2016 роки

Джерело: розрахунки автора

Протягом 2000-2015 рр. інтегральний індекс макроекономічної безпеки відображає хвилеподібну динаміку досягаючи найвищого рівня в 2004 році та 2006-2007 роках. Отже, макроекономічну безпеку національної економіки у вказаних періодах можна визначити як максимально оптимальну, що позитивно відобразилося також і на стані безпеки в культурі. Такі тенденції можна пояснити збільшенням відношення ВВП на душу населення до середнього значення в країнах-членах ЄС-28, економічним зростанням України; тенденцією до зменшення рівня безробіття та тіньової економіки в 2000-2007 роках

Найбільше зниження інтегрального показника макроекономічної безпеки відбулося в 2009 році та 2014-2015 роках. В 2009 році світова фінансова криза негативно відобразилася на вхідних показниках, а у 2014-2015 рр. погіршення відбулося за рахунок агресії зі сторони Російської Федерації, значними витратами на воєнно-оборонний комплекс. Нажаль, за рівнем та динамікою інтегрованого показника макроекономічної безпеки національна економіка поступається не лише високорозвиненим країнам європейського простору, але й багатьом із нових країн-членів ЄС, що негативно впливає і на стан культури в країні.

До складу інтегрального індексу *соціально-демографічної безпеки* увійшли такі показники: чисельність наявного населення, очікувана тривалість життя при народженні, частка населення похилого віку в загальній чисельності населення, співвідношення сумарних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення, обсяг видатків зведеного бюджету на культуру, військові витрати, рівень злочинності. Динаміка інтегрального індексу соціально-демографічної безпеки за 2000-2016 роки зображена на рисунку 2.

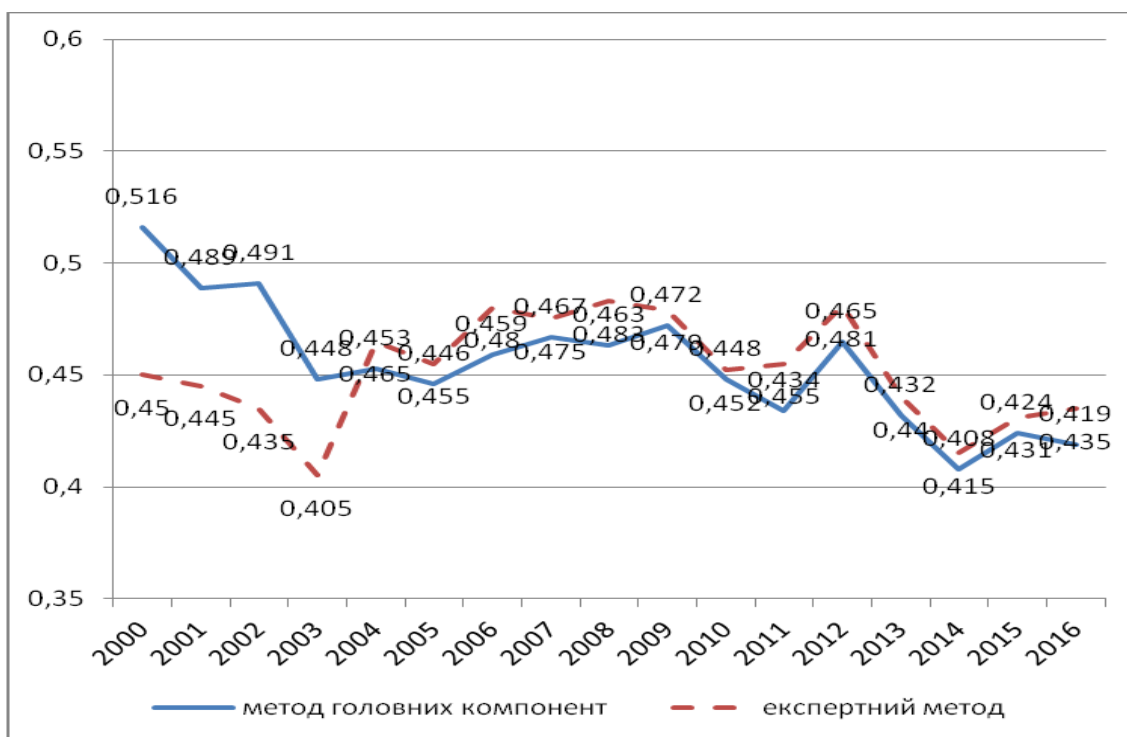

Рис. 2. Динаміка інтегрального індексу соціально-демографічної безпеки України за 2000-2016 роки

Джерело: розрахунки автора

За динамікою, що зображена в таблиці 2, агрегований індекс соціально-демографічної безпеки у 2015 р. засвідчує незахищеність України від соціально-демографічних загроз. Серед головних загроз основною є зatoryжна депопуляція населення, статистика засвідчує, що чисельність наявного населення в Україні із 1990 р. зменшилася на 17,1%. Відповідно, це призвело до втрат працездатного й інтелектуально-трудоного потенціалу та до зростання навантаження на працюючих.

Не менш важливою проблемою є високі темпи старіння нації, тобто збільшення частки людей похилого віку в загальній кількості населення. Також зростає рівень злочинності та збільшується кількість насильницьких смертей, що посилює й так непросту ситуацію в сфері культури.

Міграційні процеси в умовах посиленої зовнішньої агресії, анексії Криму, воєнних дій на Сході країни досягли критичних розмірів та не сприяє культурному розвитку нації. Відповідно вимагають дослідження ціннісних орієнтацій вітчизняного суспільства на стан економічної безпеки.

Негативна тенденція, зображено на рисунках 1 та 2, підтверджує неефективність діючої моделі функціонування безпекової сфери держави. Наведені результати є інформаційним базисом, котрий засвідчує необхідність розробки регуляторних засад та напрямів удосконалення державного регулювання економічним механізмом сфери культури, який дасть можливість покращити динаміку інтегрального індексу соціально-демографічної безпеки України.

Таким чином, в Україні актуальними залишаються питання безпеки, враховуючи прагнення держави до захисту своїх національних інтересів та формування нової формації всебічно розвинених особистостей як фундаментальної ланки українського суспільства. Проведення наукових досліджень в напрямі оцінювання рівня безпеки національної економіки та її структурних складових, визначення векторів соціально-

демографічного та економічного розвитку країни залишається пріоритетними завданнями для вітчизняної економічної науки.

Отримані результати та висновки є підґрунтям для поглибленого наукового дослідження проблем розвитку вітчизняної та світової соціально-економічної системи. Практичне значення роботи полягає у тому, що положення та практичні рекомендації дають можливість вирішити порушену науково-практичну проблему, а результати дослідження, що мають прикладний характер, можуть мати практичне застосування.

Список використаних джерел:

1. Белов В., Чумаков В. Нова методика кількісної оцінки узгодженості думок експертів. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2008. № 2. С. 84-90.
2. Верхоглядова Н. І., Дробот С. А. Сутність та компаративний аналіз типів розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. С. 46-50.
3. Весельська Л. А. Соціальна безпека: проблема визначення. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 3. С. 457-461.
4. Гесць В. М., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та інші. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. 396 с.
5. Гнатієнко Г. М. Експертні технології прийняття рішень. Київ: ТОВ «Маклаут», 2008. 444 с.
6. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання. Вінниця: ВНТУ, 2010. 171 с.
7. Грачевська Н. І. Компаративний підхід до аналізу глобальної конкурентноспроможності національних економік. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. Вип. 1. С. 15-24.
8. Живко З. Б. Забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №6(96). С. 20-28.
9. Кучерук С. С. Механізми реалізації соціальної безпеки в Україні. *Університетські наукові записки: науковий часопис*. 2007. 4(24). С. 438-444.
10. Статистична інформація URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2018)
11. Статистична інформація. URL: <https://www.statista.com> (дата звернення: 10.10.2018)
12. Тоузани Т. Компаративний аналіз методів і моделей управління поведінкою соціально-економічних систем. *Бізнес Інформ*. 2018. № 6. С. 193-200.
13. Шевчук І. В. Ключові фактори забезпечення економічної безпеки України: актуальні питання сьогодення. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Випуск 24. С. 162-163.

УДК 338.2 : 37.01 : 614

Маркіна І. А., д. е. н., професор

Полтавська державна аграрна академія

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті здійснений аналіз невирішених проблемних питань щодо можливості ефективного забезпечення соціального захисту осіб з особливими потребами на ринку освітніх та медичних послуг. Акцентується увага на формуванні комплексу відповідних вимог щодо захисту цієї категорії населення, оскільки частина положень соціально-економічної політики є зас

тарілою і не відповідає потребам сьогодення. Вказується на створенні певних умов для людей з особливими потребами задля їхньої можливості брати повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя нарівні з іншими категоріями громадян.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціальний захист, охорона здоров'я, люди з особливими потребами, реабілітація інвалідів, система соціального захисту, ринок освітніх та медичних послуг, державне регулювання.

Markina I.

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION AND HEALTH CARE

The article analyzed unresolved problem issues regarding the possibility of effective provision of social protection of people with special needs on the market of educational and medical services. The emphasis is on the formation of a set of relevant requirements for the protection of this category of people, since some of the provisions of socio-economic policy were obsoleted and do not meet the needs of the present. It points to the

creation of certain conditions for people with special needs in order to enable them to participate fully in all spheres of public life along with other categories of citizens.

Key words: inclusive education, social protection, health care, people with special needs, rehabilitation of the disabled, social protection system, market of educational and medical services, state regulation.

Маркина И.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

В статье осуществлён анализ нерешённых проблемных вопросов о возможности эффективного обеспечения социальной защиты лиц с особыми потребностями на рынке образовательных и медицинских услуг. Акцентируется внимание на формировании комплекса соответствующих требований по защите этой категории населения, поскольку часть положений социально-экономической политики является устаревшей и не соответствует потребностям сегодняшнего дня. Указывается на создании определенных условий для людей с особыми потребностями ради их возможности принимать полноценное участие во всех сферах общественной жизни наравне с другими категориями граждан.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная защита, здравоохранение, люди с особыми потребностями, реабилитация инвалидов, система социальной защиты, рынок образовательных и медицинских услуг, государственное регулирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Широкий спектр проблем людей з особливими потребами в Україні свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. На жаль, інвалідність сьогодні є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство. Оскільки у період перебудови економічних відносин найбільше потерпають від цих процесів саме ці верстви населення, сучасне життя формує відповідні вимоги до соціального захисту цієї категорії населення.

Як показує практика, значна частина положень соціально-економічної політики щодо людей з особливими потребами застаріла і не відповідає потребам сьогодення, не узгоджується із загальновизнаними високогуманними міжнародними нормами й стандартами [1]. Правове поле хоча й містить багато позитивних кроків на шляху вирішення численних проблем людей з особливими потребами, але є переважно декларативним, не забезпеченим матеріальним ресурсом та механізмом управлінського впровадження.

Отож, під час трансформації економіки особливої актуальності, суттєвих змін, модернізації набуває загальносуспільна проблема соціально-економічного забезпечення та захисту як населення загалом, так і найбільш вразливих його верств – осіб з особливими потребами. Тому одним із пріоритетних напрямів державної політики є сприяння у реалізації прав на рівний доступ людей з особливими потребами до якісної освіти та медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На сьогодні існує певний теоретико-науковий доробок з різних аспектів соціального захисту людей з особливими потребами. Серед вітчизняних науковців та практиків слід виділити М. Авраменка, С. Богданова, Н. Борецьку, О. Дікову-Фаворську, Е. Лібанову, О. Макарову, С. Мельника, К. Міщенко, В. Скуратівського, В. Сушкевича, Н. Теплову, О. Полякову та ін. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю визначають у своїх працях вітчизняні вчені О. Гонта, І. Гришова, Г. Казарян, І. Міщак, О. Ніколюк, Н. Новікова, Г. Шаульська, Т. Шестаковська та ін. Теоретичним та прикладним проблемам розширення можливостей щодо працевлаштування осіб з інвалідністю присвятили свої доробки вчені близького і дальнього зарубіжжя – М. Байгереев, С. Девсон, Мартін, Н. Мігер, Е. Наберушкіна, Р. Піментал, Х. Рітчі, О. Ярская-Смірнова та ін. Питання недосконалості ринку медичних послуг та необхідності його інституційного регулювання досліджували зарубіжні й вітчизняні вчені: І. Гришова, А. Колот, Ю. Краснова, Г. Купалова, В.

Кущенко, Е. Лібанова, О. Мельник, І. Мишак, О. Наумов, Н. Новіков, О. Новікова, В. Петюх, М. Семікіна, Г. Шаульська, І. Шурма та ін.

Значний внесок у дослідження цієї проблеми роблять фахівці Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Державної установи НДІ соціально-трудова відносин, Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів, Національної Асамблеї інвалідів України, Фонду соціального захисту інвалідів та Департаменту у справах інвалідів Міністерства праці та соціальної політики України.

Однак, в сучасних умовах трансформації суспільства невирішеними і недостатньо вивченими залишаються проблемні питання ефективного забезпечення соціально-економічних аспектів людей з особливими потребами на ринку освітніх та медичних послуг.

Цілі статті. Метою статті є аналіз соціально-економічних аспектів інклюзивної освіти та охорони здоров'я щодо найбільш соціально вразливих громадян суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зв'язку зі стійкою тенденцією до зростання кількості людей з особливими потребами у загальній структурі населення для України проблема соціального захисту людей цієї категорії є особливо значущою. Якщо на початку 90-х рр. минулого століття загальна чисельність інвалідів в Україні становила близько 3 % усього населення, або 1,5 млн. осіб, у 2008 р. їх чисельність дорівнювала 2,65 млн. осіб, тобто 5,3 % усього населення, у 2013 р. – понад 2,8 млн осіб, що становить 6,1 % від загальної чисельності населення, у 2015 р. – 2,56.млн осіб, то у 2016 р. – 2,61 млн. осіб [15, с. 3]. Статистичні дані дають змогу констатувати збільшення чисельності інвалідів за останні два десятиліття майже вдвічі.

Оскільки усталення суспільства до проблем осіб з інвалідністю змінюється дуже повільно, з упевненістю можна стверджувати, що наша країна перебуває на початковому етапі розуміння і застосування універсальних підходів у соціальній, політичній чи професійній сферах розвитку суспільства [7, с. 132].

А отже, усе зазначене вище свідчить про масштабність проблеми інвалідності й необхідність застосування на державному рівні комплексу заходів щодо розвитку системи їхнього соціального захисту, створенні умов для того, щоб вони разом з іншими категоріями громадян мали змогу брати повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя.

Значна кількість людей з особливими потребами потребує вирішення багатьох проблем, які пов'язані із розширенням можливостей людського розвитку. Так, втрата багатьма громадянами здоров'я, зниження їх працездатності призводить до зростання втрат суспільства у вигляді недовиробництва продукції, необхідності здійснення бюджетних виплат на допомогу з інвалідності, витрат на соціальне, медичне обслуговування та комплексну реабілітацію. Таким чином, категорія таких людей здебільшого залишається позбавлена можливості реалізувати свій творчий та трудовий потенціал.

Аналіз наукових джерел показує, що високий показник інвалідності дітей зумовлений цілою низкою соціально-економічних причин, серед яких основними є:

- недосконалість існуючої системи освітнього та медичного забезпечення дітей і підлітків;
- погіршення якості харчування, техногенні перевантаження;
- зменшення обсягу профілактичних програм в амбулаторно-поліклінічній ланці охорони здоров'я;
- недосконалість системи психолого-педагогічної підтримки дітей із соціально неблагополучних родин;
- неефективність освітніх програм для формування у дітей культури здоров'я тощо.

Актуалізація питань щодо формалізації прав на рівний доступ до освітніх та медичних послуг вказує на необхідність істотного збільшення масштабів фінансування

сфери освіти та охорони здоров'я на тлі обмежених виробничих ресурсів, що вимагає підвищення ефективності їх використання та активізації ринкових інструментів управління. Об'єктом такої політики є соціально-економічні відносини, що регулюються відповідними інституціями, а суб'єктом виступає держава, політичні партії, громадські організації.

Слід зауважити, що з ратифікацією у 2009 р. Конвенції про права інвалідів, зокрема в системі освіти, в Україні розпочато системну роботу щодо особливостей доступу до освіти дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей-інвалідів. Постановою Кабінету Міністрів від 15 серпня 2011 року № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [13] визначено організаційно-правові засади впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами. Міністерством освіти і науки України розроблено понад 25 нормативних документів з питання впровадження інклюзивної освіти. Однак цей процес гальмується відсутністю дієвих положень та норм про освіту осіб з особливими потребами в чинному законодавстві.

Стратегічними державними орієнтирами при цьому є Конвенція ООН про права інвалідів, ратифікована Україною у 2008 р., Конвенція ООН про права дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. тощо.

Право на освіту громадян України, у тому числі й дітей з особливими потребами, закріплено в законах «Про освіту» (2017 р.), «Про загальну середню освіту» (2017 р.), якими визначено право всіх громадян на безкоштовну освіту в державних навчальних закладах незалежно від стану здоров'я; створення умов для навчання відповідно до здібностей та інтересів. У законах України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальні послуги» (2003 р.), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006 р.) регламентовано надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема дітям з особливими потребами.

Зазначені законодавчі документи передбачають створення умов для здобуття особами з особливими потребами якісної освіти, а саме: забезпечення доступності та безоплатності різних форм високоякісної освіти в державних і комунальних навчальних закладах; формування мережі навчальних закладів, здатних забезпечувати високоякісні освітні послуги, – створення дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності; оптимізацію структури загальноосвітніх навчальних закладів для однозмінного, профільного, екстернатного і дистанційного навчання та позашкільних навчальних закладів [5, с. 22].

Питання праці осіб з інвалідністю також регулюються як загальним законодавством з питань праці, таким, як Кодекс Законів про Працю України, Закони України «Про зайнятість населення», «Про відпустки», «Про охорону праці» тощо, так і спеціальним законодавством – Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», нормативно-правовими актами, що прийняті на виконання, зокрема законодавства щодо інвалідності. Зокрема, антидискримінаційні положення визначені статтею 2.1 КЗпПУ, яка забороняє будь-яку дискримінацію у сфері праці, до прикладу, порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників. Ця норма поширюється й на людей з інвалідністю.

Функціонування системи соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями базується на Законі України «Про соціальні послуги» (2003 р.) [4], однак значна частина положень статей цього закону і до сьогодні не мають адекватного впливу на її реалізацію, внаслідок чого така система залишається недостатньо ефективною.

Варто зазначити, що протягом останніх років в Україні проводиться планомірна

робота над створенням сприятливих умов життєдіяльності людей з особливими потребами, під час якої враховуються як міжнародні, так і європейські стандарти. Водночас для забезпечення максимальної ефективності та результативності державної політики щодо такої категорії населення необхідно зробити акцент на встановленні додаткових гарантій стосовно реалізації ними гарантованих законодавством прав.

На наш погляд, сучасна система соціального захисту інвалідів охоплює не лише державну соціальну допомогу та пенсійне забезпечення, систему пільг і компенсацій та соціально-побутове обслуговування, але й включає охорону здоров'я, освіту та зайнятість осіб з інвалідністю, а також соціальну і професійну реабілітацію та соціальну інтеграцію в суспільство. Тобто соціальний захист осіб з інвалідністю включає не лише матеріальні питання, а й весь спектр проблем і потреб людського життя. Ця теза зумовлена тим, що в сучасному суспільстві будь-яка людина потребує розширеного соціального захисту, який полягає не тільки в фінансово-матеріальній підтримці, а й у створенні різнобічних умов для повноцінного функціонування і розвитку особи, максимальної реалізації її потреб та інтересів [17].

На парламентських слуханнях «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей із порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх розв'язання» [12], які ставили перед собою мету сприяти вдосконаленню законодавства, інших нормативно-правових актів, що визначають державну політику в зазначених сферах, учасники відзначали основну роль державної політики щодо дітей із порушеннями психофізичного розвитку в контексті надання їм рівних з іншими громадянами можливостей щодо реалізації передбачених Конституцією України прав.

Отож, бачимо, що в нашій країні активно формується нова філософія державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, поступово змінюються погляди на проблему рівності можливостей та недискримінації дітей за будь-якою ознакою. Так, вживаються заходи щодо удосконалення мережі спеціальних освітніх і реабілітаційних установ; активізувалася діяльність із формування системи інклюзивної освіти; збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами, які інтегровані у загальноосвітні навчальні заклади; права дітей із порушеннями психофізичного розвитку закріплені в багатьох законодавчих актах.

У «Положенні...» (2007) [14] індивідуальна програма реабілітації інваліда визначається як комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку, місця їх проведення, які спрямовані на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей інваліда та дитини-інваліда. Вона розробляється на підставі Державної типової програми реабілітації інвалідів (2006 р.), для повнолітніх інвалідів – медико-соціальною експертною комісією (МСЕК), для дітей-інвалідів – лікарсько-консультативною комісією (ЛКК) лікувально-профілактичних закладів за зареєстрованим місцем проживання або лікування інвалідів у день проведення медико-соціальної експертизи. При необхідності проведення додаткових консультацій індивідуальна програма може формуватися протягом тривалішого часу, але не більше одного місяця з дня звернення інваліда або його законного представника до МСЕК (ЛКК) щодо встановлення інвалідності [9].

Регулювання ринку медичних послуг забезпечується не тільки завдяки нормотворчій діяльності та встановленню законодавчих засад функціонування медичних закладів, а і за рахунок реалізації організаційного механізму державного управління. Такий механізм втілюється у формуванні інституційної структури фінансування розвитку медичного обслуговування в Україні [10].

У Національній доповіді «Про становище інвалідів в Україні» (2008 р.) окреслено такі проблеми у сфері соціального захисту інвалідів: забезпечення пенсійних і соціальних виплат інвалідам у розмірах, які б гарантували їм достатній рівень життя; отримання гідної освіти в рамках інтегрованих форм навчання; забезпечення можливості безперешкодного отримання реабілітаційних послуг за місцем мешкання інваліда;

можливість трудової діяльності без дискримінації у процесі працевлаштування та подальшої роботи; реформування стаціонарних установ для інвалідів та переведення фінансування на створення допоміжних служб, які дозволяють людям з інвалідністю жити без відриву від соціуму; створення доступного середовища для вільного пересування інвалідів та безперешкодної комунікації [16].

Зазначені вище проблеми і надалі продовжують бути актуальними для нашого суспільства. З огляду на це вважаємо за необхідне розглянути також особливості зарубіжного досвіду сприяння зайнятості інвалідів (табл. 1).

Аналіз табл. 1 показує, що підвищенню ефективності працевлаштування осіб з інвалідністю сприяє тісний зв'язок між службами з питань зайнятості інвалідів і роботодавцями, який реалізується через розвинену систему структур, що займаються виключно питанням сприяння зайнятості інвалідів – бюро зайнятості, центри професійної реабілітації та зайнятості інвалідів, підрозділи чи структури служби зайнятості, які займаються працевлаштуванням цієї категорії громадян [6, с. 85].

Таблиця 1

Зарубіжні системи сприяння зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями [6, с. 83].

Стимулювання роботодавців	Інституціональне забезпечення	Система пільг для працюючих інвалідів
<ul style="list-style-type: none"> – відмова від квот за умови реалізації заходів, спрямованих на працевлаштування та сприяння кар'єрному зростанню працівників з інвалідністю; – стимулюючі преміальні виплати за кожного інваліда, найнятого понад мінімальну квоту; – компенсація витрат на створення (переобладнання) робочих місць для інвалідів; – надання роботодавцю протягом 2-х років гарантованої субсидії у розмірі оплати праці інвалідів при проведенні їх реабілітації; – надання пільг з оподаткування роботодавців при прийомі на роботу інваліда (розмір пільг залежить від ступеня тяжкості захворювання інваліда та від досвіду його роботи); – надання державних субсидій на оплату праці працівника з інвалідністю в розмірі 50% заробітку такого працівника протягом усього періоду його зайнятості. 	<ul style="list-style-type: none"> – організація пошуку фахівцями служби зайнятості вакансій для інвалідів; – створення спеціалізованого банку даних для осіб, які пройшли професійну реабілітацію з одночасним їх працевлаштуванням; – реалізація довгострокових цільових програм, що передбачають отримання молодими інвалідами професійно-технічної або вищої освіти; – організація консультування з приводу професійної підготовки, професійної реабілітації та працевлаштування; – створення спеціальних реабілітаційних курсів, обладнання робочих і навчальних місць з урахуванням індивідуальної нозології інваліда; – організація навчання працівника-інваліда на робочому місці. 	<ul style="list-style-type: none"> – надання економічних гарантій для осіб з обмеженими фізичними можливостями (імунітету відносно звільнення, забезпечення права на додаткову оплачувану відпустку, можливості роботи в одну зміну); – регламентування умов праці осіб з інвалідністю, матеріальне заохочення праці осіб з інвалідністю на рівні з іншими працівниками через систему колективно-договірних відносин; – спільне навчання студентів-інвалідів та інших осіб; – надання фінансових пільг і додаткових субсидій для студентів-інвалідів; – застосування новітніх технологій навчання осіб з інвалідністю з урахуванням нозології інвалідності; – сприяння у працевлаштуванні на звичайному виробництві в спеціально створених умовах та в спеціальних цехах (майстернях, дільницях); – підвищення кваліфікації та навчання осіб з інвалідністю; – застосування дистанційної форми зайнятості інвалідів; – застосування знижених норм виробітку для найскладніших категорій осіб з інвалідністю; – адаптація робочого або навчального місця до особливих індивідуальних потреб інваліда; – надання можливості для медичного обстеження, оцінки трудових можливостей.

Таким чином, основною метою державної соціальної політики щодо людей з особливими потребами в Україні також має бути забезпечення рівних можливостей та реалізація конституційних прав цією категорією громадян, створення сприятливих правових, політичних, соціально-економічних, освітніх, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для забезпечення людського розвитку та інтеграції у суспільне життя.

А отже, основні завдання соціальної політики щодо людей з особливими потребами на державному та місцевому рівнях у різних сферах суспільного життя мають

ґрунтуватися на:

- розробці принципово нових підходів до охорони здоров'я нації, які базуватимуться на пріоритетах не лікувального, а профілактичного характеру;
- створенні умов для подальшого впровадження інклюзивної освіти осіб з інвалідністю у дошкільні, шкільні, позашкільні, професійно-технічні та заклади вищої освіти;
- розвитку нових державних програм з вирішення проблем працевлаштування інвалідів з обов'язковим залученням до їх реалізації громадських організацій інвалідів;
- забезпеченні доступності інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури і транспортних засобів та інші завдання [8].

Висновки. Таким чином, у зв'язку з постійним зростанням категорії людей з особливими потребами проблема захисту цих осіб у сучасних економічних умовах набуває особливого значення. Збільшення кількості людей з особливими потребами зумовлене суперечливим соціально-економічним розвитком українського суспільства, який знизив рівень життя більшості людей, незадовільним станом системи освіти та охорони здоров'я, недостатньою безпекою та охороною праці, низьким рівнем екологічної культури, наявністю різноманітних катаклізмів – природних, екологічних, воєнних (наслідки Другої світової війни, війн в Афганістані, на сході України та інших територіях, Чорнобильської катастрофи і т.п.).

Список використаних джерел:

1. *Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці*: практич. посіб. / за заг. ред. В. М. Дьяченка, М. Л. Авраменка. Ун-т Україна, Всеукр. центр професійної реабілітації інвалідів. Київ, 2007. 156 с.
2. Гришова І. Ю., Шестаковська В. Л. Інституційні регулятори соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 3. С. 242-247.
3. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06 жовтня 2005 року №2961/2005. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 черв. 2003 р. № 966-IV. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
5. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3. С. 20-29.
6. Заярнюк О. В. Зарубіжний досвід сприяння зайнятості інвалідів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип. 20. Ч. II. С. 81-86.
7. *Інвалідність та суспільство*: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової – Еннс О. В. Київ, 2012. 216 с.
8. Красномоєць В. А. Людський розвиток осіб з інвалідністю в Україні: оцінка стану забезпечення. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. С. 367-373.
9. Міщак І. М. Реформування законодавчого забезпечення права на освіту людей з особливими потребами в Україні. Конституційна реформа в Україні: новий етап та сучасні виклики. 2015. С. 173-179.
10. Міщак І. М., Казарян Г. Г. Особливості інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 4. 2018. С. 78-85.
11. Новікова Н. Л., Галицький О. М., Гришова Р. В. Державні механізми регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю. *Інвестиції: практика та досвід*. № 20. 2018. С. 66-70.
12. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення»» від 13 січня 2015 року № 96-VIII. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-19>.
13. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 року № 872. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.
14. Постанова «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда» від 23 травня 2007 року № 757. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2007-%D0%BF>.
15. *Право інвалідів на роботу: стан та перспективи реалізації*: Інформаційно-аналітичні матеріали для слухання Комітету Верховної Ради України з питань пенсіонерів, ветеранів та інвалідів. Міністерство соціальної політики України, Державний інститут науково-дослідного інституту виробничих відносин. Київ, 2013.
16. Про становище осіб з інвалідністю в Україні. Національна доповідь. Київ: Державна установа науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.
17. *Соціальний захист населення України*: навч. посіб. / авт. кол.: І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. М. Коваль, О. Ф. Новікова та ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Вид-во НАДУ, Вид-во «Фенікс». Київ, 2010. 212 с.
18. Указ президента України «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю» № 678/2015. Київ: Офіційне інтернет-представництво президента України. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/6782015-19605>.